

Војно

ДЕЛО

3/1998

50
година

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3/1998.

ГОДИНА L

мај – јун

Издаје двомесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-потпуковник (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; мр Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: 681-565,
2358-487 (војни 29-487); уредници: 2359-060 (војни 33-060) и
2359-928 (војни 33-928); технички секретар 2359-258 (војни
33-258) * Претплата: 2359-738 (војни 33-738) (за часопис „Војно
дело“) * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ „Топчидер“
40818-637-9-6319 за ВИЗ шифра 963 * Цена броја 20,00 динара;
за иностранство 8 USD, 13 DM.

САДРЖАЈ

Међународни односи

- Доц.
др Милинко Стишовић,
пуковник и
Јоже Сивачек,
потпуковник
- Војни чинилац и безбедност СР Југо-
славије на почетку 21. века 9

- Др Тодор Мирковић
- Рат у савременим условима – локални
сукоби и војне интервенције 28

- Др Ђорђе Борозан
- Западна Македонија, Косово и Мето-
хија у концептима територијалне и ет-
ничке Албаније 47

Одбрамбени систем

- Проф.
др Драгољуб Дамњановић
- Психолошке основе обуке и васпи-
тања 59

- Др Радомир Јанковић
- Концепт наоружане мобилне плат-
форме 81

- Мр Милован Вуковић
- Угрожавање животне средине војним
активностима 97

Ратна вештина

- Мр Петар Дражић,
пуковник
- Недоумице о методологији ратне ве-
штине 121

Историја ратне вештине

- Мр Бранислав Ђорђевић,
потпуковник
- Српски војни ствараоци о ратној ве-
штини 131

Погледи

- Проф.
др Драгутин Јовановић
- Југословенске железнице у саобраћај-
ном систему Европе 153

- Др Зоран Килибарда,
пуковник
- Попуна војске старешинским кадром –
стара тема и нове дилеме 179

Прикази

- Обрад Кујовић
- Кратак преглед развоја југословенске
војне библиографије до Другог свет-
ског рата 202

CONTENTS

International relations

- D Sc,
Lect., Milinko Stišević,
Colonel
Jože Sivaček,
Lt. Colonel
- D Sc Todor Mirković,
Colonel, retd.
- D Sc Đorđe Borozan
- Military factor and security of FR Yugoslavia at the beginning of XXI century 9
- War in modern conditions – local conflicts and military interventions 28
- Western Macedonia, Kosovo and Metohija in concepts of territorial and ethnical Albania 47

Defence system

- Prof. D Sc
Dragoljub Damjanović,
Colonel, retd.
- D Sc Radomir Janković,
Colonel
- M Sc Milovan Vuković
- Psychological foundation of training and education 59
- Concept of the armed mobile platform . 81
- Endangerment of life environment by military activities 97

Art of war

- M Sc Petar Dražić,
Colonel
- Dilemmas on methodology of the art of war 121

History of the art of war

- M Sc Branislav Đorđević,
Lt. Colonel
- Serbian military authors on the art of war 131

Views

- Prof.
D Sc Dragutin Jovanović,
Colonel
- D Sc Zoran Kilibarda,
Colonel
- Yugoslav railways in transportation system of Europe 153
- Manning the Army with command and control personnel – old topic and new dilemmas 179

Reviews

- Obrad Kujović
- Brief presentation of development of the Yugoslav military bibliography till the Second World War 202

SOMMAIRE

Les rapports internationaux

- Doc. dr Milinko Stišović, Colonel
Jože Sivaček, Lieutenant-Colonel
Fait militaire et sécurité de la R.F. de Yougoslavie au debut du XXI siècle . . . 9
- Dr Todor Mirković
La guerre moderne – conflits locaux et interventions militaires 28
- Dr Đorđe Borozan
Macédoine de l'Ouest, Kossovo et Metohija dans les concepts de l'Albanie ethnique et territoriale 47

Système de défense

- Prof. dr Dragoljub Damjanović
La base psychologique de l'entraînement et de l'éducation 59
- Dr Radomir Janković, Colonel
Conception de la plateforme mobile armée 81
- Mr Milovan Vuković
Menace de l'environnement par les activités militaires 97

Art de guerre

- Mr Petar Dražić, Colonel
Malentendus concernant la méthodologie de l'art de guerre 121

Histoire de l'art de guerre

- Mr Branislav Đorđević, Lieutenant-Colonel
Créateurs militaires serbes dans l'art de guerre 131

Points de vue

- Prof. Dr Dragutin Jovanović, Colonel
Chemins de fer yougoslaves dans le système des communications de l'Europe . 153
- Dr Zoran Kilibarda, Colonel
Recrutement du cadre des officiers – Ancien thème et nouveaux dilémas . . 179

Comptes rendus

- Obrad Kujović
Bref aperçu du développement de la bibliographie militaire avant la Deuxième guerre mondiale 202

INHALT

Die internationalen Verhältnisse

- Doz. Dr. Milinko Stišović,
Oberst und
Jože Sivaček,
Oberstleutnant
- Der militärische Faktor und die Sicherheit der BR Jugoslawien am Beginn des 21. Jahrhunderts 9
- Dr. Todor Mirković,
Oberst a. D.
- Der Krieg in den gegenwärtigen Umständen – die lokalen Konflikte und die Militarinterventionen 28
- Dr. Đorđe Borozan
- Westmazedonien und Kosovo-und-Metohija in den Konzepten des territorialen und ethnischen Albaniens 47

Verteidigungssystem

- Prof. Dr.
Dragoljub Damjanović,
Oberst a. D.
- Die psychologischen Grundsätze der Ausbildung und Erziehung 59
- Dr. Radomir Janković,
Oberst
- Das Konzept der bewaffneten mobilen Plattform 81
- M. Sc. Milovan Vuković
- Die Bedrohung der Umwelt durch die militärischen Tätigkeiten 97

Kriegskunst

- M. Sc. Petar Dražić,
Oberst
- Die Zweifelfälle über die Methodologie der Kriegskunst 121

Kriegskunstgeschichte

- M. Sc. Branislav Đorđević,
Oberstleutnant:
- Die serbischen Militärautoren über die Kriegskunst 131

Ansichten

- Prof.
Dr. Dragutin Jovanović,
Oberst
- Jugoslawische Bahn im Verkehrssystem Europas 153
- Dr. Zoran Kilibarda,
Oberst
- Die Versorgung der Armee mit dem Kader – das alte Thema und die neuen Dilemmas 179

Besprechungen

- Obrad Kujović
- Der kurze Ueberblick der Entwicklung der jugoslawischen Militärbibliographie bis zum Zweiten Weltkrieg 202

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

- Доц.
д-р Милинко Стишович,
полковник и
Йоже Сивачек,
подполковник
Д-р Тодор Миркович
- Военный фактор и безопасность СР
Югославии в начале XXI века 9
- Война в современных условиях – локальные столкновения и военные вмешательства 28
- Д-р Джордже Борозан
- Западная Македония, Косово и Метохия в концепциях территориальной и этнической Албании 47

Оборонительная система

- Проф. д-р
Драголюб Дамнянович
- Психологические основы обучения и воспитания 59
- Д-р Радомир Янкович,
полковник
- Концепция вооруженной мобильной платформы 81
- Канд. наук
Милован Вукович
- Угроза окружающей среды военными активностями 97

Военное искусство

- Канд. наук
Петар Дражич,
полковник
- Недоумения о методологии военного искусства 121

История военного искусства

- Канд. наук
Бранислав Джорджевич,
подполковник
- Сербские военные создатели о военном искусстве 131

Взгляды

- Проф. д-р
Драгутин Йованович,
полковник
- Югославские железные дороги в транспортной системе Европы 153
- Д-р Зоран Килибарда,
полковник
- Укомплектование войска офицерскими и сержантскими кадрами – старая тема и новые дилеммы 179

Обзоры новых книг

- Обрад Куйович
- Краткий обзор развития югославской военной библиографии до Второй мировой войны 202

Војни чинилац и безбедност СР Југославије на почетку 21. века

УДК 355.01:355.1:355.422

Доц. др Милинко Стишовић, пуковник,
и Јоже Сивачек, потпуковник

У раду је разматран савремени рат, оружана борба у њему и оружане снаге великих сила и коалиција на почетку 21. века, с намером да се целовито и објективно сагледају могући облици оружаног угрожавања безбедности Савезне Републике Југославије и одговори на питање каква је војска потребна СР Југославији у 21. веку.

Први део чланка обухвата савремени рат и оружану борбу, посебно војни приступ рату као друштвеном феномену, уз приказ свих облика војних делатности у могућем савременом рату.

У другом делу су целовито приказани организациона структура, основне функције и задаци оружаних снага великих сила и коалиција, с тежиштем на тренутно доминантној позицији НАТО-а и Сједињених Америчких Држава. Сматра се да ће, барем на почетку 21. века, та два субјекта међународне заједнице директно утицати на све промене војног чиниоца у свету и на безбедност великог дела човечанства.

Трећи део садржи преглед могућих облика оружаног угрожавања безбедности СР Југославије. То могу да буду спољни и унутрашњи облици оружаног угрожавања, а за супротстављање сваком од њих неопходан је посебан приступ. У четвртном делу, осим анализе, дата је својеврсна визија (пројектовање) могућег начина решавања проблема безбедности СР Југославије. Наиме, предложена је системска организација, операционализација и оквирно димензионирање снага и средстава војног чиниоца према квантитету и квалитету, сходно потребама СРЈ на почетку 21. века.

Увод

Рат, као феномен, одувек је привлачио пажњу бројних теоретичара и мислилаца. Покушавали су да објасне његове узроке, да га правдају или оспоре, да проникну у његову будућност и суштину, иако се сматра да је предвиђање будућег, модерног рата непоуздан процес. Наиме, будућност није доказива без обзира на научну заснованост савремених мегатрендова. Зато је одржавање равнотеже између прошлости, садашњости и будућности најважнији задатак сваког друштва које тежи

прогресу. За војску, као системски елемент везан за опстанак једне друштвене заједнице, то је „*conditio sine qua non*“.

Рат и оружана борба, као његов основни садржај, чине друштвени деструктивни процеси кроз које се људи међусобно ниште.¹ То правило важи од првих ратова до савремених сукоба. Сваки рат вођен у одређеним историјским условима има обележја тадашњег степена развоја укупних производних снага, односно конкретних научних и техничко-технолошких достигнућа.

О савременом рату и оружаног борби

На изглед рата као друштвеног феномена утиче међусобно деловање више чинилаца, као и његова суштина, која се није мењала.² У ствари, мењали су се услови и технологија вођења ратова и оружане борбе према достигнутом степену развоја друштва уопште.

У првобитним ратовима коришћено је једноставно оружје, па су у војскама доминирале физичке способности и вештина руковања оружјем, што се одражавало на организацију војске, начин употребе итд. Проналаском и увођењем у оперативну употребу војске ватреног оружја и стварањем стајаћих (професионалне) војски учињене су значајне промене у теорији и пракси ратне вештине, које се највише односе на организовање, опремање и начин употребе војске. Двадесети век је бурна етапа у развоју цивилизацијских достигнућа у свим областима друштва, па и у развоју војног чиниоца. Као резултат достигнућа високе технологије у борбеним системима настају различити модалитети доктрине вођења рата и оружане борбе. Две карактеристичне и крајње супротстављене доктрине управо су резултат укупног степена развоја држава и технолошке опремљености војски.³

Прво, доктрина муњевитог рата („блицкриг“) заснива се на врхунској технологији и опремљености војске савременим наоружањем и војном опремом, што јој омогућава највиши степен борбене стратешке покретљивости. Том доктрином се убрзавају борбена дејства и ратни процеси у целини, при чему се користе различити облици деловања на противника. Тежи се да прва битка поприми значење решавајуће битке (Фокландски рат, рат у Персијском заливу). Доктрина муњевитог рата својствена је технолошки најразвијенијим државама, односно мултинационалним снагама, које су опремљене врхунским наоружањем и средствима ратне технике.⁴ Значи, у доктрини муњевитог рата доминантан је технички чинилац рата, у спрези са човеком, који управља одређеним системима и процесима.

¹ Радомир Лукић, *Основи социологије*, Београд, „Научна књига“, 1974, стр. 212.

² Момчило Лазовић, *Детерминанте командно-штабног официра ВЈ, ЦВШ ВЈ*, Београд, 1993, стр. 66–76.

³ Почетком 20. века веће промене у развоју технике и наоружања догађале су се просечно сваких 20–30 година, а сада сваке две – три године. Просечно време коришћења модела ратне технике сада је од три до пет година, а цео систем и НВО мењају се сваких 7–10 година.

⁴ Доктрине ваздушно-копнене битке (САД) и ФОФА (НАТО) најбоље потврђују тај став.

Друго, доктрина дуготрајног рата заснива се на нижем степену техничко-технолошке развијености државе и њене војске. Технички чинилац је инфериоран, и обично се надокнађује квалитетом људског чиниоца (обученост, морал). Том доктрином се предвиђа флексибилно ангажовање снага, тј. комбиновање разноврсних мера и поступака ради заштите главних снага за одлучујућу битку у некој наредној фази рата. Суштина те доктрине јесте омогућавање да се погодним маневром снага у простору избегне одлучујућа битка у првој фази рата и ратни процес продужи ради трошења снага противника и „топљења“ његовог морала.

Може се закључити да ће за будући (савремени) рат важити све опште законитости које га чине посебним друштвеним феноменом. Такође, обележиће га и посебне карактеристике, као законити одраз времена у којем се рат и оружана борба буду водили. У ствари, рат ће бити савремен онолико колико буде одраз времена у којем се одвија. Промене у физиономији ратних дејстава изазване развојем савременог наоружања и ратне технике најбоље илуструју искуства и сазнања из актуелних сукоба. Оне се нарочито манифестују кроз принципе ратне вештине,⁵ садржаје оружане борбе,⁶ обезбеђење борбених дејстава, систем командовања⁷ итд. Иначе, физиономија савременог рата и оружане борбе може се разматрати с различитих аспеката, што зависи од дефинисаних критеријума.

Савремени (будући) рат карактерисаће, пре свега, једновремено и синхронизовано дејство различитих видова и родова војске, као и снага за специјална дејства. Обједињавање борбених дејстава тих снага одвијаће се у свим амбијентима (копно, море, ваздушни простор, па и космос). У оквиру тих дејстава манифестоваће се висок степен спреге различитих комплементарних система оружја (авион – хеликоптер; тенк – БВП и ракета – топ). Управо, доктрина „ваздушно-копнене битке“ упечатљив је израз офанзивности и доминације савремених технологија оружаних снага развијених земаља.

Ратни футуролози сматрају да ће будући рат бити кибернетички рат и да његову динамику тек треба схватити. Обухватиће „непрекидне, веома брзе, мултидисциплинарне, јединствене, здружене и најчешће мултинационалне смртоносне и несмртоносне операције. Оне ће бити веома комплексне (политички и војно) и обухватиће синергистичку примену свих елемената националне и војне моћи...“⁸ Сматра се да се дубоким ударима, вештим маневром снага, изменом тежишта дејства, одговарајућом концентрацијом ефектива, а не снага, брзим и смелим дејствима и јединственим командовањем може обезбедити достизање планираних циљева операције и рата у целини. Суштински, важно је да

⁵ Неки принципи ратне вештине имају све већи значај: маневар, активност, иницијатива, брзина дејства итд.

⁶ Из садржаја ОБ нарочито се издвајају: ПВО, ПДО, ПЕБ, ПОБ и друго.

⁷ Систему командовања неопходна је све већа техничка, односно информатичка база.

⁸ Опширније: Информативни билтен превода, бр. 7/95, ЦВНДИ, Београд, 1995. стр. 5-6.

се та битка води као целина. Ратиште, односно сукобљене стране, засићено је техником, што обезбеђује повећање ватрене моћи, покретљивост и заштиту снага. У ствари, повећан је број циљева на бојишту и њихова отпорност, па је повећан и утрошак горива и убојних средстава.⁹

Ваздухопловне снаге и дејства из ваздушног простора у савременом рату имају све већи значај, што се манифестује кроз доктрину „ваздушно-копнене битке“, као и у дејствима са „дистанце“, што потврђује и чињеница да им се поставља све већи број задатака у све сложенијим условима. Због технолошко-техничких достигнућа њихове могућности се нагло повећавају,¹⁰ па се може поуздано тврдити да су ваздухопловне снаге у рату у Персијском Заливу имале значајну улогу како у припреми („пустињски штит“), тако и у извиђењу дејстава („пустињска олуја“).¹¹

У савременом рату и оружаном борби значај информације добија прворазредну вредност. Јер, без тачних и поузданих информација командовање не може донети оптималну одлуку о употреби снага. Зато су развијени комплексни савремени системи за извиђање, прикупљање и обраду података и командовање („C⁴I²“). Савремени информациони системи, поред осталог, обезбеђују: ефикасно командовање снагама, противелектронску борбу, навигацију, везу, управљање ватром и друго,¹² па је на ратишту отежано извођење активности и прикривених покрета због ефикасних извиђачко-осматрачких борбених система и тенденција да се исход сукоба тражи „даље од фронта“.

Савремени рат и оружану борбу карактерисаће различит интензитет и трајање операција. Очигледно је (на основу искустава из локалних ратова) да ће се на широком простору сукоба зараћених страна одвијати различите операције, од психолошких до ваздухопловних, копнених и поморских,¹³ дању и ноћу, у повољним и отежаним метеоролошким условима, што указује на непрекидност извођења дејстава. Неће, дакле, бити пауза у класичном смислу.

Значајна карактеристика физиономије савременог рата и оружане борбе исказује се преко повећаног значаја електронских и противелектронских дејстава. Доминирање електромагнетним спектром биће барем толико значајно колико доминирање ситуацијом у ваздушном простору и на копну. На то указују локални ратови вођени у последњих двадесетак година (арапско-израелски, ирачко-ирански, на Фокландима,

⁹ На циљеве у Кувајту и Ирану бачено је укупно 88.500 тона бомби (Информативни билтен превода, бр. 25, КШШ РВ и ПВО, Београд, 1991. стр. 36).

¹⁰ Повећање могућности авијације се нарочито огледа у повећању тактичког радијуса, носивости убојног терета и већој вероватноћи откривања, идентификације и уништења циљева.

¹¹ Ваздухопловна операција је трајала 39 дана, чиме су створени услови да КоВ заврши рат за четири дана, уз прихватљиве губитке. Поред авијације, хеликоптери су имали значајну улогу (подршка, превозење, командовање итд.).

¹² Информативни билтен превода, бр. 25, КШШ РВ и ПВО, Београд, 1991, стр. 29.

¹³ Снаге за наносење снажних ватрених удара: авијација, хеликоптери, ракетни системи, УПС, далекометна артиљерија, ОМС, ВДС, ВПС, извиђачко-препадне снаге, и друго.

у Персијском заливу). Процењује се да је тај садржај оружане борбе одлучујуће утицао на ефикасност дејства ваздухопловних снага, а касније и копнене војске. Нарочито изражену моћ у тој компоненти имају мултинационалне снаге.

Значајна компонента савременог рата и оружане борбе јесу тзв. информативна (медијска) и психолошко-пропагандна дејства, која нису ново откриће. Међутим, према интензитету, садржају, средствима и снагама које га воде, медијски рат добија све израженију улогу у достизању глобалних циљева великих сила. Планира се и изводи у функцији војних операција, а могуће су и самосталне информативно-психолошко-пропагандне операције.

Због високог степена техничко-технолошког развоја наоружања и средстава ратне технике могу се очекивати брзе промене и неизвесне ситуације на ратишту. Најчешћи показатељи насталих промена испољавају се кроз однос снага (испољавање тежишта), избор облика маневра и система оружја, избор праваца и времена дејства, избор садржаја и начина дејства итд.

У оквиру савременог рата и оружане борбе нужно је узимање у обзир промена у начину командовања, посебно мултинационалним снагама. У вези с тим, изграђен је јединствен систем командовања, који обједињава коалиционе снаге под једну команду, уз јачање флексибилности нижих команди и команданата у остварењу постављених задатака и циља операције (рата).¹⁴ Карактеристично је и то да се у изразито офанзивним доктринама муњевитог рата афирмише улога команданта,¹⁵ мада је конструктивна улога и штаба у припреми и планирању операција. То је, у ствари, директивно командовање, у којем долазе до изражаја самоиницијатива, узајамно поштовање и поверење (од команданта до командира),¹⁶ с правом потчињеног команданта да модификује постављени задатак према конкретној ситуацији и намери претпостављених.

Развој информативних технологија у 21. веку вероватно ће омогућити примену свих врста војних операција. Већ се мора размишљати о новом начину организовања штабова, току информација, методу рада и организацији уопште.¹⁷ Такав правац односа и утицаја намеће потребу да сви нивои командовања непрекидно предузимају одговарајуће мере заштите и обезбеђења (обавештајно-извиђачке, утврђивање, маскирање, растресит распоред, и друго).

Најсавременија технолошко-техничка достигнућа у развоју система оружја и војне опреме (електроника и информатика) утицала су на повећање брзине и прецизности гађања на свим просторима и у свим

¹⁴ Опширније: Информативни билтен превода, бр. 25, КШШ РВ и ПВО, Београд, 1991, стр. 8.

¹⁵ „Хитлер је у име принципа вође укинуо поделу одговорности између команданата и НШ јединице и сав терет доношења одлуке непосредно пренео на команданта. Стаљин је укинуо 'систем тројке', командант, НШ, комесар“ (Р. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 264).

¹⁶ Исто, стр. 273.

¹⁷ Информативни билтен превода, бр. 8/95, ЦВНДИ, Београд, 1991, стр. 11–12.

временским условима, што за последицу има повећane губитке у живој сили и материјално-техничким средствима, пре свега инфериорне стране у сукобу. С друге стране, технички надмоћнија страна имаће мање губитке. Када се узме у обзир да ће се те операције примењивати у свим наведеним амбијентима и у различитим сферама (физичка, енергетска, ментална итд.), може се основано закључити да на „сведимензионална дејства“ агресора треба одговорити искључиво „сведимензионалном одбраном“.

Оружане снаге великих сила и коалиција

Познате војно-политичке промене у Европи, на прагу 21. века, условиле су измењен однос снага у светским размерама, тако да је биполарну подељеност света заменио полицентрични однос снага, а то значи да се на токове међународних односа утиче из више центара моћи, при чему доминантно место имају Сједињене Америчке Државе. Промене у политичком и војном поретку у свету значајно су утицале на систем организације и модел употребе националних и савезничких (коалиционе) ОС, условљавајући њихово стално преиспитивање и доградњу, али и формирање нових састава. Сликвит пример су промене у НАТО-у, које су резултат одлука Савета Северноатлантског пакта.¹⁸ Наиме, оне показују трендове развоја и организовања савремених оружаних снага на прагу 21. века које већ имају респективне борбене потенцијале и могућности.

Темељито реструктурирање НАТО-а обухвата бројне елементе, као што су: 1) редифинисање улоге и задатака, 2) димензионирање структуре, величине снага и територијалног распореда према дефинисаним интересима и циљевима чланица и НАТО-а у целини, 3) унификацију система оружја, 4) реорганизовање подсистема логистике, подршке, командовања итд. То су стратешки и доктринарни проблеми НАТО-а на којима убрзано и интезивно раде бројне екипе војних и других експерата. Произишли су, пре свега, из потребе ефикасног финансирања и сталног питања које се односи на нову улогу НАТО-а у савременој међународној заједници. Очигледно, тој војној алијанси није више првенствена функција – одбрана, већ остварење економских интереса. Зато стручњаци земаља чланица НАТО-а нису одлучили о његовом распуштању, већ о реорганизацији, дајући му доминантну улогу у стварању профита кроз производњу и извоз наоружања и војне опреме.¹⁹ Наравно, војноиндустријски комплекс повлачи за собом мно-

¹⁸ Смернице „Декларација о трансформисаним снагама НАТО“, усвојена у Лондону 9. јула 1990, „Декларација о миру и стабилности“, усвојена у Риму 7–8. новембра 1991, основа су за прилагођавање НАТО-а у целини и свих његових чланица промењеним политичко-војним условима у Европи, и шире.

¹⁹ Давид Рокфелер (1991): „Национална власт светских банкара и интелектуалних елита има првенство над правом народа на самоопредељење, а то је начело које смо следили током векова...“ (Драган Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, „Симтраде“, Београд, 1993 – уводни део).

штво савремених технологија и производа за цивилне потребе. Таквом стратешком оријентацијом НАТО је брзо ревитализован, а од државних институција Запада добио је потпуну подршку. Осим тога, НАТО настоји да, у сарадњи с ОУН, на кризним подручјима буде „фактор мира“, и да „управља кризама“. У ствари, у тим демагошким играма све је јасније да је НАТО инструмент земаља чланица, пре свега Сједињених Америчких Држава.²⁰

У остварењу целовитог пројекта НАТО-а јављају се и друга значајна и актуелна питања, која се односе на проширивање Пакта и предислокацију америчких војних база, што је у тесној вези са будућом организацијом те алијансе. Реално је очекивање да ће приоритет за пријем у НАТО имати земље чији геостратегијски положај одговара њиховим циљевима и намени и у којима су створени унутрашњи услови за прихватање коалиционих снага.²¹ То су земље у „претпољу“ према Руској Федерацији (балтичке земље бившег СССР-а, Пољска, Чешка, Мађарска), као и неке балканске земље (Румунија, Бугарска, Албанија, Македонија и Хрватска). Све то има за последицу предислокацију америчких војних база, пре свега због престанка ранијих стратешких разлога, успостављања нових стратешких околности, после распада ВУ, СССР-а и СФР Југославије. Основни циљ предислокације база НАТО-а и САД на просторе бивших чланица ВУ и претходне Југославије јесте примцање ратних ефектива Русији (једини потенцијални војни партнер) и СРЈ (самосвојној држави на Балкану). Јасно је да неутралисање Русије и СР Југославије НАТО-у и САД отвара путеве за Азију и Африку, главна налазишта енергије и радне снаге, и велика тржишта робе и капитала.

Приликом процена везаних за трансформацију НАТО-а на војном плану преовладало је уверење да је знатно смањена опасност од неочекиваног и брзог избијања већег војног сукоба у Европи, што значи да је безбедност НАТО-а битно повећана. Међутим, и даље постоји одређена опасност која може да угрози виталне интересе тог пакта. То су, пре свега, кризе у малим државама и локални ратови, који се могу неочекивано и брзо појављивати на разним просторима. Ради „изазивања“ и „управљања“ кризним ситуацијама НАТО се определио за формирање одговарајућих оперативно-стратегијских снага, које ће бити високопокретљиве и ефикасне (минимум снага – максимум ефикасности) у брзом реаговању унутар територије чланица НАТО-а, а пре свега на просторима који имају изузетан значај за ту војну алијансу. Једну од основних компонената тако конципираних „нових ОС“ чине снаге

²⁰ Опширније: Станко Нишић, *Стратегија Срба*, ИКП, „Н. Пашић“, Београд, 1995, стр. 24.

²¹ Северноатлантска алијанса не намерава да прима нове чланове ан блок, већ ће свака земља бити примана засебно, уз следеће захтеве: 1) напредак у демократизацији друштва, 2) изградња слободног тржишта, 3) цивилна контрола ОС, 4) компатибилност ОС са НАТО-ом... То је изјавио министар одбране САД Вилијам Пери приликом посете Прагу 18. септембра 1995 (опширније „Политика“ од 19. септембра 1995, стр. 3).

за брзе интервенције.²² То су интервидовски, национални и мултинационални брзопокретни и стално спремни састави, спремни да самостално и у садејству с осталим националним и савезничким ОС изводе различите облике и врсте борбених дејстава и друге врсте активности и операције како у миру, тако и у кризним ситуацијама и у рату.²³ Све врсте активности снаге за брзе интервенције изводе под окриљем ОУН и Савета безбедности. Из свестране анализе снага за брзе интервенције очигледни су неки значајни показатељи и карактеристике: 1) саставни су део нове организационе структуре националних и коалиционих снага (НАТО, ЕУ); 2) то су најелитнији, увек спремни састави за обезбеђење реализације политичких одлука ОУН и СБ, или надлежних органа НАТО-а и ЕУ; 3) то су интервидовске и мултинационалне снаге, оспособљене за поморски и ваздушни транспорт (у њиховом саставу су падобранске, јуришне, ваздушнопреносне, лако покретљиве оклопне и механизоване, моторизоване, извиђачке авијацијске, хеликоптерске, морнаричке и друге јединице). Компоненту снага за брзе интервенције чине и специјалне јединице: ренџери, зелене беретке, командоси, легионари, препадне и друге снаге; 4) одлука о ангажовању тих снага доноси се на највишем нивоу – у Савету НАТО-а, Савету ЕУ или Савету безбедности ОУН; 5) командовање снагама за брзе интервенције је строго централизовано – ако се ангажују снаге за националне потребе, командовање остварују националне команде, а мултинационалним снагама командују вишенационални штабови, и 6) начин дејства тих снага заснива се на разрађеним алтернативним или тзв. *kontingensi* плановима (планови за непредвиђене случајеве – без шаблона), што значи максимално прилагођавање и димензионирање војне силе према конкретной војно-политичкој ситуацији, етничким, социјалним, просторним, временским и другим условима угрожене државе. И у оквиру ЕУ формиране су снаге за брзе интервенције, што је усклађено са Северноатлантским пактом. У ствари, међусобно су усклађени планови о колективној безбедности Западне Европе и Сједињених Држава. На нивоу ЕУ формиран је Еврокорпус (5. новембар 1993. године, Стразбур).

Оружане снаге великих сила на прагу 21. века имају заједничке карактеристике које се односе на њихову глобалну структуру и тенденције развоја: 1) све израженији тренд формирања мултинационалних „снага“ за брзо реаговање високе покретљивости, ватрене моћи, заштите и удара. Те снаге се формирају како у Европи, тако и изван ње, под окриљем НАТО-а, ЕУ и УН, и намењене су за интервенције у кризним жариштима, „за одржавање – наметање мира“. Значајно је да

²² Појава снага за брзе интервенције није новијег датума. У неким земљама НАТО-а те снаге званично или незванично постоје већ дуже време (САД – 81, Француска – 84), наравно са другачијом организацијом, наменом и начином дејства. Усавршавање су према променама војне политике, доктрине и стратегије суперсила и војних блокова.

²³ Из наведеног произилази основна намена снага за брзе интервенције: 1) одбрана националне територије и учешће у одбрани савезничке територије; 2) интервенција у кризним ситуацијама ради успостављања и одржавања мира, и 3) учешће у хуманитарним акцијама.

те снаге за ангажовање у кризним подручјима имају легитимно упориште у институцијама УН; 2) све јаснија тенденција смањења броја људи у командама и јединицама.²⁴ Американци су тај тренд дефинисали кроз стратегију „компензације“²⁵ (1991), чији је основни смисао „мање људи, а више врхунске технике“ што се директно одражава на стално смањење људства у националним војскама и интензивно финансирање врхунских програма система оружја. Међутим, човек је и даље незаменљив чинилац у оружној борби; 3) квантитативно смањење ОС великих сила надокнађује се модернизацијом, професионализацијом и организационом доградњом, при чему је посебно значајно увођење борбених система високе и „паметне“ технологије; 4) за нове, сложене борбене системе неопходан је све професионалнији кадар, његова специјализација, што општу војну обавезу, као модел доводи под упит; 5) све запаженије је јачање мобилних елемената и готових снага које су попуњене више од 90 одсто, а намењене су да уз помоћ оружја високе технологије и савремених транспортних средстава у најкраћем року интервенишу у кризним подручјима; 6) оперативно-тактички састави НАТО-а (и ОС изван пакта) засићени су бројном и разноврсном техником,²⁶ што може, поред бројних предности, у одређеним условима, да ограничава уколико противник вешто искористи простор;²⁷ 7) све је израженија мобилна компонента у организацији оперативно-тактичких састава КоВ-а и НАТО-а (хеликоптери и лака авијација), чиме је КоВ значајно повећала покретљивост (маневар) и ватрену моћ, а поједини садржаји оружане борбе постају све значајнији; 8) носиоци борбених дејстава имају респективну ватрену подршку (авијацијске, нуклеарне, ракетне и артиљеријске снаге); 9) степен заштите снага је у сталном порасту, тако да је у КоВ-у виши од 70 одсто; 10) у оперативно-тактичке саставе уграђени су, или су у њиховој функцији, осматрачко-извиђачки елементи, са системима веза и рачунарском техником за брзо откривање и идентификацију циљева и прецизно отварање далекометне ватре (према сценарију ваздушно-копнене битке).

На основу наведеног, може се закључити да је организација ОС великих сила на прагу 21. века доведена до најповољнијих решења. У ствари, оперативно-тактички састави су тако организовани, опремљени и оспособљени да могу да испоље највиши степен покретљивости и

²⁴ Садашњих око шест милиона војника у европским земљама, Русији и САД до краја 20. века смањиле се на пет милиона војника.

²⁵ Творац стратегије „компензације“ је бивши секретар за одбрану САД др Харолд Браун, нуклеарни физичар. На основу достигнућа војне технологије и резултата у рату у Персијском заливу, Браун је осмислио нови однос човек – техника, врхунска техника уз мање људи и са мање жртава у рату (опширније Тодор Мирковић, „Народна армија“, 11. децембар 1991, стр. 44).

²⁶ На пример, мд САД има више од 300 тенкова, око 600 транспортера, 70 хаубица итд.

²⁷ Гломазна ратна техника Ирака у рату с Ираном показала се као супериорна, али у „Пустињској олуји“, против најсавременијег софистицираног оружја МНС, имала је тешке губитке: од 4.200 тенкова изгубљено је 3.008, од 2.000 ОТ – 1.856, 3.200 артиљеријских оруђа, 700 авиона и 500 хеликоптера, и друго („Војска“, 4. мај 1995, стр. 11).

маневра, респективну ватрену моћ, одговарајућу заштиту и потребну аутономију у борбеним дејствима, што СР Југославији и њеној војсци намеће озбиљан задатак изналажења оптималних решења за ефикасно супротстављање.

Оружано угрожавање безбедности Савезне Републике Југославије

Потенцијални агресор²⁸ поседује респективне снаге за координирано оружано дејство из свих простора, што му омогућава висок степен организованости и оспособљености, као и опремљености ефикасним борбеним системима и опремом. Упоредо с развојем снажних војних потенцијала, савремене армије и њихове државе успеле су да развију и обликују снаге невиђених размера за остварење програма из „доктрине ниског интензитета“. Неспорна је чињеница да развијене земље дефинисане циљеве (политичке и војне) и интересе настоје да остваре, првенствено, кроз различите неоружане облике и садржаје деловања под окриљем институција и органа УН, ЕУ и других колективних система безбедности. На жалост, у томе најчешће и успевају, а СР Југославија је флагрантан пример таквог поступања. Такође, иза снага носилаца деструктивног деловања налазе се респективне војске у готовости за ангажовање, уколико су њихови интереси угрожени или се не могу остварити. Значи, циљеви који нису остварени неоружаним моделом агресије производе даљу ланчану реакцију, па агресор, са „ниског“, прелази на „средњи“ и „високи“ интензитет, тј. примењује модел оружане агресије у спрези с деструктивним снагама нападнуте земље. Оружана агресија на СР Југославију може се разматрати с различитих аспеката, што зависи од полазних критеријума (ангажованих снага и простора, врсте оружја и начина употребе, планираних циљева итд.).

У чл. 1. Устава дефинисано је: „Савезна Република Југославија је суверена савезна држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица“. Чланом 3. прецизирано је: „Територија Савезне Републике Југославије је јединствена и сачињавају је територије република чланица... Граница Савезне Републике Југославије је неповредива“. Свако довођење у опасност тих фундаменталних вредности значи угрожавање безбедности СРЈ као државе. Ако се опасност узрокује претњом или употребом оружја, недвосмислено је реч о оружаном угрожавању безбедности државе СР Југославије.

²⁸ „Агресија: планска и организована акција ОС, једног глобалног друштва – државе са циљем да се она потчини у мери која му највише одговара, с обзиром на његове интересе, снагу и међународне војно-политичке односе“ (*Социолошки лексикон*, „Савремена администрација“, Београд, 1982, стр. 3); „Агресија (од лат. речи *aggredi* – приближавање, напад) представља у међународном праву акт употребе силе, односно напад који једна држава изврши против друге државе или других правно заштићених објеката...“ (*Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975, страна 10). За савремене услове, те и друге дефиниције су непотпуне, непрецизне и делимично превазиђене, али одсликавају суштину деловања међународних чинилаца у остваривању својих интереса путем моћи и силе.

Оружано угрожавање безбедности државе СРЈ изнутра, може да има облике: 1) терористичког дејства, 2) оружане побуне и 3) грађанског рата. Споља, оружано угрожавање безбедности СР Југославије може се испољити кроз: 1) „удар са дистанце“, 2) војну интервенцију или 3) оружану агресију (рат) у класичном смислу.

Тероризам је веома суров облик насиља. Као облик угрожавања безбедности државе још увек није потпуно дефинисан.²⁹ Одређује се као насиље мотивисано остваривањем интереса (најчешће политичког) које примењују екстремни недржавни субјекти против властите државе, њених институција и лојалних грађана. У свету, у последње време, терористичка дејства добијају све већи значај и све су актуелнија. Војни експерти тврде да терористичке снаге имају сигурну будућност, јер су релативно мале, веома ефикасне и јефтине. За њих нема правила и линије фронта, не поштују територију и не бирају средства. Изненада делују, постижу велики ефекат и нестају. Сматра се да им је доступно и оружје за масовно убијање и уништавање (посебно хемијско и биолошко оружје).³⁰ Терористичке снаге могу да примене и невидљиво оружје, да предузимају електронске упаде у војне рачунарске системе и банке, и изазивају колапсе у војсци и финансијама.

На простору СР Југославије носиоци тероризма су унутрашње деструктивне и непријатељски расположене екстремне снаге. Терористичке акције тих снага најчешће имају подршку спољног чиниоца. Терористичка дејства се изводе као индивидуални, групни или међународни акти. Могу се изводити у иностранству (на званична дипломатска и друга представништва и према грађанима на привременом раду) и у земљи, ради изазивања несигурности код грађана и неповерења у руководство земље.

Индивидуална и групна терористичка дејства у СРЈ подразумевају акте насиља екстремних појединаца и група којима се угрожавају егзистенција и имовина људи, основна људска права и слободе и ствара код грађана осећање личне несигурности и страха. Носиоци тих дејстава су делови сецесионистичких, сепаратистичких и деструктивних снага. Међународна терористичка дејства према СРЈ акти су насиља на њене институције изван земље и упади група и организација из иностранства ради остварења одређених антидржавних циљева. Веома често таква терористичка дејства отворено подржавају страни чиниоци и армије које на својим територијама регрутују и обучавају терористе да би их у погодном тренутку илегално убацили у земљу у којој се изводе оружане активности на основу прецизних инструкција.

Оружана побуна је један од најсложенијих облика угрожавања безбедности СР Југославије изнутра. До ње најчешће долази када

²⁹ Не постоји јединствена дефиниција тероризма. Међутим, у скоро свим дефиницијама тероризам се подразумева као смишљени акт насиља ради остварења неког интереса, и то изазивањем страха код оних који су објект напада.

³⁰ Секта Аум Шинрикио извела је у марту 1995, с великим ефектима, напад бојним отровом сарином на подземну железницу у Токију.

терористичка дејства и илегално организовање измакну контроли надлежних државних органа. Може се очекивати да ће оружану побуну у конкретној ситуацији организовати и изводити сецесионистичко-националистичке снаге, екстремне етничке и идеолошке групе, самостално или уз подршку иностраног чиниоца. Оружана побуна је усмерена на насилно рушење или промену уставног уређења. У првој фази би се изводила применом свих облика обавештајне делатности, пропаганде, демонстрација, саботажа и тероризма, а у наредној фази би дошло до масовне употребе оружја. Снаге оружане побуне, у свим фазама, рачунају на подршку спољњег чиниоца, а посебно суседних држава које имају територијалне претензије.

Грађански рат је облик оружаног угрожавања безбедности сваке државе. У грађанском рату долази до сукоба између одређених друштвених слојева, верских конфесија, етничких група и, уопште, антагонистичких снага унутар једне државне заједнице, при чему свака страна покушава да оствари одређене политичке, економске, верске и друге циљеве. Иначе, грађански ратови су карактеристични по оштрини и безобзирности, посебно када је реч о религиозном фанатизму, а воде се све док једна страна не оствари коначну победу и успостави власт (ретко се завршавају компромисом).

На простору СР Југославије грађански рат може да буде последица нагомиланих етничких, социјалних, економских, политичких и других противуречности. Иницијатори и носиоци оружаног сукоба у грађанском рату на простору СРЈ могле би да буду различите реакционарне, сецесионистичке и сепаратистичке снаге. Стратегија и тактика тих снага биле би изразито офанзивне, с тежњом да привуку што мање присталица и материјално ојачају.

Грађански рат у СРЈ могу изазивати и спољни чиниоци. Носиоци реализације таквог сукоба биле би деструктивне и сепаратистичке снаге у земљи, подржане из иностранства. Циљ би могао да буде насилно рушење система, преузимање власти или отцепљење дела територије. Ако се сукоб у евентуалном грађанском рату на простору СР Југославије не би релативно брзо решио, интервенцијом легитимних државних институција, повећала би се вероватноћа интервенције споља, чему најчешће тежи једна од сукобљених страна.

„Удар са дистанце“ је све актуелнији облик угрожавања безбедности сваке земље. Посебан подстицај добио је развојем нових технологија и оружја великог домета и прецизности. Основно обележје су му велика разарања, рушења, уништавања или онеспособљавања нападнутих објеката. У савременој војној и међународноправној теорији није јединствено одређено значење и садржај „удара са дистанце“. Чињеница је да, као оружани облик (начин, метод), у међународним оквирима постоји и да има примену. Неки га сврставају у *класичну агресију* (агресивни акт према међународном праву и у пракси међународних односа), а неки у *војну интервенцију* (најчешће изазвану унутрашњим сукобима – оружаном побуном или грађанским ратом). Међутим, осим

у те две неспорне форме, у савременим међународним односима „удар са дистанце“ може да буде и метод (облик) примене *међународних санкција* на неку земљу због неиспуњених обавеза, услова или ултима-тума званичних међународних институција (ОУН, Савет безбедности итд.).³¹

Ако би се „удар са дистанце“ изводио на СР Југославију претходиле би детаљне припреме, које обухватају интензивно прикупљање података о објектима по којима се планира дејство. У најчешћој варијанти су то циљеви чијим се уништавањем или неутралисањем обезглављују коман-довање и одбрамбени систем, застрашује становништво, слаби морал и руководство присиљава на послушност.

У фази претходних припрема, преко извиђачких сателита и разви-јене обавештајно-извиђачке активности, снимају се координате и други параметри објеката дејства, посебно система противваздушне одбране, и програмирају маршруте лета крстарећих ракета. У фази непосредних припрема уносиле би се евентуалне корекције према насталим промена-ма, уз одређена провокативна дејства из ваздушног простора, са мора и копна ради исцрпљивања и откривања одбрамбених система који могу да утичу на резултате дејства. У фази извођења удара највероватније би се изводили обезглављујући удари, који би ескалирали у масовне ударе по изабраним објектима. Време дејства би највероватније било подешено тако да се постигне максимални ефекат (обично ноћу или у раним јутарњим часовима).

Начелно, „удар са дистанце“ се изводи без коришћења територије – акваторије суседних земаља, са неутралних међународних простора (из међународних вода). Дејства могу да изведу снаге једне велике силе или више земаља ради „упозорења – кажњавања“ земље и њеног руководства, које жели да се присили на „поштовање“ међународних споразума и уговора, односно да се натера да прихвати ултимативне услове.

Војна интервенција је акт насилног, самовољног и најгрубљег мешања једне или више држава у унутрашње послове друге државе уз употребу оружаних снага и субверзивну делатност. Војном интервенци-јом се остварују унапред пројектовани циљеви (политички, економски, војни, територијални или неки други). Изводи се упадом (комбинованим брзопокретним снагама) на територију друге земље ради политичког, економског или војног потчињавања или присиљавања на уступке у унутрашњој или спољној политици.

На СР Југославију, у оквиру војне интервенције, изводила би се брза дејства, уз ограничену примену оружане борбе. При томе, страна која интервенише тежила би таквој доминацији у војном погледу да

³¹ Типичан пример таквог дејства је „удар са дистанце“ изведен по Ираку 3. и 4. септембра 1996. године. Непосредни повод за дејство било је „обележавање“ америчког авиона Ф-16 од радара система СА-8, као и тридесетоминутни лет патроле ирачких авиона МиГ-29 дуж 33. паралеле, без њеног прелажења (33. паралела је била граница забрањене зоне лета коју је прогласио Савет безбедности изнад сувереног дела простора Ирака).

након краткотрајне употребе оружаног насиља, снаге одбране СРЈ изгубе вољу за борбу. Уколико би се земља одлучно бранила, војна интервенција би морала да прерасте у оружану агресију. Војну интервенцију на СРЈ могла би да предузме једна велика сила или више земаља (коалиција) ради насилне промене власти или присиљавања државног руководства на одређене уступке у спољној или унутрашњој политици. За извођење интервенције обично се користе ваздушни десанти, ваздухопловне и оклопно-механизоване снаге, као и јединице посебне намене.

Оружана агресија је најтежи облик угрожавања безбедности једне државе. Њен циљ може да буде радикалан или ограничен (поседање територије, рушење друштвено-економског система и уставног поретка, потчињавање сувереног народа, односно отцепљење дела државне територије). У одређеним војно-политичким условима у међународној заједници мале земље могу да буду угрожене оружаном агресијом снага војно-политичких блокова, једне или више суседних земаља. Условно, агресија може да се изводи у оквиру локалног рата (подразумева се изолован напад), затим као директан напад на одређену државу или као последица проширеног локалног рата који би се водио као регионални рат и у оквиру светског рата, који је мање вероватан. Реално је очекивање да би агресор настојао да оствари што већи степен изненађења што подразумева извођење муњевитих и снажних удара из ваздушног простора и са земље, с тим да се ратни циљеви остваре у што краћем року. Офанзивне ваздухопловне снаге могу да буду носилац изненађења. Посебан значај се придаје удару ракетних јединица у комбинацији с брзим продорима оклопно-механизованих и ваздушнодесантних снага који су усклађени са дејствима са дистанце и другим психолошко-пропагандним активностима.

Оружана агресија на СР Југославију може да отпочне изненада, с тежњом да се изведе једновремени удар на целокупном ратишту ради разбијања главних групација оружаних снага на целој дубини, запоседања политичких и економских центара, аеродромских и саобраћајних чворишта и других објеката који имају стратегијски значај, као и изоловања земље од света. Пре отпочињања операција и током њиховог извођења треба очекивати извиђачка, обавештајна, психолошко-пропагандна и електронска дејства на целокупном ратишту, с намером да се паралишу систем веза и командовање снагама одбране. Истовремено, могу се очекивати ваздухопловне операције ради остваривања потпуне превласти у ваздушном простору, као и ваздушнодесантне и поморске операције. То значи да би целокупно ратиште било једновремено изложено комбинованом удару снага агресора из свих простора.

Као најтежи облик угрожавања безбедности земље, оружана агресија је крајња мера коју користи агресор. Може се предузети ради промене територијалног интегритета земље, припајања делова територије суседним државама, промене власти или коришћења територије као основица за извођење дејстава ширих размера. С правног становишта, за земљу жртву агресије свака примена оружане силе једне или

више држава на њеној територији, без обзира на мотиве и услове употребе оружаних снага, акт је тероризма и оружане агресије. Тако и војну интервенцију и удар с дистанце треба посматрати као акт оружане агресије и међународног терора. Такође, учешће иностраних оружаних формација и снага у грађанском рату, оружаном побуни и извођењу терористичких дејстава на територији земље жртве брутални је акт тероризма, оружане агресије и мешања у унутрашње ствари суверене државе којему се мора супротставити.

Каква војска је потребна Савезној Републици Југославији

Док постоје респективне оружане снаге које могу да угрозе безбедност наше земље, СР Југославија мора да има одговарајућу силу која је у стању да парира снагама потенцијалног противника. На основу тога, намеће се питање *каква војска је потребна СР Југославији*. Кроз процес трансформације³² Војска Југославије је у протеклих неколико година, на прагу 21. века, приступила свестраним променама³³ и тај процес још траје. На основу процењених (вероватни) облика угрожавања независности и територијалног интегритета СР Југославије, уставне улоге ВЈ у одбрани земље и других параметара, Војска је пројектована тако да буде бројчано мања, савремено организована и опремљена, делом професионална, врхунски обучена (оспособљена) и високих борбених могућности. Складним димензионирањем ВЈ треба да се обезбеди остварење бројних захтева, од којих су најзначајнији: 1) снагом, спремношћу и могућношћу наношења узвратног удара одвраћати агресора и спречавати активност снага за унутрашњу дестабилизацију земље; 2) сачувати висок степен борбене готовости и обезбедити заштиту главних снага од дејства са дистанце, прихватити први удар и обезбедити услове за мобилизацију, стратегијски и оперативни развој; 3) у ванредном стању, у случају угрожавања територијалног интегритета и уставног поретка, снаге оружане побуне (с осталим субјектима) брзо и енергично разбити и уништити; 4) ефикасно оспособљавати ратну војску, сарађивати и пружати потребну помоћ свим органима у држави који се баве проблемима одбране; 5) обезбедити унутрашњу стабилност државе, правну сигурност људи и имовине и национална права свих грађана према светским стандардима, и 6) обезбедити складан развој СР Југославије и њеног одбрамбеног система.

На основу дефинисаних захтева, произилази да Војску Југославије треба развијати, организовати и опремати тако да може да их испуни у различитим геополитичким и геостратегијским условима. У вези с

³² Реч „transformacio“ латинског је порекла, са значењем: преобразити, изменити, претворити, преиначити, преформирати (обликовати), преобличити (Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1980, стр. 926).

³³ Трансформацијом су обухваћени: политика и доктрина одбране земље, организација и величина ВЈ, систем командовања, школски систем и обука, систем попуње, изградња и одржавање борбене готовости, техничка модернизација, инфраструктура и војноисторијски комплекс итд.

тим, треба смањити организационе елементе, отклонити паралелизам, ускладити мирнодопску и ратну организацију и разграничити и дефинисати надлежности, ГШ ВЈ³⁴ и СМО, тако да се ГШ ВЈ тежишно бави изградњом борбене готовости и планирањем и употребом оружаних снага. Такође, треба критички преиспитати, на стратегијском и оперативном нивоу, садашњу организацију команди и јединица и донети одговарајућа решења. Постојећу организацијску структуру тактичких јединица (од најнижих до здружених) такође треба критички анализирати ради побољшања укупних борбених могућности. У вези с тим, централно место треба дати батаљонима (носиоци борбених дејстава) и организовати их оптимално за аутономно ангажовање у различитим борбеним, просторним и временским ситуацијама. То се, пре свега, односи на повећање покретљивости батаљона, ватрене моћи и заштите, што се постиже усавршавањем организационих елемената, бољим опремањем, складним здруживањем различитих састава и сталним растом борбених елемената у односу на делове за командовање и обезбеђење борбених дејстава, и друго.

Савремена војно-политичка ситуација и стратешке процене указују на све већу потребу да се у организациону структуру ВЈ уграде одговарајуће специјалне и брзопокретне снаге, опремљене и оспособљене за вођење специјалних, противтерористичких, противдиверзантских и диверзантских дејстава на целокупној територији СР Југославије, па и у њеном ближем окружењу. Такође, према економским могућностима земље, треба обезбедити одговарајуће системе оружја за узвратне ударе, које треба уградити у организациони систем ВЈ на стратегијском нивоу, чиме би постала ефикаснија функција одвраћања.³⁵ Осим тога, треба узимати у обзир чињеницу да је још увек недовољно усклађена величина мирнодопске и ратне војске с демографским потенцијалом земље,³⁶ што се мора убрзано разрешити. У ствари, намеће се потреба да се преиспита укупна организациона структура, број и врсте јединица, као и њихова усклађеност с реалним потребама и могућностима земље.

Целовит, поуздан и флексибилан систем одбране СР Југославије треба да обезбеди правовремено препознавање облика и садржаја непријатељевог деловања у условима примене тзв. посредне стратегије (из домена „сукоба ниског интензитета“) и ефикасно парирање превентивном употребом сопствених снага и ресурса.³⁷ Следећа функција се односи на потребу брзе и ефикасне интервенције одговарајућим снагама и методама деловања на кризним подручјима у земљи ради блокирања

³⁴ Генералштаб ВЈ највиши је стручни орган за припрему и употребу Војске у миру и рату.

³⁵ У једном истраживању, 85 одсто испитаних официра изјаснило се за то да Војску Југославије треба опремити системима оружја за узвратни удар.

³⁶ Према досадашњој пракси, сматра се да једна земља може економски да поднесе мирнодопску војску величине до један одсто, а ратну војску до 5 одсто од свог демографског потенцијала.

³⁷ Резултати неких истраживања указују на то да је безбедност СРЈ више угрожена неоружаним деловањем (63 одсто) него оружаном агресијом (28 одсто).

и разбијања снага оружане побуне. Реална је претпоставка да ће снаге оружане побуне (сецесионисти и сепаратисти) деловати у спреси и уз подршку снага споља, из чега произилази још једна функција одбране, а односи се на потребу наношења што бржег пораза агресору (свакој суседној држави у тој улози), и то у захвату граничног фронта. Уколико би агресију изводиле јаче коалиционе снаге, онда се функција одбране мора манифестовати кроз способност вођења дуготрајног рата, примене стратегије изнуривања снага агресора.³⁸

На прагу 21. века, дакле, војни чинилац ће имати оптималне димензије, што ВЈ, као и свим другим државним органима и институцијама поставља веома озбиљне и сложене задатке из домена заштите безбедности СР Југославије. Стога, одговор на питање како да се обаве тако озбиљни задаци треба дати кроз интегралан државни докуменат – доктрину одбране Савезне Републике Југославије.

*
* * *

Нови, 21. век и трећи миленијум људског друштва, само што нису наступили. Због тога се садашњи тренутак цивилизације човечанства користи за свођење разних биланса, па и у вези са стањем безбедности у свету. Док једни сматрају да је наступио „крај историје“, да савремено „цивилно друштво“ само по себи решава све противуречности и отклања сукобе, на другој страни се интензивно развија теорија о „сукобу цивилизација“ или „сведимензионалном – тоталном рату“ у људској заједници. Таква становишта постоје и међу мислиоцима у СР Југославији. Једна, мања група (која би се могла назвати „савременим утопистима“) заступа „пацифистичко“ мишљење којим се *a priori* негира потреба постојања системског елемента државе (у виду војске) за њену одбрану и поставља питање да ли нам је војска уопште потребна. Друга група (која се може одредити као „прагматични реалисти“) аргументовано покушава да докаже и укаже на објективно стање људске заједнице, у којој су сила и моћ често одлучујући и доминантни чиниоци опстанка. У тој групи се уопште не поставља питање потребе постојања војске, већ се искључиво размишља о томе каква нам је војска потребна за опстанак државе.

С обзиром на наведено, може се закључити следеће:

- 1) да ће феномен сукоба интереса у облику рата дуго опстајати на светској политичкој сцени. Неминовно се мења једино његова физиономија, која поприма савремене форме, уз коришћење савремених средстава;
- 2) димензије савременог рата и оружаног сукоба прогресивно се шире. Осим до сада наглашаваних *просторних* и *временских* димензија,

³⁸ Опширније: *Захтеви доктрине одбране и војне доктрине Савезне Републике Југославије*, „Војно дело“, бр. 3/97, стр. 93–95.

оружани сукоб се веома интензивно развија у енергетској и информативној сфери, као посебним димензијама, па су неопходне одговарајуће снаге и средства за ефикасно супротстављање и одбрану;

3) иако се бројчано формално смањују, савремене оружане снаге великих сила и коалиција постају моћније и снажније. Томе доприноси информативни и техничко-технолошки развој до нивоа „реалне сведи-мензионалности“;

4) облици (форме, методе) оружаног угрожавања безбедности не-престано се проширују и систематизују, а тежиште се преноси са глобалног (светски) оружаног сукоба на регионална и локална оружана дејства. Сваки сукоб постаје случај за себе, па су неопходни висока професионалност и знање, посебно страни која се брани.

Наведени закључци се у потпуности односе и на СР Југославију када је реч о безбедности и одбрани. Све елементе у вези с тим треба интегрално сагледати, регулисати и пројектовати кроз доктрину одбране Савезне Републике Југославије, јер се једино тако може обезбедити сигуран опстанак друштвене и државне заједнице Савезне Републике Југославије у међународном окружењу 21. века.

Литература:

1. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
2. Вулета Вулетић, *Војна техника и изградња наше војне доктрине* (докторска дисертација), Београд, 1995.
3. Група аутора, *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
4. Група аутора, *Основи војне психологије*, ВИЗ, Београд, 1973.
5. Gordon Tullock, *Организација модерне федералне државе*, Институт економских наука, Београд, 1992.
6. Драган Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, „Симтраде“, Београд, 1993.
7. Душан Вишњић, „Војно дело“, бр. 1, Београд, 1995.
8. *Зборник Оружани облици отпора*, ЦВШ ВЈ, 1995.
9. Златомир Грујић, „Војно дело“, бр. 1, Београд, 1995.
10. Jeffrey T. Vegner, *Нови светски поредак – нове суперсиле*, „Белетра“, Београд, 1994.
11. Јово Нинковић, *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985.
12. *Локални ратови осамдесетих година*, Институт за стратегију, Београд, 1988.
13. Љубомир Тадић, *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996.
14. Миланко Зорић, „Војно дело“, бр. 1–2, Београд, 1994, и бр. 3–4, Београд, 1993.
15. Милинко Стишовић, *Димензионирање ОМЈ за борбена дејства Војске Југославије* (докторска дисертација), ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
16. Милисав Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.
17. Миодраг Р. Ђорђевић, *Социологија*, „Научна књига“, Београд, 1996.

18. Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
19. Момчило Лазовић, *Детерминанте командно-штабног официра*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1993.
20. *Нови светски поредак и политика одбране СРЈ*, СМО, Београд, 1993.
21. Радомир Д. Лукић, *Политичка теорија државе*, „Савремена администрација“, Београд, 1979.
22. Радомир Лукић, *Основи социологије*, „Научна књига“, Београд, 1974.
23. Светозар Радишић, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34-35, ЦВШ, Београд, 1996.
24. Р. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991.

Рат у савременим условима – локални сукоби и војне интервенције

УДК 355.014:327

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Промене које су настале у последњих неколико година у међународним војно-политичким односима и технолошком развоју значајно су утицале на гледишта о рату и начину вођења рата. Нуклеарни рат више није непосредна претња човечанству, а и велики конвенционални ратови „померени“ су, можда, за будућа времена. Сада су посебно актуелне само две врсте ратовања: унутрашњи сукоби и мали регионални, односно субрегионални ратови и стране војне интервенције.

На основу тих закључака, аутор разматра управо те две врсте рата, посебно разјашњавајући циљеве, карактеристике и видове реаговања носилаца светске моћи на унутрашње (локални) и регионалне сукобе, укључујући и видове ангажовања војне силе у „руковођењу кризама“, „контроли сукоба“, „мировним“ и „хуманитарним“ операцијама. Покушава, такође, да сагледа могуће правце развоја на војно-политичком пољу у наредном периоду, посматрајући их кроз даљу констелацију и промену односа снага у свету.

Увод

Рат, као посебна људска делатност, непрекидно се мења управо као што се мењају и све друге друштвене и историјске појаве. Те промене настају упоредо с развојем људског друштва и односа у њему, као и с развојем средстава за рад и средстава за вођење рата. На њих утичу и подстичу их политике и стратегије појединих земаља, пре свега оних војних сила које теже експанзији и чији политички и војни теоретичари и стратежи формулишу ратну теорију и ратну вештину, а команданти их тестирају и проверавају у боју. Дугорочно посматрано, оне су постепене, еволутивне, с тим што на одређеном степену развоја прелазе у нови квалитет, с обележјима револуционарних промена, а то се управо и сада догађа.

Суштинске промене у погледима на рат, тј. на врсту рата (општи светски, регионални, субрегионални, локални, конвенционални, нуклеарни итд.) и начин његовог вођења, које настају у последњих неколико година (од 1989/1990) остварују се под утицајем најмање две значајне околности: 1) измењене глобалне међународне војно-политичке ситуације у свету уопште и, посебно, у Европи, и 2) развој нових технологија и њихова масовна војна примена. Прво утиче на односе снага које се конфронтирају на међународној војно-политичкој сцени и

налазе се или се могу налазити у оружаном сукобу, а друго – на основне промене у начину вођења рата као оружане борбе, посебно рата у којем учествују војске опремљене најсавременијим средствима ратне технике било у међусобним сукобима, или у сукобима с армијама нижег нивоа техничке опремљености.

Измењен однос снага

Донедавно свет је био подељен на два супротстављена блока, на чијем челу је стајала по једна војна суперсила. И једна и друга развијале су своју властиту ратну доктрину, по много чему различиту, а концептуално, у суштини, исту: доктрину конвенционалног ратовања с масовном употребом артиљеријско-ракетних и оклопних и механизованих јединица и доктрину нуклеарних удара ограничених по строго одабраним циљевима и (или) масовних по војним и цивилним објектима. Те глобалне доктрине, које су развијане у институтима, а у планове претваране у генералштабовима суперсила и у врховним командама њихових пактова, допуњаване су и на одређен начин тестиране у војним интервенцијама, специфичним за време и услове у којима су предузимане. Остале земље, које су се налазиле између наведених блокова и њихових окружења, пажљиво су пратиле развој ратних доктрина суперсила и блокова и, на одређени начин, опонашале их како изградњу (организација и опремање) својих оружаных снага, тако и начела њихове борбене употребе. Концепције општенародне, односно територијалне одбране неких европских земаља, укључујући и СФРЈ, одражавале су одређене специфичности, али само у сегменту који се односи на борбу на „привремено“ заузетој територији.

После „хладног рата“, на међународној сцени остала је само једна суперсила: економски и војно најјача, политички и информационо најјугицајнија. Она реално, у садашњим условима, нема противника који би могао успешно да јој се супротстави на свим, па и на појединачним пољима борбе и надметања, па јој та околност омогућава конципирање и примену нових ратних доктрина и правовремене припреме за „нове изазове“.

Садашња војно-политичка ситуација и новостворена констелација снага у свету указују на то да је отклоњена опасност од општег, великог светског рата – конвенционалног или нуклеарног, „померена“ је, можда, за нека будућа времена.¹ Мали су изгледи, такође, да би у садашњим

¹ Донедавно први војник америчке армије, генерал Ц. Шаликашвили, у образложењу предлога војног буџета за фискалну 1998. годину означио је садашње стање у међународним односима као „стратегијску паузу“, у којој САД неће имати противника „у виду глобалних сила, што ће им омогућити да се (војно) регрупишу, сагледају будуће изазове и припреме своје оружане снаге, за следећи миленијум“ (John M. Shalikashvili, *POSTURE STATEMENT before the Committee on national Security, House of Representatives, Febr. 12. 1997*). Генерал Шаликашвили није употребио формулацију „припреме за нови рат, али тако формулисано стање међународне војно-политичке ситуације и задаци оружаных снага САД подсећају на теорију „да је мир само један период између ратова“, коју су између два светска рата заступали неки ратоборни теоретичари“.

условима могло доћи и до великих регионалних ратова², мада је савремени свет прожет бројним супротностима, које прате велике неизвесности због којих нису могуће сигурне прогнозе и чвршћи закључци у вези с трајним миром, унутрашњом и међународном стабилношћу.³

Озбиљна претња међународном миру и безбедности, наиме, у садашњим условима јесу веома велике и оштре супротности (социјалне, националне, верске, цивилизацијске итд.), које прожимају многе земље и делове савременог света. Сем кроз постојање криза и жаришта сукоба, оне се испољавају и као локални и „мали“ регионални/субрегионални ратови у готово свим важнијим деловима света. На те појаве носиоци светске моћи реагују употребом разноврсних мера и средстава, укључујући и војна средства. Главни иницијатор и носилац тог реоговања су Сједињене Америчке Државе, једина преостала војна суперсила, која на том плану ангажује међународне форуме (универзалне, регионалне) и савезничке и партнерске земље.

Локални сукоби и војне интервенције

У садашњим условима, у постојећој констелацији снага у свету, реалне су две врсте рата: *унутрашњи и мали регионални сукоби и стране војне интервенције*.

Унутрашњи сукоби, међудржавни и мали регионални (субрегионални) ратови догађају се углавном у неразвијеним и мање развијеним земљама и деловима света. У узроцима њиховог настајања и у начину вођења, у основи, нема већих промена. Последица су постојећих и све већих социјалних напетости, ниског степена развоја друштвене и цивилизацијске свести, неразвијености „културе мира“ и толеранције итд., али и даљег уплитања страних чинилаца у унутрашње послове и међудржавне односе и борбе страних сила за сфере утицаја и доминације. За унутрашње сукобе, што се начина вођења тиче, готово да и не постоје устаљена правила. Разликују се од случаја до случаја, зависно од услова и размера. За њихово вођење користе се разноврсна средства,

² После распада биполарног светског поретка САД усвојиле су стратегију према којој је требало да америчке оружане снаге буду организоване и опремљене тако да могу „готово истовремено да воде два велика регионална рата“ у разним деловима света. После преиспитивања раније усвојених процена, тај захтев је модификован, па се сада од оружаних снага САД захтева „да буду спремне да одговоре на један склоп непредвиђених ситуација мањих размера и на асиметричне претње“ (William S. Gohsen, *Prudent Choices Firmly Pursued*, DEFENSE, 97, No. 4, p. 8).

³ Није мало пажљивих посматрача савремених збивања у свету који нису велики оптимисти када је у питању трајност мира и изостанак великог рата. У САД, на пример много је оних који с дозом подозрења гледају на процес у развоју Руске Федерације, економско и војно јачање Кине и потенцијално настајање регионалних сила, које би могле да угрозе америчке „виталне“ и националне интересе у свету, па чак и територијални интегритет, а познати теоретичар и публициста С. Хантингтон говори и о могућем „сукобу цивилизација“.

чак и veoma примитивна. Супружници Тофлер сврставају их у ратове типа аграрног доба⁴ с елементима типа рата индустријског доба.

Међудржавни сукоби и „мали“ регионални ратови, чак и у неразвијеним деловима света или света у развоју, постали су ретка појава, с изгледима да буду још ређи, поред осталог, и под утицајем претњи спољног реаговања. Ти изгледи су, у ствари, рефлекс једног оптимистичког погледа, јер и даље постоје бројна неуралгична подручја (Корејско полуострво, Југоисточна и Јужна Азија, Блиски и Средњи исток, Југоисточна Европа, делови Африке и Латинске Америке) у којима затегнутост у односима између појединих држава (група држава) лако може да ескалира у отворене сукобе. У начину вођења међудржавних ратова у недовољно развијеним деловима света такође нема значајних промена. Они се, када и уколико у њих нису непосредно укључене спољне силе, по правилу воде класичним средствима и према раније утврђеним начелима. Тофлерови кажу да су то углавном ратови типа рата индустријског доба, с елементима информатичког рата, односно рата информатичког доба. Ипак, рат, на пример, на Корејском полуострву не би био исти као рат на Индијском потконтиненту, или рат у подсахарској Африци разликовао би се од рата у широј зони Медитерана. Јачина, степен техничке опремљености и обучености снага зарађених страна умногоме би утицали на карактер и ток сукоба мање развијених и неразвијених земаља. Највеће промене настају у реаговању на кризе, локалне и регионалне (субрегионалне) ратове, што захтева посебну пажњу и продубљено изучавање.

Карактеристике реаговања на кризе и локалне сукобе

Реаговања на кризе и локалне и регионалне сукобе у савременим условима карактеристична су по циљу, начину, снагама и средствима која се у њима користе. У свему томе, она су другачија данас него што су била јуче, а сутра ће, вероватно, бити другачија него што су данас. У тој сталној променљивости, међутим, постоји прилично устаљена константа: на кризе и локалне и регионалне ратове у неразвијеним и мање развијеним земљама и деловима света реагују велике и моћне силе е јасно дефинисаним циљевима, али и посебним интересима.

Циљеви реаговања. Главни иницијатор, покретач и организатор реаговања на кризе и локалне и регионалне сукобе, у садашњим условима, јесу Сједињене Америчке Државе. То обично објашњавају жељом да се окончају постојећи и спрече нови сукоби, успоставе регионални и међународни мир и безбедност и спрече кршења људских права и хуманитарна страдања. У тако формулисаним циљевима садржани су елементи рационалности, па и неопходности, јер разбуктане сукобе локални „ватрогасци“ тешко могу да локализују и угасе. Међутим, америчка политика уплитања у унутрашње односе других земаља

⁴ Alvin and Heidi Toffler, *War and antiwar – Survival At the Dawn of the 21st Century*, Boston, 1993).

и стратегија интервенисања у међудржавне (међународне) сукобе спроводи се упоредо са спровођењем политике изградње тзв. новог светског поретка, а та политика има посебне циљеве – промовисање америчких вредности, односно наметање америчког модела демократије и тржишне привреде свим земљама савременог света.⁵ Тако, реаговање на кризе и локалне и регионалне (субрегионалне) сукобе у организацији и оркестрацији САД може да буде мотивисано и циљевима изградње „новог светског поретка“ са САД на челу, при чему циљеви изградње мира и стабилности у свету и акције које се у вези с тим предузимају могу да буду злоупотребљени у посебне сврхе супротстављене хуманитарним аспектима.

Реаговања на кризе, локалне и регионалне сукобе у организацији и под руководством САД најчешће попримају вид војних интервенција, а војна интервенција, у суштини, јесте рат, а сваки рат почиње и води се с унапред утврђеним циљем. Као главни циљеви због којих су у ранијим епохама ратови предузимани и вођени обично су навођени: храна (економски циљ), простор (освајање територије ради добијања економске користи), авантура итд. Упоредо с цивилизацијским развојем друштва, рат је све више постајао институција која служи политичким и економским интересима оних који га предузимају. Територијална освајања непосредно су повезивана с наведене две категорије, посебно с економским интересом. Међутим, Други светски рат је био, изгледа, последњи рат савременог доба вођен за „храну“ и за „простор“. Ниједан рат вођен после тог рата није предузиман ради освајања, физичког поседуња и сталног држања територија, већ првенствено ради јачања политичке моћи, а посредно и остваривања одређених економских користи.⁶ Из истих разлога предузимане су и војне интервенције, а „хладни рат“ је имао изразито политичко и идеолошко обележје.

Усвајање и имплементисање политике изградње „новог светског поретка“ и концепција „руковођења кризама“ и „контроле сукоба“ мотивисани су такође политичким циљевима, тј. постизањем (повећање, проширење) и одржањем политичке моћи, доминације, ауторитета, престижа и утицаја САД у свету. Остваривање тих циљева треба да обезбеди и остваривање одређених користи и стварање услова да САД задрже и ојачају своју економску и војну моћ без преседана.

Нова америчка стратегија реаговања на кризе и локалне сукобе.
Ангажовање САД, самостално и заједно са својим савезницима и

⁵ Познати амерички дипломата, државник и публициста Пол Нице, још 1989. године писао је: „Више од четрдесет година, спољна и војна политика САД вођене су једним централним циљем – да САД буду на челу изградње једног међународног светског поретка заснованог на либералној економији и демократским институцијама“, (Paul Nitze, *The Honest Broker*, Foreign Affairs, Fall, 1989).

⁶ Познати амерички војни теоретичар и историчар Квинси Рајт поодавно је писао: „Рат се може водити ради повећања политичке моћи, али увек једним оком упереним на економске користи из такве моћи“ (Quincy Wright, *A STUDY ON WAR*, The University Press, Chicago, 1965, p. 282). И у савременим условима борба коју САД воде за продоре ка новим просторима, води се са прилично јасно упереним погледом на економске користи.

партнерским државама, у локалним и регионалним сукобима део је нове америчке глобалне стратегије, односно стратегије националне безбедности, која се однедавно означава као *Стратегија ширења и ангажовања (Enlargement and Engagement Strategy)*⁷, као и њене војне компоненте, која се израђује и спроводи под називом *Национална војна стратегија еластичног и селективног ангажовања (National Military Strategy of Flexible and Selective Engagement)*, чији је циљ, како се званично објашњава, „промовисање стабилности и спречавање агресије“, а обухвата три главна задатка: мирнодопско ангажовање, одвраћање и спречавање сукоба, и вођење и добијање рата.⁸

Из назива наведених стратегија, у основи, произилазе и њихови циљеви – ширење присуства и утицаја САД у свету, уз активно политичко и селективно војно ангажовање у кризама, локалним и регионалним (субрегионалним) сукобима. Тако циљ изградње „новог светског поретка“ и стратегије садашње америчке администрације, која се по слову и духу разликује од стратегије из периода „хладног рата“⁹ не искључује могућност и *вештачког стварања криза*, а тиме и услова („потреба“) за политичко и војно ангажовање у стварању могућности за ширење утицаја и доминације САД у новим земљама и подручјима савременог света. У реаговањима на кризе и локалне и регионалне ратове снажно се наглашава *хуманитарни аспект* као циљ акција и операција које се предузимају. Тиме и позивањем на заштиту људских права, лакше се правдају средства и придобија наклоност властите и светске јавности.

Начини реаговања на кризе и сукобе

Начини реаговања на кризе и локалне и регионалне сукобе у савременим условима, као што је, уосталом, био случај и у време хладног рата, нарочито када је реч о реаговању САД и њихових савезника, нису устаљени према строго утврђеној шеми. Разликују се од случаја до случаја, као што се разликују снаге и средства која се користе. У начелу, зависе од настајања и развоја (или вођења) кризе и од обима и интереса САД за место (земља, регион) догађања. Према

⁷ О новој америчкој стратегији ширења и ангажовања видети у британској публикацији RUSI Whitehall Papers, Series 1997, В. Blekmen (Barry Blackman) и група аутора, *A National Security Strategy of Enlargement and Engagement*, Strategic Review, Spring 1997, и друге.

⁸ Department of the Navy 1997 POSTURE STATEMENT – The Navy Marine Corps Team, Washington, D. C. Febr. 1997.

⁹ Још на почетку „хладног рата“ (1949) САД, као своју стратегију националне безбедности, биле су усвојиле „Стратегију обуздавања“ или спречавања ширења СССР-а и „међународног комунизма“ на просторе тзв. слободног света, под називом *Containment Strategy*. Та стратегија је имала одбрамбену конотацију, мада је, у суштини, али прикривено, била офанзивна. Изнета је у документу (извештају) Савета за националну безбедност САД бр. 68, од 15. априла 1949, а објављена је тек 1975. године у часопису „Naval Review“, бр. 2/75. Њене војне компоненте су биле стратегија „истурене одбране“, „масовне одмазде“, „еластичног одговора“ и друге.

карактеру, међутим, то реаговање је редовно *комбиновано* и *мултинационално*: прво, користе се политичка, економска, информатичка и војна средства, а друго – ангажују се све или већина тих снага и средстава из више земаља под заставом Уједињених нација или на основу мандата Савета безбедности. Комбиновано и мултинационално реаговање на кризе и локалне и регионалне ратове постало је готово правило. Обично отпочиње политичким и економским притисцима, који прерастају у специфичан вид блокаде или санкција, као веома моћно и „убојито оружје“ у рукама Савета безбедности УН и неких регионалних организација (Европска унија, на пример). Допуњава се и проширује политичко-пропагандним и психолошким дејствима, демонстрирањем војне силе, претњама њеном употребом и селективним војним ангажовањем против стране у сукобу која је означена као виновник кризе или агресор. Посебна карактеристика тог реаговања су тзв. мировне операције, различитих циљева и степена ангажовања снага и средстава.

Карактеристике страног војног ангажовања

Војно ангажовање у „управљању кризама“ и „контроли сукоба“ и другим видовима страног војног уплитања у унутрашње односе и међународне сукобе значајно се разликује од ангажовања у периоду „хладног рата“. Наиме, другачији су услови у којима се војне акције и операције предузимају, припадност и структура ангажованих снага и средстава и начини њихове употребе.

Разлике у условима ангажовања. У време „хладног рата“, војне суперсиле – самостално или заједно са својим савезницима, често су посезале за војном силом ради „сређивања прилика“ унутар сфера властитог утицаја, али и изван тих сфера. Војно су интервенисале у унутрашњим или међудржавним пословима (сукобима), увек да помогну себи наклоњеној страни у сукобу како би задржале раније стечене или задобиле нове позиције у одређеној земљи или региону. Међутим, војно ангажовање једне суперсиле на страни неке од страна у сукобу редовно је било у сенци опасности од могућности реаговања друге суперсиле (блока) у корист друге стране у сукобу. Такве опасности и претпоставке, у основи, више не постоје. Једина преостала војна суперсила сада је у ситуацији да сама бира начин, снаге и средства за реаговање на кризе и локалне и регионалне сукобе без бојазни да ће се нека друга сила супротставити њеном избору.

Другачији састав снага. Суштинска измена међународних услова у којима се предузимају војне интервенције у периоду после „хладног рата“ утицала је и на измену структуре (састава) снага које се ангажују у унутрашњим и локалним сукобима, тј. на њихову већу и другачију интернационализацију. У време „хладног рата“, наиме, војне интервенције су редовно биле блоковски обележене, чак и онда када их је предузимала самостално једна од суперсила. Сем тога, карактерисала их је масовност ангажованих снага и средстава, мада је у неким од њих

(Вијетнам, на пример) до тога долазило кроз дуготрајан процес ескалације сукоба. Велики губици у људству и материјалу такође су били карактеристика неких од тих сукоба (Вијетнам, Авганистан итд.). Главнину интервентних снага сачињавале су снаге војних суперсила, док су снаге других земаља, њихових савезника, биле нека врста декора. У периоду после хладног рата, међутим, војне интервенције које се предузимају у оквиру реаговања на кризе и локалне сукобе имају изразито мултинационални карактер. У састав интервентних снага укључују се војни контингенти из многих земаља са Запада и са Истока, са Севера и са Југа. Такав је био случај, на пример, у рату вођеном у зони Персијског залива 1991. године, а исто, мада у другачијим улогама, то је поновљено у војном ангажовању страних сила у Босни и Херцеговини.

Иако су сада САД главни иницијатор и организатор војног интервенисања у унутрашње и међународне сукобе, оне настоје да њихово непосредно војно учешће у тим интервенцијама буде што мање. Посебно је запажено њихово настојање да у војном ангажовању у таквим сукобима избегну губитке у људству, што, на одређен начин, одређује карактер тог ангажовања.

„Пустињска олуја“ као круна старог и увод у нови начин војног интервенисања

„Пустињска олуја“ предузета је и изведена у специфичним међународним и амбијенталним условима. У 1990/1991. години, „хладни рат“ је привођен крају: пораз једне од страна у том рату већ је био виђен. У одлучивању и припремама за интервенцију Совјетски Савез је био на страни иницијатора и главног организатора интервенције, на страни свог дотадашњег главног противника. Са своја три ратна брода у водама Персијског залива демонстрирао је подршку снагама интервенције.

С обзиром на ангажоване снаге и средства, начин извођења и друго, „Пустињска олуја“ привлачи посебну пажњу и треба је посматрати из више углова. Пре свега, реч је о: 1) веома високом степену интернационализације кризе и мултинационализације сукоба, у којем су учествовали војни контингенти из више од 30 земаља, мада неки само симболично;¹⁰ 2) непостојању чак ни теоретске опасности од могућности да се мултинационалним снагама супротставе снаге неке друге силе, сем снага Ирака; 3) веома високом степену обједињавања војних контингентата бројних земаља, видова и родова у интегрисану, синергетску структуру, као и синхронизованој употреби тих снага у остваривању замишљеног концепта, у чему су средства у „систему система“ (C^4I^2) имала изузетан значај и 5) масовној употреби најсавременијих средстава ратне технике, посебно средстава за дејства са дистанце лансирана са копна, из ваздушног простора, са мора и испод морске површине.

¹⁰ Главнину су сачиниле снаге САД, Велике Британије, Француске и неких арапских држава (Египат, Саудијска Арабија итд.).

Копнене снаге, у суштини, имале су епизодну улогу; оне су једино затварале евентуални продор ирачке војске на југ и, на крају, користиле резултате дејстава ваздухопловних снага и ударе „пааметних“ оружја.

У супротстављању мултинационалним снагама, њиховој стратегији и тактици, Ирачани су, у организовању своје одбране на копну, применили, у основи, класичан модел ратовања, укључујући и „рововску војну“. Главнину своје војске груписали су на југу земље и поставили у дубоко ископаним рововима и другим заклонима, где је она, одсечена од извора снабдевања, и изложена спорадичним дејствима из ваздушног простора, дуго чекајући напад непријатеља, систематски физички и морално изнуравана, тако да је била онеспособљена за пружање било каквог озбиљнијег отпора.

Рат у Персијском заливу, са становишта ангажовања мултинационалних снага, био је, на неки начин, стављање тачке на дотадашњи начин реаговања на кризе и локалне и регионалне сукобе и, уједно, увод у нову стратегију и доктрину реаговања на будуће сличне ситуације. Управо на основу искустава из рата у Персијском заливу, али и даљег процеса развоја међународне војно-политичке ситуације, политички и војни стратеги САД изградиле су стратегију и доктрину реаговања на постојеће и евентуално нове кризе, локалне и регионалне (субрегионалне) ратове и преточили их у концепције, које су означили као: „управљање кризама“, „контрола сукоба“, „очување“, „устостављање“ („наметање“) и „изградња мира“ и друге. Те концепције су практично тестиране кроз „управљање“ југословенском кризом, спровођење „мировних“ операција на Хаитима, у Сомалији, Босни и Херцеговини и бившој Републици Српској Крајини, успостављању стабилности у Албанији итд.

Видови ангажовања војне силе у „руковођењу кризама“ и „контроли сукоба“

Војно ангажовање у „руковођењу кризама“ и „контроли сукоба“ и у другим видовима страног војног уплитања у унутрашње односе и међудржавне сукобе значајно се разликује од онога из периода „хладног рата“ и рата у Персијском заливу. Сем у структури (састав) мултинационалних снага, разликује се и у начину њихове употребе. Према новим доктринарним начелима САД, која су унета у нова борбена правила и упутства о употреби видова и родова, а која се намећу савезничким и партнерским државама и њиховим оружаним снагама, оружане снаге се користе за извођење борбених операција и у „операцијама без оружане борбе“ („операције које нису ратне“). У предузимању борбених операција ради „контролисања“ криза и сукоба интервентне снаге, сходно актуелној ратној доктрини САД и НАТО-а, дејства усмеравају према строго одабраним циљевима на читавој његовој територији, углавном ударима са дистанце, тзв. паметним оружјима великог долета, која се лансирају из ваздушног простора, са мора и са копна. На тај начин,

интервентне снаге избегавају веће личне и материјалне губитке, при чему главни „терет борбе“ преузимају ваздухопловне снаге и ракетне јединице. У кризно подручје или зону сукоба копнене снаге се упућују тек када се ракетним, информатичким, пропагандно-психолошким и другим дејствима створе услови да се оне тамо појаве у улози „миротворца“, без веће опасности да се на бојишту сукобе са снагама стране против којих је интервенција предузета.

Интервентне снаге у предузимању борбених операција успостављају непосредну везу и сарадњу са снагама стране у сукобу која је означена као угрожена, а то је, по правилу, страна која се уклопила или тежи да се уклопи у „нови светски поредак“. Тако се на бојишту ствара изразито несразмеран однос снага на штету стране означене као кривац или агресор, која се на тај начин доводи у изузетно тежак положај.

Операције које нису ратне (*Operations Other Than War*), према америчким доктринарним поставкама, обухватају веома широку скалу активности снага САД, НАТО-а и партнерских држава – од спровођења обавештајно-извиђачких активности, до учешћа у мировним операцијама, с мноштвом активности између, укључујући помоћ у обуци и опремању војске других земаља, предузимање и спровођење хуманитарних“ операција, учешће у отклањању природних непогода, и друго.

Моћ пропагандно-психолошког деловања

У доктринама САД и НАТО-а реаговања на кризе и локалне и регионалне ратове веома је значајна и улога политичко-пропагандног и психолошког деловања – коришћење информатичких средстава, пре и у току евентуалног спровођења војних операција. Оно се готово подједнаким интензитетом усмерава према противнику и према власти тој и међународној јавности. Политичко-пропагандно и психолошко деловање усмерава се према целокупној противничковој друштвеној (управна, извршна) и социјалној (широке народне масе) структури, а првенствено према његовом „центру гравитације“ – врховном политичком и војном руководству. Циљ тог деловања је да се „противник примора или принуди, по могућности чак и без употребе војне силе, да чини оно што ви сматрате да је боље или да се определи за избор који сте ви одабрали“, каже Р. Шафрански.¹¹ Другим речима, циљ тог деловања је да се сломи воља противника за отпором и да му се наметне властита воља, што је увек био један од основних циљева рата. У новијим условима и према америчким гледиштима, међутим, то не мора да се догађа на бојном пољу, поразом противникове оружане силе, како је то замишљао фон Клаузевиц, већ помоћу медија,¹² уз политичке и економске притиске и војне претње.

¹¹ Richard Shafransky, *Neocortical Warfare – The Acme of Skill?* „Military Review“, No. 11/94, pp 44–55.

¹² Супружници Тофлер пишу: „Људи који озбиљно мисле о будућем рату знају да ће се неке од најважнијих битака сутрашњице одиграти на бојишту медија“ (A. and H. Toffler, *исто*, стр. 105).

Политичко-пропагандно и психолошко деловање према властитој и међународној јавности, такође је веома значајно у садашњим условима. Циљ тог деловања је да се придобије наклоност и подршка јавног мњења за текуће и/или намераване акције и операције у одређеној земљи или региону. То се постиже, поред осталог, тако што се систематским деловањем, преко средстава јавног информисања и других канала, укључујући и „подземне“, код јавног мњења ствара утисак да „снаге демократије и прогреса, заштитнице људских права и слобода“ имају посла са суровим противником, да су им непријатељи „свирила, нељудска бића“, а све то треба да доведе до осећања острашћености према тим и таквим, „нецивилизованим и суровим противницима слободе и прогреса“. Ради добијања подршке властите и међународне јавности и изазивања острашћености према обележеном противнику експоненти твораца концепата „руковођење кризама“ и „контроле сукоба“ пуне ваздушни простор речима и сликама, како каже Ц. Капли, више лажним него правим, које се сливају са кризног подручја или бојишта директно у домове милионских (или милијардских) слушалаца и гледалаца широм света.¹³

Злоупотреба и моћ медија у многоме је демонстрирана током југословенске кризе и грађанског рата у Босни и Херцеговини. О томе сада расправљају многи аналитичари покушавајући да сагледају не само њихову форму него и садржај и, изазване последице. У реномираном британском војном часопису *RUSI*, на пример, констатује се да је већина медија покривала „босанску трагедију са симпатијама за муслимане, што је утицало како на карактер и ток догађања у Босни, тако и на расположење светске јавности.“¹⁴ Амерички публициста Х. Самер још је конкретнији када говори о снази утицаја медија на јавно мњење и његов однос према странама у сукобу. У вези с тим он, поред осталог, пише: „... 'логори смрти', 'логори силовања', 'холокауст', 'етничко чишћење' и слично, речи су и појмови који су се најчешће чули о догађањима у Босни... Приче о злочинствима, како праве тако и лажне, нашироко су биле распрострањене и коришћене током српско-босанског рата“.¹⁵

У стварању црно-беле слике о ситуацији на бојишту, допуњене вестима о ефикасности и свемоћности мултинационалних снага и њиховој „хуманој“ мисији, с једне стране, и причама о злочинима оних који

¹³ Ц. Капли о томе, поред осталог, пише: „Данас видимо западне политичаре како уживају у краткорочним политичким успесима до којих долазе креирајући непријатеље као што су ирачки председник Садам Хусеин, либијски вођа Моамер Гадафи, српски председник Слободан Милошевић или вођа босанских Срба Радован Караџић, и други. То се дешава тако што западни медији (индиректно државно контролисани), често помогнути одређеним интересним групама и владама, лако потпадају под утицај добро исценираних догађаја, који се користе за стварање погрешне слике о појединцима и/или догађајима“ (Georgy Coply, *Pseudospection – A principal weapon in waging war; It also threatens peace*, Defense and Foreign Affairs, No. 11/96, pp 16–17).

¹⁴ Jonathan Eyal, *The War in Yugoslavia – Some Preliminary Lessons*, *RUSI Journal*, April 1995, pp 29–30.

¹⁵ Harry G. Summer, Jr., *The New World Strategy*, Touchstone, New York, 1995.

се супротстављају тим снагама и њиховим творцима, с друге стране – прво из зоне Персијског залива, а затим и из Босне и Херцеговине – посебно се истакла америчка информативна кућа, Си-Ен-Ен, чији је утицај на јавно мњење и на доносиоце одлука већ означен као „си-ен-ен ефекат“.

Правни и морални аспекти војног и другог интервенисања у унутрашње и међудржавне сукобе

Војно и друго интервенисање у кризе и унутрашње и међудржавне сукобе задира у многа правна и морална питања. Међутим, САД успеле су да своје концепте наметну савезничким и партнерским земљама, а одлучивање о начину интервенисања пренеле су на Савет безбедности Уједињених нација и форуме неких утицајних регионалних организација (ОЕБС, ЕУ итд.). На тај начин, нарочито кроз одлучивања у Савету безбедности, практично се легализују војне интервенције и други видови страног уплитања у унутрашње послове суверених држава и негира готово вековима стара доктрина унутрашњег и спољног суверенитета и територијалног интегритета држава.

Легализовање војних интервенција и других видова реаговања на унутрашње и регионалне сукобе обезбеђује се позивима Савета безбедности на одредбе Повеље УН, мада се у том документу војна интервенција, као могућност под окриљем УН, предвиђа само када је реч о угрожавању међународног мира и безбедности путем агресије. Сходно томе, у време „хладног рата“ за ангажовање снага УН у мировним операцијама тражена је, поред осталог, и сагласност страна у сукобу, односно њихово прихватање мировних снага Уједињених нација. У последње време, међутим, начело сагласности се не примењује, или се разноврсним мерама и притисцима изнуђује.¹⁶ Земља или страна у сукобу означена као кривац једноставно се доводи у ситуацију да прихвати „помоћ“ која јој се нуди и ограничени суверенитет, или да пружи отпор и буде изложена насилном наметању мира, које подразумева и страну војну интервенцију. У том случају њена могућност да се брани војним средствима постаје готово безначајна, или јој се, разноврсним видовима претњи и притисака, таква могућност чак и одузима.¹⁷

Када је реч о правном аспекту војних интервенција у савременим условима, чињеница је да контрола законитости аката Савета безбедности УН, практично, не постоји или се предвиђена процедура не приме-

¹⁶ За то да у предузимању мировних операција, било за очување или за наметање мира, сагласност страна у сукобу и није потребна, залагао се управо бивши генерални секретар УН, Бутрос-Бутрос Гали, који је своја гледишта о том и другим питањима изнео у познатом „Меморандуму за мир“.

¹⁷ Чланом 51 Повеље УН дато је право свакој земљи чланици ОУН да се самостално или колективно брани у случају да њена безбедност буде угрожена дејствима спољних сила. Суочена са новом доктрином интервенисања у унутрашње и међудржавне сукобе, страна означена као кривац за створену ситуацију, и онда када то *de facto* није, доводи се у положај да то право не може да користи.

њује. Није познато да је неки ауторитативан међународни арбитар (Међународни суд правде, на пример) разматрао неку од одлука (резолюција) Савета безбедности УН ради оцене њене законитости и усклађености с одредбама Повеље УН, а да се и не говори о оцени њене последичности и моралности. У постојећим, униполарним међународним условима, када једна суперсила има доминантан утицај на рад и одлучивање Савета безбедности, земља (страна) у сукобу означена као кривац, без обзира на то да ли то реално јесте или није, готово аутоматски постаје објект спољних притисака, претњи и напада без било какве правне и физичке заштите. За морално покриће војног и другог интервенисања у унутрашње и међународне односе, чиниоци светске моћи обично се позивају на „хуманитарне обавезе“ и потребу „заштите“ људских права.

Питање људских права поодавно је постало „међународна брига“ и на њих се односе многи међународни правни акти, конвенције и резолуције, а све се више актуелизује и право на тзв. хуманитарну интервенцију.¹⁸ Међутим, под те појмове може да се подведе све оно што се односи на људе и на односе између народа и држава, и да се, као и у „борби за мир“ у обезбеђивању и заштити тих права употребе разноврсне методе и средства притисака и насиља која се користе и за остваривање политичких циљева.¹⁹

Војно и друго интервенисање у унутрашње сукобе, које се предузима у последње време, подразумева не само могућност и намеру наметања мира, или барем престанак борби и убијања, него и начин решавања сукоба у смислу: ко ће да влада над ким, како ће и у којим границама да функционише будући систем владања, и друго. У процесу остваривања тих претпоставки и намера, спољна интервенција се често претвара у неку врсту окупације, старатељства или другог релативно трајног посредничког аранжмана, а лако се може преобратити и у неку форму „неоколонијализма“.²⁰

„Европски одбрамбени идентитет“ и војне интервенције

Од настанка НАТО-а 1949. године, и кроз читав период „хладног рата“, код неких европских земаља чланица постојала је тежња ка јачању „европске“ позиције у тој војно-политичкој организацији. Међу-

¹⁸ Кристофер Гринвуд у вези с тим пише: „Не може се више одржати захтев да, када нека влада изврши масакр властитог народа или нека држава западне у анархију, међународно право у потпуности забрањује војну интервенцију“ (Christopher Greenwood, *The Right for Human Intervention?* The World Today, Febr. 1993).

¹⁹ Познато је, на пример, да су бивше велике метрополе пружале војну подршку својим експонентима (мисионари, свештеници, трговци) у колонијама, а у вођењу средњовековних верских ратова оправдавана су готово сва средства за постизање жељеног циља (девиза: „Циљ оправдава средства“).

²⁰ Ваља нагласити да „хуманитарне интервенције“ нису увек „хумане“. Оне могу да олакшају положај једне, а да озбиљно угрозе положај и права друге скупине народа. Редовно се предузимају с ослонцем на силу или помоћу војне силе, што је потврдио и бивши председник САД Роналд Реган речима: „... (то је) хумана сомотска рукавица иза које стоји челична песница војне силе“.

тим, због тадашње ситуације и односа снага на европском стратегијском простору она није могла да се оствари. После промена у међународним односима уопште, а у Европи посебно, захтеве за остваривање „европског одбрамбеног идентитета“ почели су да разматрају највиши форуми Северноатлантског пакта. На Бриселском самиту Савеза, 1994. године, ти захтеви су преточени у концепт „Европског безбедносног и одбрамбеног идентитета“, познатог под скраћеницом *ESDI* (*European Security and Defense Identity*). Тада су Европска унија (ЕУ) и њено војно крило – Западноевропска одбрамбена унија (ЗЕУ) добили задатак да дефинишу и даље разраде тај концепт. Две године касније, јуна 1996, на Берлинском састанку министара НАТО-а снажно је подржан концепт *ESDI*, а прихваћена је и замисао о формирању његовог војног елемента – комбиноване здружене групације снага, која се у жаргону НАТО-а означава скраћеницом *CJTF* (*Combined Joint Task Force*).

Комбинована здружена групација снага формира се у оквиру НАТО-а, а под непосредним је надзором ЗЕУ, која је стекла право да ту групацију снага у целини или по деловима, зависно од ситуације, издвоји из састава НАТО-а и употреби „независно“ у решавању криза на европском простору. Њена специфичност је у томе што без већих формалних процедура може да буде издвојена из организацијске и командне структуре НАТО-а и стављена под команду ЗЕУ ради ангажовања у кризним ситуацијама, унутрашњим и субрегионалним сукобима у Европи. Редовно, она се третира као групација снага која „није, али може бити одвојена“ (од НАТО-а) („*separable but not separate force*“).²¹

После озваничења концепта *ESDI* предузете су мере на оспособљавању ЗЕУ²² за улогу и задатке који су јој у оквиру тог концепта намењени. Сем рада на формирању *CJTF* и конципирања услова и начина њене употребе, формирано је Планско језгро од 55 људи, које у непосредној сарадњи с командним структурама НАТО-а разрађује планове о њеној евентуалној борбеној употреби.

Усвајањем концепта *ESDI* и програма формирања *CJTF* практично је дато веће право, али и већа одговорност европским субјектима, пре свега ЕУ, у „решавању“ криза на европским просторима. У конципирању састава *CJTF*, модалитета и начина њене употребе, планери НАТО-а и ЗЕУ рачунају на могућност да се она, у целини или по деловима, ангажује у кризним ситуацијама, унутрашњим и локалним сукобима, заједно с елементима снага партнерских држава. Таква очекивања и претпоставке поткрепљују се и заснивају на статусу придружених чланица ЗЕУ (десет партнерских држава има статус придружених партнера ЗЕУ), као и искуствима из ангажовања мултинационалних снага у Босни и Херцеговини. Од децембра 1995, у организа-

²¹ *CJTF – A Lifeline for a European Defence Policy?* RUSI Whitehall Papers, Series 1997.

²² Формирана још 1955. године од седам западноевропских држава. Сада је чини 10 европских земаља чланица (све су и чланице НАТО-а), а има и три придружена члана (Исланд, Норвешка и Турска), пет посматрача и десет тзв. придружених партнера.

цији ЗЕУ одржавају се редовне војне вежбе у интервалима од шест месеци, претежно са супозицијом „одговора на кризе“. Вежбе се одржавају под општим називом *CRISE (CRISE – 97, на пример)*, а у њима учествују елементи снага и неких партнерских држава.

Концепт *ESDI* одражава тежњу европских субјеката да поправе неповољан утисак о себи због испољене неспособности да самостално „реше“ југословенску кризу, али и настојања да уложе додатне напоре у оспособљавање за ефикасније одговоре на евентуалне нове изазове. Успешно ангажовање „Европских мултинационалних снага за стабилизацију“ стања у Албанији било је додатни подстрек поборницима *ESDI* у истрајавању на изградњи и имплементацији тог концепта, који добија подршку Савета безбедности УН како због финансијских разлога, тако и због настојања да своју „одговорност“ за безбедност у појединим деловима света пренесе на одговарајуће регионалне аранжмане или агенције, сходно Одељку VIII Повеље Уједињених нација. Концепт *ESDI* све више подржавају и САД, што везују за конкретнији пристанак европске групе НАТО-а за ангажовање снага те алијансе у заштити америчких виталних интереса и изван Европе и њеног ближег окружења.

Промене у организацији и задацима војске: стварање интервентних снага

Измењена војно-политичка ситуација у свету и промене у погледима на рат и начин вођења рата утицали су на промене у организацији и задацима националних и коалиционих снага западних земаља. „Нови стратегијски концепт“ НАТО-а из 1991. године, којим је у циљеве и задатке НАТО-а укључено „управљање кризама“ и „контрола сукоба“ на читавом европском стратегијском простору, наметнуо је потребу за одговарајућим променама у организацији и распореду снага тог пакта. Промене су отпочете априла 1992. године, и настављају се, а обухватају формирање три групације снага НАТО-а: главне одбрамбене снаге, снаге за брзе интервенције и снаге за ојачање и поуну. Пример НАТО-а следила је већина земаља чланица, али и неких европских држава које нису чланице те војне алијансе. Оружане снаге тих земаља добијају, у основи, следећу глобалну структуру: 1) снаге за одвраћање и одбрану властите територије; 2) снаге за потребе унутрашње безбедности, и 3) снаге за спољне војне интервенције. При томе, запажају се извесне структуралне разлике, које произилазе из величине, положаја, војне политике и ратне доктрине појединих земаља. Међутим, код већине тих земаља јасно се запажају елементи војске намењени за потребе унутрашње безбедности и они намењени за ангажовање изван властитих територија, у саставу коалиционих и/или мултинационалних снага.

Велики значај који САД у својој ратној доктрини придају снагама за ангажовање у ратним и другим операцијама изван властите терито-

рије, тј. у кризним ситуацијама, локалним и регионалним сукобима у разним деловима света, потврђен је, поред осталог, и недавним постављењем генерала Шелтона на положај начелника Здруженог генералштаба, који је до тада био на челу Команде за специјалне операције.²³

Британски политички и војни експерти разрађују нову војну стратегију Велике Британије. У оквиру тога, разматрају три концепта будуће структуре британске војске, од којих је један означен као „експедициони“ концепт.²⁴ Према њему, уколико буде усвојен, оружане снаге Велике Британије биле би структуриране и припремане првенствено за ангажовање у „експедиционим“, односно интервентним улогама.

Значајну компоненту у будућој структури француске војске чиниће, такође, снаге за брзе интервенције, које ће се ангажовати самостално (у одбрани и заштити француских територија и помоћ франкофонским земљама) и у саставу коалиционих снага и мултинационалних састава.

У оквиру Бундесвера формира се снажна групација снага за реаговање на кризе (*Krisenreaktionkräfte*). Она ће бити на располагању НАТО-у и спремна за упућивање у стране земље на захтев УН, ОЕБС или ЗЕУ, а сачињаваће је око 53.000 људи из сва три вида.

Чак и Финска, поред више других земаља, која за сада не изражава жељу да буде примљена у НАТО, али је укључена у његов програм „Партнерство за мир“, у оквиру своје војске формира посебну групацију намењену за ангажовање у кризним ситуацијама, мировним и другим операцијама заједно са снагама НАТО-а и/или у оквиру мултинационалних снага.²⁵

Изгледи за наредни период

У садашње време све се креће бржим и дужим корацима него раније. У томе има много непознатог и непредвидивог; изненађења постају више правило него изузетак. Донедавни начелник Генералштаба КоВ САД Г. Саливан и његов блиски сарадник Џ. Дубик у вези с тим су писали: „Ми живимо у време преласка из индустријског у доба информатике. То је време конфузије, несигурности и промена – повремено хаоса“,²⁶ а Робер Елсворт, говорећи о токовима друштвене и технолошке трансформације друштва, пише: „Исход би могао да буде деструктиван и хаотичан. Могао би да изазове необуздан рат на великим деловима Земљине кугле или пак праскзорје новог златног доба мира, просперитета и духовног преображаја у целом свету. Можда је вероватнија трећа могућност: спорадични, кратки, жестоки сукоби, са такође

²³ Специјалне снаге, које потпадају под наведену команду, претходница су у свим војним операцијама САД у свету и непосредни су учесник у њима. У стратегији селективног војног ангажовања САД њима се придају већи значај и улога.

²⁴ Michael Codner, *The U. K.'s Strategic Defence Review – Strategic Options*, RUSI Journal, August 1997, pp 44–50.

²⁵ Pauli Jarvenpää, *What comes after Madrid? – A View from Helsinki*, „NATO Review“, Sept – Oct. 1997, pp 30–33.

²⁶ Gordon R. Sullivan and James D. Dubik, *War in the Information Age*, „Military Review“, No. 4/94, pp 44–62.

селективно распоређеним миром и просперитетом“.²⁷ Трећа могућност, о којој говори г. Елсворт, можда је најреалнија, јер одражава садашње стање у међународним односима, а оцртава, можда, и непосредну будућност. „Златно доба мира, просперитета и духовног препорода...“ умногоме је илузија, више одраз жеља и надања него реалност скоре будућности. „Да би рат био укинут мора бити схваћен, а да би био схваћен мора бити изучен“, каже се у уводу у Студије о рату Квинси Рајта.²⁸ На садашњем развоју људског друштва, међутим, изгледа да рат није изучен, а још је мање последично схваћен. Тако ће се човечанство и убудуће, вероватно, сусретати са тим опасним јахачем Апокалипсе, мада је неизвесно где и у каквим околностима.

Кризе, унутрашњи и регионални (субрегионални) сукоби и спољна реаговања на њих испољени су као главни реметилачки чиниоци мира и безбедности у периоду после „хладног рата“. То ће вероватно бити случај и у наредном времену, можда до 2010. или 2020. године.²⁹ У међувремену, може да настане нова констелација снага у свету, прегруписавање и измена односа снага унутар појединих региона и на општој међународној сцени. Развиће се нове технологије и нови начини њихове војне примене, као и нови погледи на рат и мир.

Национална и верска нетрпељивост, социјалне тензије, економско заостајање једних и развој других, и друге разлике и супротности вероватно ће и у наредном периоду бити поводи и узрочници криза и унутрашњих (ређе међудржавних) сукоба, на које ће чиниоци светске моћи реаговати разноврсним методама и средствима, укључујући и војна средства. Повод за страно војно уплитање у унутрашње односе може да буде и супротстављање изградњи „новог светског поретка“, посебно када се супротстављају мале и ровите земље.³⁰

Доктрина реаговања на кризе и локалне и регионалне сукобе, укључујући, у оквиру тога, и употребу оружане силе, формулише се и теоретски обликује у америчким политичким, војним и научним институцијама све више с нагласком на тражење „решења“ путем предузимања мера, акција и операција које нису класично ратне, а увек имају „хуманитарне“ и „миротворне“ предзнаке. Тако ће и убудуће реаговања на кризе и локалне сукобе најчешће добијати облик политичке, економске, правне и сваке друге борбе, у коју ће се укључивати и оружане снаге у својој основној (ратна, борбена) и, условно речено, помоћној (неборбена) улози.

²⁷ Robert F. Ellsworth, *The US Interests in the New World*, „The Atlantic Council Review“, LA, Sept. 1995.

²⁸ Quincy Wright, *исто*.

²⁹ Војни планери САД, у покушајима да сагледају будуће развојне процесе у ратоводству, разрадили су неколико доктринарних докумената, означених као „Визија 2010“, „Визија 2015“, „Визија 2020“ итд., полазећи, при томе, од процена да ће до тада и у тим временским размацима настајати велике промене у међународним односима и у условима вођења рата.

³⁰ Када градитељи „новог светског поретка“ у свом „пионирском“ походу наиђу на јачу препреку, застану и/или се повуку назад ради обиласка или обухвата.

Надлежности за реаговања на кризе и сукобе Савет безбедности УН постепено преноси на регионалне аранжмане и агенције, за сада углавном европске: Европска унија, ОЕБС и Савет Европе. Главни инструменти моћи тих организација су снаге НАТО-а и Западноевропске уније, с тим што НАТО има много већу моћ, па отуда и испољену тенденцију проширења сфере свог „деловања“ на просторе изван Европе, пре свега на шире подручје Средоземља (Блиски исток и Северна Африка). Посредно „везивање“ НАТО-а за то подручје изведено је путем формирања Специјалне групе за Медитеран (*The Mediterranean Special Group*) у оквиру Североатлантске скупштине, а непосредно – формирањем Групе за медитеранску сарадњу (*The Mediterranean Cooperation Group*) у оквиру НАТО.³¹

У будућим евентуалним реаговањима на кризе и сукобе, било према одлуци и у организацији Савета безбедности УН, било европских или других регионалних организација, оружане снаге ће вероватно деловати према америчком моделу: увек мултинационално и у комбинацији с политичким, економским и другим средствима насиља, у ратним операцијама и операцијама „које нису ратне“. Ратне операције предузимаће се као крајње средство, пошто се противник другим средствима претњи и притисака крајње исцрпи и доведе у положај да не може да пружи снажан и организован отпор, а карактерисаће их удари с дистанце по одабраним циљевима у дубини противникове територије. За таква дејства, сем разноврсних оружја типа ваздух – земља, земља – земља, брод – копно итд., Сједињене Државе, самостално и у сарадњи са својим европским савезницима, развијају неколико нових оружја за дејства са дистанце, под ознакама *JDAM (The Joint Direct Attack Munition)*, *JSOW (The Joint Stand-off Weapon)*, *JASSM (The Joint Air-to-Surface Stand-off Missile)*, и друга.

Операције „које нису ратне“ (обавештајне, војна блокада, демонстрације силе итд.) вероватно ће се предузимати, упоредо с предузимањем осталих врста насиља, пре, за време и после спровођења ратних операција. Све то, наравно, може да траје тако дуго док САД буду доминирале светском војно-политичком сценом. У измењеним условима и измењеном односу снага у свету, до чега ће вероватно доћи већ у првом кварталу идућег века, могу се изменити услови и погледи на рат и мир. Садашње мале сукобе и велика реаговања на њих – сукобе између противника несразмерне моћи и величина, могу да замене велики регионални сукоби, а можда може да буде обновљена и претња општег светског рата. На путу будућег регруписавања снага и прерасподеле светске моћи, наиме, могу да настану разноврсне ситуације, тим пре што ниједан велики регион не одликује висок степен стабилности. Хантингтонова теза о могућем „сукобу цивилизација“ подразумева могуће сукобе на релацији Исток – Запад или Запад – Исток, а претпоставка Тофлерових о могућем сукобу „суперцивилизација“ по-

³¹ Прва је формирана на заседању наведене скупштине у Атини маја 1996, а друга на мадридском самиту НАТО-а јула 1997. године.

дразумева евентуални сукоб на релацији Север – Југ или Југ – Север. Ти сукоби, уколико до њих дође, суштински ће се разликовати не само од ранијих класичних ратова него и од садашњих сукоба, који све више постају квазиратови.

Веома брз развој војних технологија утицаће на даљи развој (јачину и структуру) оружаних снага. Могућност да се са све мањим бројем оружја постижу исти или већи резултати утиче на даља смањења бројног стања и истовремено, захтева већу стручност војничког и старешинског састава и већу професионализацију војске. Увођење у наоружање нових средстава ратне технике, сем тога, води ка даљој измени структуре оружаних снага. Настајање нових родова и служби, јачање једних и слабење других елемената војске процес је који се наставља убрзаним темпом. Комплекс КИС-а, са снагама и средствима за „спектарну“ борбу, „информатички“ и „кибернетички“ рат, систематски јача на штету традиционалних родова војске: пешадије, пољске артиљерије, оклопних јединица и другог.

Тенденција измене структуре оружаних снага нарочито је изражена у високоразвијеним земљама и земљама укљученим у регионалне системе колективне безбедности (НАТО, на пример). Мање развијене земље и земље изван система колективне безбедности спорије трансформишу своје армије било због тога што не могу да је опреме савременим средствима ратне технике, било због потенцијалних могућности да њихова безбедност буде угрожена дејствима типа „информатичког рата“, али и класичним начином ратовања. Тако, оне су упућене да изграђују своју одбрану на начелима класичног начина ратовања и на принципима ратовања које развијају и намећу земље које су закорачиле у ново, информатичко доба.

Западна Македонија, Косово и Метохија у концептима територијалне и етничке Албаније

УДК 323.1(497.1=919.83)(091)

Др Ђорђе Борозан

Аутор упозорава на жестоку албанску научну, политичку и информативну пропаганду против СР Југославије и Македоније за остваривање великоалбанског стратегијског пројекта, чију основу чини „Програм територијалне и етичке Албаније“, усвојен приликом оснивања Прве призренске лиге, 1878. године, и који, већ више деценија, готово у неизмењеном облику траје као општеприхваћени национални идеал свих Албанаца.

Ту тематику аутор је изложио пратећи консеквентност идеје „Велике Албаније“ на просторима Косова и Метохије и Македоније од самих зачетака, када је турска порта, пред велику источну кризу 1875. године, да би добила наклоност Албанаца, обећавала стварање аутономног „арбанашког вилајета“, па све до садашњих дана.

Албанска политичка, научна и информативна пропаганда, током вишедеценијског дјеловања против Југославије, а од скоро и против Македоније, формулисала је неколико стереотипа који су постали основна полазишта за остваривање великоалбанског стратегијског пројекта. Програм територијалне и етничке Албаније, срочен приликом настанка прве албанске лиге у Призрену 1878. године, траје већ више деценија у неизмењеном облику као неспорни и опште прихваћени национални идеал свих Албанаца, ма гдје се налазили. Идеје, поруке и политички концепти националних вођа и посленика у култури усмјерени су увијек тако да говоре о јединству Албанаца „по крви и језику“, и о превазилажењу подјела на вјерској основи понављањем познате максиме Пашка Васа ефендије: „Албанство је једина религија Албанаца“. Тако трасиран пут јединства албанске нације на територијама некадашњих турских вилајета (битољског – манастирског и косовског, који захватају велики дио државних територија Југославије и Македоније, као и екадарског и јањинског, у оквиру којих се налази држава Албанија) оштећењу и чини неизвјесним југословенско-албанске и македонско-албанске односе.

Из Тиране се на Албанце у Југославији, Грчкој и Македонији гледа као на „угрожени дио нације“ којем треба помоћи да се избори за политичку самосталност, а затим да постане дио јединствене Албаније. Држећи се вилајетских оквира као територијалног оквира који треба попунити, албанска историографија слиједи том циљу и оправдава све

напоре и методе примјењене ради његовог остварења. Наиме, због тога што им вољом великих сила таква држава није дата и призната 1912–1913. године, Албанци упорно наглашавају путем меморандума да им је вољом сила и сусједних држава (Србија, Црна Гора и Грчка) на Лондонској конференцији 1913. године нанијета неправда тиме што је половина „њихових“ етничких територија остала изван Албаније. Зато већ деценијама понављају готово истовјетне захтјеве из првих меморандума, упорно тражећи редефинисање албанских граница, и користе сваку кризну ситуацију за њихово остварење. Сврставањем уз силу која је у конкретном случају најмоћнија и која је спремна да због својих интереса користи Албанце онако како је то, нарочито у посљедња два вијека чинила османска Турска, успијевали су национални и политички албански прваци да остваре поједине сегменте тако амбициозног програма, али никада до краја и на начин којим би били задовољни.

Упорно пропагирајући угроженост Албанаца у сусједним државама, владе у Тирани су стално доказивале патерналистичку бригу матичне државе и у светском јавном мњењу, захваљујући етничкој преминацији на просторима Косова и Метохије и Западне Македоније, створиле су утисак да је реч о „албанској земљи“. Тиме се покушава скинути копрена са сталног сецесионистичког покрета Албанаца у Југославији, Македонији и Грчкој, и оправдава „насилно“ остварена етничка преминација различитим облицима албанизације. Заправо, путем исламизације, а затим албанизације, као најчешћим обликом нарастања албанског етничког корпуса, поремећена је демографска слика на тим просторима у мјери која се може поредити са пустоносном ријеком, како је то дефинисао историчар Јован Томић још 1913. године.

Косово и Метохија, као и Западна Македонија, незаобилазна су димензија геополитичке упућености и међузависности Албаније и Југославије и Македоније. Албанска спољнополитичка доктрина, међутим, мрачи перспективе таквих односа јер је усмјерена на непрекидну индоктринацију Албанаца у окружењу албанском идејом. Наиме, легитимно право матичне земље да се интересује за положај своје мањине у сусједним државама Тирани је претворила у деструктивни патернализам, који је у вези с питањем остварења плана „Косово-република“ попримио димензије снажног уплива међународних организација, упркос изражавању политичког става да је реч о унутрашњем питању Југославије. Настоји се доказати да су Албанци у Југославији (сада вјероватно и у Македонији) увијек били угрожени и да је њихово настојање да остану *corpus separatum* логична потреба. Геополитичка визија територијалне Албаније и, на тој основи, већ остварене претпоставке „етничке Албаније“, чине политички неуралгичним готово цио балкански простор, нарочито његов југозападни дио.

Пошто су великоалбанске визије од времена Лиге у Призрену из 1878. до оне формиране у фашистичком протекторату „Велика Албанија“ у Другом свјетском рату 1943. године, понављане у многим меморандумима, политички спутавале сва настојања Београда да са Тира-

ном оствари односе добросусједства, а то је настављено и у послератним деценијама, крај овог вијека у знаку је политичког стања на Косову, Метохији и у Македонији које намеће многа питања, међу којима је најзначајније питање будућности југословенско-албанских и македонско-албанских односа. Подсјећање на макар дијелом остварену територијалну и етничку Албанију у Другом свјетком рату упозорава на крајњу опрезност због тада насилно изведене измјене демографске структуре, која је у поратним годинама настављена и сада се прагматично користи у политичке сврхе. Дипломатски настала као „предзиђе“ против словенске опасности, Албанија и даље има улогу „антимурала“ православним Србима, Македонцима и Грцима. Територијална и етничка Албанија, схваћена у духу етноцентристичке примјене албанизације, трасирала је пут ка „Великој Албанији“ као планираном оквиру који демографски треба попунити. Пут ка том циљу на простору Косова и Метохије попримио је драматичне сразмјере.

Вилајетска Албанија

Почеци великоалбанске идеје могу да се прате од прагматичног става турске порте, која је, да би придобила Албанце пред отварање источне кризе, 1875–1878. године, обећавала стварање аутономног „арбанашког вилајета“ с центром у Битољу. На тој основи су прваци Албанског комитета у Цариграду (Абдул Фрашери и Пашко Васа) разрадили план, тражећи од Порте да тај албански вилајет обухвати просторе скадарског, јањинског, битољског и косовског вилајета. У вези с тим, покренули су политичку акцију код дипломатских представника великих сила у Цариграду и организовали агитацију међу Албанцима, послије које је услиједио меморандум Порти од 24. априла 1877, у којем су назначени простори тих вилајета.

Као реакција на поразе и територијалне губитке Турске у рату са Србијом, Црном Гором и Русијом, окончане миром у Сан Стефану, 3. марта 1878, услиједио је, 30. маја, нови меморандум Албанског комитета, којим је тражено од Порте да се „албанска земља“ остави Албанцима. Како су у то вријеме привођене крају припреме конгреса у Берлину, сазваног ради ревизије санстефанских одлука, албанска агитација је, неспутавана од Порте, хватала маха и већ на првим зборованима у Призрену, почетком јуна 1878, Абдул Фрашери је, у име делегата јужне Албаније, изашао с радикалним предлогом територије будуће Албаније, коју би чинила четири следећа шалука: 1) јужна Албанија, с Епиром и Јањином; 2) сјеверна и средња Албанија, с подручјима Скадра, Тиране и Елбасана; 3) Македонија, с Дебром, Скопљем, Гостиваром, Прилепом, Велесом, Битољем и Охридом и 4) Косово с Пећи, Ђаковицом, Призреном, Митровицом, Приштином, Гњиланом, Прешевом, Кумановом, Новим Пазаром и Сјеницом. Како су на просторима тих вилајета Албанци чинили тек нешто више од 30 одсто укупне популације, очигледно је да су етнички разлози били у потпуној супротности с

територијалним разлозима. Међутим, пласирајући тај концепт будуће Албаније у оновременој бечкој штампи, Абдул Фрашери је успио да заинтересује шефа аустроугарске дипломатије Ђулу Андрашиа макар толико да се у његовим изјавама нађе мјеста и за Албанце као употребљиве за заустављање руског панславизма и стварање заједничке јужнословенске државе на Балкану.

С призренских зборовања, на којима су размијењени различити предлози, упућен је, половином јуна 1878, меморандум Конгресу у Берлину, у којем се напомиње и тражи признавање територијалног интегритета „албанске земље“ под суверенитетом султана. Образлажући смисао тог меморандума, Лига у Призрену се руководила жељом „за одбрану земаљског интегритета“ и „царских права нашег господара Њ. В. султана“. Учесници призренске скупштине, у књизи одлука (Карарнами), поводом промјена насталих тим ратовањем, констатовали су: „Нећемо допустити улазак страним трупима у наше подручје. Бугарску владу нећемо прихватити ни по имену. Ако Србија добровољно не евакуише крајеве које је противправно окупирао, против ње ћемо упутити акинције и учинити крајње напоре да би издејствовали предају тих крајева. Против Црне Горе поступићемо на исти начин“.

Управо због тих разлога и на основу тако дефинисаног „албанског“ простора настала је Лига у Призрену и афирмисала се као војна и политичка организација која се опирала спровођењу одлука Конгреса у Берлину о разграничењу Турске са Србијом, Црном Гором и Грчком. Опсједнутост лигиног вођства одбраном територија које је назначила Porta као „албански вилајет“ претворила се, од 1878. године, у жестоко опирање сусједним државама на вјерском, етничком, политичком и културном плану. Посљедице тих сукоба, праћене све већом измјеном етничке структуре словенског становништва, усљед исламизације и албанизације, најбоље су се осјетиле на просторима оновременог косовског вилајета. С тог простора се, у периоду од 1878. до 1912. према подацима Јована Цвијића, иселило, или у албанско-турским зулумима нестало, око 150.000 Срба. То управо показује да је у концептима територијалне и етничке Албаније Косово имало приоритетан – стратегијски значај.

Иако се у Берлину 1878. није разматрало албанско питање, ставови из меморандума уручених појединим дипломатским представницима послужили су за политичка промишљања о употреби Албаније и Албанаца као територијалног и етничког предзиђа „словенској инвазији“. При томе, простори оновремене старе Србије и Западне Македоније имали су посебан значај. На њих је први скренуо пажњу италијански дипломата Бернардо Берио, који је напоменуо својој влади како би Албанија и Албанци могли послужити као предзиђе словенској и грчкој доминацији на јужним балканским просторима и за заустављање аустроугарског продора ка Солуну. Сматрао је, при том, подручје Косова „кључном тачком у владању Балканом“ и да је за будућу Албанију веома важно да се то подручје и сјеверни Епир (Чамерија) нађу у њеним оквиринама.

На почетку 20. вијека, „албанско питање“ нашло се у сфери све офанзивније аустроугарске војне и политичке доктрине, усмјерене на рушење Србије и Црне Горе. Тражећи погодан тренутак да се Србији и Црној Гори зада ударац „изненада и с највећом одлучношћу“, у Бечу су разматрани бројни планови о аустроугарском продору према Солуну и, због тога, размишљало се о што сврсисходнијем коришћењу Албанаца. На Балплацу је све чешће расправљано о Србији и Црној Гори као експонентима руског утицаја на Балкану. Уз то, пратећи одлучност и спремност Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке да ратом против Турске преуреди политичку карту Балкана, аустроугарски генералштаб је, у поруци цару Јосифу, посебно нагласио: „У случају да Турска буде сломљена, ми морамо да узмемо Косово да бисмо трајно раздвојили Србију и Црну Гору и осигурали приступ Албанији, која обавезно мора да припадне нашој сфери моћи“.

Нови подстицаји за стварање Албаније, која је, и почетком 19. вијека превасходно била географски појам, настали су за вријеме албанског покрета за аутономију од 1909. до 1912. године. На скупу у Битољу, 1909. године, албански представници изабрали су Комитет националног уједињења, који је обновио захтјев о аутономној Албанији у границама скадарског, косовског, битолског и јањинског вилајета. И Комитет за одбрану, формиран у Скопљу 1910. године, огласио се са сличним захтјевима, тражећи за границе будуће Албаније сјеверни Епир, Македонију са Скопљем и Стару Србију (Косово, Метохија и дијелови новопазарског санџака). Тај комитет се на самом почетку Првог балканског рата, у октобру 1912, огласио апелима да сви Албанци оружјем спријече промјену турских граница и појелу територија за које сматрају да су албанске територије. Међутим, брз пораз турских снага у рату с балканском алијансом изложио је Албанце бројним опасностима: Скадар су опсјеле црногорске трупе, српска војска се преко Косова и Македоније, кроз средњу Албанију, упутила ка Драчу, а грчке трупе су заузеле Корчу и Ђирокастро. Тиме су били потпуно доведени у питање сви резултати које је албанско политичко вођство остварило борбом и устанцима, од 1909. до 1912, у вези са стицањем аутономије. Одлуком устаничког вођства да сви Албанци стану у одбрану турског територијалног интегритета пропуштена је, чини се, погодна прилика да албански народ своју политичку судбину усагласи с околним народима и државама. Остајући уз Турску, спутани оковима њеног феудализма, Албанци су, опчињени амбицијама њиховог политичког вођства рачунајући с могућношћу стварања албанске државе на наведеним вилајетима, своју политичку судбину везали за стратегијске интересе аустроугарске и италијанске балканске политике.

Излаз из неизвјесне ситуације, створене успјесима Балканског савеза у октобру и новембру 1912, албански прваци, предвођени Исмаилом Кемалом – Влором, нашли су у консултацијама бечких и римских политичких кругова и, на основу добијених гаранција, прогласили су у Валони, 28. новембра 1912, независност Албаније. У Меморандуму

од 2. јануара 1913, упућеном Конференцији амбасадора у Лондону, која је од 17. децембра 1912. расправљала о последицама ратом измењеног стања на Балкану и, у вези с тим, о статусу будуће албанске државе, поручили су да границе треба да „одговарају максималној варијанти територијалног програма албанског покрета“. У вези с тим, напомиње се да „границе које ми тражимо полазиће од садашњих са Краљевином Црном Гором и подразумеваће градове: Пећ, Митровицу, Приштину, Скопље и Тетово са њиховом околином, задржавајући садашњу границу (према Грчкој – Ђ. Б.) све до Превезе“. Изражавајући спремност да свој „неуморни иредентизам“ наставе све док њихови захтјеви не буду испуњени, прваци те самозване провизорне владе Исмаила Кемала, незадовољни територијалним рјешењем Албаније, формирали су, 1913. године, Комитет за одбрану Косова и сјеверног Епира и, преко друштва „Ватра“ у САД и сличних албанских удружења широм Европе, отпочели да пропагирају назначене границе вилајета као националног циља на основу начела Албанија Албанцима.

У потрази за границама

Резултат могућности досезања зацртаних граница за вријеме аустроугарске окупације Србије и Црне Горе током Првог свјетског рата биле су даље нетрпељивости у српско-албанским и црногорско-албанским односима, и промјене демографске слике Западне Македоније, Косова и Метохије у корист албанске популације. И док се ратни пожар на Балкану стишавао и из њега израњала заједничка држава југословенских народа, из Драча се 1918. године огласила провизорна албанска влада Турхан-паше Перметија, понављајући концепте Призренске и Пећке лиге из 1878. и 1899. и захтјеве садржане у Меморандуму од 2. јануара 1913. године. А затим, пред мировну конференцију у Версају, 1919. године ради протезирања неријешеног питања албанских граница, у Скадру је 7. новембра 1918. формиран Косовски комитет, чије је политичко-пропагандно и терористичко дјеловање, с позиција албанског иредентизма и косовског сепаратизма, пресудно утицало на сузбијање свих покушаја влада у Београду и Тирани да нормализују односе током међуратног периода.

Не мирећи се с рјешењем албанских граница из 1913, које је, по препоруци Конференције у Версају, разматрала и усвојила Конференција амбасадора 9. новембра 1921, руководство Косовског комитета је, уз отворену или прикривену помоћ албанских влада, упорним наглашавањем тешког положаја Албанаца у Југославији, доприносило да Косово и Метохија буду током међуратног периода сталан извор неспоразума између Тирани и Београда. Наиме, питањем положаја албанске мањине у Краљевини Југославији и настојањем југословенске владе да истисне, или барем заустави италијански утицај у Албанији, подстицана су стална југословенско-италијанска пресецања око престижа у Албанији. Протезирајући права албанске мањине у Југославији, римски политички

крugови су подстицајно дјеловали на ширење качачког покрета и, преко Косовског комитета, током читавог међуратног периода, стварали све већи простор за дјеловање косовског сецесионистичког покрета.

Промена политике Ахмеда Зогуа према Мусолинијевој фашистичкој Италији и схватање да његова краљевска титула – „краљ Албанаца“, подразумијева патернализам према свим Албанцима, учинили су да албански покрет за територијалну и етничку Албанију добије нове подстицаје. Питању југословенског Косова и грчког сјеверног Епира италијанска пропаганда је придавала све већи значај ширењем вијести, путем штампе, о „новој“ и „етничкој“ Великој Албанији. Таква италијанско-албанска пропаганда била је нарочито изражена уочи и послје италијанске окупације Албаније 7. априла 1939. године, а њоме је окупљана хетерогена албанска емиграција, која је своје политичко понашање изражавала прихватањем програма Косовског комитета. За Мусолинија и италијанску владу, којима је „нова“ Албанија била аргумент од прворазредног значаја за односе с Југославијом, косовска политичка емиграција постајала је сваким даном све јача ударна песница албанског иредентизма. Она је, како биљежи гроф Ђано у свом дневнику, била „оно мало свијетло на дну ходника“ које се увијек могло разгорети до потребних размјера.

Послије окупације Албаније, априла 1939, италијанско-албанска пропаганда о скором стварању „нове“ и „велике“ Албаније добијала је димензије добро организованог покрета. Тиме су код већине Албанаца подстицана политичка увјерења да ће фашизам коначно обезбиједити потпуно рјешење албанског питања. С таквим осјећањем и нескривеним одушевљењем албански народ је дочекао политички слом Југославије и Грчке и прикључење Метохије, Косова, источних дијелова Црне Горе, Западне Македоније и сјеверног Епира Албанији на основу Мусолинијевог декрета од 29. јуна 1941. године.

Фашистички протекторат „Велика Албанија“

У новонасталој политичкој реалности, разбијањем и административним преуређењем Краљевине Југославије, питање Западне Македоније, Косова и Метохије попримило је облике сложене идеолошке садржине, која је током Другог свјетског рата дошла до потпуног изражаја. Готово ни на једном дијелу југословенске државне територије нијесу настале тако радикалне промјене политичких, економских, етничких, демографских и културних услова као што је то био случај са Западном Македонијом, Косовом и Метохијом, који су током рата урасли у друштвено, политичко и етничко биће фашистичког протектората „Велика Албанија“. То утолико прије што је „Велика Албанија“ по свему била *par exelance* творевина фашизма и модел фашистичке државе на основама „новог поретка“.

Укљученост албанског становништва у стварање такве државе и елужби новог режима готово да је јединствена у Европи током Другог

свјетског рата. Смисао пронађене будућности и досегнутих циљева, који свакако нијесу били коначни у погледу жељених граница, испуњавао је сав јавни живот Албанаца у „границама“ тог протектората. Управо стога, области прикључене Албанији, посебно Косово и Метохија, остале су изван матичног тока југословенске револуције.

Питање Западне Македоније и Косова и Метохије разријешено је успостављањем албанско-италијанског окупационог режима сходно иредентистичким амбицијама „влада у Тирани“ и настојањима Рима да, под видом „нове“ и „велике“ Албаније, прошири зону италијанског стратегијског утицаја на Балкану. У условима ратних догађања, која су мотивисала албанске колаборационисте на сукцесивно елиминисање српског, македонског, црногорског и осталог неалбанског становништва, косовско-метохијска област урастала је током ратних година у „границе“ етничке Албаније. Користећи услове које су окупаторски режими Италије и Њемачке стварали, албански националисти и шовинисти су сталним разрачунавањем и прогонима убрзавали процес мијењања демографске слике на простору Косова и Метохије.

Од априла 1941. године до пропасти њемачког окупационог режима у Албанији на Косову и Метохији, у новембру 1944, у служби окупационог италијанског и њемачког режима била је већина албанског становништва у Југославији. У првим редовима колаборације били су чланови и присталице Косовског комитета, Албанског народног савеза, Бали комбтара, Друге призренске лиге и Албанске фашистичке партије. Укључени у војне, обавјештајне, полицијске и политичке службе, Албанци с Косова били су главни протагонисти организоване идејно-политичке борбе против југословенског и албанског антифашистичког покрета. Свијест о новој Албанији као тврђави италијанског фашизма на Балкану, а затим важном експоненту њемачког рајха, несумњиво, дубоко је утицала на све Албанце у Југославији.

Апострофирајући разлоге слабог одзива Албанаца из области прикључених Албанији на страни антифашизма и НОП-а, Енвер Хоџа је настојао да такво понашање протумачи одсуством политичког и војног утицаја Комунистичке партије Албаније, иако су, с обзиром на административна устројства протектората, управо такве могућности постојале. За албанске комунисте, као и за све остале припаднике политичких група и струја, које су претендовале да понесу барјак националног уједињења Албанаца, однос према припојеним областима Југославије и Грчке, посебно према Косову и Метохији, био је утолико важнији што је – како сматра Енвер Хоџа – „албанска реакција држала у рукама карту истине по питању Косова“. Међутим, ту „ карту истине“ имао је стално при руци и Енвер Хоџа, и њоме се углавном руководило вођство албанске комунистичке партије. Наиме, насупрот националистичким и монархистичким групама, које су настојале да, уз помоћ Велике Британије и САД, очувају Албанију у „границама“ створеним током рата, руководство КПА определијелило се за модел територијалне Албаније, јер је он остављао највише маневарског простора и омогућа-

вао прагматично критиковање концепата „нове“, „велике“ и „етничке“ Албаније.

Критикујући уједињење Албаније уз помоћ фашизма, као и пројекције Бали комбтара, Легалитета и Друге призренске лиге, који су се исцрпљивали у сталном позивању на етничку Албанију Енвер Хоца је концепт КПА о територијалној Албанији образложио на следећи начин: „... Ми нисмо ни за 'велику' нити за 'малу' Албанију већ једино за Албанију која као земља и нација представља јединствену цјелину“. Опсједнутост албанских комуниста таквом политичком формулом надрастала је све облике сарадње, помоћи и идејног сагласја стваране између југословенског и албанског политичког вођства током ратних и у поратним годинама.

Покушај стварања територијалне и етничке Албаније у вријеме Другог свјетског рата и посљедице тог, ратом створеног провизоријума, упозоравају на крајњу опрезност управо због насилно изведених демографских промјена у етничкој структури становништва Западне Македоније и Косова и Метохије. Стварана форсираном албанизацијом, „Велика Албанија“ је политички пројект чији смисао није престао с познатим исходом Другог свјетског рата. Стога што она у политичкој баштини југословенско-албанских односа остаје најгоре и најтрагичније искуство, постоје бројни разлози за потпуније интердисциплинарно истраживање различитих аспеката великоалбанске идеје.

Исход рата у Југославији и Албанији и пobjеда народнофронтовских антифашистичких снага под вођством КПЈ и КПА омогућили су споразумијевање, сарадњу и помоћ који су, 1945. године остављали утисак обостраног пријатељства. То утолико прије што је, од 1944, био актуелан план о балканској федерацији. С Албанијом се рачунало, и мимо тог плана, као са седмом федералном јединицом југословенске федерације. Због тога је југословенски партијско-инструкторски ангажман из времена рата у првим поратним годинама добио нове димензије – војне, економске, политичке и дипломатске помоћи. Обим и домени те сарадње пресудно су утицали на очување политичког интегритета Албаније, угроженог британским интервенционизмом, грчким територијалним ревандикацијама и несклоношћу САД према Хоцином режиму у Тирани. Само захваљујући несумњиво наглашеној одлучности југословенског комунистичког вођства Албанија је, на Париској мировној конференцији 1946, избјегла судбину да буде сврстана уз фашистичке силе због учешћа у италијанској агресији на Грчку и колаборационистичког држања „влада“ протектората „Велика Албанија“.

Остајући у сфери стратегијског и идеолошког „совјетског кишобра-на“ и под несумњиво великом југословенском контролом, Енвер Хоца се није усудио да покрене питање Косова иако су га на то подстицали англоамерички војни и дипломатски представници у Тирани, сматрајући то сталним каменом спотицања у југословенско-албанским односима. Иако веома склон том захтјеву, усаглашеном са Зогуовим мишљењем да је „Албанија без Косова као човјек без једне руке“, Енвер Хоца се,

увјерен у Титову несклоност да препусти Косово Албанији и тежњу да преко Косова и Метохије прикључи Албанију Југославији, истински плашио те друге алтернативе. Наиме, све док је важило Стаљиново обећање Титу да Албанију може „прогутати“ тај Хоцин страх био је и логичан и оправдан. Међутим, чим се Стаљиново политичко расположење према Титу промијенило, Хоџа је пожурио да лично у Москви од великог диктатора прими инструкције за обарање Тита, оптужујући Југославију за империјалистичко понашање према Албанији. Прихваћен у улози добродошлог саговорника, тај „врли“ следбеник Стаљинових метода владања извукао се испод Титовог „шињела“ и коначно вратио својим младалачким великоалбанским сновима, спроводећи у пракси поруке првака „рилинђа“ покрета: „Албанство је једина религија Албанаца“ и „Албанија Албанцима“.

На просторима Југославије који су током Другог свјетског рата били у саставу фашистичког протектората „Велика Албанија“ изведене су демографске промјене којима је битно поремећено и смањено етничко присуство Македонаца, Срба и Црногораца у Западној Македонији и на Косову и Метохији. Тако негативан тренд је настављен и послије рата захваљујући забрани повратка избјеглицама с Косова и Метохије и из Македоније, што је правно регулисано Законом о ревизији додјелјивања земље бившим колонистима и аграрним интересима у Македонији и Косовско-метохијској области 3. августа 1945. године.

И у послератним деценијама настављен је и у много чему убрзан процес динамичког демографског растакања македонског, српског и црногорског становништва у подручјима Западне Македоније, Косова и Метохије и у источним предјелима Црне Горе. Тај процес промјена у корист албанске популације оствариван је на начин који у свему стреми ка планираном територијалном пројекту мапе етничке Албаније, која већ деценијама служи као „политичка икона“ свим Албанцима.

Албанизација, као својеврсни феномен савремене балканске реалности, остварује се сталним партиципирањем албанској нацији сусједних народа и разних етничких скупина (Власи, Мијаци, Торбеши, Цинцари, Роми и други) и чини веома дјелотворан процес јачања моћи албанске нације. Користећи неуралгично стање све горих међуетничких односа између Срба и Албанаца и Македонаца и Албанаца, Албанија је наставила политику патерналистичке забринутости за положај својих сународника у сусједним државама. Иза те „забринутости“ владе у Тирани стално ишчекују потребан степен конфронтације на Косову и Метохији, односно у Македонији, како би се интернационализацијом положаја Албанаца у СР Југославији и Македонији покренуло питање редефинисања албанских граница.

Систематским осмишљавањем и стрпљивим вођењем кампање у науци, култури, политици и пропаганди стваране су стално нове могућности за албанизацију, која и на крају овог вијека остаје још недовршени процес. Неконзистентна национална политика и енормно висок наталитет Албанаца, уз несинхронизовану деаграризацију, индустријализацију

и урбанизацију Македоније, Косова и Метохије, имају за последицу велике етничке промјене, прво у руралним, а затим и у градским срединама. Свјedoци смо све драстичнијег смањивања македонске и српске популације на тим просторима маркираним великоалбанским територијалним пројектом. Промјене које су у току управо стога унозиравају на висок степен политичког ризика не само у том дијелу већ и у читавом региону Балкана уколико Албанци у Југославији и Македонији наставе да своју посебност остварују и траже мимо постојеће међународно признате реалности.

Извори и литература:

1. Ж. Аврамовски, *Прилог питању италијанско-албанске иредентистичке пропаганде на Косову и Метохији у време минхенске кризе и окупације Албаније*, „Историјски гласник“ 2–3, Београд, 1964.
2. Д. Батаковић, *Основе арбанашке превласти на Косову и Метохији 1878–1903*, „Идеје“, 5–6/87.
3. Д. Богдановић, *Књига о Косову*, Београд, 1985.
4. Ђ. Борозан, *Велика Албанија (поријекло, идеје, пракса)*, Београд, 1995.
5. Ђ. Борозан, *Патерналистичка понашања албанских влада према Албанцима у Југославији током 20. вијека*, „Војно дело“, Београд, 1997, стр. 28–40.
6. Ђ. Борозан, *Југославија и Албанија – смисао ратног искуства – 1941–1945*.
7. *Зборник Други свјетски рат – 50 година касније*, Београд, 1977, стр. 555–560.
8. В. Глишић, *Албанизација Косова и Метохије*, Зборник „Срби и Албанци у XX веку“, Београд, 1991.
9. В. Дедијер, *Југословенско-албански односи 1939–1948*, Београд, 1949.
10. *Dnevnik grofa Ciana*, Zagreb, 1948.
11. Б. Перуничих, *Сведочанство о Косову 1901–1913*, Београд, 1988.
12. Б. Петрановић, *Револуције и покрети отпора у Европи 1939–1945*, Скопје, 1985.
13. Б. Петрановић, *Косово у југословенско-албанским односима и пројекат балканске федерације 1945–1948*, Зборник „Срби и Албанци у XX веку“, Београд, 1991.
14. S. Polo – A. Puto, *Histoire de l'Albanie*, Rouanne, 1974.
15. S. Skendi, *The Albanian national awakening 1878–1912*, New Jersey, 1967.
16. Ђ. Станковић, *Никола Пашић и стварање албанске државе*, „Марксистичка мисао“, бр. 3 (1985).
17. В. Стругар, *Југославија у II светском рату 1941–1945*, Београд, 1975.
18. Б. Стули, *Албанско питање 1878–1882*, Загреб, 1959.
19. В. Терзић, *Слом Краљевине Југославије I и II*, Београд, 1983.
20. В. Ђоровић, *Арнаути и велике силе*, Београд, 1913.
21. К. Frasheri, *The Albanian national awakening 1878–1912*, New Jersey, 1967.

22. А. Хадри, *Окупациони систем на Косову и Метохији 1941–1944*, „ЈИЧ“, бр. 2/1965.
23. Ј. Хаџивасилевић, *Арбанашка лига, арнаутска конгра и српски народ у турском царству (1878–1882)*, Београд, 1909.
24. *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије*, том I, књ. 19, Београд, 1969.
25. *Косово и Метохија у српској историји*, Београд, 1989.
26. *Срби и Албанци у XIX и почетком XX века*, Београд, 1990.
27. *Срби и Албанци у XX веку*, Београд, 1991.
28. *Документи о спољној политици Србије 1903–1914*, св. 1, 2 и 3 за 1912, Београд, 1984.
29. Е. Хоџа, *Титоисти*, Брисел, 1982.
30. Б. Храбак, *Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги*, „Balcanica“ IX, Београд, 1978.
31. П. Влаховић, *Уселавање Арбанаса током XIX и XX века у јужнословенски етнички простор* (саопштење на III међународном научном етнолошком симпозијуму „Миграцији на населението и етничките провеси во Западна Македонија“ – Радовиш 11–12 декември 1997).
32. В. Ачковска, *Неки аспекти албанизације у Западној Македонији 1941–1991* (саопштење на X конгресу историчара Југославије – Београд, 15–17. јануар 1998).

Психолошке основе обуке и васпитања

УДК 355.233:159.9

Проф. др Драгољуб Дамњановић, пуковник у пензији

Психолошке основе обуке и васпитања обрађене су и објашњене у функцији теоријског заснивања основних категорија војне дидактике и потребе да се она примени у методикама појединих предмета, односно у функцији примена психологије, посебно педагошке и психологије мотивације, у војном образовању и васпитању. Сваки рад с људима, посебно у високо организованој војној средини, мора да се ослања на теоријска и практична знања из војне психологије, која имају фундаментални значај за познавање физичких, психолошких, социолошких и других особина војника и старешина. Познавање дидактичког и методичког аспекта психологије има вишеструку функцију.

- 1) примена одговарајуће методологије у изради наставних планова и програма и методологије њиховог вредновања;*
- 2) избор одговарајућих наставних метода с обзиром на социјалне и психофизичке карактеристике појединих категорија војних лица;*
- 3) заснивање и уважавање одређених законитости и принципа наставног рада као окоснице организације, дисциплине, испољавања ауторитета и особина старешина и наставника;*
- 4) познавање значајних особина војника, студената и старешина („ако хоћемо неког да васпитавамо у сваком погледу морамо га познавати у сваком погледу“ – Ушински), при чему је посебно значајно разумевање и развијање мотивације. У чланку је обрађена мотивација војника, мотивација студената и мотивација старешина. С обзиром на то да је друштвена улога тих основних категорија у Војци различита, различито је и њихово мотивационо понашање.*

Прилагођавање обуке ратним условима је посебан психолошки проблем, који изискује непрекидно истраживање, верификацију и теоријско уопштавање. У односу на друге принципе обуке и васпитања, то је посебан и основни принцип војне дидактике.

Психолошка наука проучава бројна подручја која су посредно или непосредно везана за педагошку и андрагошку теорију и праксу, па се с правом може рећи да су психолошка знања основа многих теорија и концепција васпитне и образовне делатности. Посебан значај у томе имају: интелектуална и мотивациона сфера у појединим узрасним периодима. Ако се под васпитањем и образовањем у најширем смислу

подразумева развијање и саморазвијање, изграђивање и самоизграђивање, формирање и самоформирање појединца у личност пожељних особина и квалитета, онда је, с обзиром на узраст људи у војсци, посебно значајна психологија младости и психологија одраслог човека. Младост (младенаштво, адолесценција) прелазни је период између детињства и зрелог доба, и то је најбурнији период човековог развика јер почиње с првим пубертетским променама и траје до настајања зреле личности. Периоди развоја одраслог човека нису довољно изучени, ваљда зато што нису толико бурни и зато што су испуњени најплоднијим радом, те у њима немају проблеме појединци, породица и друштво.

С обзиром на то да обуком и васпитањем треба да се мења и развија личност и усавршавају њене способности и навике према дефинисаном циљу, треба познавати природу појединих човекових развојних периода. Посебно је важно да се познаје и уважава животно искуство појединих категорија војних лица и у томе увек проналази смисао садржаја учења. Конкретније, то је теоријско осмишљавање примене психологије у образовању и васпитању.

Особине адолесцента

Период адолесценције почиње с појавом пубертета, а завршава се између 17. и 23. године живота. Одликују га бурне биолошке и психолошке промене и бројне кризе личности младића. Међутим, у периоду младалаштва не мора сваки појединац да пролази кроз кризу. Постоје индивидуалне разлике у култури и економским, техничким и историјским цивилизацијама, па одрастање и сазревање могу да буду постепени и неосетни. Адолесценција може да се посматра и анализира с биолошко-физиолошког, психолошког, моралног и социјалног аспекта.

Биолошко-физиолошки развој је буран, посебно у пубертету. Бројне психолошке појаве су последица физиолошких и неуролошких процеса у организму. Биолошко-физиолошки развој код младих је телесна промена која директно утиче на сферу психичког, тј. на понашање, мишљење, емоције, мотивацију и на односе с околином. Млади у том периоду нагло расту, међусобно се упоређују, траже себе, одређују изглед и лепоту, иденфикационе узор (глумци, спортисти, певачи) и свој идентитет. Сексуално интересовање је веома интензивно. Међутим, због друштвених и моралних забрана и ограничења, младић долази у сукоб с околином, па је сексуално прилагођавање један од најизраженијих проблема тог узраста.

Психолошки развој обухвата бројна подручја развоја личности адолесцента. Једна од најважнијих квалитативних промена је когнитивни развој, који се све више одликује апстрактним мишљењем уместо дотадашњег конкретног мишљења. Тај прелаз је постепен, и умногоме зависи од интелигенције сваког појединца, активности и средине у којој појединац живи. С обзиром на то да младићу недостају одговарајућа животна искуства, у силној жељи да буде одрастао човек, прави

интелектуалне „излете“ и на живот гледа „црно-бело“, идеално, „револуционарно“ и слично. Према резултатима бројних истраживања интелигенција као „општа ментална енергија“ (*Spirman*), „примарни фактори“ (*Terston*), „кристализација интелектуалног фактора“ (*Horn*), „адаптација живог бића околини“ (*Pijaže*) итд. не завршава развитак до 20. године живота, већ се наставља даље, а способности старењем опадају спорије него што се до сада сматрало.

Морални развој адолесцената се помера са безусловног поштовања владајућих друштвених норми на своје моралне одлуке, јер младић зна шта је добро, а шта је лоше, и шта ваља, а шта не ваља да чини. Моралност се развија у друштвеним односима као стицање унутрашње (аутономне) контроле и савести над понашањем, при чему је пресудна активност у разрешавању моралних дилема. Развој моралности се упоредо одвија са спознајним (когнитивне) способностима. Морал се, дакле, прво мора спознати али се не усваја аутоматски, нити се све норме усвајају онакве какве се нуде. С обзиром на то да је реч о поунутрењу (постају унутрашње, лично својство) моралних норми, обавља се лични избор шта ће се усвојити, шта променити и шта одбацити. Тада, обично, васпитаник долази у сукоб с околином, јер не усваја морал пасивно, већ у томе учествује читава његова личност: когнитивне способности, свест, емоције, ставови, мотиви, психосоцијални механизми итд.

Након тога се стабилизује *социјални развој* адолесцената. Основни образци социјалног понашања достижу оптимални ниво. Изграђени су лични, особени интелектуални склопови и динамика личности. Младић се опредељује за одређено занимање и сам креира начин и степен своје породичне и друштвене активности, понашања и друштвене промоције.

Ученици и војници, као млади људи, налазе се у периоду адолесценције, када се тежи достизању биолошке, емоционалне, интелектуалне и социјално-радне зрелости. Једна од важних карактеристика тог прелазног периода је чисто психолошка – то је доба честих обрта, тражења идентитета, „места под сунцем“, стресова, романтичног заноса, и слично. Друга карактеристика адолесцената је друштвено-економска (статусна) карактеристика, према којој се млади налазе у фази припреме за позив, за живот, без велике могућности да утичу на друштвену поделу рада, а тиме без снажнијег социјалног утицаја. Но, зато се друштво веома помно брине о идејној и вредносној оријентацији младих, јер, коначно, друштвене снаге које имају омладину, имају и будућност.

Наведене карактеристике нису статичне. Оне су психолошки, друштвено и историјски условљене. Зато се поставља питање да ли су садашња социјална, психолошка и друга сазнања о младима довољна, поуздана и објективна и да ли се на основу њих може предвидети одређено понашање младих. Проблем постаје сложенији и због тога што се млади војници не могу посматрати независно од друштва, јер они извиру из њега, они су његово огледало и барометар. То су објективни чиниоци јер се налазе изван Војске. Међутим, одређене

потешкоће војника и студената више су израз специфичности војничког живота него других утицаја. Према најновијим истраживањима¹ највеће потешкоће чине посебни облици обуке, због чије су реализације, иначе, дошли да служе војни рок, затим одвајање од раније средине и, на крају, сметају им ограничења и обавезе. С обзиром на такав редослед потешкоћа, који је логичан и реалан, поставља се питање о степену психофизичке припремљености младића за служење војног рока.

Карактеристике одраслог човека

Одрастао човек је биолошки, психолошки, социјално-правно и професионално-радно зрела личност. Међутим, зрелост се одређује различито. Поред наведеног одређења, највећу пажњу привлачи Олпортово објашњење, који сматра да одрастао човек:

- има широк појам о себи;
- уме да се понаша срдечно с другима;
- има емоционалну сигурност и прихвата себе;
- опажа, мисли, делује с радошћу и у складу са спољном реалношћу;
- поседује објективност;
- живи у складу с јединственом филозофијом.

Биолошка зрелост се везује за завршетак адолесценције (од 21. до 23. године), када човекови органи достигну оптимални развој, а посебно зрело функционишу његови сензорни органи.

Психолошка зрелост углавном садржи компоненте које наводи Олпорт, али се због прецизности може дати следеће одређење: оптимално функционисање психомоторног склопа, способност расуђивања и учења, поседовање искуства, контрола емоција и одговарајуће реаговања на конфликтне ситуације.

Социјално-правна зрелост је насложенија и веома се тешко може прецизно одредити. Социјална зрелост се превасходно односи на структуру главних особина личности и на систем вредности који је једна личност усвојила и који јој омогућује да успешно функционише у својој социјалној средини (у породици, на послу и слично). Правна зрелост се заснива на формално-правним актима на основу којих човек стиче основна грађанска права и бива друштвено признат и пунолетан, што са социјалног становишта значи повратни утицај на укупну зрелост.

Професионално-радна зрелост обухвата способност избора професије, рада и издржавања самог себе и чланова своје породице. То је, дакле, синтеза укупне, целовите зрелости, јер је однос према раду основни друштвени однос.

Особине одраслог човека са становишта учења и образовања су важне и захвалне за проучавање. У вези с тим, треба анализирати следеће групе:

- 1) сензорне особине и психомоторику,

¹ НИП Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије, Управа за информисање 65, 1997, стр. 26-29.

- 2) интелектуално-спознајне особине,
- 3) емоционалне особине,
- 4) мотивационе особине.

Сензорне особине и психомоторика нису много важне особине за учење, с обзиром на то да се могу побољшати корективним техничким средствима. Оштрина слуха почиње да опада већ од 15. године живота, вида са 18. годином, а брзина неуромускулаторних реакција након 20. године. Снага и издржљивост мишића достижу врхунац после 30. године и највише зависе од вежбања.

*Интелектуално-спознајне особине*² су у најнепосреднијој вези са могућностима и границама учења одраслих. Резултати истраживања бројних аутора указују на то да је најпогоднији период за учење између 20. и 25. године живота и да после тога способности лагано опадају. Међутим, мали пад се надокнађује искуством и већом мотивацијом, а код универзитетских професора, глумаца, научника – менталном кондицијом и богатством лексичког фонда. Учење је индивидуални чин и његови ефекти највише зависе од опште интелигенције (генерални фактор), мотивације и дужине периода учења. Резултати истраживања показују да одрасли људи спорије уче од млађих задатке који су једноставни и бесмислени, а једнако или мало спорије смислене и сложене задатке. Интелигенција је најбитнија особина од које зависи учење. Њен врхунац је у периоду од 16. до 25. године живота, а потом споро опада. Снага интелигенције спорије опада од брзине интелигенције.

Ментална кондиција је слична физичкој кондицији. Ако један маратонац у позним годинама постиже високе резултате у трчању, зашто не би и један научник и универзитетски професор постизали, такође, високе резултате у науци и својој професорској пракси. Већина научника, професора, писаца, глумаца и интелектуалних радника, у целини, задржава менталну кондицију и у дубокој старости.

Емоционалне особине код одраслих су релативно стабилне, јер извиру из њихове зрелости, искуства и свеукупне развијености. Оне су извор одређених расположења, жеља и процена да се образовање отпочне и да се након одређених напора и заврши. Код одраслих људи постоје три групе осећања која снажно делују на учење. То су:

- љубав, пријатељство, симпатија и поштовање;
- гнев изазван фрустрацијом;
- страх и сумња.

Прва група осећања стимулише учење. Она се не односи само на односе између наставника и полазника већ и на односе између самих полазника. Стара је изрека да се најбоље учи од онога кога волимо. Међутим, да би био вољен, наставник мора да заслужи љубав својом стучношћу, дидактичком и методичком комуникативношћу, својственом одраслим људима.

² Др Боривој Самолочев, *Теоријске основе војног васпитања и образовања*, ВИЗ, 1976, стр. 169–177.

Осећање гнева и страха карактеристично је за одрасле, јер су они осетљивији на неуспех од младих. Зато наставник мора да буде пажљив и да гаји сарадничке и партнерске односе и узајамно поштовање.

У војној средини, посебно када је реч о војницима, изграђују се сасвим нови емоционални односи у односу на претходну средину (породица и школа). На самом почетку служења војног рока, у периоду прилагођавања, могу се појавити фрустрације, неприлагођено понашање на сасвим нову средину, дисциплину и физичке напоре, на неприкосновеност наређења, на јединицу као социјалну групу у којој су сви војници формално једнаки итд.

На основу наведеног, одрастао човек, са становишта учења и образовања, значајно се разликује од деце и младих по својој психолошкој и социјалној развијености, животном и радном искуству, знању и мотивацији. Зато читава организација и наставни рад треба да се прилагоде тим карактеристикама, а посебно односи између наставника и полазника. Наиме, ти односи треба да буду равноправни и сараднички (партнерски) – интеракција у образовању одраслих добија потпуни смисао. Када се једном определи за образовање, одрастао човек спреман за самообразовање прихвата одговорност и само оне програме који за њега и његову професију имају смисла, што значи да учење и образовање не смеју да мимоиђу његово искуство, дотадашња знања и корист коју очекује. Осим тога, одрастао човек је веома осетљив на радну атмосферу и реагује на њу. Према томе, што су односи у настави непосреднији, садржајнији и динамичнији и што је радна атмосфера пријатнија, то је учење продуктивније.

Психолошка заснованост принципа и метода обуке и васпитања

Познавање психолошких основа обуке и васпитања једна је од најважнијих претпоставки заснивања и уважавања принципа обуке и васпитања и примене наставних метода и њихових поступака. Наставни принципи су основна начела (захтеви) на основу којих се конституише и одвија процес обуке као посебна и најважнија делатност војске у миру. Обука као посебна делатност и релативно засебна област живота и рада одређена је већим бројем фактора, чиме се издвајају њене посебне карактеристике. То су:

- 1) институционалност,
- 2) јединство обуке и васпитања,
- 3) строго планска и програмска заснованост;
- 4) висок степен интеракције и дидактичко-методичке комуникације између наставника-командира и војника, студената, слушалаца итд.;
- 5) логичка артикулација (расчлањавање, систематичност и поступност) садржаја и градива у целини;
- 6) примена одговарајућих дидактичко-методичких решења;
- 7) верификација (вредновање и контрола) постигнутих резултата на основу критерија који произилазе из дефинисаних циљева и ближе одређених задатака.

Свака наведена карактеристика обуке изискује уважавање одређених принципа на којима почива обука и са којима је у нераскидивој вези. Из тога произилази да су принципи основно унутрашње својство – механизам, и да условљавају технологију и методику одвијања процеса обуке и васпитања. Они чине јединство у којем сваки принцип има своју потенцијалну вредност. Њихова основа је заједничка, и зато је неоправдано истицање једних, а запостављање других принципа. Само онда када се уважавају заједно и једновремено, принципи имају интегративну, усмеравајућу, регулативну и повезујућу функцију.

Анализа релације (однос) дидактичких принципа с научним законима у педагогији, андрагогији и педагошкој психологији је сложено и у досадашњој теорији, а тиме и у пракси, недовољно јасно питање. Научни закон у логичком и методолошком смислу открива се као објективна релација (однос) између предмета и појава. Он се изводи (открива), као замисао те релације, а формулише се као језички израз. У том смислу, научни закон у дидактици и у васпитању уопште јесте логички и језички јасно и прецизно формулисан исказ о објективно постојећим, општим, нужним и битним узрочно-последичним везама и односима међу појавама и факторима у обуци и васпитању којим се оне објашњавају и научно предвиђају. На основу наведене дефиниције научног закона у дидактици могуће је уочити и издвојити следећа његова својства: објективност (истинитост), општост, нужност и битност (суштина). С обзиром на то да се дидактика умногоме ослања на резултате истраживања педагошке психологије, у којој доминира метода експеримента и за коју се, због тога, може с правом рећи да је егзактнија од других метода, неведена својства научних закона имају своје право значење. Из анализираних се може закључити да се принципи обуке и васпитања могу извести (дедуковати) из научних закона као основних научних категорија, с једне стране, и да се могу уопштити на основу темељите анализе најбоље богате праксе с друге стране. Они, дакле, изражавају суштину уопштене најбоље праксе, теоријски се уобличавају и изводе из закона и повратно утичу на праксу. Без познавања суштине наставних принципа наставник практично не може да ради. „Отуда су начела један од мостова на линији од научног закона ка васпитној пракси“.³

Дидактички принципи, иако су конкретнији од закона, и даље не могу да обухвате сву конкретност и богатство праксе. Зато се из њих, на основу њих и на основу знања из психологије учења изводе дидактичка и методичка правила. Она су ужа по значењу и значају, а односе се на један или више принципа. Посебно су јасно дефинисана у принципу систематичности и поступности.

Међу ауторима постоје извесне разлике у класификацији, називима и броју наставних принципа, које углавном произилазе из различитих филозофских, методолошких, психолошких и практичних критерија. У

³ Др Никола Поткоњак, *Теоријско-методолошки проблеми педагогије*, Београд, 1977.

војној настави постоје специфичности које донекле условљавају неке посебне принципе, или постојећим принципима дају аутентичне садржаје. С обзиром на то, могућа је следећа класификација:

- 1) принцип научности и васпитности;
- 2) принцип очигледности;
- 3) принцип активности;
- 4) принцип систематичности и поступности;
- 5) принцип трајности знања, вештина и навика;
- 6) принцип индивидуализације;
- 7) принцип јединства теорије и праксе;
- 8) принцип прилагођавања обуке ратним условима.⁴

Реч „трансфер“ је латинског порекла и значи пренос. У психологији учења трансфер значи преношење изучавања и наученог са једног знања, вештине и навике на друго знање, вештину и навiku. Утицај трансфера може бити позитиван и негативан. Позитиван утицај је онда када изучавање једног градива и увежбавање једне вештине олакшавају изучавање другог градива и увежбавање друге вештине, а негативан утицај је када стечено знање и увежбана вештина и навика отежавају стицање новог знања, вештина и навика. Проучавање трансфера има дугу традицију у психологији учења, јер је та област незаобилазна у педагошкој психологији. Без трансфера би свако учење почињало из почетка, без искуства, теорија и пракса не би чиниле јединство, а тактичка обука не би имала снагу да обједини сва стечена знања, вештине и навике у припреми за борбена дејства. Најопштије посматрано, постоје три теорије трансфера које су значајно извориште за израду наставних планова и програма и заснивање дидактике, методике и конкретних поступака успешног учења и увежбавања. То су: 1) теорија формалне дисциплине; 2) теорија идентичних елемената и 3) теорија генерализације.

Према *теорији формалне дисциплине* (која је најстарија и која је снажно утицала на васпитање и образовање у целини), учење и увежбавање јачају „духовне моћи“, тј. јачају способности за учење. Ако се моћи ојачају изучавањем једне дисциплине, оне се аутоматски преносе на било коју другу дисциплину, други материјал. У историји школства је то формално-дисциплински, а не садржински приступ. Наиме, сматрано је да изучавање латинског и грчког језика, математике, стихова итд. јача менталне моћи за сваки други предмет. Међутим, каснијим експерименталним истраживањима утврђено је да је та теорија погрешна, јер се памћење не може ојачати и вежбама поправити – могу се увежбавати само методе успешног учења.

Теорија идентичних елемената доказује постојање трансфера само у областима у којима постоје идентични елементи, односно у којима је

⁴ С обзиром на то да су принципи анализирани и обрађени у посебном чланку („Нови гласник“ бр. 3–4, 1995, стр. 18–26), наведени су само као незаобилазно питање без којег никакав рад у обуци није могућ. У њиховом заснивању посебно су значајни трансфер учења знања, вештина и навика и методе успешног учења.

слично градиво. Утврђено је да је трансфер највећи код људи с високом интелигенцијом.

Према *теорији генерализације или уопштавања*, која је такође експериментално доказана, стечено знање и искуство из једне области преносе се на другу област уопштавањем као општим принципом и познавањем метода успешног учења. Познат је експеримент гађања мете у води са групом која није имала теоријска знања о преламању светлости у води и групом која је стекла таква знања. Теоријско знање је омогућило успостављање односа елемената тако да је експериментална група била знатно успешнија од контролне групе. Та теорија снажно утиче на програме, јер су се теоријски принципи и теоријске основе у њима знатно проширили и умногоме омогућавају да се лакше памти и осмисли пракса. Теорија генерализације и теорија идентичних елемената се не искључују, већ допуњавају.⁵

Методe успешног учења су значајна основа за искориштавања способности за учење. Први проблем који се намеће у вези с тим, јесте питање да ли користити *методу учења целине или методу учења по деловима*. На основу бројних резултата истраживања може се закључити да примена тих метода зависи од узраста, интелигенције, логичке структуре градива и његовог обима. Метода учења целине је рационалнија за градиво које је више логички повезано и у којем долази до потпуног изражаја принцип систематичности и поступности. Тешко градиво се учи методом учења по деловима, јер успех мотивише за савладавање целине. У суштини, те две методе се најчешће комбинују.

Други проблем је време учења које се изражава у форми *концентрисаног или расподељеног учења*. Искуства и резултати експерименталних потраживања показују да је учење, уколико је временски распоређено, продуктивније и памћење градива трајније, поготову приликом учења градива и елемената који изискују учење напамет и до савршенства. Паузе треба да буду толике да се не заборави претходно научено. Прве паузе треба да буду краће, јер се у почетку највише заборавља. Концентрисано учење се користи у учењу лакших задатака и када се нема довољно времена. Тада се улаже већи напор и користе могући потенцијали, што подиже мотивацију и самопоуздање, али је трајност памћења краћа.

Активно учење најчешће пролази кроз следеће фазе: претходни преглед градива, постављање питања, читање градива, преслишавање и завршни преглед градива. Свака од тих фаза има своју функцију и карактеристике. Теорија етапног формирања умних радњи полази од тих фаза, али је у њој више наглашена радња као јединство више фаза. Свака таква радња има три параметра: скраћеност, уопштеност и овладаност. Теорија етапног формирања умних радњи обухвата пет фаза:

- 1) стварање оријентационе основе;

⁵ Опширније о трансферу и условима изграђивања интелектуалних вештина видети у: Група аутора, *Основи војне психологије*, ВИЗ, 1973, стр. 263–272.

- 2) обављање спољашње радње у материјалном и материјализованом облику;
- 3) форма гласног говора;
- 4) спољашњи говор у себи;
- 5) унутрашњи говор (мисаона страна).

Аутори те теорије сматрају да се упоредо с формирањем радњи одвија и процес формирања појмова, чиме се посебно наглашава значај субјекта у том процесу. Психолошки услови успешног учења су бројни, а неки од њих су:

- 1) циљ или намера да се нешто научи (тај чинилац се посебно наглашава у когнитивним теоријама мотивације);
- 2) интересовање као мотив за учење („жеђ за знањем“);
- 3) рок да се нешто научи и упамти за дужи период;
- 4) природа градива и његова привлачност, пријатност и непривлачност и непријатност;
- 5) сазнање резултата као мотив;
- 6) примена стимулативних мера и казни;
- 7) сарадња и такмичење;
- 8) успех и неуспех у учењу;
- 9) ниво инспирације.

*Законитости у стицању вештина у обуци и васпитању*⁶ као садржаји из психологије учења, веома су важне за заснивање методика оних предмета борбене обуке чији је основни задатак да омогуће војницима и студентима да увежбају практичне радње. У борбеној обуци војника развијање вештина и навика је основни задатак, док се у обуци студената и слушаца тај задатак остварује помоћу посебних облика наставе.

Мотивација

Полазни теоријски ставови за објашњење мотивације, као психолошке категорије, прозилазе из основних одредница човековог бића, његових потреба и односа према природи и раду. Прави рад је ослобођени и стваралачки рад. Њиме се изражава генеричка суштина човека, задовољство у раду и радом, јер је то једна од основних његових карактеристика. Једино се у таквом раду човек може самоостварити, изразити своје унутрашње потребе, развити своје унутрашње снаге, испољити своје способности, изразити страст према животу и осетити радост стваралаштва. Рад је фундаментална, општа, заједничка људска потреба.

Мотиви су основ за разумевање укупног понашања људи, али су, истовремено, и највећа човекова тајна, јер су скривени под утицајем бројних друштвених и личних чинилаца. Увек када се постави питање зашто неко нешто ради, зашто ради овако или онако, да ли због напредовања у служби или због патриотизма и високог морала, или под

⁶ Исто, стр. 227–310.

притиском околине, изнова се поставља и питање мотивације. У садашње време мотивација је неизмерно значајна, али једва да се зна шта с њом треба чинити. При том, мотивација је и једно од најмање истраживаних подручја у психологији. Када би се о њој више знало, не би се догађало да се годинама, па и деценијама, бележе стагнација и деструкција а да се не зна како да се мотивација преокрене и управи према позитивним циљевима. Има више разлога за то што је мотивација избила у први план: прво, пораст радне, стваралачке, политичке и, у садашњим условима, моралне и борбене улоге људи, а затим повећање значаја знања и професионалног оспособљавања и, на крају, пораст и сложеност људских потреба из којих произилазе њихови интереси.

Јачина мотива и успешност, готово у сваком послу, управно су пропорционалне величине. Како су неки људи успешнији, а неки мање успешни, поставља се питање да ли постоје људи без мотива, без погонске енергије, без циљева и без идеала. Но, за оне људе који нису позитивно мотивисани, постоји опасност да их негативне силе и негативне вредности одведу у деструкцију. Суштина развијања мотивације је у непрекидном превладавању негативног и претварању у позитивно, чиме се успоставља равнотежа између задовољене и новонастале потребе. При томе, треба узимати у обзир чињеницу да је мотивација толико сложен процес да није објашњен у досадашњих педесетак теорија (један психолог је рекао да не постоји никаква опасност да човек буде објашњен до краја овог века).

Потреба за самоактуелизацијом, самореализацијом и самоостварењем на врху је пирамиде хијерархије мотива. С обзиром на пресудан утицај социјалних чинилаца на мотивацију, проблем њеног развијања је управо у томе како да се изгради личност за коју ће оно што је друштвено значајно бити и индивидуално значајно, и обрнуто. Међутим, у условима дуготрајне друштвене и економске кризе, у којој је дошло до распада старих друштвених вредности и аномије морала, а нове вредности још увек нису у већој мери изграђене, мотивација припадника Војске се све више заснива на унутрашњим факторима (изворима). То недвосмислено показују најновији резултати истраживања,⁷ на основу којих се може одредити следећи ранг групе мотива и мотива који по значају и значењу имају заједнички карактер за све припаднике Војске:

1) слобода, патриотизам и одбрана земље као највеће друштвене, војне и личне вредности;

2) сазнање и прихватање потребе изграђивања борбене готовости своје јединице и Војске у целини и, у тој функцији, разумевање циља обуке и васпитања;

3) част и понос својом јединицом;

4) социопсихолошка клима у јединици (другарство, међуљудски односи, брига за људе, дисциплина, лични пример старешина, одговарајућа методика рада са људима, и друго);

⁷ НИП Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије, исто, стр. 18–24.

- 5) националне, православне и војне традиције;
- 6) задовољство животним стандардом.

С обзиром на истраживане независне варијабле (јединица, социјално порекло, дужност, школска спрема, службена оцена, религиозност), испитаници се највише разликују према дужности коју обављају.

Мотивација војника

На основу теоријских основа, значајна је конкретна, специфична мотивација војника у обуци и васпитању. У вези с тим, постављају се и бројна питања, а пре свега опште питање да ли сви мотивациони механизми важе и за мотивацију војника и, ако неки од њих важе, да ли су специфични с обзиром на приказане друштвене, психолошке, војне и андрагошке услове у којима се обука одвија. Одговоре на та питања, умногоме, отежава немогућност коришћења само једне теорије мотивације, јер ниједна није толико свеобухватна и једновремено конзистентна да би могла у целини да објасни феномен мотивације. Отуда се намеће питање да ли се може прихватити теза да је у обуци доминантна спољашња мотивација. Ако се потврдно одговори на то питање, неминовно се поставља проблем односа краткорочне мотивације, „ситне“, „од данас до сутра“ и слично, с једне стране, и, проблем далеке перспективе која се налази у самој суштини и сврси васпитања, с друге стране. Ако се, пак, иде на још конкретнија питања везана за сам процес учења, увежбавања и стицања одређених навика, онда се неки мотивациони механизми морају разматрати кроз ту призму. Заправо, постављају се питања које су то дидактичко-методичке импликације примењених теоријских модела мотивације и да ли ти мотивациони модели имају универзални значај, или су само један део, аспект мотивације. На пример, обука путем открића, која произилазе из појмовног конфликта, може знатно да побуди унутрашње снаге и знатижељу и да допринесе активности војника. Међутим, таква настава се не може одвијати у стереотипној и формализованој методици. Она подразумева свакодневну креативност старешина. С друге стране, има мотивационих модела који мотивациони потенцијал налазе у спољашњој мотивацији, која изазива одређене импликације.

Због тога се спољашња мотивација најчешће везује за снагу социјалне средине, њеног притиска, награђивања и кажњавања. Она се, дакле, појављује као сила изван човека. Међутим, постоје бројне ситуације када неке спољашње препреке и сметње могу деловати на људе изазовно – инспиративно. Зато проста шема утицаја спољашње мотивације на унутрашњу мотивацију не може да објасни њихов међусобни однос. „Наиме, по мишљењу теоретичара који наглашавају функцију процеса опажања, постоје два стабилна и два нестабилна атрибуциона стања. Стабилна стања су: унутрашња мотивација висока, а спољашња мотивација ниска, и – унутрашња мотивација ниска, а спољашња мотивација висока. Нестабилна атрибуциона стања су: уну-

трашња мотивација ниска – спољашња такође; унутрашња мотивација висока – спољашња такође“.⁸ Тиме се теоријски објашњава разрешавање мотивационог стања и доминантност једне или друге мотивације. Проблем замене, прерастања, трансформације и преобликовања спољашње мотивације у унутрашњу мотивацију, не може да се разреши изван личности и контекста ситуације у којој личност треба да се активно, стваралачки и страсно испољи, докаже, самоактуелизује, развија потенцијале и напредује. У војној средини такав склад између војникових жеља и свакодневних социјалних ситуација тешко је остварљив. Зато доминантно место чешће има спољашња мотивација. Међутим, квалитет организације обуке и наставног процеса, стручна и методичка оспособљеност и развијање свесне војне дисциплине, другарства и добрих међуљудских односа услови су који, умногоме, могу и морају да надоместе негативност која произилази из њиховог друштвеног положаја. Тиме се стварају повољне околности за развијање унутрашње мотивације. На основу резултата истраживања преференције појединих предмета, може се закључити да су војници више мотивисани за предмете који им омогућавају виши ниво активности, и испољавање психофизичких могућности и личности у целини. То су предмет наоружања с наставом гађања и стручни предмети који имају драг радозналости, изазова и когнитивне (спознајна) иновативности, чиме побуђују унутрашњу мотивацију. Била би једнострана оцена ако би се извор мотивације видео само у природи наставног градива, јер оно чини само један извор подстицаја, а тек у целини, у целовитом начину извођења наставе, наставни садржаји имају мотивациону вредност.

У процесу обуке и васпитања *циљ и градиво* су најјача компонента и извор мотивације. Ту мотивацију чини потреба за изучавањем градива, смисао, јасноћа циља и потреба за ангажовањем и максималним залагањем. Циљеви и градиво су, дакле, вредносни објективи задовољавања одређених друштвених, војних и личних потреба. Они су извор вредносне и општемотивационе оријентације војника, тако да – када су одређени психолошки и дидактичко-методички услови задовољени – циљеви и градиво постају унутрашња снага.

Наставник (стрешина) и методика имају посебан значај у развијању мотивације војника. Доминантно место има мишљење да залагање војника у обуци и васпитању углавном зависи од старешине, односно од његовог познавања градива и начина извођења наставе. Развијање мотивације није нека посебна, из спољног света унесена мера, већ је то неодвојиви део укупног живота и рада појединаца и јединице у целини. Ако су у обуци и васпитању јасни циљеви, ако се доследно уважавају наставни принципи и њихова правила, ако су стручна и методичка оспособљеност старешина основни садржаји њиховог рада, ако се

⁸ Др Марко Палекчић, *Унутрашња мотивација и школско учење*, Сарајево, 1985, стр. 253.

⁹ Др Драгољуб Дамњановић, *Мотивација војника у обуци и васпитању*, ВИНЦ, 1989, ст. 130–146.

примењују различите и адекватне комбинације наставних метода и наставних средстава, ако се личност војника схвати у складу с хуманистичким поимањем човека, онда ће и позитивна мотивација бити на потребном нивоу.

*Унутрашња мотивација*¹⁰ у укупној мотивацији војника у обуци и васпитању, по својој снази, чини трећу компоненту, која знатно заостаје за циљевима и наставником (старешина) као факторима мотивације. Такво њено место у емпиријском налазу није у складу са местом у теоријама мотивације. Разлози за то су умногоме у социопсихолошком положају војника у војној организацији:

– *прво*, војник се припрема за одбрану земље на основу моралних и уставних права и обавеза, а не на основу материјалних и професионалних интереса. То је значајна околност у којој се развија мотивација у обуци и васпитању;

– *друго*, слобода кретања и комуницирања је релативно ограничена, а пожељно је и формирање одређених особина, карактеристичних за војничке норме понашања. У војсци је, како се популарно каже, све планирано од јутра до појечерја. Такви услови живота формирају позитиван однос према раду и дисциплини, али су погодни и за стварање стереотипне и униформне личности. Социјални и психолошки простор не пружају велике могућности за развој стваралаштва и веће активности у обуци и васпитању војника. Традиција старе војничке логике да „војник нема шта да мисли, његово је да извршава“, у великој мери потискује потребу за развијањем особина које директно произилазе из примене методике обуке и васпитања, у којој војници треба да имају активнију позицију. Пренаглашеност прописа и њихова свеобухватност не омогућавају довољно испољавање стваралаштва и иницијативе. Да оно што је забрањено има већу драж потврђује се управо у војсци – прописи се крше;

– *треће*, војници су физички одвојени од родитеља и ранијих другова. Иако је сада простор касарне умногоме уређен према мерилима урбанизације, ипак је то затворена средина због специфичности војничког живота. Та чињеница може позитивно да утиче на обуку и васпитање, јер су снаге и време усредсређени на тај циљ. Међутим, одвојеност од родитеља може да изазове завичајну носталгију и осећај мање слободе у односу на претходно стање и (у односу) на друге људе, па је потребан велики напор да се војник на то навикне;

– *четврто*, војна јединица у којој се војник обучава није школски разред, одељење, већ јединица строгог формацијског састава за борбену

¹⁰ На суштину унутрашње мотивације указују многи аутори. Олпорт наглашава њен неприсилни карактер, доживљај да се активност изводи према сопственој вољи, да има лични значај и смисао, и да само учешће у раду чини задовољство оном ко га изводи без обзира на спољашње последице. Маслов и Меклиленд сматрају да су активности унутрашње мотивисане и самонаграђујуће ако се у њима изражавају, потврђују и развијају неке личне особине, склоности и способности, ако се у њима личност самоактуелизује. Дисај и Вајт сматрају да активност чини самонаграђујуће осећање компетенције и самодетерминације, које произилазе из ефикасне интеракције са околином.

употребу, у којој су војници узајамно технолошки, тактички, друштвено и емоционално повезани, што чини посебан квалитет јединице, познат као борбена готовост, хомогеност и висока мотивисаност сваког појединца;

– *пето*, старешина није само наставник, већ је и васпитач, стручњак. У рату, он одлучује о начину употребе јединице, па га то чини и веома одговорним пред друштвом, самим собом и војницима или, како је записао Андре Гаве, „Нема лепше мисије од официрске. Нема очигледније, законитије и неспорније власти од његове, нити тако високо моралне“. Такође, „Војник и официр морају да схвате да заједно сарађују, по хијерархији, али са истим грађанским достојанством на истом националном задатку“.¹¹

– *шесто*, тактичка обука, као јединство знања, вештина, навика, ставова, уверења и понашања из свих других предмета, изводи се у симулираним (претпостављени, замишљени) условима, за које никада не можемо рећи да ли су прави и да ли се војници за време увежбавања уносе у те ситуације. То је, свакако, највећи проблем мотивације, јер он произилази из схватања и доживљавања вредности и циља обуке и васпитања, који могу имати праву верификацију тек у рату;

– *седмо*, војник се знатно разликује, по својој позицији и улози, од ученика, радника и др. Поред тога што се обучава за оружану борбу, стално се налази у неком степену борбене готовости. Тиме је изражена спремност да се, ако је то потребно, примене постојећа знања и вештине, а према тексту заклетве да се да и сопствени живот.

*Спољашња мотивација*¹² војника у обуци и васпитању, начелно, примењује се увек када није могуће развијање унутрашње мотивације. Спознајом основних фактора мотивације и њиховим уважавањем, развија се оптимистички однос војника према потребама и могућностима коришћења својих потенцијала, чиме се постиже ниво аспирације, следе мотивациони узори и реално користе сопствене могућности. Поред тога, она је дефинисана циљем и задацима обуке и васпитања, што значи да је и полазна основа и израз друштвених потреба. Практични значај мотивације је у томе што омогућава да се спознајом бројних њених аспеката сагледа од чега треба поћи, шта треба чинити да се зачне први импулс код војника, да се усмерава, одржава и интегрише у читав живот и рад, и да се мотивација подигне на ниво који одговара друштвеним, армијским и личним потребама војника. Зато циљ проучавања и сагледавања мотива није само у томе да се разумеју одлучност и напор војника да успеју у обуци већ и у томе да старешина, као

¹¹ НИП Вредновање морала у систему борбене готовости Војске Југославије, исто, стр. 209–210.

¹² Спољашња мотивација се најчешће везује за снагу социјалне средине, њеног притиска помоћу разноврсних метода и поступака. Она се, за разлику од унутрашње мотивације, појављује као сила изнад човека. Међутим, те две врсте мотивације нису супротстављене, већ се прожимају, замењују, трансформишу и прерастају једна у другу, при чему у некој ситуацији доминира једна, а у некој другој друга врста мотивације. У стимулативној социјалној ситуацији и средини разлика између тих мотивација се смањује.

програмер, руководицац, наставник и командир, може планирати, програмирати и усмеравати разне активности како би развијао и одржавао мотивацију и постигао резултате којима ће се губици на ратишту свести на најмању меру. Разликовање мотивисаних од немотивисаних војника могуће је на основу бројних манифестација.

Високомотивисани за рад су војници који имају планове за будућност, који мисле да најобичнији посао треба обављати што боље, који се придржавају начела да је човек сам ковач своје среће, који, да би дошао до циља, треба да се пење стрмим и кривудавим стазама. Поред тога, то су војници који су инспирисани новим, непознатим, необичним и који настоје да себи постављају веће захтеве у односу на оне које други од њих очекују. Затим, то су војници које покрећу мотиви чија се снага налази у личности старешине и његовој стручној и методичкој припремљености, затим у градиву и схватању циља и потреба да војник дâ све од себе у обуци и васпитању. Поред тога, високомотивисани за рад су и војници који сматрају да су у сваком послу важни не само резултат већ и само обављање рада, затим војници који раде из задовољства, који се интересују за резултате великих стваралаца и начине њиховог рада, војници који могу да остваре своје животне циљеве и који су инспирисани тежим пословима. Они се залажу у обуци и васпитању без обзира на то да ли их други војници због тога цене. Забринути су ако су им резултати нижи од потребних и лакше подносе напоре, посебно када су им циљеви јасни и осмишљени. Код њих је, дакле, развијена унутрашња мотивација. Прихватају признања која добијају од старешина и она их подстичу на још бољи рад.

Низак степен мотивисаности за рад карактеристичан је за војнике који сматрају (а тако се и понашају) да увек боље прође човек који се не труди на послу, који се задовољавају скромнијим животом и зато не улажу веће напоре, који животне проблеме покушавају да реше добрим везама, који раде од данас до сутра и који брзо одустају када наиђу на потешкоће и препреке. Таквим војницима обука је досадна; они се превише не истичу; тешко им је да пажљиво прате часове; полазе од става да залагао се у обуци или био пасиван, увек изађе на исто; и, на крају, сматрају да ако неко не жели да се труди, не треба га присиљавати.

У целини, *основни мотиви војника у обуци и васпитању* јесу:¹³

- 1) жеља за одбраном слободе земље;
- 2) потреба личног ангажовања у изградњи борбене готовости своје јединице;
- 3) осећање дужности и одговорности и залагања, посебно у обуци;
- 4) жеља за изградњом повољне социопсихолошке климе у јединици;
- 5) добијање признања и награда;
- 6) већи углед у јединици;
- 7) оправдање очекивања своје породице;
- 8) самопотврђивање.

¹³ Исто, стр. 19–21.

На основу добијених вредности интеркорелација могуће је идентификовати факторе мотивације који имају нешто већу интегративну функцију од других, као што су социопсихолошка клима у јединици, уважавање одређених захтева и поступака у раду с људима и организација живота и рада. Практичан значај тих налаза указује на могућност да ћемо, ако те факторе мотивације више познајемо и више их развијамо у обуци и васпитању, више развијати и све друге који су у вези с њима.

Мотивација студената и ученика

Фактори васпитања и мотивације студената и ученика су бројни. На првом месту су наведени, заједнички, општи фактори, а затим организацијски (школски, академијски) фактор, у којем доминантно место имају старешине – 20% заједничке варијансе (војничка строгост, али правичност, лични пример старешине, ауторитет непосредног старешине, стварање пријатне атмосфере за рад, стручност и професионалност), прилагођеност условима живота, организација живота и рада, задовољство социјалном климом и неким елементима животног стандарда.

Мотивација студената за учење анализирана је на основу бројних истраживања, у којима се дошло до сазнања да највећи утицај на мотивацију имају: услови живота и рада, дидактичко-методичка обликованост наставног рада и процеса учења; садржај и организација слободног времена, односи у наставним групама, класама и академији у целини; спознаја циљева наставног плана и програма; утицај наставника и старешина, и утицај организације живота и рада на мотивацију и конкретна методичка решења. Већина фактора односи се на *дидактичко-методичку сферу*¹⁴ што указује на могућност и потребу њиховог побољшања, а тиме и већег искоришћења укупних способности и капацитета студената.

Другу групу фактора који утичу на мотивацију студената за учење чине *психолошка обележја*,¹⁵ која на основу лонгитудиналних истраживања чине: задовољство избором професије, мотивација за војни позив, интелигенција, снага личности, екстравертираност и социјабилност.

Трећа група фактора односи се на *социо-економска обележја родитеља и студената*.¹⁶ Највећу повезаност са мотивацијом имају: запосленост родитеља, комплетност породице, економско стање породице, занимање родитеља и демографско порекло.

Истраживања показују да развијена породица у економском, социјалном и демографском погледу пружа студенту бројније, јаче и примереније мотиве за развој личности, а самим тим и за учење у академијама и усавршавање у каријери и професији официра. Зато није случајно

¹⁴ Др Никола Булајић, *Мотивација и учење*, ВИНЦ, 1990, стр. 211.

¹⁵ Исто, стр. 213.

¹⁶ Исто, стр. 214.

правило у многим земљама и армијама да се официри регрутују из најугледнијих породица. Такође, на мотивацију студената за учење значајно утиче и успех на претходном нивоу школовања. На такав закључак наводе подаци истраживања, а и искуство. Разлог је чињеница да се и мотивација преноси у облику стеченог и научног сплета особина, као и способностима које се даље развијају на основу наслеђених диспозиција.

Поставља се питање како руководити наставном групом, васпитавати и мотивисати студенте да обављају своје задатке без великих потешкоћа, присиле и конфликта, а истовремено да добар старешина или наставник буде и добар друг, сарадник, да поштује законитости, али и личност, да буде човек високе културе и достојанства, да води бригу о људима и да им помаже када им је најтеже и да верује људима, али и они њему. Међутим, питање је и како да старешина ради свој посао високопрофесионално и хумано када се зна да та два принципа не иду увек заједно. Такође, поставља се питање шта у том случају значи поштовање личности када су у оцени тог принципа код старешина и наставника, на једној страни, и студената, на другој страни, честе разлике, и да ли је њихова друштвена позиција толико различита да тако снажно утиче на перцепцију. Можда је истина у социјалном закону спојених судова: колико старешине наставници поштују студенте, толико им они узвраћају. Очито да у социјалним и психолошким односима реципроцитет има снагу законитости – ту нико никоме не остаје дужан.

Мотивација професионалних старешина

У научним расправама постоји извесна сагласност о општим карактеристикама развијене професије. Најчешће се наводе следеће карактеристике: систематизовани и уопштени фонд знања, друштвена контрола и санкције, монопол на стручну експертизу, професионална култура, морални кодекс професије, трајност професије, аутономија и ауторитет и осећај припадности професији. Војна професија се разликује од других професија по предмету делатности, а то је руковођење и командовање у војсци у миру и рату. Висока стручност се стиче у току школовања и искуством. Војна заклетва је друштвено одобрење и лична обавеза војног професионалца да ће у складу с њом обављати своју дужност. Тиме она постаје основа војничке части и морала – нарушавање заклетве је издаја земље.

Мотивација професионалних старешина управо произилази из такве њихове мисије, али под једним условом: „Држава је, дакле, дужна да створи официрском кору и угледан и материјално осигуран положај, ако мисли да јој тај ред људи послужи корисно у најмучнијим и најстрашнијим данима, у данима питања части и слободе свог народа“.¹⁷ С обзиром на то да је „официр основни фактор војске, потребно је да

¹⁷ Живојин Мишић, *Стратегија*, ВИНЦ, 1993, стр. 116.

му се осигура пристојан живот како се не би појављивао пред светом као какав несрећник и изазвао сажаљење и подсмех¹⁸. Тиме ће се побољшати друштвени положај војне професије, а самим тим и мотивација.

На основу резултата емпиријских истраживања, факторске анализе¹⁹ и уопштавања искустава, могу се издвојити следећи основни фактори мотивације старешина за обављање функционалних дужности:

1) став и однос према војном позиву и осећање дужности и одговорности;

2) жеља за стручним образовањем и усавршавањем и објективним вредновањем рада;

3) афирмација личних и креативних способности;

4) социопсихолошка клима и повољни услови рада;

5) углед војне професије и напредовање у њој;

6) задовољство послом и животним стандардом.

Ставови према војном позиву произилазе из релевантног предмета става – из свог опредељења за професију старешине Војске. С обзиром на то да ставови садрже и спремност за одређену акцију, они се могу узети као поуздани индикатори мотивације. Ставови према војном позиву су у високој корелацији са мотивацијом, што показују и резултати истраживања. У вези с тим, важно је *открити разлоге зашто се воли војни позив*. Ранг тих разлога је следећи:²⁰

1) највећа патриотска дужност,

2) животно опредељење,

3) дисциплина и рад на висини,

4) војска је погодна средина за афирмацију личности,

5) материјално добро плаћен посао.

Вредновање рада старешине има и мотивациону функцију, јер сваки старешина жели да се афирмише и испољи своје потенцијале, да добије одређена признања, да сазна своје резултате и да побољша свој рад. Вредновање се умногоме може учинити објективнијим помоћу одређеног инструментарија.

Афирмација личности у војсци одређена је потребом професије у којој човек треба да тежи да максимално испољи своје способности и личне вредности. Војна организација, с обзиром на своје специфичности, као и свака друга развијена професија, има ограничења, на основу којих се у одређеној мери, изграђују критеријуми за формирање пожељних особина личности.

Међуљудски односи у јединици одређени су потребом функционисања војске на основама субординације и хијерархије. Таква организација погодује развоју дисциплине и пријатне атмосфере за рад, што је

¹⁸ Андре Гаве, *Вештина командовања*, ВИНЦ, 1993, стр. 145.

¹⁹ НИП *Мотивисаност старешина за обављање функционалних дужности*, ССНО, 1987, стр. 1-48.

²⁰ *Исто*, стр. 8.

у функцији мотивације. Ако би се општи разлози анализирали кроз конкретне мотиве залагања на послу њихова листа би била следећа:²¹

- 1) осећај дужности и одговорности,
- 2) жеља за исказивањем својих способности,
- 3) постизање већих резултата него раније,
- 4) жеља да се побољша материјални положај,
- 5) жеља за широм афирмацијом,
- 6) жеља за добијањем признања (награде, одликовања, унапређења).

Поред позитивних мотива који покрећу старешине на активност и свакодневни напоран рад, постоје и „негативни“ мотиви и разлози за непрофесионални однос. Међу бројним „негативним“ мотивима најјаче делују следећи: незадовољство платом, отежан живот у војсци и специфични захтеви професије, погрешан избор занимања, превелики задаци и оптерећења у војсци и мало слободног времена.

У суштини мотивације старешина су саме старешине, јер први и основни њен фактор јесу захтеви и поступци у раду с људима или, шире, методика васпитног рада (17 одсто заједничке варијансе). У овом тренутку, дакле, основни тон мотивацији дају старешине са свим својим знањима и особинама које имају (другарски односи, објективно вредновање рада, поверење у људе, стварање пријатне атмосфере за рад, лични пример старешине, доследност у раду и понашању, примена стимулативних мера, војничка строгост, али и правичност, брига за људе и реалност у захтевима). На другом месту, као фактор мотивације, налази се унутрашња организација јединице, затим дисциплина, војне вредности (обука, оспособљеност јединице за употребу, ауторитет старешина, стручност и професионализам). На крају, мотивацију знатно опредељује животни стандард старешина. То је основно питање свих истраживаних и анализираних фактора мотивације.

Мирнодопска обука као психолошки проблем

Проблем мирнодопске обуке састоји се у томе што обуку у миру треба приближити, односно прилагодити ратним условима. Ратна пракса и коначна ефикасност борбе јединице и појединаца су основни критеријуми њихове борбене обучености. Основна противуречност се састоји у постојању две групе различитих услова: услова у којима се обука изводи и услова у којима се води борба. У обуци, посебно у тактичкој обуци, интегришу се сва знања, навике и вештине, појединачна својства и својства јединица као тактичке целине у идеално замишљен систем, који треба да резултира жељеним квалитетима будуће борбе. Према томе, у обуци се полази од замишљеног непријатеља, времена, простора, ватре, суседа, па чак и борбене спремности своје јединице. То замишљање (претпостављање) свих наведених фактора и параметара

²¹ Исто.

борбе треба да изазове одређене доживљаје, уношење у претпостављену ситуацију, појединачно и групно понашање зависно од циља и физиономије борбе. Ма колико да старешина то жели и успе да оствари, и ма колико да војници то добро „одглуме“, ипак је све то далеко, вештачко, нестварно, условно, симулирано, па понекад и смешно. Зато је једно од најважнијих питања у обуци како се уживети у нешто што је замишљено, што још увек не постоји, односно како доживети ситуацију борбене обуке као реалну, стварну, када она није стварна. На први поглед изгледа да је проблем доведен до апсурда и да га је тешко решити. Међутим, потреба праксе и сама пракса обогатиле су обуку бројним начинима, поступцима и средствима превазилажења условности обуке. Неки од њих су:

1) тактичка увежбавања су почетне вежбе, а изводе се на погодном земљишту за постепено приближавање ратним условима;

2) тактичке вежбе чине синхронизовано дејство јединица, родова и служби у условима што приближнијим ратним условима;

3) заједничке тактичке вежбе су још виши степен приближавања ратним условима, што омогућује верификацију степена обучености и борбене готовости у целини;

4) тактичке вежбе с бојним гађањем су највиши облик тактичко-ватрене обуке јединица и оне су најприближније ратним условима;

5) маневри су највиши облик вежби оперативно-тактичких и оперативно-стратегијских групација.

За све вежбе је карактеристично да се уз висока психофизичка напрезања изводе на терену, приближно сличном као у рату, у разним и отежаним временским условима, уз коришћење природних препрека, и слично;

6) теоријско објашњење физиономије савременог рата и одговор на питање који се захтеви у таквом рату претпостављају у обуци у дисциплини, самодисциплини и изграђивању осећања дужности и војничке одговорности;

7) развијању маште и представа о рату, исто тако, могу да допринесу наставни и играни филмови;

8) постављање реалних циљева у сваком наставном предмету и дефинисање оперативних задатака, свакодневни су елементи блиске, ситне мотивације која, када је добро осмишљена, може знатно да побољша мирнодопску обуку.

Закључак

У чланку су обрађена основна питања из војне и педагошке психологије која су значајна за заснивање обуке и васпитања. У оквиру тога, знања из психологије су саставни део стручног и професионалног образовања и оспособљавања старешина за обављање свакодневних послова, брже и лакше упознавање људи, рационалну организацију и

реализацију обуке и васпитања. У целини, доминантно место има мотивација припадника Војске, али то никако не значи да су друга питања мање важна. Мотивација је најсложенија за истраживање и подложнија је променама под утицајем социјалних и других психолошких фактора. Друге анализиране особине личности војника, студената и старешина су стабилније и универзалније.

Литература:

1. Група аутора, *Војна психологија*, ССНО, 1988.
2. „Информатор“, бр. 7–8, 1992.
3. *Прилози о мотивисаности старешина*, ССНО, 1987.
4. Др Борисав Стефановић, *Педагошка психологија*, Београд, 1988.

Концепт наоружане мобилне платформе

УДК 355.4:681.32

Др Радомир Јанковић, пуковник

У раду су представљени неки резултати оригиналног истраживања које је у току да би се подржали развој и употреба сложених војних система, као што су ратни брод, оклопно борбено возило, авион или наоружани хеликоптер. Такви системи имају неке заједничке особине, од којих су најважније: сопствени погон, људска посада, наоружање и потреба за значајном логистичком подршком. Аутор уводи нови концепт наоружане мобилне платформе (НМП) као апстракцију погодну за истраживање таквих сложених војних система. У истраживањима се користи методологија заснована на рачунарској симулацији мисије наоружане мобилне платформе. Мисија НМП јесте рачунарска представа динамичког сценарија у којем се, од поласка до повратка у базу, смењују маневри и преласци појединих деоница, појаве ванредних догађаја и одговарајуће реакције (дејства) НМП, уз постепено трошење ресурса који су додељени за мисију. У раду се, као показни пример примене концепта НМП, симулира планирана мисија наоружаног брода речне ратне флоте и ванредни догађаји – оштећења погонских мотора услед борбених дејстава.

У закључку је анализиран утицај увођења концепта НМП који се огледа у: истраживањима (у могућности процене перформанси, компаративне анализе алтернативних концепција и доношења одлука о даљем развоју сложених војних система); развоју (у одређивању техничких решења, процени поузданости и увођењу редунданси) и употреби (у командовању, обуци, процени успешности мисија, планирању и могућности безбедних и економичних експеримената с употребом НМП у екстремним условима), што може утицати и на доношење нових доктринарних решења о употреби таквих сложених система у рату.

Основни појмови

Наоружана мобилна платформа је концепт погодан за истраживање, развој и употребу сложених војних система. Многи такви системи (шема 1), на пример ратни брод, оклопно борбено возило, авион или наоружани хеликоптер, имају неке заједничке особине, од којих су најважније: сопствени погон, људска посада, наоружање и потреба за значајном логистичком подршком. Концепт НМП може да се користи и за разматрање других сличних система (изван војске) који имају сопствени погон, људску посаду, извршне органе, системе за управљање и логистичку подршку.

Да би се наоружана мобилна платформа могла истраживати као систем, треба прво одредити њену околину и подсистеме. Околину

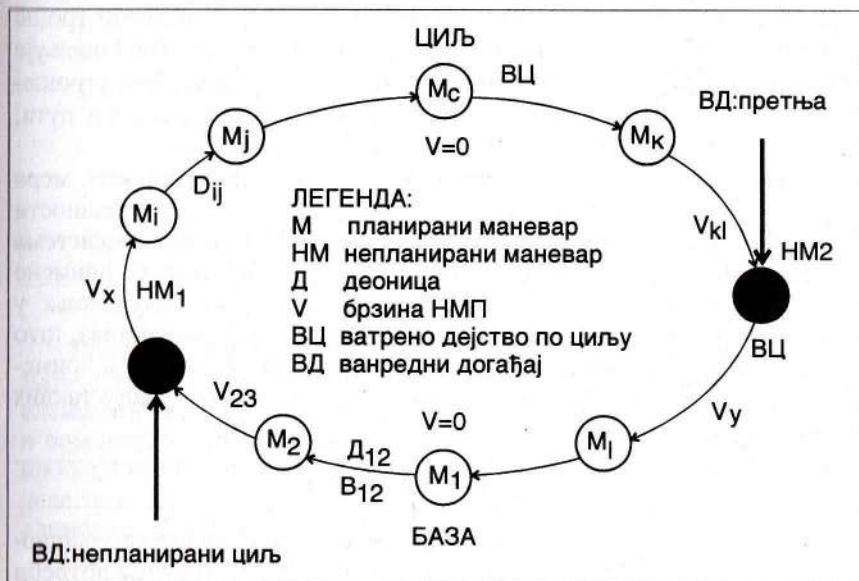
Концепт наоружане мобилне платформе

Пример НМП и њене околине: наоружани брод речне ратне флотиле

НМП (шема 2) као војног система, чине: непријатељ, сопствене снаге и простор (територија или акваторија по којој се НМП креће и ваздушни простор над њом). Подсистеми НМП од интереса за истраживање и/или развој најчешће су: погон, командно-информациони систем (КИС), оруђа и логистичка подршка.

Шема 3

Мисија НМП

Мисија НМП (шема 3) јесте пут који она треба да превали од базе до циља, и натраг до базе. Тај пут, који се може представити цикличким графиканом, састоји од више деоница D_{ij} , које НМП, у овом приступу, прелази константним брзинама V_{ij} . Свака деоница – грана графикана, омеђена је са два чвора, који се у овом случају називају маневрима (M_i и M_j). Маневар M_i јесте догађај на путу када се мења брзина наоружане мобилне платформе. Да би се поједноставио модел, узето је да су те промене дискретне, али да се за време маневра не преваљује никакво растојање.

Утицај непријатеља на мисију НМП представља се ванредним догађајима, који су, у основи, појаве различитих циљева, и/или претњи. Циљ је непријатељева јединица, систем или средство који се могу уништити или оштетити оруђима којима је опремљена наоружана мобилна платформа. Претња је она непријатељева јединица, систем или средство који својим дејством могу оштетити или уништити платформу. Већина претњи може истовремено да буде и циљ, и обратно, али је релативни однос интензитета та два својства различит од случаја до случаја. У оквиру планиране мисије, НМП треба да уништи један или

више циљева, што се своди на дејство неким од оруђа на НМП и на трошење одговарајућих ресурса додељених за мисију, као што су пројектили из борбеног комплета (БК), уз оруђе, или време које троши командно-информациони систем.

Симулација мисије НМП јесте рачунарска представа динамичког сценарија, у којем се, од почетка до краја (од поласка до повратка у базу), смењују маневри и преласци деоница, појаве ванредних догађаја и одговарајуће реакције (дејства) НМП, у којима се постепено троше ресурси предвиђени за мисију. Степен успешности мисије НМП оцењује се мерама перформанси, као што су време њеног трајања, број утрошених пројектила по уништеном циљу, ефикасност преваљивања пута, процент мисија које су повољно завршене, и слично.

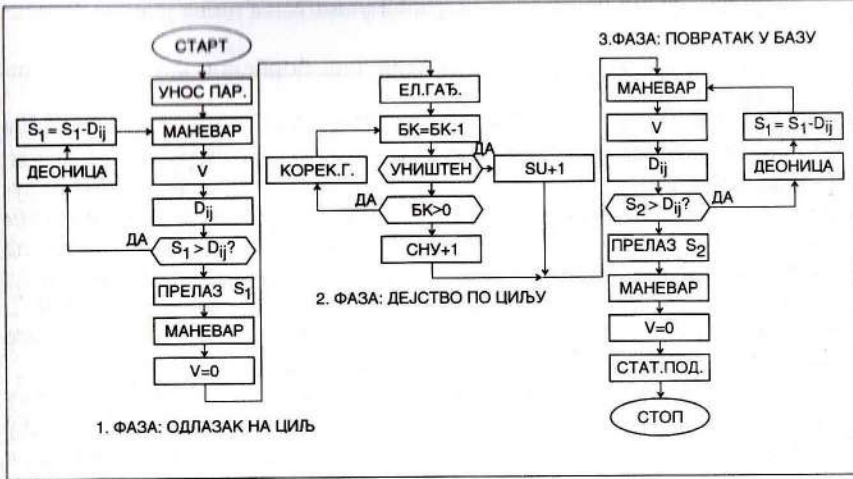
Циљ симулације мисије НМП јесте да се, кроз процену мера перформанси у различитим условима, дође до показатеља успешности техничких решења примењених током развоја НМП, њених подсистема и делова. Поред тога, што је такође веома значајно, циљ су примене симулатора мисије НМП за истраживање правилног одлучивања у погледу могућности употребе НМП у извођењу борбених дејстава, што је у домену командовања и обуке и/или логистичке подршке, а примењује се у области техничког одржавања и техничког снабдевања таквих сложених војних система.

Симулациони модел

У истраживању је усвојен модуларни приступ изградње симулационог модела, тако да се поједини његови делови (модули) према потреби усмеравања истраживања на различите аспекте развоја или употребе НМП, могу посебно развијати и користити. Основни модули су: симулатор планиране мисије, генератор ванредних догађаја и генератор извештаја.

Основу модела чини модул за симулацију планиране мисије, чији је алгоритам приказан на шеми 4. У том модулу се симулира прелазак укупног пута НМП у оквиру мисије, са свим планираним догађајима и активностима (преваљивање деоница, планирани маневри и дејства по планираним циљевима). У показном примеру који се разматра у овом раду, планирана је једноставна мисија НМП, која се састоји од три фазе: доласка на локацију циља, дејства оруђем по циљу и повратка у базу.

Преваљивање појединих деоница (D_{ij}), у фазама доласка на локацију циља и повратка у базу, представља се чистим временским кашњењем, које се добија из односа дужине деоница и брзине кретања наоружане мобилне платформе. Дужине појединих деоница и брзине на њима добијају се узорковањем функција расподеле тих случајних променљивих. Такве функције се одређују на основу интервјуисања експерата – чланова посада НМП, претходних знања о простору на којем се одвија симулирана мисија НМП и анализа доступних података о реално оствареним мисијама НМП или сличних система.

Алгоритам симулатора планиране мисије

Дејство оруђем по циљу обухвата: припремне радње које се обављају у командно-информационом систему и код посаде (одређивање елемената за гађање и подешавање оруђа, што обухвата и рад посаде и поједине техничке карактеристике самог оруђа), само дејство оруђа, процену учинка оруђа по циљу (у основи, узорковање функције расподеле вероватноће уништења циља једним пројектилом), корекцију елемената за гађање и понављање дејства по циљу.

Модел је имплементиран помоћу симулационог језика GPSS¹. Основна временска јединица у моделу је $T_0 = 1$ s. До ње се дошло после анализе динамички веома различитих процеса, који су у актуелном тренутку истраживања обухваћени моделом: целокупне мисије НМП, која траје више сати; преваљивања појединих деоница, која трају од неколико минута до неколико сати; активности у вези с појавама циљева и/или претњи, које су реда неколико секунди до неколико минута, и реакција људи, које су реда величине једне секунде.

У раду се симулира планирана мисија наоружаног брода речне ратне флотиле (РРФ)² и ванредни догађаји – оштећења погонских мотора услед борбених дејстава. Подсистеми такве НМП симулирају се на следећи начин:

– погон – два мотора, отказују у току мисије без могућности поправке; с оба исправна мотора НМП постиже потпуну, а с једним исправним мотором 70 одсто потпуне брзине; губитак оба мотора је фаталан (мисија је неуспешна, а НМП у принципу изгубљена);

¹ General Purpose Simulation System V user's manual, IBM, SH-20-851-1.

² Р. Јанковић, *Пристап симулацији мисије наоружане мобилне платформе*, Зборник радова XXIII југословенског симпозијума за операциона истраживања SYMOPIS '96, Златибор, 1996; Р. Јанковић, *Пристап информационој подршци командовања наоружаним бродовима Речне ратне флотиле*, „Војно дело“, бр. 3/1996, Београд, и Ј. Веселиновић, *Употреба снага у захвату унутрашњих пловних путева*, „Морнарички гласник“, бр. 2/1995, Београд.

- КИС – само одређивање елемента за гађање и корекцију ватре;
- оруђа – једно оруђе, вероватноћа уништења циља једним пројектилом је пет одсто;
- логистичка подршка – само величина борбеног комплекта муниције уз оруђе.

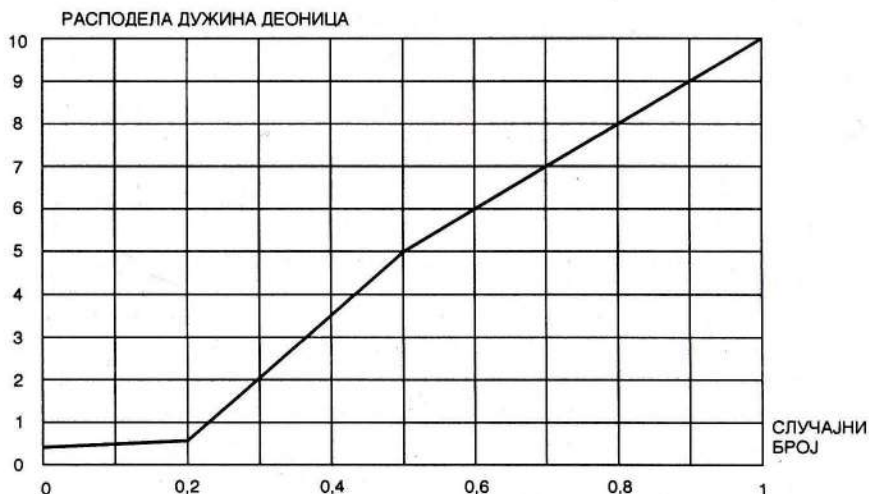
Специфичности речног брода као НМП³ су у томе што је пловни објекат, због релативно суженог маневарског простора по реци као унутрашњем пловном путу (УПП), истовремено сличан копненој наоружаној мобилној платформи. Мисије брода се одвијају по познатим путањама, различитим брзинама на појединим деоницама, зависно од тога да ли се пловидба одвија узводно или низводно. Примери расподела дужина деоница и брзина брода приказани су на дијаграмима 1 и 2. Приликом њиховог одређивања узете су у обзир типичне перформансе речних ратних бродова⁴ и брзина реке од 1 m/s.

У симулационом моделу мисије НМП ванредни догађаји (ВД) јесу они догађаји који нису планирани у оквиру мисије. Они се јављају независно од стања и активности НМП, али значајно утичу на даље понашање НМП, како у реалном систему, тако и у симулационом моделу.

Ванредни догађаји се генеришу у посебном модулу симулатора, независно један од другог, као и од стања и активности наоружане мобилне платформе. Они имају приоритет над свим другим активностима, па оне морају да се прекину, а НМП преусмери на предузимање нове активности – реакције на ванредни догађај. По окончању ванредног догађаја и одговарајуће активности, зависно од исхода, НМП настав-

Дијаграм 1

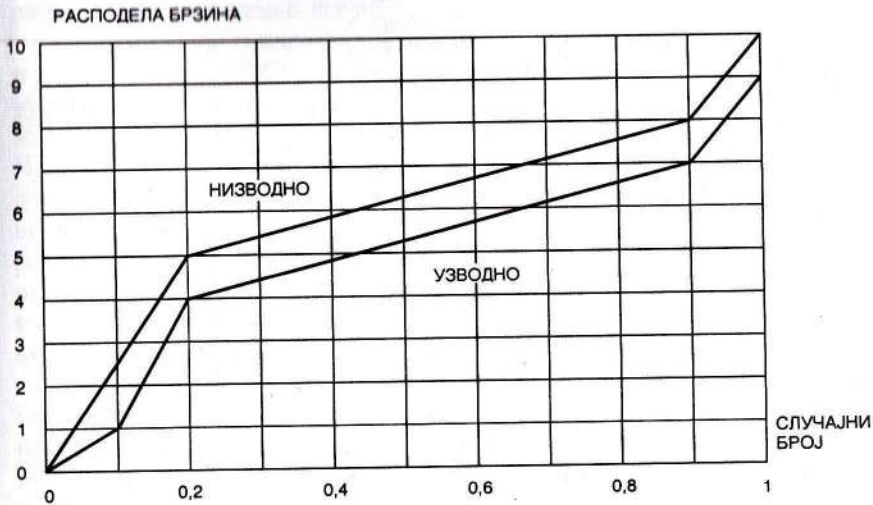
Расподела дужина деоница D_{ij}

³ Р. Јанковић, *Пристап информационој подршци командовања наоружаним бродовима Речне ратне флотиле*, исто.

⁴ *Janes's Fighting ships 1985-86*, Janes's Publishing Company Ltd, London, 1986.

Расподеле брзина НМП

ља прекинуту мисију или, у случају фаталног исхода, завршава мисију са до тада постигнутим резултатом. С обзиром на то да је реч о НМП као о војном систему, то често значи и њен губитак (уништење или делимично онеспособљавање НМП).

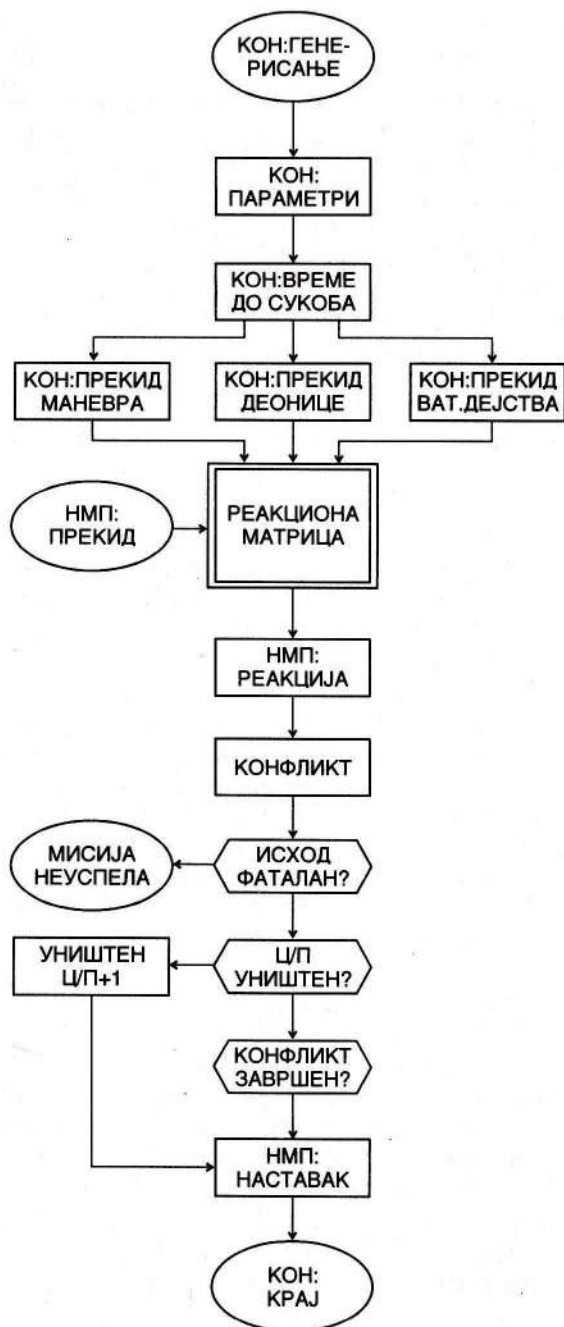
Алгоритамски опис механизма за представљање ванредних догађаја у симулационом моделу мисије наоружане мобилне платформе приказан је на шеми 5, а у њему учествују две трансакције симулационог језика GPSS⁵: КОН – независно генерисана трансакција која представља ванредни догађај, и НМП – трансакција која у моделу представља саму наоружану мобилну платформу. У симулационом моделу НМП може се налазити у једном од следећа три стања: изводи маневар, прелази деоницу и дејствује оруђем по планираном циљу. Та стања су у моделу означена GPSS ентитетима за опслуживање по једне трансакције (FACILITY),⁶ и то:

- FACILITY МАНЕВ за маневар;
- FACILITY ДНЦА за прелажење деонице;
- FACILITY ВЦИЛ за дејство оруђем.

С обзиром на то да се приликом независно генерисаног догађаја не зна у каквом се стању налази НМП, после одређивања врсте ВД (генерисањем случајних бројева и узорковањем одговарајућих GPSS функција), ВД прекида заузеће свих тих ентитета и назначава адресе, на којима се у програму – симулатору, налазе одговарајуће рутине за представљање реакција НМП на тај догађај. Будући да се у симулатору налази само једна НМП, она ће прекинути заузеће само једног од енти-

⁵ General Purpose Simulation System V user's manual, исто.

⁶ Исто.

Алгоритам механизма за симулирање ванредних догађаја (ВД)

тета за представљање њеног текућег стања у моделу и прећи ће на извођење рутине за реакцију на ванредни догађај. Прекиди заузећа осталих ентитета за означавање текућег стања НМП без икаквог су дејства.

Информације о карактеристикама ВД које носи трансакција КОН и о стању ресурса НМП које су у њеним параметрима уносе се у реакциону матрицу (РЕМ), која је један од најважнијих концепата како у модулу за симулацију ВД, тако и у симулационом моделу мисије НМП уопште. На основу тих информација и експертских правила одлучивања у командовању НМП, уграђених у реакциону матрицу, одређује се које ће од могућих реакција НМП бити примењене у симулираном ванредном догађају. Затим се прелази на симулацију самог ванредног догађаја. На шеми 5 приказан је алгоритам за симулирање конфликта, као посебне класе ВД, у којима за време мисије НМП долази до непланиране појаве противничких претњи и/или циљева. Тада настаје конфликт – сукоб интереса НМП, која тежи да оствари планирану мисију и противника који покушава да је у томе спречи. Уколико дође до сукоба, наведене активности реакције имају удела у крајњем исходу. Као и сваки други ванредни догађај, конфликт се може завршити фаталним исходом по НМП, и тада се њена мисија неуспешно завршава. Са друге стране, уколико се конфликт не заврши фатално по НМП, уклања се из симулације трансакција којом се симулира конфликт, а НМП наставља мисију тамо где је била прекинута конфликтом. Уколико се сукоб са претњом не заврши фатално по НМП, претња може бити уништена. Тада се бројач уништених претњи (циљева) повећава за један, трансакција КОН уклања се из симулатора, а НМП наставља симулирану мисију. Ако претња није уништена, сукоб се наставља до завршетка на један од наведених начина.

Системски параметри и мере перформанси

Системски параметри разматраног наоружаног брода РРФ као НМП јесу:

- М – број исправних погонских мотора (један или два);
- ВУ – вероватноћа уништења циља једним пројектилом из оруђа (у овом раду пет одсто);
- БК – величина борбеног комплета (број пројектила) уз оруђе.

Карактеристика употребе НМП на реци је тежња да се мисија обави за што краће време, и то са што је могуће мање маневара. При томе, за уништење циљева треба утрошити што је могуће мање муниције. Зато су у примеру који се разматра одабране следеће мере перформанси:

а) време трајања мисије T_m , исказано изразом:

$$T_m = \sum \frac{d_{ij}}{V_{ij}} + \sum m_k + \sum t_{vdc}, \quad (1)$$

где су d_{ij} дужине деоница, V_{ij} брзине на њима, m_k трајања маневара и t_{vdc} времена ватреног дејства по циљевима;

b) ефикасност пловидбе E_p [%], исказано изразом:

$$E_p = \frac{1}{T_m} \sum \frac{d_{ij}}{v_{ij}}, \quad (2)$$

где су d_{ij} дужине деоница, v_{ij} брзине на њима, а T_m укупно време мисије НМП,

c) утрошак муниције, U_p , дефинисан бројем утрошених пројектила до уништења свих планираних циљева;

d) успешност мисије U_m [%], исказано изразом:

$$U_m = \frac{N_{um}}{N_{uk}}, \quad (3)$$

где су N_{um} број мисија које су се завршиле уништењем планираних циљева, а N_{uk} укупан број симулираних мисија;

e) проценат мисија с тоталним исходом F_m [%] исказано изразом:

$$F_m = \frac{N_{jm}}{N_{uk}}, \quad (4)$$

где су N_{jm} број мисија које су се завршиле губитком НМП, а N_{uk} укупан број симулираних мисија.

Анализа резултата првих експеримената

Циљ експеримената у којима је симулирана једноставна мисија речног брода наоружаног једним оруђем, којим треба уништити један планирани циљ, био је, првенствено, да се провери исправност функционисања до сада реализованих софтверских модула симулатора и да се, на једноставним примерима, прикажу могућности примене таквих симулатора, односно утицај који увођење тих концепата може да има на истраживање, развој и употребу сложених војних система.

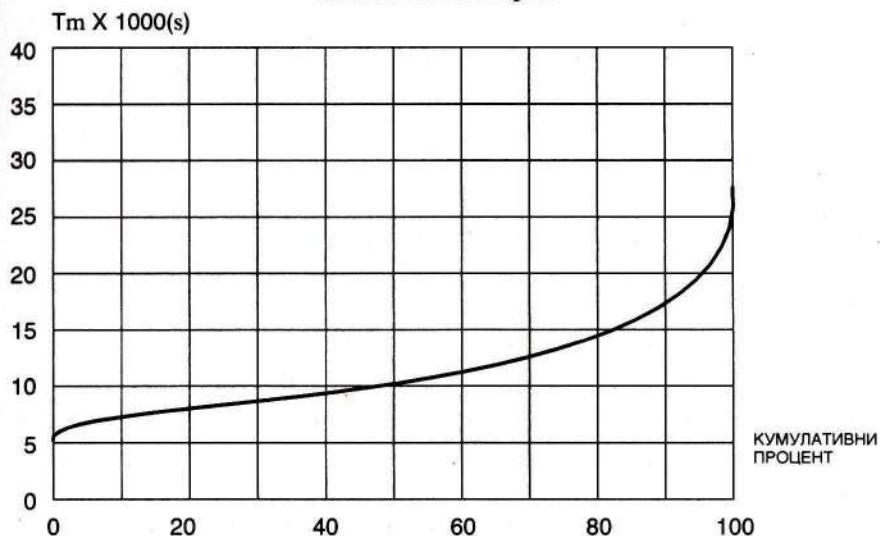
Укупна дужина пловидбе (у одласку и повратку) износи 20 km, а расподеле дужина појединих деоница и брзина НМП на њима с једним погонским мотором приказане су на дијаграмима 1 и 2. Уколико НМП прелази деоницу са оба погонска мотора, брзина се повећава за 48,5 одсто. То значи да, уколико НМП с оба мотора постиже потпуну брзину, отказ једног мотора условљава смањење брзине на 70 одсто, а отказ другог мотора чини фаталним исход мисије (губитак НМП).

На дијаграму 3 приказана је кумулативна расподела времена трајања мисије T_m , а на дијаграму 4 кумулативна расподела ефикасности пловидбе E_p . Подаци су добијени за узорак од 10.000 симулираних миси-

ја НМП с једним расположивим погонским мотором. Средња вредност T_m је 3 сата 10 минута и 58 секунди. Средња вредност E_p је 85,889 одсто.

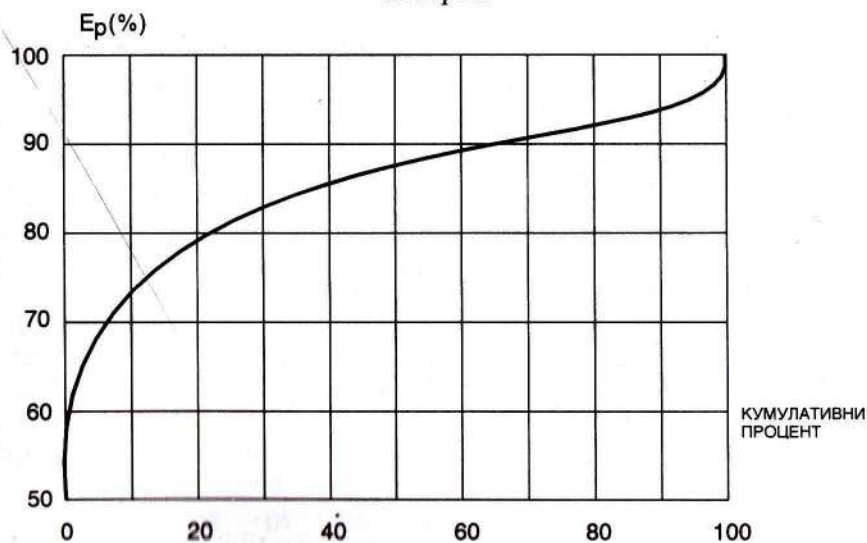
Дијаграм 3

Расподела времена трајања мисије са НМП са једним расположивим погонским мотором

Дијаграм 4

Расподела ефикасности мисије НМП са једним расположивим погонским мотором

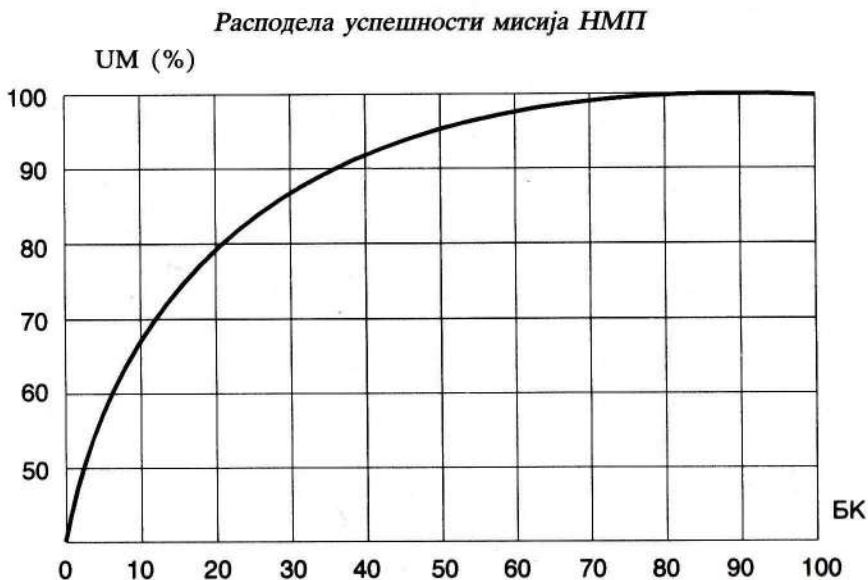

Кумулативна расподела утроска муниције U_p приказана је на дијаграму 5. Средња вредност U_p износи 19,501 утросени пројектил по мисији, а у 90 одсто мисија утросено је мање од 45 пројектила.

Дијаграм 5

Дијаграм 6

На дијаграму 6 приказана је зависност успешности мисија U_m од величине борбеног комплета (БК) за величину узорка од 10.000 симулираних мисија по експерименту. Види се да величина БК од 50 пројектила обезбеђује успешну мисију у 93 одсто случајева, па је 50 пројектила узето као рационално опредељење за величину БК за посматрану мисију.

Ванредни догађаји у току мисије јесу откази погонских мотора НМП услед борбених дејстава. При том, одабрано је средње време (T) појаве ВД од 3.600 s, а расподела међудолазног интервала је експоненцијална. План експеримената приказан је у табели 1.

Табела 1

План експеримената

Експеримент	М	T [c]
ЕКС-1	1	–
ЕКС-2	2	–
ЕКС-3	1	3600
ЕКС-4	2	3600

Циљ таквог плана експеримената јесте да се испита утицај системског параметра М (број мотора у подсистему ПОГОН НМП) на време трајања мисије у случајевима када мотори отказују и када не отказују у току мисије наоружане мобилне платформе.

Резултати експеримената приказани су у табели 2 и на дијаграму 7. Симулирано је 10.000 мисија НМП по експерименту.

Табела 2

Мере перформанси

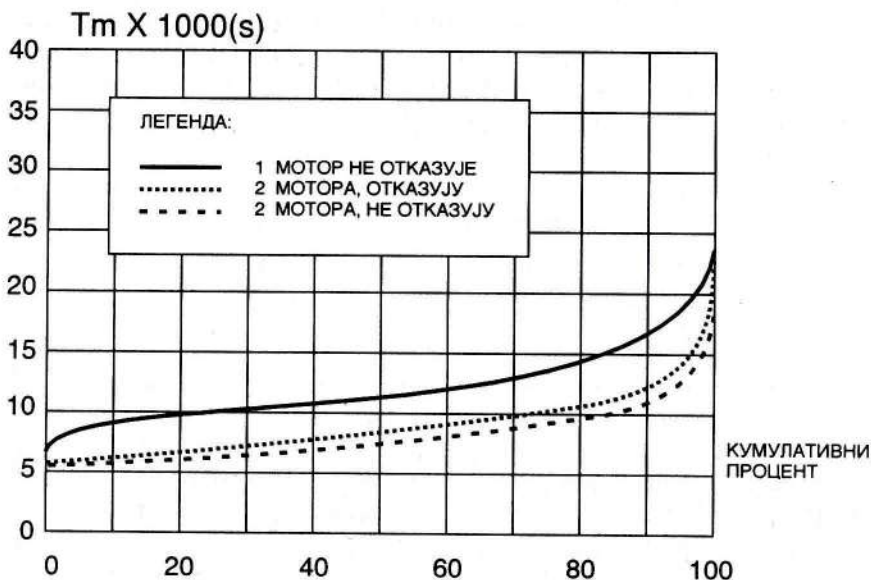
М.ПЕ РФ.	ЕКС-1	ЕКС-2	ЕКС-3	ЕКС-4
T_m [s]	10842	7867	10855	0068
S.DEV [s]	3674	2602	3760	2723
U_m [%]	99,2	99,2	95,5	98,9
F_m [%]	0,0	0,0	7,4	0,3

У експерименту с једним погонским мотором НМП који не отказује (ЕКС-1) средње време мисије (T_m), као и његова стандардна девијација, практично се поклапају с одговарајућим вредностим у експерименту са једним погонским мотором НМП који отказује у току мисије (ЕКС-3). Резултат тога су готово идентичне инверзне кумулативне криве расподеле T_m , па је на дијаграму 7 приказана само једна таква крива, којом су предствљени резултати оба експеримента са једним погонским мотором наоружане мобилне платформе. То се објашњава чињеницом да су у експерименту ЕКС-3 у крајњу расподелу уврштене само мисије у

којима није дошло до отказа мотора, а с обзиром на то да су се оне одвијале истом брзином (један погонски мотор који није отказао) као у експерименту ЕКС-1, добијене криве се поклапају.

Дијаграм 7

Расподеле времена трајања мисија НМП

У експерименту ЕКС-2 брзина НМП већа је за 48,85 одсто због тога што погон НМП има два мотора који не отказују у току мисије, па је резултат најмања средња вредност T_m (7.867 s). У експерименту ЕКС-4 просечна брзина НМП већа је него у експериментима ЕКС-1 и ЕКС-3, али је мања него у ЕКС-2, а резултат је одговарајуће средње време мисије T_m (9.968 s) и облик кумулативне криве расподеле T_m . То је последица чињенице да је део успешних мисија обављен делом са два, а делом са једним погонским мотором (после ванредног догађаја – отказа једног мотора, НМП наставила је и до краја обавила мисију с преосталим мотором, или мањом брзином). Успешност мисија U_m иста је у експериментима ЕКС-1 и ЕКС-2 (99,2 одсто) јер се у тим експериментима променила само просечна брзина НМП, док су остали услови остали исти (погон не отказује, функција расподела дужина деоница и карактеристике оруђа су идентичне).

Успешност мисија у експериментима у којима долази до ванредних догађаја – отказивања погонских мотора, јесте мања, али је боља у ЕКС-4 (98,9 одсто) него у ЕКС-3 (95,5 одсто). Систем са два погонска мотора који отказују има, дакле, веће могућности да успешно обави мисију (уништи планирани циљ) од система с једним погонским мотором који отказује. Најзад, нема мисија с фаталним исходом у експериментима ЕКС-1 и ЕКС-2 јер нема ванредних догађаја – отказа погонских

мотора, који би могли да доведу до губитка наоружане мобилне платформе. С друге стране, НМП с два мотора који отказују (ЕКС-4) има изузетно много мањи проценат мисија с фаталним исходом ($F_m = 0,3$ одсто) од НМП с једним мотором који отказује (ЕКС-3, $F_m = 7,4$ одсто).

На основу наведених резултата може се закључити да је допринос од увођења два погонска мотора, поред очекиваног повећања брзине НМП, још значајнији јер знатно повећава њену поузданост, односно вероватноћу успешног окончања мисије уз очување саме наоружане мобилне платформе.

Истовремено, у експериментима су добијени резултати који потврђују успешност реализације механизма за симулирање једне врсте ванредних догађаја у мисији наоружане мобилне платформе.

*
* *

Неки резултати оригиналног истраживања у које је уведен концепт наоружане мобилне платформе јесу:

- усвојен је модуларни приступ у развоју симулационог модела мисије НМП, ради добијања флексибилног софтверског средства за истраживање, развој, планирање, експериментисање и обуку за употребу таквих система;

- развијен је симулатор мисије НМП, где је мисија посматрана као рачунарска имплементација динамичког сценарија у којем се смеђују маневри НМП и преласци деоница пута у току мисије, појаве планираних и непланираних циљева и претњи и одговарајуће реакције (дејства) НМП уз постепен утрошак ресурса одређених за мисију;

- уведен је механизам за представљање ванредних догађаја у мисији наоружане мобилне платформе. Ванредни догађаји се генеришу из посебног модула симулатора, независно један од другог и од стања мисије платформе. Представљени су посебном трансакцијом у симулатору која прекида текуће стање и/или активности трансакције којом се симулира НМП и присиљава је да пређе на активност којом се симулира реакција НМП на ванредни догађај;

- анализирани су резултати експеримената који се односе на показни пример наоружаног брода речне ратне флотиле. Експерименти су изведени ради провере исправности функционисања симулационог модела и указивања, помоћу једноставнијих примера, на могућности примене и на утицај који наведени концепти могу имати на истраживање, развој и употребу разматране класе сложених војних система.

Постигнути резултати указују на велике могућности примене таквог концепта и софтверских симулатора:

- 1) у истраживањима сложених војних система утицај увођења концепта НМП огледа се у могућности претходне процене перформанси и компаративне анализе алтернативних концепција истраживаних систе-

ма, што је значајно за сагледавање изводљивости и доношење одлука о њиховом даљем развоју;

2) у току развоја, симулатори НМП могу послужити за детаљније одређивање техничких решења како система у целини, тако и њихових подсистема и делова, а посебно за процену поузданости, сагледавање ефеката функционисања система и доношење одлука о увођењу редунданси;

3) Концепт и симулатори наоружане мобилне платформе посебно су значајни у области употребе сложених војних система јер могу да послуже за обуку официра и посада, процену успешности мисија и њихово планирање, као и за безбедне и економичне експерименте са сложеним војним системима и њиховим посадама у екстремним условима. То може утицати и на доношење нових доктринарних решења о употреби таквих сложених војних система у рату.

Мр Милован Вуковић

У раду су, на основу најопштијих сазнања везаних за заштиту животне средине, разматрани утицаји војних активности, како у рату, тако и у време мира. Анализирани су и могући штетни ефекти на животну средину (вода, ваздух, земљиште), настали као последица примене различитих борбених система (конвенционално, хемијско, биолошко, нуклеарно, геофизичко оружје), при чему су узете у обзир и техничко-технолошке несреће и друге нежељене појаве током рата (диверзије на технолошким постројењима и миграције) које могу, такође, угрозити шире просторе.

Усвајањем претпоставке о просторно-временском карактеру утицаја сваког типа оружја, аутор закључује да поједини конвенционални борбени системи (суперсонични авиони), нуклеарно оружје и нови борбени системи (геофизичко оружје), могу условити трајне глобалне промене у животној средини, упркос њиховом релативно кратком времену деловања.

Хемијско и биолошко оружје, према процени аутора, остаје потенцијална опасност за животну средину на мањем простору, али с дугорочним последицама.

Уводна разматрања

У протекла два века, упоредо с интензивним освајањем природе, догодиле су се значајне промене на Платети. На пример, док је 1800. године живело око милијарду људи, сада их је, на прагу новог миленијума, знатно више – око шест милијарди. С друге стране, индустријска активност света повећала се у 20. веку више од 20 пута.¹ Та два чиниоца довела су до убрзаног коришћења свих ресурса, првенствено извора енергије (угаљ и нафта), чијим сагоревањем настају материје које штетно делују на основне услове човековог опстанка – воду, ваздух и земљиште. Тешкоће пред којима се нашло човечанство у заштити животне средине наметнуле су потребу интердисциплинарног приступа тој проблематици. У почетку, решења су се, помало неочекивано, тражила изван система природних наука, па постоје различите теорије, које тумаче, свака из свог угла, узроке нежељених промена у природи и могућности за њено унапређење.

Почетак теоријских разматрања животне средине датира од друге половине 19. века, и то у Великој Британији, тадашњој првој индустриј-

¹ Д. Марковић, Ш. Ђармати, И. Гржетић, Д. Веселиновић, *Физичкохемиски основи заштите животне средине*, 2. књига, Универзитет у Београду, 1996, стр. 7.

ској земљи света. Самим тим, ту су се прво и испољиле негативне последице убрзаног темпа производње. Ипак, дуго је на северу Енглеске владала пословица: „Тамо где је прљавштина, тамо је новац“.

Теорија *малтузијанства*, на пример (названа према оснивачу Томасу Малтусу, енглеском економисти и свештенику), полази од тога да услед раста становништва, које се увећава геометријском прогресијом, и производње материјалних добара, која следи закон аритметичке прогресије, неминовно долази до раскорака између броја становника и средстава за живот, па отуда и проблема у вези с тим² (укључујући и рат). Наравно, то схватање није научно засновано, јер су ратове најчешће покретале управо оне друштвене снаге које су најмање биле угрожене недостатком хране.

Шездесетих година 20. века појавиле су се бројне теорије, које су, са више или мање успеха, покушале да уведу одговарајуће моделе који би омогућили успешну заштиту животне средине. Неке од њих настале су у појединим гранама привреде, на пример, у пољопривреди, индустрији и саобраћају, док су неке у чвршћој вези с демографским проблемима. Теорија *границе раста* (глобалне равнотеже – нултог развоја) настала је седамдесетих година под утицајем руководиоца групе великих истраживачких центара (Римски клуб), чији је став био да се борба за квалитетнију животну средину не може водити парцијално, на нивоу појединих нација, већ се решења морају тражити за глобално друштво.³ Постепено се искристалисао став да даљи економски развој мора да прати одговарајућа еколошка заштита. Почев од деведесетих година, све је више заговорника концепта тзв. *одрживог развоја*, под којим се подразумева усклађивање развоја с могућностима средине да прихвати одређено оптерећење а да, при том, не претрпи трајне промене. Другим речима, стреми се задовољењу тренутних потреба а да то није на уштрб будућих нараштаја, односно да се и њима обезбеди могућност развоја.

Савремени човек поима да својим активностима ремети природне равнотеже у животној средини: атмосфери, хидросфери и литосфери. Вештачка радиоактивност, произведена хиљадама нуклеарних експлозија и радом више од 400 реактора широм света, више није занемарљива у односу на природну радиоактивност Планете, нагомилану у милијардама милијарди тона воде и стенског материјала. Све је то настало за нешто више од пола века, колико дуго човек користи атомску енергију.

Због тога, када се разматра утицај загађујућих супстанци на састав природних система неопходно је анализирати просторно-временски карактер дејства тих материја. При разматрању чиниоца *време* пажњу треба обратити на:

- непосредни утицај у одређеном тренутку;
- оцену утицаја за неки пројектовани период;

² М. Вуковић, *Анализа узрочно-последичних веза између демографије, економије и екологије*, „Ecologica“, бр. 3, 1996, стр. 28.

³ М. Ђукановић, *Еколошки изазов*, „Елит“, Београд, 1991, стр. 55–70.

– прогнозу утицаја за неки дугорочни период који излази из оквира пројектованог;

– оцену могућег утицаја резултата и последица загађења који се могу одразити у будућности, после периода дугорочне прогнозе.

С обзиром на наведену класификацију, нагомилавање чврстих отпадака није толико просторно велико, али је временски веома дуго-трајно. С друге стране, последице неких војних активности (експлозија атомске бомбе или лет авиона с реактивним мотором) остављају трагове на много ширим просторностима. Попут других људских делатности, и утицај војних активности (како у рату, тако и у миру) на стање животне средине може се сагледавати у оквиру наведених поставки. С обзиром на разноврсност и карактеристике савремених борбених система, анализа те врсте постаје актуелнија. Чини се, међутим, да у разматрању постављеног проблема треба поћи и од неких основних појмова везаних за теорију и праксу заштите животне средине. Наиме, у оквиру основних теоријских одредаба заштите животне средине међу значајнијим питањима је и проблем научне заснованости објекта и предмета те дисциплине. Постоје различита тумачења тог проблема, па, и схватања суштине различитих појмова.⁴

Екологија је, пре свега, наука која се бави изучавањем узајамних односа између живих бића и околне неживе средине. Под животном средином подразумева се простор у коме живи одређено живо биће, или биоценоза, заједно са скупом еколошких чинилаца (разноврсни утицаји физичке, хемијске и биолошке природе који на њу утичу).

Када је у питању одређење појма заштите животне средине, проблем је нешто сложенији, јер, према др Иви Савићу, поставља се питање шта и од кога, и за кога штитимо природу:⁵ „Ми штитимо ту природу од себе и за нас, као једна од изузетно егоцентричних врста на овој планети. Дакле, то треће поље, или област, не може се схватити као једна посебна наука, него једна шира и мултидисциплинарна област где свако од нас има један значајан професионални сегмент и могућност да да свој допринос с тим да је неопходно да се координирају све те активности са једним јединственим, еколошким приступом. У том смислу, постоје велике везе између саме екологије, појма *животна средина* и трећег сегмента који називамо *заштита животне средине*“.

Према др Драгану Веселиновићу, заштита животне средине, такође, није наука, него је скуп свих постојећих наука усмерен на очување

⁴ Суштина појмова: екологија, животна средина и заштита животне средине има велики значај у разматрању утицаја људских активности, у овом случају војних, на чиниоце животне средине (вода, ваздух, земљиште и, наравно, човек). Различито тумачење тих појмова изазива недоумице у научно-стручној јавности. Мада је за сваки од наведених појмова потребан свестранији прилаз и детаљна анализа, у овом раду су, постулативно, наведене основне одредбе неопходне за њихово недвосмислено и логично просуђивање. Истовремено, сагледан је и однос између њих. При томе је тежишно коришћен предлог проф. др Иве Савића за терминологију у тој области предочен у раду *Речник стручних израза* („Ecologica“, бр. 6, 1995, стр. 25-33).

⁵ И. Савић, Д. Веселиновић, *Округли сто – Терминологија из области заштите животне средине*, „Ecologica“, бр. 10, 1996, стр. 56–57.

опстанка људи као мисаоне врсте. Из тога следи закључак да уколико све дисциплине сачињавају заштиту животне средине, а свака понаособ има свој језик изражавања, неопходно је максимално искористити постојећу терминологију, коју су многи истраживачи разрадили у својим матичним наукама. Другим речима, не би се требало понашати полуписмено, па термин из неке научне дисциплине због допадљивости примењивати свуда. То је типичан пример екологије – зна се шта је екологија, зна се шта је еколошки.⁶

Војне активности и животна средина

Поред енергетике, индустрије и саобраћаја, иначе најдоминантнијих извора свеколиког загађења Планете, постају све израженији и штетни утицаји војног сектора на животну средину. Нарочито је угрожена атмосфера због све веће количине гасова који проузрокују ефекат стаклене баште (угљен-диоксида, углавном),⁷ као и због тађења озонског омотача. То се подједнако односи како на време мира,⁸ тако и на период ратних сукоба захваљујући, пре свега, употреби моћних борбених средстава.

Концепција извођења борбених дејстава ради нарушавања животне средине противника постоји још од давнина (тровање воде и хране, паљење и уништавање села и градова итд.), али је, ипак, због ограничених могућности борбених средстава, тежиште борбених дејстава усмеравано на уништавање непријатељеве живе силе. Међутим, крај

⁶ И. Савић, Д. Веселиновић, *исто*.

⁷ Последњих 100.000 година количина угљен-диоксида настала природним путем била је уравнотежена са оном коју су користиле биљке. Концентрација тог гаса у ваздуху износи неколико стотих делова на милион. Без те мале, али пресудно важне концентрације гаса који задржава топлоту средња температура на Земљи била би осетно нижа (за 5–10 Целзијусових степени). Међутим, у последњем веку, из вештачких извора се испушта и до 200 пута више угљен-диоксида него из природних извора. Угљен-диоксид, заједно са још 39 гасова, образује слој који постаје све гушћи и који обмотавајући Планету, задржава све више топлоте, коју враћа на површину земље и тиме, нашу планету претвара у диновску стаклену башту.

⁸ Заједнички досије Института за политичке студије у Вашингтону и Организације „Гринпис“ (*Greenpeace*) садржи податке да су две суперсиле, током „хладног рата“, од 1945. године, имале 1.276 морских и ваздушних инцидентата од чега 110 у водама Медитерана. Према подацима организације „Наука и мир“, која обухвата 500 научника у Канади, управо су оружане снаге, било да ратују или се само припремају за рат, највећи загађивачи животне средине. На пример, војска је у Сједињеним Државама, 1989. године, била одговорна за 72 одсто случаја повређивања Закона о заштити животне средине, у односу на 272 укупно регистрованих прекршаја. При том, Пентагон производи пет пута више отровних супстанци него пет највећих америчких хемијских корпорација. Све оружане снаге света троше годишње 42 милиона тона горива за млазне авионе. Укупно на војску отпада 10 одсто емисије гасова који изазивају ефекат стаклене баште, и две трећине емисије хлорофлуороугљоводоника, који оштећују озонски слој. Најмање 50 нуклеарних бојевих глава и 11 нуклеарних реактора лежи на дну мора. Процењено је да су радиоактивне падавине од атмосферских нуклеарних проба изазвале велики број превремених порођаја, односно да су биле узрок многих порођајних дефеката (М. Пујић, Р. Радиновић, М. Перић, П. Обрадовић, *Одбрана и заштита (дефендологија)*, „Наука“, Београд, 1992, стр. 127).

Другог светског рата, обележен америчком употребом нуклеарне бомбе (бомбардовање Хирошиме и Нагасакија), и рат у Вијетнаму (1960–1975), током којег су америчке оружане снаге разориле животну средину на огромним просторима, могу се означити као почетак тзв. „еколошког рата“.⁹ У Вијетнамском рату уништавање, односно деградација животне средине, спроведено је употребом класичних борбених средстава, хемијског оружја и неких облика геофизичког оружја. Због различитог интензитета оштећења животне средине (како у простору, тако и у времену) коришћењем различитих типова оружја, требало би одвојено разматрати:

- последице дејства конвенционалног оружја;
- последице дејства хемијског оружја;
- последице употребе биолошког оружја;
- последице употребе нуклеарног оружја;
- нарушавање животне средине геофизичким оруђем.

Последице дејства конвенционалног оружја

Развојем различитих типова конвенционалног оружја непрестано се повећавала рушилачка моћ, која се изражавала уништењем живе силе, борбене технике и нарушавањем простора, односно земљишта на којем су се изводила борбена дејства. Нису, међутим, занемарљиви ни утицаји на атмосферу и воду. Последице дејства конвенционалних борбених система увећавале су се сразмарно повећању разорних могућности нових оружја којима су наоружани сви видови и родови савремених оружаных снага – од пешадије, артиљерије и инжињерије, до ваздухопловства и ракетних система. Повећањем ватрене моћи, домета и ефикасности модерног конвенционалног оружја постижу се разорни ефекти који се приближавају учинку разарања употребом нуклеарног оружја. При том се, употребом конвенционалних борбених система, не тежи само уништењу или неутралисању војних циљева већ и деградацију великих земљишних површина са свим постојећим објектима (градови, културно-историјски споменици, инстраструктура итд.). Искуства из ововеконних, посебно локалних ратова сведоче о насталим непожељним траговима у животној средини.

Деградација земљишта. Када је окончан рат у Вијетнаму, територија те земље била је права пустош. На територију Вијетнама је, током рата, изручено више бомби и експлозива него на свим ратиштима Другог светског рата.¹⁰ Међутим, ни цена рата који је четрдесетих година кренуо са немачког тла још увек није плаћена. На територији Немачке, према неким рачуницама, налази се барем неколико хиљада неексплодираних бомби, од укупно 440.000, колико их је током Другог светског рата изручено над Берлином. У западном делу некада подељеног града, Немци су у послератним годинама открили и уништили више

⁹ М. Пујић, Р. Радиновић, М. Перић, П. Обрадовић, *исто*, стр. 128.

¹⁰ М. Стојановић, *Ратови и еколошка криза*, „Ecologica“, бр. 14, 1997, стр. 7.

од 1.700 бомби.¹¹ Приликом великих поплава на Одри, 1997. године, у одбрамбеним насипима уз реку пронађено је неколико авионских бомби. Немачка, тренутно, од армија западних земаља тражи авио-снимке бомбардовања како би лакше открила најугроженија места. Јер грађевинари и њихове тешке машине су у опасности од заосталог експлозива.¹²

Заостале мине, по окончању бројних локалних и регионалних ратова изузетно су озбиљан проблем света, у чије решавање су укључене како стручна тела у оквиру Уједињених нација, тако и невладине организације. Према подацима Уједињених нација, тренутно се широм света, у 64 земље, налази више од 100 милиона заосталих мина. Сваке године поставља се нових од два до пет милиона мина, а демантира свега 100.000 мина. Према подацима Међународног комитета Црвеног крста, годишње од заосталих мина страда 26.000 људи, од којих је 87 одсто цивила. На пример, на простору Босне и Херцеговине месечно страда око 50 људи, од којих 40 задобија тешке повреде. Већина настрадалих су деца и пољопривредно становништво. Најугроженије су следеће државе:

- Авганистан – између девет и десет милиона заосталих мина;
- Ангола – девет милиона мина;
- Ирак – између пет и десет милиона мина;
- Кувајт – пет милиона мина;
- Камбоџа – између четири и седам милиона мина;
- Западна Сахара – између милион и два милиона мина;
- Мозамбик – између милион и два милиона мина;
- Сомалија – милион мина;
- Босна и Херцеговина – милион мина;
- Хрватска – милион мина.

Премда је прошло више од две године од завршетка рата у Босни и Херцеговини, још увек се трага за минским картама. У зони одговорности нордијско-пољске бригаде СФОР-а, од укупно 2.700 минских поља (колико је процењено да их има), регистровано је само 35 минских поља. Међународни и локални експерти процењују да је до сада очишћено свега пет одсто површина под минским пољима.¹³ Иначе, демантирање једне мине стаје између 500 и 2.500 немачких марака, те су неопходне међународне операције, активности удружења за заштиту животне средине, војне снаге итд. Јер, „ово није само еколошко, већ и морално и војнополитичко питање“.¹⁴

¹¹ С. Јанковић, *Немачка на бомбама*, „Политика“, 26. август 1997, стр. 3.

¹² Једна од „берлинских“ бомби сама се активирала у школском дворишту пре 15 година, али није никога убила јер је двориште у том часу било празно, мада је оштетила чак 70 станова у суседству. Пре четири године су у сличној експлозији погинула три грађевинска радника, а 17 их је рањено када се у току радова на учвршћивању носећих стубова активирала америчка авионска бомба од 250 килограма.

¹³ М. Стојановић, *исто*, стр. 7.

¹⁴ Норвешки Нобелов комитет је Нобелову награду за мир за 1997. годину равноправно доделио Међународној кампањи за забрану противпешадијских

Оштећење атмосфере. Атмосфера која окружује Земљу садржи малу количину озона (O_3), који има изузетно важну улогу за живот на Земљи. Озон, заједно са молекулима кисеоника, апсорбује највећи део ултравиолетне радијације и спречава да радијација доспе на површину Земље. Без заштитног слоја озона у атмосфери живот на Земљи би био уништен. Због тога је веома важно разумевање процеса који регулишу садржај атмосферског озона.¹⁵

Седамдесетих година, Пол Круцен¹⁶ је направио значајнији корак у хемији озонског слоја, показавши да азотни оксиди (NO и NO_2) реагују каталитички са озоном, односно да подстичу његово разлагање. Крајњи ефекат је да од два молекула озона настају три молекула кисеоника. Иначе, азотни оксиди настају у атмосфери распадом хемијски стабилног оксида N_2O , који потиче од микробиолошких трансформација на тлу. Амерички истраживач Харолд Џонстон истакао је, на основу обимних лабораторијских испитивања хемије азотних једињења, да суперсонични авиони могу бити реална претња за озонски слој. Те летелице би ослобађале азотне оксиде управо у средини озонског слоја на висини до 20 километара. Круценови и Џонстонови радови су изазивали интензивне расправе како међу истраживачима, тако и међу произвођачима ваздухоплова.

Степен загађености издувних гасова суперсоничних авиона одређује се емисионим индексом, тј. количином NO_x у грамима на килограм погонског горива. Уколико је већа количина тих оксида у издувном гасу, утолико је деструкција озона интензивнија. Ипак, седамдесетих година, деструкција озонског омотача издувним гасовима надзвучних авиона није чинила велику опасност, јер је било релативно мало таквих ваздухоплова, а и летели су на висинама знатно мањим од 20 километара. Али, остаје упозорење за будућност: уколико се жели летети на висинама изнад 20 километара, где је и највећа концентрација озона, и ако се жели користити велики број надзвучних авиона најсавременије генерације, онда се обавезно морају тражити техничко-технолошка решења за моторе којима ће се количина азотних оксида у издувним гасовима свести на најмању меру.

Међународна заједница предузима значајне кораке да се оштећење озонског омотача успори, па и сасвим заустави, захваљујући томе што наука разуме тај проблем (већином заслугом Круцена, Молине и Роланда).¹⁷ Под покровитељством Уједињених нација, у Монтреалу је

мина (ICBL) и њеном координатору Џоди Вилијамс „као уверљивом примеру ефикасне политике мира“. Додељивање награде невладиној организацији показује да невладине групације могу ефикасно да раде са владама у којима налазе истомишљенике на промени међународне политике.

¹⁵ В. Дондур, Т. Вукићевић, И. Пастирк, *Хемија атмосфере, процеси стратосферског озона*, „Хемијски преглед“, бр. 1–2, 1996, стр. 21.

¹⁶ Р. Ј. Круцен, *The influence of nitrogen oxides on the atmospheric ozone content*, Quart. J. R. Met. Soc., br. 90, 1970, p. 320.

¹⁷ Пол Круцен (Немачка), Марио Молина (САД) и Шервуд Роланд (САД) дали су пионирски допринос разумевању процеса разлагања озона у атмосфери. Оно што је најважније, показали су да је озонски слој осетљив на утицај антропо-

1987. године потписан протокол којим се међународна заједница обавезала да штити озонски слој. Мере које су њиме предвиђене подразумевају, пре свега, избацивање из употребе оних загађујућих материја које оштећују озонски омотач, а то је важно због дугог временског периода, чак 50–80 година, који је неопходан да би се стабилизовао садржај озона у атмосфери. Последњих година научници посебну пажњу посвећују и хлору, који такође каталитички делује на озон, чак пет пута јаче него азотни оксиди. Наиме, чињеница да хемијска једињења која се користе у облику аеросола и за расхладне уређаје садрже хлор подстакла је стручњаке да интензивно проучавају њихов могући утицај на озонски слој. Та једињења су хлорофлуорометани, који су инертни у нижим слојевима атмосфере, а тек на већој висини, у стратосфери, разграђују се под утицајем ултраљубичастих зрака. При томе се ослобађа хлор, који веома снажно разара озон.

Знатне количине отпадних материја доспевају у атмосферу и приликом лансирања ракета (*space shuttle*) у свемир. За разлику од САД, Русија у свом свемирском програму користи углавном погонске ракете које троше течна гориво, које има мању снагу, али и значајно мање загађује околину. Предност чврстих горива, у односу на течна, огледа се у њиховој већој густини, односно повољнијем односу потребне запремине и ослобођене снаге, што ракете чини мањим и аеродинамички ефикаснијим. Главни састојци чврстих ракетних горива су аморфни алуминијум као гориво (око 15 одсто) и амонијум-перхлорат као оксиданс (око 70 одсто). Количина и врста отпадних материја¹⁸ које се ослобађају приликом сваког лансирања приказане су у табели 1.

Табела 1

	Површински слој 0–500 m	Тропосфера 0,5–13 km	Стратосфера 13–50 km	Нижа мезосфера 50–67 km	Мезосфера/ термосфера изнад 67 km	Укупно
Хлороводоник	24.666	78.517	59.732	0	0	162.915
Хлор	2.741	9.657	11.727	0	0	24.125
Азотниоксид	1.697	4.618	293	0	0	6.608
Угљенмоноксид	131	839	2.196	0	0	3.168
Угљендиоксид	55.075	172.570	147.684	0	0	375.329
Вода	45.674	152.677	146.393	15.542	149.045	509.331
Алумин.-оксид	39.284	26.385	110.304	0	0	175.973

Отпадне материје које се ослобађају приликом лансирања (у килограмима по једном лансирању)*

* Азот-оксид, угљен-диоксид и вода се формирају у реакцијама са околним ваздухом.

гених емисија одговарајућих једињења. Танак слој озона постаје „Ахилова пета“ Планете зато што може да буде озбиљно оштећен умереним променама састава атмосфере. Због успешних резултата током истраживања размера оштећења озона (20 година), Шведска краљевска академија је Нобелову награду за хемију, за 1995. годину, доделила тој тројци научника.

¹⁸ М. Кирић, *Ракете и здравље*, „Галаксија“, бр. 235, 1991, стр. 67.

Према постојећим резултатима истраживања, годишњи пораст количине хлора у стратосфери услед лансирања износи свега 0,6 одсто, што доводи до повећања разарања озонског омотача за нешто мање од 0,1 одсто. С друге стране, природно варирање озонског слоја износи око ± 5 одсто годишње. Премда је реч о релативно скромним количинама отпадних материја истраживачи тврде да би промена од само један одсто могла да доведе код људи да пораста броја оболелих од рака коже (неколико хиљада случајева у наредних десетак година на територији САД). Да би се та опасност предупредила, Америчка национална академија наука и њен истраживачки савет покренули су пројекте за изналажење повољнијих горива ради заштите животне средине.

Најчистије познато ракетно гориво је састављено од течног кисеоника и течног водоника, чији су основни отпадни производи водена пара (око 95 одсто) и молекулски водоник (око пет одсто). То гориво ће се, по свему судећи, користити у следећој генерацији система за лансирање који заједнички финансирају Амерички центар за свемирска истраживања (НАСА) и Ратно ваздухопловство Сједињених Држава.

Опасност за озонски слој, као последица продуката сагоревања ракетних горива, релативно је мала – само један одсто хлора потиче из тог извора. Ипак, не треба пренебрегнути чињеницу да је то, у односу на индустријске процесе, ипак значајна количина, а нису за потцењивање ни загађења околног тла и воде у близини рампи за лансирање.¹⁹

Последице дејства хемијског оружја

У Првом светском рату, разореним борбеним системима придодато је ново, хемијско оружје. Немци су, 12. јула 1917, код Ипра (Белгија), први употребили бојни отров – иперит. Међутим, и после 80 година остали су „трагови“ у животној средини.

Загађивање мора. На дну Балтичког мора налази се око 60.000 т хемијског оружја и муниције, заосталих из два светска рата.²⁰ Немци су, после Првог светског рата, отпочели да потапају бојне отрове у дубине Балтичког мора. Специјална комисија представника САД, СССР и Велике Британије одлучила је, после Другог светског рата, да на дну тог мора сакрије хемијско оружје заостало од Немаца. Такође, и армија бивше Демократске Републике Немачке, све до 1968. године, на тај се начин „ослобађала“ великих количина бојних отрова. Све је то допринело видном нарушавању животне средине у региону Балтика.

¹⁹ У околини Кенедијевог свемирског центра – на удаљености до једног километра – приликом сваког лансирања исталожи се три тоне хлорида и око седам тона разних честица. Честице се могу разнети и на удаљеност до 22 km, при чему, на даљини до 10 km, оне могу, због високе киселости, да иритирају очи или оштете боју аутомобила. Поред тога, огромна количина отпадних материја која се таложи у оближњим лагунама доводи до краткотрајног, али изузетно високог пораста киселости – рН вредност пада чак испод јединице. Тако висока киселост, која после дан-два поприма уобичајене вредности, велика је опасност за рибе. Наиме, према америчким испитивањима, приликом сваког лансирања страда просечно хиљаду мањих риблих јаћа.

²⁰ Н. Станојевић, *Еколошка бомба на дну мора*, „Политика“, 8. фебруар 1997.

Гдањски и Фински залив Балтичког мора сматрају се најопаснијим местима, док је у пољском економском морском појасу досад утврђено 16 локација на којима су ускладиштени бојни отрови. Стручњаци, за сада, различито виде начине за превазилажење тих невоља. Није мало оних који сматрају да је најбоље задржати постојеће стање, будући да неутралисање бојних отрова изискује знатна финансијска средства. С друге стране, постоје мишљења да запостављање тог проблема може да доведе до трагедије, с обзиром на то да је реч о релативно плитком мору, с много водених путева и површина на којима лове рибари.

Будући да је Пољска приступила Конвенцији о забрани хемијског оружја (1995), њена влада, ради уклањања тог отпада, према одредбама тог документа, покушавала је у више наврата да оствари договор са немачком страном, али без успеха. Званични Бон зазире од тог проблема, јер је немачко оружје из Првог и Другог светског рата расасуто у многим морима. Спор око заштите Балтика очигледан је пример за, још увек, недовољну спремност за решавање наслеђених еколошких проблема, и то управо земаља (по правилу, најразвијенијих) које су и најодговорније за постојећи степен деградације животне средине.

Загађивање земљишта. Од Вијетнамског рата хербициди су постали главно оружје у глобалној америчкој стратегији хемијског рата. У раздобљу од 1962. до 1975. године, њима је третирано 43 одсто ораница и 44 одсто шумског подручја, и уништено 1.530.620 хектара шума и усева.²¹ Примена хербицида у Вијетнамском рату довела је до губитка летине којом се могло исхранити око 900.000 људи.²² Због уништења усева, воћа и поврћа, као и због помора стоке, у послератном периоду дошло је до масовне миграције становништва, што је проузроковало дубоке друштвене потресе у ратом напавеној земљи.

Амерички дневник „The Times“, 16. маја 1963, предочио је чињенице о широкој употреби педесет врста пестицида на простору Јужног Вијетнама који изазивају „акутна тровања“ животиња и људи, као и о уништењу 58 врста птица. Црвени крст ослобођења Јужног Вијетнама понудио је истраживачима из света доказе да је више од хиљаду лица тешко оболевало, уз повраћање, парализу, крварење, губитак воље и свести. Представница Савеза жена Вијетнама и Националног фронта ослобођења, Ма Ти Чу, обавештавајући Светски конгрес жена да је у периоду од марта 1963, када су употребљене хемикалије против 46 села, страдало око 20.000 лица, међу којима много жена, деце и старих људи, навела је: „Ја сам била на лицу места. Видела сам децу са натеченим лицима и телима прекривеним опекотинама. Срела сам жене које су ослепеле или су патиле од крваве дијареје. Многе су касније помрле. Видела сам дивну вегетацију Делте Меконга коју су уништавале хемикалије. Наши непријатељи су на тај начин напали целокупни живот, људски, животињски и вегетативни“.²³

²¹ Р. Радиновић, Б. Станић, *Одбрана и заштита*, „Наука“, Београд, 1991, стр. 102.

²² Р. Радиновић, Б. Станић, *исто*.

²³ М. Булајић, „Ecologica“, бр. 15, 1997, стр. 38.

Примена хербицида у Индокини вишеструко је утицала на промене у животној средини:

– релативно лако су уништаване велике површине и подједнако су деловали на самоникло и на култивисано биље, а самим тим и на животиње;

– еколошки системи су губили мноштво хранљивих материја;

– захваћено становништво је страдало како од непосредног, тако и од посредног деловања хемикалија;

– споро су обнављани оштећени еколошки системи (шуме, земљиште итд.).

Премда је 29. априла 1997. ступио на снагу Међународни споразум о забрани хемијског оружја, који је досад ратификовало 87 земаља (међу њима и САД), опасност од примене тог оружја и даље постоји. Наиме, бројне земље су обухваћене Споразумом, којим је, између осталог, предвиђено уништење и обустављање производње хемијског оружја до 2007. године. Уз то, за производњу хемијског оружја нису потребне изразито високе технолошке норме, па га многе земље могу произвести. То потврђују и новији ратови вођени деведесетих година.

У рату у Персијском заливу, после дужег времена, поново је актуелизована могућност примене хемијског оружја. Последњих година војне власти САД обелоданиле су да су хиљаде америчких војника биле изложене смртоносним гасовима ирачког хемијског оружја. Пре три године, Пентагон је у извештајима помињао 1.100 војника угрожених од бојних отрова, да би се у 1996. години тај број повећао на 5.500 војника. Експерти, пак, процењују да је реч о барем 25.000 војника који су били изложени сваковрсним хемикалијама, а који сада пате од бројних здравствених тегоба окарактерисаних, најчешће, као „синдром заливског рата“.

Америчка влада је покренула 1995. године, на иницијативу председника Клинтона, велику акцију утврђивања узрока здравствених проблема на које се жалило 60.000 ветерана из рата у Персијском заливу. Формиран је и посебан комитет, састављен од редова водећих научника, који је, у више наврата, критиковао Министарство одбране за „нееластичност“ у „ситуацији када се стиче све више доказа о могућој изложености војника хемијском оружју“. Проблеми војника ветерана се протежу од неосетљивости, хроничног умора, главобоље, свраба коже и стомачних тегоба до губитка памћења, али није пронађен ниједан заједнички узрок „синдрома заливског рата“. Посебно су на удару били војници инжињеријског батаљона америчких снага који су учествовали у уништавању ирачког складишта оружја у Камисију, 10. марта 1991. године. Министарство одбране и Централна обавештајна агенција (ЦИА²⁴) интензивно раде на компјутерском моделу који ће

²⁴ Централна обавештајна агенција је открила да је чак и гориво ирачких ракета било далом испуњено бојним отровима, али слабијег и краткотрајног дејства. Морнарица је спровела своје истраживање. Цеф Закула (38), који је служио морнарицу близу Бахреина, изјавио је да се разболео у исто време када је видео да инсекти и животиње у његовом окружењу мистериозно угибају.

оценити могући утицај хемијских агенса на војнике који су били у близини комплекса Камисија. У расветљавању тог проблема, непосредно по завршетку рата, помагале су и стручне екипе Уједињених нација које су, пре неколико година, анализирале хиљаде бојних глава разних ракета и ђулади, и у њима откриле хемикалије. Па ипак, њихов извештај дуго није био обелодањен.

Међутим, сви војници из састава мултинационалних снага УН, који су учествовали у „Пустинској олуји“, убеђени су да њихове владе знају и прикривају праву истину, да би избегле одговорност, жучне јавне расправе и обавезу да финансијски обештете ратне ветеране.²⁵

Узроци „синдрома заливског рата“ се, још увек, у научно-стручној јавности тумаче на различите начине. Међутим, многе теорије су непоуздане, будући да не објашњавају преношење сличних симптома на тако широку и различиту популацију чија је једина заједничка особина да су то војници или чланови њихових породица, или су имали контакте са материјалом враћеним са места операција. Неки оболели војници нису чак ни видели бојно поље. Али, свима је било наређено да редовно, три пута дневно, узимају пиридостигмин-бромид,²⁶ који је, према Билтену америчке војске (август, 1991), „неопходан за здравље и фактор заштите од ризика по војнике, чланове њихових породица (нарочито деце) и јавности уопште“. Тим леком је требало да се ублаже ефекти тровања сарином. Међутим, истраживачи с Универзитета у Мисисипију открили су и нежељене ефекте тог лека: у комбинацији са стресом, делује изузетно токсично и утиче на оштећење мозга.

Чешка јединица за деконтаминацију, из састава коалиционих снага, прва је известила о присуству сарина и иперита на положајима војске САД у Заливу. Својевремено је помоћник секретара одељења за одбрану од хемијског и биолошког оружја, признао пред америчким Сенатом да се 14.000 хемијских детектора оглашавало „три пута дневно“ током рата – упркос томе што су били подешени на осетљивост 1.000 пута вишу од изложености минималном ризику.²⁷ Међутим, ови сензори су, осим хемикалија, детектовали и присуство органских растварача, издувних гасова и инсектицида, те је велики број узбуна био лажан. Такође, и Министарство одбране Француске је детектовало хемијске падавине – „највероватније неуротоксине“ – у малим концентрацијама изнад бојишта.

Основано се претпоставља да се хемијско оружје користило и у току рата на просторима бивше Босне и Херцеговине када је бомбар-

²⁵ Кен Бејкон, портпарол Министарства одбране, обраћајући се 20. септембра 1996. ветеранима, рекао је: „Не могу ништа да кажем о прошлости, али рећи ћу вам оно што слушамо сада“, и нагласио да је могуће да су се смртоносни нервни гас сарин и циклосарин проширили из јаме у којој су уништаване 122 mm ракете.

²⁶ Д. Вићановић, *Нова претња човечанству* (фелтон), „Вечерње новости“, 31. август 1997.

²⁷ Д. Вићановић, *исто*, 30. 08. 1997.

дерска авијација НАТО, током операције „одлучни одговор“, дејствовала по положајима Војске Републике Српске. Многе промене у природи, као и на људима, указују на могућност примене извесних борбених средстава која могу припадати арсеналу хемијског оружја. Због тога се, у овом смислу, започело са систематским научним истраживањима како би се објасниле изненађујуће појаве на простору Републике Српске, за које се, иначе, раније није знало.²⁸

Последице употребе биолошког оружја

Већином уговора и обичајним међународним правом забрањена је употреба биолошког оружја у рату. Још 17. јуна 1925. у Женеви је потписан тзв. Женевски протокол, којим је забрањена употреба те врсте оружја. Међутим, упркос усвојеним међународним прописима и споразумима, нереално је очекивати да ће се велике силе, и не само оне, одрећи у блиској будућности примене биолошког оружја.

Достигнути степен научно-технолошког развоја, посебно у области биолошких истраживања, омогућава примену готово свих врста микроорганизама као биолошких агенса за уништавање људи, животиња и биљака. Премда је много тога обавијено велом строге тајне, познато је да се производе средства за вођење биолошког рата која су и до хиљаду пута отровнија од класичних отрова. Отворена примена биолошког оружја званично није доказана, али је његово тајно и ограничено коришћење утврђено у више ратова вођених у 20. веку. Немци су у Првом светском рату диверзантским путем изазивали сакагију у Румунији и Француској, док су током Другог светског рата заразили совјетске заробљенике пегавим тифусом. Јапанци су, пак, ширили заразу куге у средишњим деловима Кине, Монголији и у Манџурији. Током Корејског рата, Американци су изазивали епидемију тифуса, куге и колере.²⁹ Употреба биолошког оружја у Вијетнаму (патогени микроорганизми или њихови токсини, инсекти, крпељи, вируси), оставила је погубне последице по целокупни људски, животињски и биљни свет, а загађено земљиште, вода и ваздух проузроковали су бројне накнадне ефекте.

²⁸ „После обилних пролетних киша на планинама Озрену и Мајевици, на које су се сручиле кише бомби, није било уобичајене свежине. Уместо озона осећала се несносна спарина у којој није могло да се дише. И воћке су тог пролећа почеле чудно да се понашају. Многе нису процветале, а на оне које су се осуле цветом нису слетале пчеле. Багрем се расцветао као никад раније, али на њему није било ни пчела ни инсеката. А онда би цветови или тек зачети плодови почели на воћкама сами од себе да опадају, шуме су чудно изгледале. У њима као да није било птица селица. Нису се чули славуји ни кукавице. Голубови и враџи били су права реткост. Само је сова било више. Нестало је племените дивљачи – срна и зечева, а повећао се број глодара, посебно пацова“. (Ј. Бајић, *Ујед црвених змија*, „Политика експрес“, 21. јануар 1997).

²⁹ Б. Биртишевић, *Прошлост и будућност биолошког оружја*, „Савремени стратегијски проблеми“, бр. 4, Центар за стратегијска истраживања Генералштаба ЈНА, Београд, 1980, стр. 201–213.

Биолошко оружје се у ратне сврхе користи од давнина,³⁰ али је међународна заједница у садашње време видно забринута јер се чини да су реалне могућности за даљи развој тог оружја и његову примену. Међу најважнијим чиниоцима који могу да утичу на развој биолошког оружја, јесу:

- поједине земље у биолошком оружју виде могућност за јачање своје војне моћи;
- пренебрегавање последица његове примене у евентуалном ратном сукобу;
- необавезујући карактер међународних прописа о примени биолошког оружја;
- висок степен развоја биотехнолошких наука;
- релативно једноставан технолошки поступак за добијање биолошког оружја;
- отежана идентификација фабрика у којима се производи то оружје;
- немогућност детекције биолошких агенса док су у транзиту;
- погодност биолошког оружја за примену у терористичким акцијама.

Многе државе поседују капацитете за производњу биолошког оружја: САД, Русија, Сирија, Ирак, Либија, Северна Кореја, Израел, Египат, Куба, Тајван, Кина, Румунија, Бугарска, Пакистан, Индија и Јужна Кореја. Владе неких од ових земаља имале су или имају тесне везе са организованим тероризмом, а како се налазе у политички нестабилним регионима, сталне чланице Савета безбедности УН (под доминантним утицајем САД), процењују да земље попут Северне Кореје или Ирака, на пример, могу да употребе биолошко оружје на ширим просторима и тако постану планетарна опасност. Стручне комисије УН спроводе ригорозну контролу фабрика наоружања у Ираку, упркос првобитном противљењу те земље да амерички експерти учествују у њима, пре свега, ради утврђивања истине о ирачком програму биолошког оружја. Званичници Ирака су наглашавали да су поседовали програм биолошког оружја, али само у фази истраживања, те да су имали тајна складишта антракса и ботулин токсина која су уништили пре почетка операције „Пустињска олуја“. Инспектори УН пронашли су доказе о производним могућностима, али нису успели да постојеће

³⁰ Бацање мртвих у изворишта воде, било је уобичајена пракса током векова. Пре две хиљаде година, Римљани су у изворе потока и река својих непријатеља одлагали тела мртвих животиња и људи. Татари су 1346. године, држећи под опсадом град Кафу, убацивали катапултима тела умрлих од куге, што је и допринело коначној капитулацији тог града, али је, према проценама историчара медицине, условило и ширење епидемије бубонске куге, од које је у Европи, од 1347. до 1351. године, умрло око 25 милиона људи. Три стотине година касније, Британци су америчким Индијанцима, који су држали тврђаву Форт Каријон, понудили ћебад инфицирану вирусом малих богиња. Када се епидемија проширила утврђењем, Британци су га напали, освојили и назвали Форт Тикондерога. Током америчког грађанског рата, војници Конфедерације су убијали коње и друге домаће животиње у намери да загаде изворе воде снага Уније.

комплексе повежу с програмом за производњу биолошког оружја. Међутим, војно-политичке структуре и јавност на Западу сматрају све време да је Ирак, због настављања активности на биолошком програму, велика опасност за безбедност како у региону Залива, тако и шире.³¹ Неумитно се, међутим, намеће питање по чему би биолошко оружје похрањено у хангарима армија земаља Запада, на пример, било мање зло по целокупној безбедности. Рационалног одговора, заправо, нема.

Последице дејства нуклеарног оружја

Масовна примена нуклеарних пројектила у ратним сукобљавањима ширих размера, имала би за последицу бројне људске жртве, разорене градове и подручја са смртоносним нивоом радијације. Након тога, дошло би до значајних промена климе, па би, због сурових животних услова, преживели имали мале могућности да опстану.

Основне климатске промене настале би због емитовања у атмосферу огромних количина чађи, услед пожара широких размера који би захватили шуме и велике урбане и индустријске центре. Велика количина сагорљивог материјала у шумама, нарочито лети, била би претпоставка за ширење пожара изузетно великих размера. Амерички научник Хил је још 1961. године закључио да би експлозије нуклеарних (термонуклеарних) пројектила снаге 1,3 и 10 МТ могле спалити 500, 1.000 и 2.100 квадратних километара шуме. Према објављеним подацима из 1982. године, нуклеарна експлозија снаге 0,4 МТ у стању је да својим термичким ефектом уништи 200 квадратних километара шуме, док би за претварање милион квадратних километара шумских екосистема у пламену буктињу била довољна употреба свега 13 одсто светског нуклеарног потенцијала. Међутим, пожари који могу да произведу основну количину чађи нису шумски пожари, већ они у градовима, на чије настајање повољно делују већа густина сагорљивог материјала, огромне количине горива и мноштво високих зграда. То су и разлози због којих би облаци чађи над градовима били и 100 пута гушћи од оних који су се образовали после шумских пожара.³²

„Нуклеарни“ пожари би условили, вероватно, промену климе, при чему би особине честица чађи и дужина њиховог задржавања у атмосфери најпресудније утицали на измењене временске прилике. Наиме,

³¹ На пример, према тврдњама „Вашингтон поста“ (24. август 1995), Ирак је поседовао велике залихе биолошког оружја у време рата у Персијском заливу, укључујући бактериолошке артиљеријске гранате, авионске бомбе и балистичке бојне главе. Постојало је пет производних програма, а не само један, како је раније речено, укључених у производњу великих количина вируса. Према наводима листа, Ирак је, поред антракса и ботулин токсина, произвео и трећи, још увек непознати хемијски агенс, створен биотехнолошким процесом. Петог јануара 1991, тадашњи председник САД Џорџ Буш поручио је ирачком председнику Садаму Хусеину: „САД неће толерисати употребу хемијског или биолошког оружја. Амерички народ ће захтевати најјачи могући одговор. Ви и Ваша земља платићете огромну цену уколико наредите акције такве врсте“.

³² Д. Марковић, Ш. Ђармати, И. Гржетић, Д. Веселиновић, *исто*, стр. 389.

елементарни угљеник (од којег се углавном састоји чађ) моћно апсорбује Сунчево зрачење, што знатно доприноси његовом загревању, а због мале масе слабо се таложи. Због наведених термичких ефеката, загревала би се чађ која доспе у горње делове тропосфере и у стратосферу због чега би испарили оближњи облаци, а услед тога би се смањиле падавине. Честице чађи могу у атмосфери да се задрже и до три месеца. Међутим, то не значи да се чађ не би испирала кишама. Наиме, над јапанским градовима Хирошимом и Нагасакијем, после нуклеарних експлозија и пожарних олуја, падала је густа црна киша.

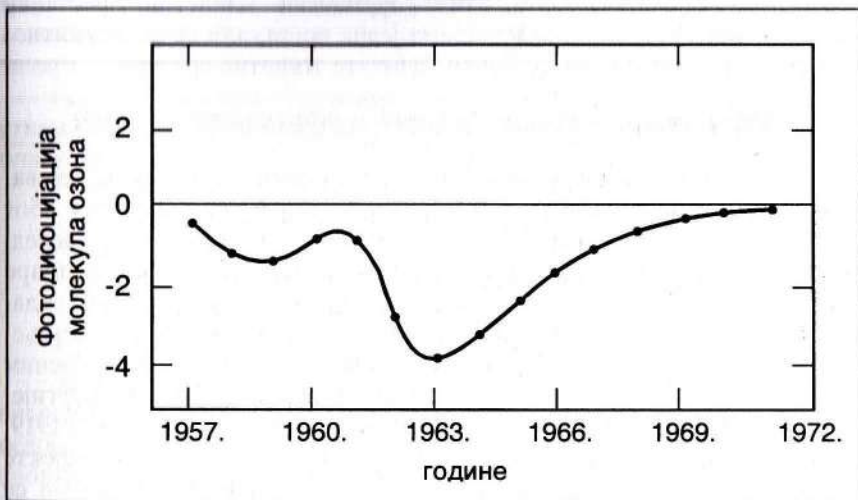
Многи научници су разрађивали сценарије могућих последица тоталног нуклеарног рата у којем би се употребилло између 400.000 и 500.000 бомби сличних оној баченој над Хирошимом 6. августа 1945. године. Заједничко за те процене јесте предвиђање да би на Платети дошло до драстичних климатских поремећаја, односно, до вишемесечне *нуклеарне зиме* и *нуклеарног лета*, који би изазвали погубне последице по сав живи свет. Међутим, и током нуклеарних проба у минулих више од пола века настале су бројне штетне последице у животној средини. На пример, експлозије хидрогенских и атомских бомби, поред бројних других опасности, делују деструктивно и на компактност озонског омотача.³³ То је утврђено у периоду од 1957. до 1962. године, управо у време када су биле интензивне пробе тих бомби. Експлозије нуклеарних бомби стварају сферне ударне таласе који разграђују молекуларни кисеоник и азот, и тако стварају азотни оксид (NO), који разара озон. Процењује се да је у периоду учесталих нуклеарних експлозија у атмосфери дебљина озонског слоја била смањена за 2–4 одсто (графикон 1). Престанком нуклеарних проба у атмосфери отклоњен је један од чинилаца човекове активности који је нарушавао компактност озонског омотача.

Повећање радиоактивности, у односу на природну радиоактивност Платете свакако је најштетнији утицај експлозија нуклеарних бомби изведених како у атмосфери, тако и под водом или земљом. Радиоактивне честице, настале у тим експлозијама (посебно стронцијум), доспевају у све екосистеме, оштећујући основне природне чиниоце, а посебно здравље људи. Својеремено су, после француских нуклеарних проба у Сахари, и до југословенских простора допрле тзв. црвене кише. На великим просторима (Русија) деградирани су земљиште, вода и атмосфера услед примене нуклеарног оружја у мирнодопске сврхе.³⁴

Очигледно, бројне опасности по опстанак Платете због могуће примене нуклеарног оружја допринеле су да најутицајнији војно-поли-

³³ Р. Дебијађи, *Угрожен озонски слој*, „Галаксија“, август 1976, стр. 21.

³⁴ Борис Голубов, члан Руске академије наука, који предводи истрагу о последицама неконтролисаних совјетских атомских експлозија, својеремено је изјавио да су бивше власти, желећи да „пречицом“ дођу до „гигантског развоја“, наложиле извођење 116 таквих експлозија у „техничке сврхе“. Тако су, у периоду од 1965. до 1988. године, грађена вештачка језера и бране, отворани рудници, налазишта нафте и гаса, или подземни резервоари (П. Поповић, „Ecologica“, бр. 2, 1995, стр. 48).

Дијаграм смањења озона на северној хемисфери: азотни оксид настао услед дејства нуклеарног оружја изазвао је максимално смањење од 4 одсто 1963, а 1966. оно је пало на 2 одсто

тички чиниоци света предузимају одлучне мере у вези са забраном нуклеарних проба и ограничавањем и свођењем арсенала тог оружја у прихватљиве границе. Ипак, проблемима везаним за нуклеарно оружје и убудуће треба посвећивати пажњу са становишта заштите животне средине и због све сложенијих проблема његовог чувања, као и деконтаминације области у којима су биле лоциране фабрике за његову производњу. Ханфорд (савезна држава Вашингтон), место у којем је од 1944. до 1987. године радила фабрика плутонијума за потребе војне индустрије САД, умногоме потврђује тежину проблема наслеђених из периода „хладног рата“. Пре свега, ту је ускладиштено 75.000 тона хемикалија, док је радиоактивни отпад лоциран на 1.377 тачака. Из 67 од 177 резервоара (грађених између 1944. и 1964. године), у којима је смештено 210.000 кубних метара високорадиоактивног отпада, истекле су у подzemне воде многе отровне и зрачеће супстанце.

Сједињене Америчке Државе, ради даље консолидације своје нуклеарне индустрије, недавно су најавиле план да у наредних двадесетак година утроше две милијарде долара за уклањање вишка од 52 тоне плутонијума (половина укупног плутонијума који поседују САД). Иначе, трошкови чувања и обезбеђења америчког нуклеарног оружја износиће у наредној декади 40 милијарди долара, што је више од средстава која су својевремено, током „хладног рата“, улагана у његову производњу. Такође, проблем подморница и крстарица на атомски погон добија све већи значај, будући да је неопходно да се безбедно одложе. Званичници Финске, Шведске и Норвешке указују последњих година на могућу опасност од загађивања вода северних мора радиоактивним отпадом

доспелим са потопљених руских подморница на нуклеарни погон базираних код полуострва Кола, близу Мурманска. Дакле, по престанку „хладног рата“ умањени су проблеми једне врсте, али су се, неумитно, испољили и сасвим нови проблеми заштите животне средине.

Нарушавање животне средине геофизичким оружјем

Геофизичко оружје, у односу на наведене врсте борбених средстава, вероватно изазива највећу забринутост у савременом друштву због разорних штетних утицаја на животну средину. Тим пре што се последњих деценија у најсавременијим опитним центрима, далеко од шире јавности, изводе обимна испитивања ради овладавања природним силама. Суштина геофизичког рата заснива се на нестабилности Земље, што омогућује да се, уз додатне мале количине енергије, у одређеним тачкама наше планете ослободе бескрајно велике количине енергије. У аутобиографском тексту *Моји проналасци*, Никола Тесла је још 1919. године записао: „Када бисмо могли произвести електричне ефекте траженог квалитета, читава Планета и услови живота на њој би се могли променити.

„Сунце диже воду из океана, а ветрови је разносе по далеким крајевима, где остаје у најидеалнијој равнотежи. Кад би било у нашој моћи да је узнемиримо било где и било кад, наша воља би могла управљати овом за живот неопходном бујицом. Могли бисмо натапати пустиње, стварати језера и реке, обезбедити покретачку снагу воде у неограниченим количинама. Ово би био најидеалнији начин коришћења Сунца за потребе човека. Остварење тога зависи од наших могућности да развијемо електричне силе равним онима у природи“.

У међувремену, научно-технолошки развој довео је до открића мноштва природних електричних сигнала, те је карта својеврсног „електричног океана“, започета Теслиним радовима, увелико допуњена. Електрична поља настају на Земљи из неколико различитих извора. Пре свега, из напонске разлике између Земљине површине и горње атмосфере. Затим, постоји стално променљиви напон између олујних облака и Земље. Као додатак свим тим разликама електричног потенцијала постоје таласи електромагнетне енергије коју стварају ваздушни фронтови, олује с грмљавином и друге атмосферске промене. Такође, постоје електрични сигнали који настају због механичких таласа Земљине коре. Земљотреси, вулкани и дневна померања раселина у кори производе механички притисак и таласе који путују око Земље. Када они прођу кроз стене одређеног састава настаје електромагнетно поље које, затим, наставља да се креће око Земље.

Очигледно, Тесла је био сасвим у праву када је тврдио да је Земља жива, како наводи канадски физичар Дејвид Пит у својој књизи *У трагању за Николом Теслом*. Управо електрична кретања, олује, временске промене и померања у стеновитој кори чине Земљу живом. Али, већина тих сигнала је изузетно ниске фреквенције и због тога се називају

екстра нискофреквентни таласи (ELF – *extra low frequency*), који, међутим, имају изузетно велики домет. Ти електрични сигнали имају велики значај са становишта разматрања могућности употребе геофизичког оружја.

Научници и војни стручњаци у свету сагласни су у вези с могућностима за примену геофизичког оружја, па углавном наводе следеће опасности:

- изазивање земљотреса;
- стварање огромних вештачких таласа плиме;
- клизање поларне капе;
- скретање морских струја и урагана;
- стварање „рупа“ у стратосфери;
- изазивање елементарних непогода (поплаве, суше итд.).

Земљотреси би могли вештачки да се изазову ослобађањем вишка енергије сакупљене на појединим местима у Земљиној кори. Да би се ослободила нагомилана напетост у утроби Земље неопходно је да се пронађу одговарајуће критичне тачке и раселине. У том случају, у мањој пукотини која се улива у много већу раселину, изазвала би се подводна, или подземна нуклеарна експлозија, што би довело до низа ланчаних реакција, односно од првобитно мале енергије ослободила би се огромна количина енергије. Научници су установили да би добро познавање тензија у области Пацифика (дно Кинеског или Филипинског мора) омогућило изазивање катастрофалних земљотреса на подручју циновске раселине Лос Анђелеса и Сан Франциска.

Још у време прве детонације атомске бомбе у Семипалатинску (Казахстан), примећено је да експлозија одмах покреће земљотрес непредвидиве јачине, трајања и удаљености од места експлозије, те се временом дошло до сазнања да потрес не изазива физичка сила нуклеарне експлозије, већ резонантни таласи ниске фреквенције и великог домета. Сама атомска бомба је, при томе, била генератор таласа.³⁵ Изазивање елементарних непогода утицањем на динамику процеса у атмосфери постало је сасвим могуће, што је испитано током појединих ратова.

Пре 31 годину Центар за поморска истраживања у Чајна Лејку (Калифорнија) 56 пута је засејавао облаке тзв. фидинг-јунитс набојима, дужине 15 сантиметара, с ватреним капислама и хемијским агенсима (једињење сребра и јода) за „бушење облака“. У 85 одсто случајева добијени су позитивни резултати, односно знатно се повећала количина падавина у региону над којим су бушени облаци. У ратне сврхе тај метод је први пут примењен 20. марта 1967. године (операција „Попај“ у Вијетнаму).

³⁵ Према писању дневника „Вашингтон пост“ (30. јануар 1981), године 1979. укупно је у свету евидентирано 56 великих земљотреса, док је годину дана касније регистрован 71 земљотрес. Не зна се да ли је то било случајно, али 1980. године забележена је и повећана трансмисија екстремно ниских фреквенција и у САД и у бившем Совјетском Савезу.

Плувиометричке карте су показале да су на неким секторима падавине биле повећане и за више од 30 процената. За време борби код Ксу Ан Лока (Вијетнам, 1975. године), једном бомбом која је изазвала праву ватрену олују (брзина ватреног циклона износила је око 200 километара на час и простирала се стотинама километара) убијено је више стотина вијетнамских војника, али им на телима нису пронађени никакви трагови рањавања. Смрт је наступила, закључили су стручњаци, као последица гушења, односно сав кисеоник је био истиснут из ваздуха.³⁶

Могућност изазивања елементарних непогода чини се сасвим реалном, премда је и постојећи ниво укупних штета висок. Према званичним подацима Светске метеоролошке организације, укупна штета од природних катастрофа износи годишње између 50 и 60 милијарди долара, при чему 32 одсто отпада на поплаве, 30 одсто на деловање тропских циклона, 22 одсто на суше, 10 одсто на земљотресе и шест одсто на остале елементарне непогоде.³⁷ Међутим, када је реч о људским животима, временске неприлике односе годишње 700.000 жртава, 33 одсто губитака изазивају суше, 32 одсто – поплаве, 20 одсто – тропски циклони, а само четири одсто – земљотреси. Громоваи,³⁸ односно муње, убијају више људи него, заједно, урагани и торнада.

Теоријски је могуће да се убрзаним ритмом изазивања громова до лудила доведу становници градова или ширих подручја одређене земље. Реалност тог поступка се заснива на коришћењу ултра и инфра акустичких поља у атмосфери, као добром проводнику електричне енергије, и неспособности људског мозга да поднесе „алфа таласе“, чија је фреквенција већа од 10 херца. Експерименти изведени у САД показали су да су људи који су били изложени већим фреквенцијама доживели прави ужас, па даље повећање фреквенције, због изгледа да човек поремети разумом, није долазило у обзир.

Техничко-технолошке несреће

Примена различитих борбених система оставља током рата, а и касније, вишеструке штетне ефекте у животној средини. Међутим, по степену нарушавања воде, ваздуха и земљишта, односно целокупног простора значајног за човеково битисање, нису занемарљиве ни све чешће пропратне појаве за савремене ратове. С обзиром на интензитет могућих промена у животној средини, могуће је, пре свега, идентификовати планско изазивање акцидената на великим технолошким системима, као и миграције током рата.

Претња минирањем хидроцентрале у Вишеграду, на почетку оружаног сукоба у Босни и Херцеговини, указала је и на могућност примене

³⁶ С. Арсић, *Страхоте геофизичког рата*, „Недељни дневник“, 4. јул 1997, стр. 19.

³⁷ С. Андрић, *Будућност без временских изненађења*, „Политика“, 8. август 1997, стр. 13.

³⁸ С. Арсић, *исто*, стр. 19.

тзв. еколошког рата. Наиме, припадник муслиманских паравојних формација Мурат Шабановић је, почетком априла 1992, запретио да ће експлозивом разрушити хидроцентралу крај Вишеграда ако генерал Милутин Кукањац не нареди обуставу ватре. На помолу је била велика опасност од потапања стотина хиљада људи низ реку Дрину, при чему је исламски екстремиста Шабановић планирао и следеће: „... са фабриком хемијских производа у Вишеграду, са зворничком глиницом... ми дижемо све заједно. Све ће умријети до Црног мора. Све ће умријети – мени је свеједно“. Вођа босанских Муслимана Алија Изетбеговић је лично учествовао у смиривању напетости: „Причекаћемо да видимо хоће ли одржати ријеч. Слушај, ти буди тамо, али немој ништа чинити до даљег. Немој – до даљег, да видимо хоће ли генерал Кукањац одржати ријеч. Мурате, сад је теби генерал Кукањац обећао да ће наредити обуставу ватре и терора и обуставу клања. Ево, причекајмо, немој ништа за сада чинити...“

Заробљавањем „зелених беретки“ дошло се до потпунијих података и о безумној намери минирања бране црвеног муља и лужине у Ђулићима код Зворника. Челник планиране акције био је Хајрудин Меших.

Опасности по животну средину лебделе су и током 1993. године, у време ратних сукоба на територији Хрватске, посебно у случају бране Перућица (висока 65 метара), иза које се, наредних двадесет километара, простире вештачко акумулационо језеро. Евентуално рушење те бране изложило би опасности око 20.000 становника у долини Цетине, односно око 50.000 житеља у селима која су лоцирана према приморском градићу Омишу, удаљеном 65 километара од хидроцентрале.

У Персијском заливу 1991. дошло је до планског оштећења животне средине. Председник Ирака Садам Хусеин је већ 1990. године, уочи кризе и сукоба у Персијском заливу, наговестио ту могућност: „Ми ћемо цело подручје, заједно са нафтним пољима, запалити...“ При крају сукоба та претња је преточена у стварност, што је, према многим аналитичарима, довело до нове опасности, тзв. еколошког рата, који оставља дуготрајне ожиљке на природним екосистемима. На пример, услед огромних количина изливене нафте у Персијском заливу, уништене су многе животињске врсте (око 3.500 морских корњача), завладала је оскудица воде за пиће, која је добијана пречишћавањем морске воде, а својевремени извештаји западноевропских дописника са ратишта у Кувајту садржали су и следеће описе: „У току поподнева, док је Сунце било још високо, одједном је затамнело као усред ноћи. Аутомобили су се кретали са упаљеним светлима, становницима главног града Кувајта се чинило да је ледено хладно“. Иначе, просечна јунска температура од 26 Целзијусових степени за Кувајт била је упола нижа током те изазване природне несреће.

Према проценама стручњака, сваког дана је горело око пет милиона барела нафте, што је више него целокупна тадашња дневна потрошња у Великој Британији. Сателитским осматрањима евидентирано је више

од 500 пожара, који су гашени помоћу експлозија и снажних млазева специјалних хемикалија.³⁹ Велике површине кувајтског песка (52 квадратна километра), после повлачења Ирачана, остале су натопљене изливеном нафтом. С обзиром на размере изазване еколошке катастрофе биће потребно спровођење дуготрајних мера како би се природни екосистеми вратили у првобитно стање. Уједињене нације су обавезале Ирак да обештети Кувајт, како би се рекултивација деградираних површина могла обавити, што је и отпочето.⁴⁰

Насилне миграције, односно принудна расељавања великог броја становника из зоне борбених дејстава могу, такође, да доведу до многоструких штетних ефеката, пре свега, по здравље људи. На пример, стручњаци процењују да чак половину смртних случајева међу расељеним лицима узрокују болести чији је преносник вода, а нарочито страдају деца. Трећина смртних случајева међу децом млађом од пет година у логорима на турско-ирачкој граници 1991. године било је последица дехидрације, дијареје и неухрањености. По размерама миграција у периоду после Другог светског рата из ратом захваћених подручја и последицама које су изазвале издвајају се: Камбоџа, Мозамбик, Азербејџан, Сомалија, Руанда, Бурунди, претходна Југославија и Заир. Садако Огата, високи комесар Светске здравствене организације, у једном свом извештају навела је да је била сведок смрти неколико хиљада избеглица из Руанде у источном Заиру током лета 1994. године.

Једна од највећих миграција, посебно значајна за СР Југославију, збила се између 1991. и 1995. године, када је из ратом захваћених подручја са територија република претходне Југославије (Босна и Херцеговина и Хрватска) избегло око 1.500.000 лица, од којих је само на просторе Србије и Црне Горе прispело око 700.000 избеглица. Као у другим сличним приликама, и та миграција је имала негативне ефекте по здравље људи,⁴¹ с тим што су били знатно погоршани услед примене међународних економских санкција према СР Југославији, која је примила приближно избеглица колико све остале европске државе заједно. Најзначајније промене међу показатељима здравственог стања становништва, које се углавном могу приписати миграцијама, односе се на

³⁹ П. Радичевић, *Минералне сировине у рату и миру*, НИУ „Војска“, Београд, 1995, стр. 119.

⁴⁰ Јапански и кувајтски научници су отпочели у 1996. години реализацију плана којим би требало да се песок загађен нафтом претвори у плодно земљиште, погодно за садњу дрвећа и шибља, а можда и поврћа за људску исхрану. Кувајтски научници, уз помоћ колега из Јапана, морају да уклоне загађени песок. На великом пољу „Бурган“ испитују се микроби који се хране нафтом, разлажући је на неотровне састојке: угљен-диоксид и воду. Тако третираном песку се додају неорганска ђубрива, а затим се прерава и наводњава да би се добило тло погодно за озелењавање. Поље „Бурган“ је највећа лабораторија на отвореном, јер се тоне загађеног песка излажу различитим чињеницама не би ли се установило шта најбоље делује. Потребно је око осам месеци да би микроби разложили нафту у песку. Уколико се загађени песок не би у потпуности пречистио, постоји опасност од продирања нафте у подземне воде.

⁴¹ С. Литвињенко, *Миграције и здравље*, Научно-стручни скуп: „Наша еколошка истина“, Д. Милановац, 1997, Зборник радова, стр. 493-498.

болести које се преносе полним контактом. То је посебно уочено због великог пораста регистрованих случајева сифилиса (у 1990. години 22, а 1995. године 152 оболела) и гонореје у том периоду.

Рат на простору претходне Југославије показао је још једну тамну страну угрожавања здравља људи. Наиме, путем тзв. хуманитарне помоћи развијене земље су се ослобађале велике количине медицинског отпада, премда су одређене установе и предузећа обавезни да одговарајућим поступцима разграђују неистрошене медикаменте до безопасних продуката. Како је цена тог поступка висока (око 2.500 америчких долара по тони), не изненађује податак да је у укупној приспелој количини лекова, кроз различите „хуманитарне акције“ на простору претходне Југославије, око 50 одсто било с истеклим роком употребе. Тако је та активност прешла у надлежност Уједињених нација, које ће на простору бивше Босне и Херцеговине финансирати, између осталог, и више програма за спаљивање неисправних лекова.

*
* *
*

Разматрањем могућих последица у животној средини због употребе различитих борбених система у савременим ратовима може се стећи сазнање да свако оружје, поред уништавања непријатељеве живе силе, мање-више ремети односе у живом свету. При томе је интензитет изазваних промена у природним процесима условљен специфичним особинама сваког борбеног система. Неспорно је да обустављање трке у наоружавању на светском нивоу обезбеђује и одређени повољан ефекат за опште стање животне средине.

С обзиром на четири главна глобална проблема заштите животне средине, који се најчешће наглашавају у научно-стручној јавности (стратосферски озон, ефекат стаклене баште, тропосферски озон и киселе кише), чини се да извесне војне активности значајно делују посебно на прва два проблема. Војска, због све већег броја и висина летова суперсоничних авиона, постаје најодговорнија (66 одсто од укупних људских активности) за смањење дебљине озонског слоја. Тако та активност, иако релативно кратко траје, оставља дугорочне последице, јер је за регенерацију озона потребно између 50 и 80 година. Престанком извођења нуклеарних експлозија у горњим слојевима стратосфере смањена је умногоме деструкција озонског слоја. Такође, одлука нуклеарних сила света да обуставе нуклеарне пробе (подземне или подводне) требало би да буде значајан допринос побољшању квалитета животне средине у смислу смањења, односно задржавања достигнутог нивоа радиоактивности у биосфери. Међутим, с друге стране, безбедно одржавање и чување постојећих нуклеарних потенцијала великих сила чини активност која има планетарни значај, а њено трајање је везано за знатно дужи временски интервал (деценије).

Геофизичко оружје, с обзиром на просторно-временски карактер последица насталих у природи због његове евентуалне примене, све већа је опасност по живи свет Планете, првенствено за човека, као биолошки изузетно осетљиву врсту. Наиме, геофизичким оружјем би се у кратком периоду остварили разорни ефекти на нивоу читаве Планете. Премда се истраживања у вези с могућностима коришћења тог оружја спроводе у појединим најразвијенијим научним светским центрима, чини се да су интензивне активности одговарајућих тела међународне заједнице везане за контролу наоружања, можда и најмање када је реч о геофизичком оружју.

Искуства из савремених грађанских, локалних и регионалних ратова показују да се све више користе могућности за уништавање основних претпоставки за човеково битисање на одређеном простору (вода, ваздух и земљиште), при чему се предузимају и планске еколошке катастрофе ширих размера. Не би требало пренебрегнути ни могућност употребе хемијског оружја: употребљена борбена средства те врсте остављају дуго (деценијама) нежељене промене у биосфери.

Недоумице о методологији ратне вештине

УДК 355.4

Мр Петар Дражић, пуковник

Методологија ратне вештине је релативно млада научна дисциплина. Може се сматрати да је конституисана половином 1970. године, када је одржан и први симпозијум о војној науци. Развијала се, истовремено, као наставни предмет у високим војним школама, посебно на последипломским студијама ратне вештине, и кроз истраживачку праксу у оквиру ратне вештине као ортодоксне војне науке.

У протеклом периоду, током готово три деценије, методологија ратне вештине је развила посебну научну процедуру, помоћу које су успешно решавани разноврсни истраживачки проблеми у области припреме и вођења оружане борбе, а била је и окосница за оспособљавање наставно-научног кадра за потребе

Војске Југославије. Међутим, иако ратна вештина и њене дисциплине (стратегија, оператика и тактика) нису, нити се могу развијати без ослоњања на сопствену методологију, изгледа да још увек има неразумевања везаног за функцију методологије ратне вештине. Као посебна наука, методологија ратне вештине се развија комплементарно с ратном вештином, критикујући достигнути ниво развоја, уз истовремено изналажење начина за решавање значајних проблема из области оружане борбе, а од ратне вештине повратно користи део сазнања за сопствену изградњу.

Ради потпунијег схватања улоге методологије ратне вештине у садашњем тренутку, значајно је да се укаже на неке проблеме и недоумице везане за: аутентичност методологије ратне вештине као науке, предметну основу методологије ратне вештине, однос методологије и ратне вештине и однос методологије ратне вештине и праксе оружане борбе. С обзиром на ограничена материјално-финансијска средства и садашњи кадровски потенцијал за бављење научноистраживачким радом, неопходно је да се остварени ниво развоја војнонаучне мисли на изврстан начин сачува за повољније услове у будућности. Јер, ратна вештина се не може развијати као наука без истраживања, као ни њена методологија, па у садашњим условима треба инсистирати барем на развијању њихових теорија у обиму који ће бити прихватљив у будућој пракси оружане борбе.

На друштвену улогу и смисао ратова, још у 5. веку п.н.е. указао је знаменити кинески војни теоретичар Сун Цу Ву, наглашавајући, између осталог, да је „рат велико државно дело од кога зависи судбина државе,

њен живот и смрт“. Као основне чиниоце оружане борбе навео је: морални закон, небо, земљу, команданта и метод. Дакле, у најранијем добу *методу* се посвећивала извесна пажња, наравно у елементарном значењу и првенствено у функцији праксе. Значај рата и оружане борбе исказује се, између осталог, и њиховом фреквентношћу и постојаношћу као друштвене појаве. Са садашње историјске дистанце, узимајући у обзир његов прапочетак, може се претпоставити да је рат једна од првих организованих, али и веома трајних делатности људи. Стога се у садашње време могу поставити и питања: *прво*, да ли је конституисање друштвених заједница и њихово одржавање у садашњем облику ипак засновано, пре свега, на примени силе (оружано насиље), и *друго*, колико су у праву неки теоретичари дијалектичке оријентације који сматрају да ће резултат историјског развоја друштва неминовно бити одумирање држава, што подразумева укидање сваке врсте силе и престанак потребе за ратним сукобима.

Жан Жак Бебел, швајцарски научник, истражујући димензије досадашњих ратних сукоба, дошао је до интересантних података. У досадашњој цивилизацији, током пет и по хиљада година за које постоје извесни подаци, зна се да је вођено око 14.500 ратова, при чему су губици били око три и по милијарде људских живота, а учињена је материјална штета непроцењиве вредности. Индикативно је да су губици у људству током времена у ратовима непрекидно повећавани. Према доступним подацима, од 17. до 19. века у свим ратним сукобима било је око 25 милиона губитака у људству, а за само 10 година, колико су трајали Први и Други светски рат, губици су износили око 65 милиона људи, с тим што су губици само у Другом светском рату износили више од 55 милиона људских жртава. Запажено је да се током ратовања непрекидно повећавао утрошак муниције у односу на остварене ефекте ватреног дејства. Већ током Другог светског рата трошено је око 40.000 разноврсних убојних средстава на једног погинулог војника. О ефектима трошења муниције у локалним ратовима и рату који је у првој половини деведесетих година вођен на делу простора претходне Југославије, још нема поузданијих података, али је, према неким показатељима, извесно да су премашене норме утрошка из Другог светског рата, па је вероватно да би евентуални ратни сукоб ширих размера у садашњем времену могао да има катастрофалне последице по човечанство.

Својеврсни анахронизам савременог доба, када је у питању решавање конфликтних ситуација унутар поједине земље или између неких држава, чини удруживање светских моћника против, према укупним ресурсима, прилично немоћним, најчешће малим државама. Разноврсни притисци, уцене, санкције или војне операције коалиционих и моћних снага, најчешће под окриљем формалне сагласности међународних институција, прете да изазову још веће раслојавање међу државама. Једна од карактеристика савременог света јесте богаћење богатих и сиромашење сиромашних. У вези с тим, значајно је да су војни руководиоци великих држава много уздржанији од својих политичара када се

одлучује о примени силе у решавању међдржавних конфликта. Позитивно је да у садашње време многи умни људи у свету озбиљно указују на погубне последице ратовања, али вероватно једино развијена војна мисао може да докаже стварни бесмисао коришћења моћи и примене оружане силе приликом решавања проблема међу државама и народима. Наравно, још није време за „пацификацију“ ширих размера, и докле год постоји опасност од угрожавања слободе, интегритета и независности, неопходно је јачање одбрамбених способности, пре свега малих и неутралних земаља. Стога се очекује да војне науке, у оквиру сопствених предметних подручја, пронађу одговарајући начин решавања савремених проблема у домену рата, а посебно оружане борбе. Свакако, такви проблеми се морају прагматично решавати и у што непосреднијој функцији будуће ратне праксе.

Највећи проблем за садашњу војну мисао јесте то како у функцији одвраћања од примене силе при решавању међдржавних или унутардржавних конфликта антиципирати постојећу стварност, будући да још увек доминира неодређеност у погледу места и улоге „војног чиниоца“, посебно када је реч о малим државама, у односу на наглашени тренд развоја технологије и технике и декларативног опредељења за демократизацију друштвених односа у свету. Јер, свака наука се и развија захваљујући, пре свега, правовременом и адекватном решавању проблема из своје предметне области. Научни проблеми се могу целовитије решавати само уколико се примени неопходна научна процедура, у чему посебан значај има методологија сваке науке.

Међутим, када се поведу расправе о степену научне изграђености методологије ратне вештине, уосталом као и о ратној вештини, постоје разноврсне дилеме и бројне недоумице. Неке од њих су: 1) аутентичност методологије ратне вештине као науке, 2) предметна основа методологије ратне вештине, 3) однос методологије и ратне вештине, 4) однос методологије ратне вештине и праксе оружане борбе.

Аутентичност методологије ратне вештине као науке

Када је реч о признавању као науке, методологија ратне вештине у потпуности дели судбину ратне вештине. Наиме, научни основи ратне вештине и њене методологије у нас су постављени почетком седамдесетих година, када је одржан први симпозијум о војној науци. Ипак, и поред свих досадашњих покушаја да се јасније дефинише назив (име) науке која за предмет има решавање проблема из домена припрема и вођења оружане борбе још увек није пронађено општеприхватљиво решење. И даље се за науку о оружаном борби користи назив ратна вештина, уз настојање да се учини помак барем у погледу појмовног разјашњавања те синтагме, уз наглашавање динстинкције између науке и вештине. Иако је питање назива предмета о оружаном борби круцијално и, истовремено, методолошко питање, конвенционални назив *ратна вештина* важи и даље, будући да ни на другом симпозијуму о војној

науци, одржаном половином 1997. године, на то питање није експлицитније одговорено.

Оружана борба је, пре свега, глобална друштвена појава, која за потребе непосредне ратне праксе користи и достигнућа других наука. Међутим, значајни проблеми из њеног домена ипак се најпотпуније могу решавати применом научних метода које су развијене (и користе се) у друштвеним наукама. Коришћење тих научних метода није довољан разлог за априоран став, да се методологија ратне вештине, с обзиром на то да није развила сопствене методе, не може сматрати аутентичном науком. Зна се да су неке од научних метода (као што су анализа садржаја и поједине методе операционих истраживања) почеле да се користе прво у ратној пракси, али су их касније друге науке прихватиле и конституисале, користећи их за истраживања проблема у својој предметној области.

И мада је истраживачка пракса методологије ратне вештине оповргла сумње у њену аутентичност, нису сувишна још нека разјашњења. *Прво*, према критерију коришћења научних метода који су развијени и користе се у сопственој истраживачкој пракси озбиљно се може довести у питање признање аутентичности и многим другим наукама. Јер, до сада је развијено око 50 научних метода који се непосредно користе у истраживачкој пракси, а конституисано је већ више од 2.000 наука или њихових дисциплина. *Друго*, научни методи се не могу схватати поједностављено као некакви шаблони у решавању научних проблема, јер би то директно било у супротности са суштином процеса стицања научних знања. Напротив, једна од основних одредница научних метода јесте њихова плодотворност, што подразумева најконкретнији допринос утврђивању или промени постојећих истина о проблемима који се решавају применом истраживачког поступка. *Треће*, истовремено с трагањем за прихватљивим решењима научних проблема, методи се морају примењивати на посебан начин, па се тако и сами неминовно мењају, тј. дограђују кроз истраживачку праксу. *Четврто*, било би прилично претенциозно када би се ма који научни метод прогласио за универзални, јер искуства из истраживачке праксе потврђују да се иоле озбиљнији научни проблем не може решити без примене разноврсних метода. Развијање методе науке јесте нешто чему свака наука треба да тежи, али је велики проблем како до таквог метода доћи на садашњем степену развијености и поседовања како методолошких, тако и стручних и научних знања. Глобализација неких научних метода, као што је покушај са методом студије случаја, још увек није дала видније резултате. Потешкоће су у томе што се у оквиру те методе истовремено користи више метода, па треба решити, пре свега, питања логичког следа у односима, структури проблема који се истражује и начина коришћења разноврсних метода као јединственог приступа.

Потенцирање да методологија ратне вештине у својој истраживачкој пракси користи научне методе развијене у друштвеним наукама коректан је поступак и поштовање корена сопственог утемељења као

науке. Критике методологије ратне вештине у погледу њене улоге и доприноса развоју војнонаучне мисли од стране неких војних теоретичара не могу се сматрати оправданим. Садашње стање недовољне изграђености ратне вештине и њених дисциплина имплицира барем подједнаку одговорност и науке и њене методологије. Јер, на пример, кућу могу да пројектују и граде znalци за грађевинарство, али наручилац (власник) треба да постави јасан захтев у вези с њеним перформансама и функционалношћу, и да обезбеди неопходне претпоставке за њену изградњу.

Наука се најчешће у основном поимању изједначава са знањем о предмету изучавања. Истина о стварности интересовања – проблемима које решава, својеврстан је синоним за науку, јер истина је, на неки начин, и „мач“ и „штит“, када су у питању научна знања. Са тог аспекта, методологија ратне вештине је посебна логичка дисциплина, која развија свој предмет (научне методе којима се истражује подручје оружане борбе), инсистирајући на проверавању постојећих истина, и настојању да се, применом конзистентног истраживачког поступка, научна знања у континуитету повећавају.

Предмет изучавања методологије ратне вештине

Нема спора о томе да је главни конститuent сваке науке предмет (предметна област) изучавања и да је то први разлог формирања и развоја сваке науке. Познато је, такође, да исту предметну област истовремено изучава више наука или њихових дисциплина, али свака на особен начин, дајући тако допринос општем развоју научне мисли. То, у суштини, указује на сву сложеност предмета наука и честу потребу да се они истовремено изучавају с више аспеката. Такви разлози погодују својеврсном трансферу знања између наука, што за почетни период, приликом конституисања нових наука, има посебан значај. Методологија ратне вештине има особени предмет изучавања у складу са специфичношћу ратне вештине као науке о оружаној борби. Генерално, предметно подручје методологије ратне вештине поклапа се са решавањем свих научних проблема који су значајни за теорију и праксу оружане борбе. Ипак, конкретизација предмета којим се бави методологија ратне вештине могућа је са два аспекта (ужи и шири).

Уже посматрано, методологија ратне вештине је наука чији предмет изучавања, у основи, чине научне методе које се користе у процесу решавања проблема у домену ратне вештине. Суштину научног метода прилично јасно је дефинисао Богдан Шешић: „метода је укупност планских поступака који чине пут, начин истраживања, проверавања и доказивања научне истине“. Научне методе које се користе у методологији ратне вештине су бројне, а сврстане су у следеће групе: филозофске, опште и посебне научне, емпиријске и методе решавања оперативних проблема. Као начин проверавања истинитости постојећих и стицања нових знања у области ратне вештине, научне методе су се кроз

истраживачку праксу и саме мењале, односно дограђивале, чиме је, истовремено, развијана и предметна област методологије ратне вештине.

У ширем, потпунијем значењу предмет методологије ратне вештине је метод ратне вештине као науке који чини целовит приступ истраживању у области оружане борбе. То подразумева да методологија, прво, критикује постојећу изграђеност ратне вештине, указујући на нерешене или недовољно ваљано решене проблеме њене предметне области. Када је реч о критици научних достигнућа, методологија ратне вештине мора да има исти критички однос према себи и науци којој припада. Сигурно је да методологија још увек није пронашла довољно једноставан поступак за истраживање проблема у ратној вештини, па се зато и догађа да се завршеним истраживањем само утврди да се извесни проблем за сада не може решити, или се добију резултати мале научне вредности. Догађа се и то да се пројектовани проблем не реши, а током истраживања се открију многи до тада непознати проблеми који су значајни за предметну област. Зато методологија ратне вештине мора и даље да трасира путеве научног сазнавања и стално дограђује сопствену научну процедуру.

Методологију ратне вештине, условно, чине три дела: логички, технички и научностратегијски део, који су међусобно повезани у јединствену целину. То подразумева да се методологија ратне вештине у својој делатности ослања на логику, као науку о исправном мишљењу, на основу које гради сопствени истраживачки поступак, примерен карактеристикама предметне области, а да се перспективно планирају њене обавезе према циљевима у развоју војне организације као система. Наравно, истраживачко поље методологије ратне вештине ограничено је на решавање проблема струке за сопствене потребе, али то не умањује њен значај, већ исказује само њену прагматичну димензију. Међутим, у процесу истраживања користе се и сазнања из истраживачке праксе свих других наука, као и искуства страних армија у мери која је прихватљива за решавање проблема припреме и вођења оружане борбе у нашим условима. Све то указује на изузетну сложеност предметне области и донекле оправдава још увек релативно скромне резултате методологије ратне вештине.

Однос методологије и ратне вештине

Свака наука, па и ратна вештина, мора да буде комплементарна и у најнепосреднијој вези са сопственом методологијом. Односно, наука се не може развијати без ослоњања на методологију, нити може постојати методологија без упоришта у научној области којој припада. Наравно, при томе се апстрахује постојање опште методологије као метатеорије. Конзистентност у развоју методологије ратне вештине још увек није остварена на задовољавајући начин. Међусобни критички однос ради трагања за новим и прихватљивим решењима примереним условима у

којима се решавају научни проблеми није, нити може бити споран. Највећи допринос развоју војнонаучне мисли углавном дају припадници Војске Југославије, који поседују извесна знања из методологије. Наиме, успешно су завршена многа истраживања, тако да су војна теорија и пракса обogaћене новим сазнањима. При разради истраживачког пројекта, већ у првом делу научне замисли, када се расправља о проблему, у једном сегменту се наглашава значај истраживања за теорију и праксу ратне вештине и њену методологију. Спор је у томе што се на таквој декларативној констатацији све и завршава када су у питању сазнања значајна за методологију ратне вештине. Истраживање пројектованог проблема се редовно завршава изразом извештаја (саопштење) о истраживању, док се о сазнањима из домена методологије ратне вештине углавном ништа посебно не саопштава. Истина, искуства из претходних истраживања користе се посредно при решавању сличних проблема из ратне вештине, а то је један од разлога што методологија ратне вештине још увек није довољно изграђена као наука.

Методологија ратне вештине се почела изграђивати прво као наставна дисциплина (предмет који се изучава) у високим војним школама. Свакако, кроз школске институције и даље треба припремати кадар за научноистраживачки рад, али је обавеза наставника који се баве предметом методологије ратне вештине да непрекидно раде на њеној доградњи као науке. Истовремено, и све наставно-научне институције би требало да имају сталну, а научни радници барем моралну обавезу према изградњи методологије ратне вештине. Претенциозност и некритичко процењивање садашњег стања изграђености методологије и њеног доприноса развоју ратне вештине, уколико се и завршава само на критикама, ма са које стране долазиле, непродуктивне су и штете, пре свега, ратној вештини као науци. Ипак, методологија ратне вештине је добро развила сопствени истраживачки поступак, а посебно је коректно развијен поступак пројектовања. У садашње време међусобни допринос развоју методологије и ратне вештине ограничен је материјално-финансијском основом Војске Југославије. Међутим, за нека метаистраживања најважнији је кадар оспособљен за научноистраживачку делатност. У вези с тим у догледно време ће се показати колико је било оправдано увођење посебних последипломских студија за гране ратне вештине (тактика, оператика и стратегија). Наиме, те студије су посебна обавеза, али и мотив за њихову изградњу као посебних наука, уз истовремено развијање посебних методологија тактике, оператике и стратегије.

Однос методологије ратне вештине и праксе оружане борбе

Наука се, у суштини, развија кроз остваривање јединства теорије и праксе, осим оних које су метанауке најопштијег карактера. Оправдана је тежња да методологија ратне вештине буде у што непосреднијој функцији решавања практичних проблема оружане борбе. Ипак, тре-

бало би узимати у обзир чињеницу да процес сазнавања сваког научног проблема временски дуго траје, што је у супротности са захтевима оперативне праксе. Наиме, истраживачки поступак обухвата глобално три фазе, које се одвијају у различитим временским периодима, а свака од њих се реализује применом посебне научне процедуре. То су: пројектовање, организовање и реализовање истраживања и саопштавање резултата истраживања. Свака од наведених фаза подлеже конкретном поступку верификације (управне и стручно-научне), при чему се прихватају само аргументоване чињенице значајне за решавање проблема истраживања. Међутим, и након завршеног истраживања постоји посебна процедура за преношење сазнања у праксу оружане борбе, која тек после тога имају статус научних знања, а све то мора бити усклађено с надлежностима и прописаним законским нормама у Војсци Југославије. Такав поступак није специфичан само за ратну вештину, већ је устаљена пракса у већини научних институција. Због тога се, према неким статистичким показатељима, сада у свету свега око пет одсто нових сазнања (која су резултат истраживања у току једне године) директно преноси у праксу, а за сва остала се чекају повољни услови.

На непосредној примени методолошких знања у оперативној пракси најчешће инсистирају официри након завршетка високих војних школа, првенствено Генералштабне школе, који узимају у обзир потребе својих функционалних дужности. То је оправдана жеља за непосредним коришћењем знања из методологије ратне вештине, као и из осталих предмета које изучавају током школовања како би побољшали (обогатили) и, на известан начин, осавременили сопствену практичну делатност. Наравно, те амбиције нису сасвим примерене циљевима изучавања тог наставног предмета. Међутим, непосредније коришћење сазнања из методологије ратне вештине у оперативној пракси је на известан начин могуће. Слушаоци који успешно овладају садржајима предмета, а њих је све више, стечена знања, пре свега, о научним методама, могу скоро непосредно користити, тј. примењивати у пракси, посебно у процесу одлучивања.

У оружаног борби – како током припреме, тако и у фази реализације разноврсних задатака – доминирају процеси и сталне промене, па је дијалектичност њено суштинско обележје. Међутим, с обзиром на то да је сваки задатак конкретна појава, а успех зависи од бројних аргумената и чињеница на којима се заснива одлука, за решавање сваког сложенијег проблема неопходан је позитивистички приступ. Резултати борбеног дејства који указују на однос жељеног и оствареног, с обзиром на критериј циља задатог у одлуци, указују на потребу за прагматичним приступом. То значи да се сазнања из домена филозофских метода могу примењивати као поуздана усмерења у различитим практичним делатностима.

Знања из опште научних метода: моделовања, статистичке и историјско-компаративне, а нешто мање и аксиоматске методе, у про-

цесу припреме и планирања борбених дејстава могу најнепосредније да се користе. Основна замисао представља почетни, а план дејства завршни модел сваког борбеног дејства. За јасније сагледавање позиција сопствених снага у односу на непријатеља неопходни су бројни прорачуни, при чему статистичка метода има конкретну примену. Бојеви су историјска категорија, и постављање сопствених снага према непријатељским у конкретним временским и просторним условима биће прихватљивије уз коришћење историјско-компаративне методе.

Однос општег, посебног и појединачног у обављању борбених задатака одраз је хијерархичности војне организације, због чега се свака активност циљно усмерава и одређује. Те диспозиције се могу најпотпуније разумети уз коректно и непосредно коришћење знања из логичких метода. Логички правилно заснован поступак је основа за аргументовано доказивање разноврсних решења или одлука, па људи, мада су у суштини логичка бића, тек када своје природне предиспозиције конкретније обогате знањима из логике постају много сигурнији у свом поступању. Наиме, свака сложена борбена активност почиње анализом, ради уочавања сржи проблема, а завршава се синтетички, ради уочавања величине остварених резултата, на основу чега се закључује о даљем поступању, тј. о наредним активностима.

Емпијско поље оружане борбе је веома широко и без увида у конкретне чињенице незамисливо је приступање обављању било којег борбеног задатка. Знања из метода анализе садржаја, испитивања, посматрања, па делом и експеримента, могу се веома једноставно примењивати у оперативној пракси. Садржаје разноврсне документације, како у фази припреме, тако и након сваког обављеног борбеног задатка, неопходно је што потпуније анализирати с обзиром на квантитативни и квалитативни аспект. Методом испитивања прикупљају се релевантни подаци о ставовима и чињеницима које могу бити значајне за процес одлучивања. Испитивању се подвргавају како припадници наше војске, тако и припадници непријатељевих формација, а неке од служби, као што је обавештајно-безбедносна служба или извесне службе позадинског обезбеђења, у основи свој рад на припреми и у току борбених дејстава и иначе заснивају на тој методи, а метода посматрања је у најнепосреднијој функцији припреме и вођења борбених дејстава. Ипак, треба правити разлику између научног посматрања и непосредног прикупљања података за потребе обављања борбеног задатка. Свакако, неке врсте посматрања (с учествовањем) могу се примењивати за прикупљање података неопходних за праћење стања у сопственим јединицама, што може да буде веома корисно у процесу доношења одлуке. Условно, и методом експеримента, као специфичном методом посматрања, посебно када се одвија у природним условима, могу се прибављати подаци, али то захтева посебне припреме и опрез, и никада не сме довести у опасност животе људи у нашим јединицама.

Оружана борба је конкретна појава, али услед доминације неодредености у понашању сукобљених страна и субјективног у одлучивању,

а често и због услова у којима се сукоб догађа, методе решавања оперативних проблема још увек нису примењене на одговарајући начин у решавању проблема значајних у пракси. Применом метода оперативних истраживања могуће је, донекле, прибавити податке командама за поузданије доношење одлуке, посебно по елементима позадинског обезбеђења, што у савременим условима вођења оружане борбе понекад може да има и примаран значај. Наравно, за примену тих метода неопходно је да се унапред задају јасни критерији, уз поштовање извесних ограничења. Тим методама се, углавном, решавају конкретни проблеми вођења борбених дејстава и њихови резултати се, у принципу, тешко уопштавају.

Српски војни ствараоци о ратној вештини

УДК 355.4.001

Мр Бранислав Ђорђевић, потпуковник

У делу Историја филозофије Хегел је нагласио да наука открива најдубљу истину о себи кад сопственим методама излаже своју „унутрашњу“ историју. За разлику од „спољашње“ историје, која се бави, уопштено речено, догађајима, „унутрашња“ историја је „интелектуална“ историја, историја теорија, односно мисли у најширем смислу. Из богатог фонда проблема за које је заинтересована полемистика, у раду су приказани настанак и развој промишљања ратне вештине у Срба до Првог светског рата. При томе, учињен је покушај да се нагласи њен не цикличан, већ ритмички периодичан развој. Приликом избора и оstenзивних ставова стваралаца српске војне мисли основа је била једноставност (*o sancta simplicitas*), јер само такав приступ обезбеђује њихово разумевање и проспективни значај. Посебну вредност за научне раднике имају целовити библиографски подаци за најзнаменитије српске војне мислиоце који су обухваћени у чланку.

Увод

Војна историја јасно показује када и како је настајала и развијала се пракса ратне вештине у Срба. Међутим, у историји ратне вештине, услед готово апсолутне занемарености, све до садашњих дана није одговорено на бројна каузална питања која се тичу настанка и почетка српске војне мисли, односно „војне књижевности“, како су се у 19. и почетком 20. века називала дела која су се односила на „војна“ питања.

Колико год било недовољно наше познавање „унутрашње“ историје ратне вештине у Срба, толико је ненаучно заснована миноризација, па и маргинализација, њених гносеолошких вредности. Тешко је утврдити јасне мотиве, али, на основу постојећих сазнања, „брига“ за научни идентитет и интегритет војне историје разлог је „барикаде“ коју према историји ратне вештине подижу првенствено војни историчари. А филозофија науке (Хегел, Лакатош, Тојнби, Марковић...) управо наглашава неопходност индивидуалности, али и међусобне повезаности „унутрашње“ (историја ратне вештине) и „спољне“ (војна историја) историје науке.

Историја ратне вештине омогућава релативно поуздан увид у то да је ратна вештина (као наука и струка) имала значајно место у мислима

српских војних стваралаца. Наиме, од заснивања „војне књижевности“, средином 19. века, па до Првог светског рата, у Србији није било посленика војне мисли који није посветио одређену пажњу ратној вештини.

За потпуније разумевање епистемолошких домета српске војне мисли у односу на ратну вештину у нас значајно је неколико чињеница, које су мање или више на њу утицале. Прво, у веома кратком периоду, историјски посматрано, од само шездесетак година, свет, а свакако и Србија, суочили су се с бројним променама у области друштвено-економских односа и техничко-технолошког чиниоца. Поред тога, у том периоду, у свету је вођено више великих ратова (Кримски, немачко-француски, руско-јапански), а српска војска је учествовала у шест ратних сукоба (1876, 1877/1878, 1885, 1912, 1913. и 1914–1918. године). На српску војну мисао утицале су и бројне промене влада и режима у Србији, јер је сваки имао и другачију оријентацију у међународним односима. Тако је, индиректно, и српска војна мисао трпела утицаје руске, аустроугарске, немачке и француске „војне књижевности“. Свакако, то нису и једини чиниоци који су утицали на српске војне ствараоце, али се чини да су они имали највећи утицај.

Општи ставови о ратној вештини

Први ставови о ратној вештини у српској војној мисли појавили су се средином шездесетих година 19. века. У дотадашњој, крајње скромној продукцији „војне књижевности“, као и малом броју војнодоктринарних дела, ратна вештина није помињана. Први посленик војне мисли у Србији који се теоријски одредио према ратној вештини уопште био је Јован Бели Марковић,¹ тадашњи „начелник штаба“ српске војске. На отварању серије „зимских официрских читања“, у јесен 1866. године у Београду, он је рекао да ратна вештина учи „... како да се подигне и узвиси на највећи могући степен снага једне војске, употребом и ползовањем свију физичких и моралних њених сила“.²

Седмдесетих година 19. века вођене су многе расправе о томе да ли је ратна вештина наука која се може „изучавањем присвојити“ и која има своју теорију, или „извире из природног дара“ и спада у вештине.

¹ ЈОВАН БЕЛИ МАРКОВИЋ, генерал (1. јануара 1827. у Београду – 15. августа 1906. у Врњцима). По завршетку лицеја у Београду 1846. године био је државни питомац на берлинском универзитету до 1848, када је преведен за војног питомца у Артиљеријску школу у Берлину. У чин инжењеријског потпоручника произведен је 1850, а у Србију се вратио 1851. године. У чин пуковника унапређен је 1869. а у чин генерала 1877. године. У току службе обављао је дужности професора Артиљеријске школе, управника града Београда и управника оружнице и тополинице у Крагујевцу. Начелник Штаба стајаће војске постао је 1865, помоћник министра војног 1867, а министар војни и заступник министра грађевина био је од 1868. до 1872. године. Члан Државног савета био је од 1872. до 1875. године, а командант Шумадијског корпуса од 1879. до 1889. године. После пензионисања (1882) поново је постао члан Државног савета, а од 1889. до 1893. године био је намесник Њ. В. Краља.

² Јован Бели Марковић, *Беседа*, „Војин“, бр. 6/1866, стр. 408.

Према Јовану Анђелковићу,³ ратна вештина је наука која у себи садржи „...скуп свију других војник наука па зато и прво место заузима“. Она се не исказује само у рату, већ као војна вештина „дејствује“ и у миру „...припремајући војену силу, да се у рату може појавити као моћна ратна сила“,⁴ у шта спадају организација (устројство) војске, ратна спрема („душевна, морална – интелектуална и материјална“), утврђивање, проучавање непријатеља, и слично. Већина војних мислилаца у то време сматрала је да је истина негде у средини. То стога што „... науци из књига треба додати и своје сопствено искуство“,⁵ будући да се у пракси боље види и разуме оно о чему говори теорија. Поред тога, пракса омогућава и спознају оних појединости које „... ни у каквим књигама не стоје“.

Сматра се да теорија ратне вештине не може да се сведе на правила и не може да пропише систем, „... већ даје само упуте, напомене, начела“ која вреде у многим случајевима, али не у свим. Теорија није у могућности да пропише решења, пошто разноликост прилика у рату има и безброј поступака. Она се првенствено бави посматрањем, јер, по мишљењу Јована Анђелковића, свака ситуација у рату зависи од „... многи и разностручни основака“ који не подлежу мерилима. Такав је случај са душевним стањем („одушевљење, фанатизам, мржња, упорност, лукавство итд.“) које је немогуће измерити као што је то могуће „... са цифром војске, даљином пута, количином времена, географијом и топографијом земљишта и уопше са познатим и мерљивим количинама“.⁶

Најбоља „обавештења“ о ратној вештини добијају се проучавањем „ратни дела“ великих војсковођа. У прилог томе је и став Паје Путника⁷ да практични део ратне вештине стагнира, без обзира на то што

³ ЈОВАН АНЂЕЛКОВИЋ, генерал (19. јула 1840. у Београду – 14. августа 1885. у Пилзену, Аустрија). По завршетку гимназије, ступио је 1855. у Артиљеријску школу (3. класа), коју је завршио као први у рангу. У чин ђенералштабног потпоручника произведен је 1860, у чин пуковника унапређен је 1879, а у чин генерала 1885. године. Обављао је бројне дужности, а најдуже је био професор и управник Војне академије. У рату 1876. године био је шеф Штаба Јужноморавске војске, а у рату 1877/1878. био је шеф штаба Дринског кора и начелник Оперативног одељења Врховне команде. Пред рат 1885. упућен је да прати маневре у Аустрији, где је изненада преминуо. Био је један од најмлађих српских генерала.

Објавио је: 1) *Босна по Роскијевићу*, Државна штампарија, Београд, 1876; 2) *Појмови из ратоводства*, Државна штампарија, Београд, 1876; 3) *Тројански рат*, Државна штампарија, Београд, 1882, и 4) *Белешке из војне историје*, Београд, 1884.

⁴ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, исто, стр. 11.

⁵ Матија Бан, *Основи ратни*, Књигопечатница Кнежевине Србске, Београд, 1848, стр. 2.

⁶ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, исто, стр. 14.

⁷ ПАЈА ПУТНИК, потпуковник (28. јула 1828. у Банатском Новом Селу – 7. априла 1900. у Београду). По завршетку гимназије у Карловцима, студирао је филозофију у Сегедину и Пешти. По отпочињању бурних догађаја у Војводини 1848. године прекинуо је школовање и ступио у народну војску као добровољац. Због храбрости и одважности које је показивао у борбама добио је чин поручника. По завршетку рата, примљен је 1849. године у аустријску војску, у којој је остао до пензионисања 1865. године. Пред Први српско-турски рат

теоретичари „... као ерцхерцог Карл, Жомини, Клаузевиц и множина осталих извршних војених писаца ратној вештини и науци – у свим својим огранцима – чврст основ ударише“.⁸

После српско-турских ратова 1876. и 1877/1878. године, српска војна мисао се, у односу на тадашњи период, још интензивније бавила теоријским одређењем ратне вештине. Полазећи од става да је ратовање „у потпуном смислу практика“, Станојло Стокић⁹ је сматрао да пракси мора да претходи „размишљање“. Сазнавање „свију појава“ које се дешавају у рату чини „војно знање“, које, када се доведе у „логичну свезу“ и када се из њега изведу закључци, твори војну науку, односно ратну вештину.¹⁰ Према Димитрију Ђурићу,¹¹ ратна вештина је „...

ступио је у српску војску (20. априла 1876) са чином пешадијског капетана прве класе. У том рату обављао је дужност команданта полубригаде „Дринских добровољаца“. У рату 1877/1878. био је командант Ужичке бригаде и „центра“ Јаворског кора. Због заслуга у току тог рата унапређен је у чин мајора и потпуковника. После рата био је командант окружне војске у више места у Србији. У првој половини 1885. године дао је оставку на службу, да би пред рат против Бугарске поново био враћен у војску.

Објавио је: 1) *Мисли о војној организацији Србије*, Штампарија браће Јовановића, Панчево, 1875; 2) *Битка пиротска*, Штампарија Народне радикалне странке, Београд, 1890; 3) *Мало „измена и допуна“*, „Смиљево“ – Штампарија Пере Тодоровића, Београд, 1892; 4) *Дарул – Цилад (кућа свете борбе) и аустро-угарски ђенерал-штаб*, Штампарија Петра К. Танасковића, Београд, 1895; 5) *Мало „измена и допуна“* (1. део – три књиге), Штампарија Петра К. Танасковића, Београд, 1895, и 5) *Хиљаду осам стотина деведесет осма*, Штампарија Петра К. Танасковића, Београд, 1898.

⁸ Паја Путник, *Мисли о војној организацији Србије*, исто, стр. IV.

⁹ СТАНОЈЛО СТОКИЋ, пуковник (1847. у Печаници код Пожаревца – 1891. у Београду). У Артиљеријску школу ступио је 1865, да би је, као први у рангу, завршио 1. јануара 1870. године. По завршетку Артиљеријске школе и произвођења у чин потпоручника провео је две године (1872–1873) на усавршавању у пруској војсци. По повратку у земљу, с одличним успехом положио је испит за ђенералштабног капетана. У току Првог српско-турског рата био је на служби у Штабу Дринске дивизије и кора, а у другом рату био је у Врховној команди. После тих ратова командовао је учевним батаљоном, учествовао је у раду војних комитета за организацију и наставу, био је шеф штаба пешадијске бригаде, начелник Штаба Команде стајаће војске и шеф Ђенералштабног одсека Министарства војног. У рату 1885. године обављао је дужност команданта 9. активног пешадијског пука. Био је дугогодишњи редовни и хонорарни професор на Војној академији (топографија, тактика, војна историја и стратегија). Прерана смрт (у 44. години) прекинула га је у плодном раду на теоријском обликовању српске ратне вештине. Поред изразитих теоријских домета, имао је и велики утицај на организовање, опремање и обуку наше војске као командант, начелник Штаба Команде стајаће војске и шеф Ђенералштабног одсека Министарства војног.

Поред више члана у „Ратнику“, објавио је: 1) *Наука о борби* (превод), Државна штампарија, Београд, 1871; 2) *Упут за командовање четом пешадије стајаће војске*, Државна штампарија, Београд, 1879; 3) *Упут за проматрање земљишта за тактичне прилике*, Министарство војно, Београд, 1879; 4) *Војна топографија*, Краљевско српска државна штампарија, Београд, 1882; *Војна историја*, Београд; 5) *Рат и ратовање* (I–III), Краљевско српска државна штампарија, Београд, 1885; и 6) *Војна историја* (I–II), Краљевско српска државна штампарија, Београд, 1887.

¹⁰ Станојло Стокић, *Рат и ратовање*, I део, исто, Београд, 1885, стр. 6.

¹¹ ДИМИТРИЈЕ ЂУРИЋ, генерал (29. септембра 1838. у Београду – 19. октобра 1893. у Београду). По завршетку гимназије, ступио је 1855. године у Артиљеријску школу. У чин пешадијског потпоручника произведен је 1860. године. На специјализацију у Топографско одељење Главног генералштаба у Берлину

начин најцелисходније употребе војске и свих ратних средстава на војишту и бојишту, те да се противник уништи, или за отпор онеспособи и нашој вољи, а са најмање сопствених жртава, покори“.¹² На готово идентичан начин ратну вештину дефинишу и још неки посленици српске војне мисли тога доба (М. Пауновић, М. Наумовић).¹³ Сматра се да су задаци ратне вештине: 1) избор и утврђивање „ратног циља или циља војне“; 2) избор праваца дејства; 3) стратегијски развој војске на ратишту; 4) равнотежа између ратног плана и величине војске; 5) сигурност дејства; 6) маневар; 7) припрема одсудне борбе која доноси победу; 8) „јединство“ дејства, и 9) експлоатација победе.¹⁴

Бавећи се, по први пут у историји српске ратне вештине, методима сазнавања појава у рату, Станојло Стокић је издвојио четири метода „излагања војног знања“: синтетички, генетички, аналитички и апликаторски метод.¹⁵ Синтетички метод иде од простог ка сложенијем, од узрока „прелази на дејство“, односно од делова склапа целину. Генетички метод посматра „развиће предмета“, прати га и објашњава од постанка „до краја“ и закључује о његовом будућем стању. То је „...штудија историјског развића облика и начела“, која долазе из природе рата. Аналитички метод из појаве „истражује узроке“, од-

упућен је 1861. године. Поднео је оставку на службу у српској војсци 1863. године јер није испуњено дато му обећање да ће похаћати пруску вишу војну школу. Оставка му је уважена и он је отишао у Русију, где се 1864. активирао у чину пешадијског поручника. У Николајевску ђенералштабну академију ступио је 1865. године. По завршетку Академије вратио се 1867. у Србију, где је поново примљен у војску са чином ђенералштабног поручника. У чин пуковника унапређен је 1881, а у чин генерала 1893. године. У трупи је службовао веома кратко. Као пуковник, командовао је 1881. године пешадијском бригадом стајаће војске. Обављао је више дужности у Генералштабу и Министарству војном. Био је начелник Историјског и Оперативног одељења Главног ђенералштаба, начелник Економског одељења у Министарству војном, два пута министар војни (1889. и 1892) и два пута управник Војне академије (1888. и 1892). Од 1867. до смрти био је професор у Артиљеријској школи и Војној академији. Предавао је више предмета, а главни су му били тактика и стратегија. У рату 1876. био је главни интендант српске војске, у рату 1877/1878. био је начелник штаба Шумадијског корпуса, а у рату 1885. поново главни интендант српске војске. Од 1892. године био је почасни члан Српске академије наука.

Један је од најугледнијих стваралаца војне мисли и утемељивача ратне вештине у Србији тога доба. Као питомац Артиљеријске школе, превео је са француског дело *Ратна начела Наполеонова*. Први је наш војни мислилац који је дефинисао стратегију и тактику у *Приступу Грисхајмовој Тактици*, коју је превео за часопис „Војин“ за 1864. годину.

Поред бројних чланака у војним и другим часописима, објавио је: 1) *Основна тактика три рода војске*, Државна печатница, Београд, 1879; 2) *Тактика великих тактичких тела*, Краљевско-српска државна печатница, Београд, 1885; 3) *Свети Сава и војна настава*, Штампарија Задруге штампарских радника, Београд, 1887; 4) *Српско-бугарска војна 1885-86. год. с војно-економског гледишта*, Штампарија Задруге штампарских радника, Београд, 1888; 5) *Тактика војевања – Стратегија*, Београд 1893, и 6) *Стратегија (тактика војевања)*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895.

¹² Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, исто, 1895, стр. 5.

¹³ Милош Пауновић, *Тактика*, (аутографија), Београд, 1889, стр. 4, и Михајло Наумовић, *Тактика*, Штампарска радионица министарства војног, Београд, 1901, стр. 6.

¹⁴ Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, исто, стр. 6-7.

¹⁵ Станојло Стокић, *Рат и ратовање*, I, исто, стр. 6.

носно „...од радње прелази на елементе одакле извучи поуке за будућност“. Апликаторски метод непосредно повезује теорију са праксом и „начела са употребом“ и труди се да „...свој рад изведе што ближе ратној ситуацији“.

Признајући да у ратној вештини има елементарна науке, Петар Мишић¹⁶ је сматрао да је ратна вештина првенствено вештина.¹⁷ Међутим, већина посленика војне мисли сматрало је да је ратна вештина наука и вештина, те да једно без другог не може да постоји. Слично ставовима из претходног периода, најбољу основу да од „научара“ постане вештак Станојло Стокић види у изучавању дела великих војсковођа.¹⁸

Према мишљењу Јована Драгашевића,¹⁹ рат је „делатност“ која захтева „...много науке, много вештине, много умешности, много

¹⁶ ПЕТАР МИШИЋ, генерал (21. марта 1863. у Рајцу код Неготина – 29. маја 1921. у Бечу). По завршетку гимназије у Неготину и Београду, ступио је у Војну академију 1882. године. У чин инжењеријског потпоручника произведен је 1885, у чин пешадијског пуковника унапређен је 1914, а у чин генерала 1918. године. У периоду 1887–1888. био је, као државни питомац, на усавршавању у инжењеријском батаљону у Русији, а од 1888. до 1891. године похађао је Николајевску ђенералштабну академију. По повратку у земљу обављао је дужности помоћника начелника ђенералштаба дивизијске области (Дунавске и Дринске), команданта батаљона и пука. Био је начелник Општевојног одељења Министарства војног и професор на Војној академији (тактика, математика и геодезија). Због активног учешћа у Мајском преврату, од 1906. до 1915, био је, по свом пристанку, у пензији, да би 1915. године био реактивиран. У рату 1885. године био је командир вода у Шумадијској дивизији. У рату 1914–1918. године био је командант здруженог одреда, помоћник команданта Моравске и командант Шумадијске дивизије. Поред више чланака у „Ратнику“, објавио је: 1) *Стратегија (аутографија)*, Београд, 1900; 2) *Тактика (аутографија)*, Београд, 1902, и 3) *Шнајдеровец у служби Рашића и Влајића*, Штампарија Ђорђа Мунца и М. Карића, Београд, 1911.

¹⁷ Петар Мишић, *Стратегија (аутографија)*, исто, стр. 33.

¹⁸ Станојло Стокић, *Војна историја*, I део, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1887, стр. 3.

¹⁹ ЈОВАН ДРАГАШЕВИЋ, почасни генерал (4. фебруара 1836. у Пожаревцу – 1. јула 1915. у Нишу). По завршетку гимназије у Нишу, ступио је 1855. године у Артиљеријску школу. У чин пешадијског потпоручника произведен је 1860, а у чин пуковника унапређен је 1880. године. Одмах по завршетку Артиљеријске школе постао је професор у тој школи (општа и српска историја, географија, историја ратне вештине, стратегија, статистика и стилистика). У току првих пет – шест година рада као професор, редовно је радио 14–16 сати дневно са књигом и на књижи. Поред дужности професора (26 година), био је ађутант батаљона, командир чете, помоћник и вршилац дужности начелника Главног ђенералштаба. У рату 1876. био је на служби у штабу Врховне команде, а у рату 1877/1878, био је начелник ађутантског одељења Врховне команде. Био је оснивач, власник и уредник нашег првог војног часописа „Војин“. Као начелник историјског одељења Главног ђенералштаба уређивао је и војни часопис „Ратник“. Био је члан највиших научних установа у земљи. Један је од утемељивача српске ратне вештине и најзначајнијих стваралаца војне мисли у Србији 19. века. Оставио је неизбрисив траг у образовању младе српске официрске интелигенције, развоју војних наука и стварању нових погледа у српској војсци.

Поред бројних чланака у „Војину“ и „Ратнику“, објавио је: 1) *Војничка стилистика*, Државна печатница, Београд, 1871; 2) *Војна статистика*, Државна штампарија, Београд, 1875; 3) *Космометрија*, Државна штампарија, Београд, 1875; 4) *Војничка речитост*, Државна штампарија, Београд, 1876; 5) *Начела*

учевне окретности и много сваковрсне вичности“,²⁰ и не спада у науке и вештине, већ у област друштвеног живота. У вези с тим, Јован Анђелковић сматра да „... кад би рат спадао у науке, скоро сваки би га могао изучити као математику; кад би спадао у вештине, неби потребовао тако трудног проучавања“.²¹

Почетком 20. века, српска војна мисао наставила је да продубљује теоријско одређење ратне вештине. Тако, Петар Пешић²² је сматрао да „...вештина која нас учи како ваља употребити војску и остале елементе рата, па да се постигне ратни циљ са најмање жртава и за најкраће време позната је под именом Ратна Вештина, Ратоводство или Вештина ратовања“,²³ са чиме су се слагали и други посленици војне мисли.²⁴

Дилему да ли је ратна вештина наука или вештина наглашава и Живојин Мишић,²⁵ 1907. године у својој *Стратегији*.²⁶ Међутим, и у то

војне географије, Државна штампарија, Београд, 1876; 6) *Хомоље*, Државна штампарија, Београд, 1876; 7) *Полуострво Илирско (Балканско) са гледишта војног*, Државна штампарија, Београд, 1881; 8) *Грађа за историју нашег рата 1876. год.*, Историјско одељење Главног ђенералштаба, Београд, 1883; 9) *Војна географија*, Београд, 1885; 10) *Полуострво Илирско са гледишта војног (II)*, Дарданија, Штампарија напредне странке, Београд, 1885; 11) *Илирско тропоље (Балканско полуострво)*, Штампарска радионица Војног министарства, Београд, 1901, и 12) *Војна географија Илирског тропоља (Балканско полуострва)*, Штампарска радионица Министарства војног, Београд, 1903.

²⁰ Јован Драгашевић, *Официрске школе у Србији*, „Војин“, 1866, стр. 395.

²¹ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, исто, стр. 12.

²² ПЕТАР ПЕШИЋ, генерал (9. октобра 1871. у Нишу – 8. септембра 1944. у Београду). По завршетку гимназије у Нишу, ступио је 1889. у Војну академију. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1892, у чин пуковника унапређен је 1913, а у чин генерала 1918. године. Обављао је дужности командира вода и батерије (1892–1897), начелника Штаба Моравске (1901–1903) и Дунавске дивизијске области (1904–1910), команданта пука (1910–1911), команданта Савске дивизијске области (1921), начелника Главног ђенералштаба (1921–1922. и 1924) и министра Војске и Морнарице (1922–1924). Био је и професор у Војној академији од 1904. до 1914. године (тактика). У рату 1912. био је на служби у оперативном органу у Штабу 1. Армије, 1913. био је помоћник начелника Штаба те армије. У Првом светском рату био је до 1915. на највишим дужностима у штабу Врховне команде црногорске војске, а од 1915. до краја рата био је помоћник начелника Штаба српске врховне команде. Један је од најистакнутијих војних мислилаца у Србији почетком 20. века.

Поред бројних чланака у војним часописима, објавио је: 1) *Решавање тактичких задатака*, Штампарија Ђорђа Мунца, Ниш, 1902; 2) *Тактика (I део)*, Штампарија „Нови покрет“, Београд, 1907; 3) *Тактика (II део)*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1907; 4) *Виша тактика са примерима*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1911; 5) *Тактика коњице*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1906; 6) *Сто тактичких задатака*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1911, и 7) *Тактика на земљишту*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1908.

²³ Петар Пешић, *Тактика (I део)*, исто, стр. 7.

²⁴ Живко Павловић, *Елементарна тактика*, (I), Београд, 1914, стр. 2.

²⁵ Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Стратегија*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1911, стр. 8.

²⁶ ЖИВОЈИН МИШИЋ, војвода (7. јануара 1855. у Струганику код Ваљева – 7. јануара 1921. у Београду). По завршетку гимназије у Ваљеву, ступио је 1874. у Артиљеријску школу. У чин пешадијског потпоручника произведен је 1876, у чин пуковника унапређен је 1901, у чин генерала 1912, а звање војводе добио је 1914. године. Обављао је дужности командира вода и чете, команданта

време у српској војној мисли преовладавали су ставови да у ратној вештини има и науке и вештине. Сматрало се да део ратне вештине „који сачињава науку“ испитује својства елемената од којих зависи успех у рату (војска, оружје, земљиште...) и одређује начела према којима те елементе треба користити у рату да би се постигао успех. Тај део није тешко савладати „...пошто су својства и особине елемената стални и можемо се са њима лако упознати, а начела се могу научити“.²⁷ Таквом ставу се могу ставити замерке, посебно тврдњи о сталности особина „елемената рата“, али је, свакако, вредан као покушај да се дефинише „научни део“ ратне вештине.

Вештина, као други део ратне вештине „...сачињава примену у првом делу изложених начела за комбинације елемената у самом рату“.²⁸ Ставу да ратна вештина није само наука већ и вештина придружио се и Милован Недић, који је сматрао да би посматрање ратне вештине само као егзактне науке било „...као кад би какав коњаник изучио тачно по теорији јахање на дрвеном коњу, знао правилно држање тела, употребу узде, али није никад узјачао живог коња, нити би познавао његову нарав, живот и издржљивост, па би тврдио, да ће у рату боље јуришати на непријатеља него онај који никад није учио теорију, али је одрастао на коњу“.²⁹

У периоду од око 60 година ставови српских војних мислилаца о ратној вештини нису се значајно променили – само су „избрушени“. Такав закључак следи из промене мишљења о предмету интересовања ратне вештине, с једне стране, и става да је ратна вештина наука и вештина, с друге стране.

батаљона, пука и бригаде, начелника Ђенералштаба дивизијске области и начелника оперативног одељења Главног Ђенералштаба. Био је ађутант Њ. В. Краља, командант дивизијске области, помоћни начелника и начелник Главног Ђенералштаба. Поред тога, био је редовни и хонорарни професор на Вишој школи Војна академије (стратегија). У рату 1876. био је командант Колубарског батаљона, у ратовима 1877/1878. и 1885. био је командир чете, у ратовима 1912–1913. био је помоћник начелника Штаба Врховне команде, а у Првом светском рату помоћник начелника штаба Врховне команде, командант 1. Армије и начелник Штаба Врховне команде. Један је од најславнијих српских војника.

Поред више чланака у „Ратнику“ и „Српској војсци“ (чији је био одговорни уредник), превео је с немачког дела *Дух и облике пешадијске борбе* („Ратник“, 1891, књига XXIV, свеске 3. и 4), *О теоријском образовању официра* („Ратник“, 1892, књига XXVII, свеске 5. и 6) и *Тактика Вилеама Балка* (Београд, 1910. и 1912). Предавања која је држао на Вишој школи Војне академије 1898–1904. штампао је у књизи *Стратегија – вештина ратовања* (Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1907). Мање у теорији, а више у пракси, Живојин Мишић дао је непроцењив допринос ратној вештини у нас.

²⁶ „У војној литератури ни до данас није рашчишћено питање, да ли је Стратегија (подразумевајући под тим ратну вештину, прим. Б. Ђ.) наука или само вештина. Мишљења многих војних писаца по овом питању не само да су различита, него су шта више њихова мишљења и сасвим противна дијаметрално“ (Мишић Живојин, *Стратегија*, исто, стр. XI).

²⁷ Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Тактика*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1911, стр. 2.

²⁸ Исто.

²⁹ Милован Недић, *Дух савременог ратовања*, Штампарија „Србија“, Београд, 1908, стр. 4.

У првим делима српске војне књижевности, средином 19. века, није било апсолутне сагласности у вези са класификацијом дисциплина (грана) ратне вештине. Према неким, то су: историја ратне вештине, стратегија, тактика, фортификација, наука о оружју и наука о терену,³⁰ док је група најзначајнијих ондашњих војних мислилаца (Ј. Драгашевић, Д. Бурић, Ј. Анђелковић) сматрала да се ратна вештина дели на стратегију и тактику.³¹

После српско-турских ратова, војни мислиоци су ратну вештину углавном делили на тактику и стратегију. Тактика је реч грчког порекла и означава „ред“, „поредак“, „распоред“, што значи да она „...управља распоредима и маневрима војске у борби“. Стратегија је такође грчка реч, састављена од именице „војска“ и глагола „управљати“, што значи да она „управља војском“ у целини.³²

Подела ратне вештине на стратегију и тактику није једногласно прихваћена међу посленицима српске војне мисли. Милош Васић³³ је сматрао да ратна вештина има три „гране“: политику рата, стратегију и тактику.³⁴ Политика рата је „вештина“ како да се војна сила једне државе „раздели“ на ратишту и њом се служе „државни владари“. Стратегија је, према Милошу Васићу, вештина како да се ратна сила

³⁰ Јован Бели Марковић, *исто*, стр. 407.

³¹ Јован Драгашевић, *Први појмови из стратегије*, „Војин“, 1866, стр. 273.

Димитрије Бурић, *Приступ Грисквајмовој Тактици*, *исто*, стр. 2.

Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, *исто*, стр. 19.

³² Петар Мишић, *Стратегија*, *исто*, стр. 20–21.

³³ МИЛОШ ВАСИЋ, генерал, (27. фебруара 1859. у Неманикућама – 20. октобра 1935. у Београду). По завршетку гимназије и једне године Филозофског факултета, ступио је у Војну академију 1880. године. У чин пешадијског потпоручника произведен је 1883, у чин пуковника унапређен је 1904, а у чин генерала 1916. године. Више пута је пензионисан и реактивиран. Био је на служби у Бенералштабу, а обављао је и дужности начелника ђенералштаба дивизијске области, командира ескадрона и краљевог ордонанса. Од 1896. године био је начелник одсека у Главном ђенералштабу, професор на Војној академији, војни изасланик у Бугарској и командант пука. Од 1900. до 1901. био је министар војни, а од 1902. до 1903. године био је дипломатски представник Србије у Црној Гори. У ратовима 1876–1878. учествовао је као добровољац, а у рату 1885. године био је командир чете. За време балканских ратова био је делегат српске владе при грчкој Врховној команди. У Првом светском рату био је командант Дунавске дивизије II позива и командант 1, па 3. армије. После Првог светског рата, до јануара 1922, био је на дужности команданта армије, а након тога министар Војске и Морнарице до новембра те године, када је поднео оставку. Спада међу најплодније српске војне мислиоце на размеђи два века.

Објавио је: 1) *Ратни потсетник и записник*, Штампарија Пете Тодоровића, „Смиљево“, Београд, 1891; 2) *Војничка читанка*, Штампарија Светозара Николића, Београд, 1893; 3) *Основи стратегије*, Београд, 1894; 4) *Из области вештине ратовања*, Штампарска радионица министарства војног, Београд, 1900; 5) *Из области организације војске*, Народна штампарија Београд, 1906; 6) *Висока војничка дисциплина*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1909; 7) *Последњи дах ђенерала Јована Мишковића*, Народна штампарија Љуб. Ј. Бојовића, Београд, 1909, и 8) *Војска и политика*, Штампарија Д. Димитријевића, Београд, 1910.

³⁴ Милош Васић, *Основи стратегије* (аутографија), *исто*, стр. 6.

распоређи, креће и дејствује на простору једног војишта, у „домашају дејства непријатеља“, и њоме се служе војсковође. Тактика је вештина употребе појединих средстава и снага ратне силе ради остварења постављеног циља.

Димитрије Ђурић ратну вештину назива војном вештином и сматра је „упутством“, како се ваља борити да се постигне циљ са што мање жртава.³⁵ Војна вештина је „главна војна наука“, а остале су: војна статистика, топографија и картографија, артиљерија, фортификација и војна психологија. У својим белешкама, Јован Мишковић³⁶ је војне науке поделио на тактику, стратегију, географију, статистику, фортификацију и артиљерију,³⁷ док је Јован Драгашевић стратегију и тактику сматрао наукама „...које се нарочито војничким зову“, а артиљерију и инжењерију видео је као „занате“ у служби тих наука.³⁸ Став Светозара Нешића,³⁹ према којем „наука о оружју“ спада у војне науке, није наи-

³⁵ Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, исто, стр. 6.

³⁶ ЈОВАН МИШКОВИЋ, генерал (6. јула 1844, у Неготину – 20. октобра 1908. у Београду). Ступио је у Артиљеријску школу 1860. године. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1865, а у чин генерала унапређен је 1894. године. Био је на служби у барутани у Страгарима, штабни официр у Рудничком и Јагодинском округу, у Општевојном одељењу Министарства војног, командир чете и шеф Ђенералштаба Алексиначке војске. Од 1878. био је ађутант Њ. В. Књаза и министар војни. За начелника Ђенералштабног одељења Главног Ђенералштаба постављен је 1882. године. Од 1883. био је начелник штаба активне војске, од 1886. командант Шумадијске дивизије, од 1888. начелник Главног Ђенералштаба и инспектор пешадије, а од 1890. до 1893. био је гувернер краља Александра Обреновића. Од 1893. био је начелник Главног Ђенералштаба, а од 1896. министар војни. У рату 1876. године био је командант Јагодинске, Чачанске и Ужичке бригаде и Књажевачке окружне војске и начелник штаба Ибарске војске. У рату 1877/1878. био је начелник Штаба Тимочког кора и начелник Операцијског одељења Врховне команде. У рату 1885. године био је командант Дринског дивизије. За време свог првог министровања наредио је покретање часописа „Ратник“. Члан Српске академије наука постао је 1894. године. Један од најумнијих српских официра и најплоднији посленик српске војне мисли 19. века.

Поред бројних радова у часописима, објавио је: 1) *Путовање по Србији*, Штампарија Н. Стефановића и дружине, Београд, 1874; 2) *Опис рудничког округа са сликама и картама*, Државна штампарија, Београд, 1872; 3) *Књажевачки округ*, Београд, 1881; 4) *Топографски речник Јагодинског Округа* (1884. и 1886); 5) *Хидрографија независне Кнежевине Србије*, Државна штампарија, Београд, 1880; 6) *Косовска битка*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1890; 7) *Српска војска и војевање за време устанка од 1804. до 1815. године*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895; 8) *Рат Србије са Турском* (службено издање); 9) *Облик пешадијске борбе (превод са допунама)*, Београд, 1876; 10) *Неке напомене за тактичко вежбање трупа*, Београд, 1887; 11) *Пешадијски редов у српској војсци*, Штампарија А. Јовановића, Београд, 1887; и 12) *Говори у Крагујевачкој официрској касини*, Штампарија Радовановића и Јовановића, Крагујевац, 1887. итд.

³⁷ Архив Српске академије наука и уметности, Београд, Историјска збирка, бр. 7242, *Белешке Јована Мишковића*, бележница бр. 15.

³⁸ Јован Драгашевић, *Војна географија Илирског тропоља*, Штампарска радионица министарства војног, Београд, 1903, стр. 5.

³⁹ СВЕТОЗАР НЕШИЋ, пуковник (30. октобра 1851. у Неготину – ?). По завршетку два виша разреда гимназије, ступио је у Артиљеријску школу 1869. године. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1874, а у чин пуковника унапређен је 1898. године. Као артиљеријски официр обављао је

шао на подршку међу војним мислиоцима. У недостатку званичних погледа на поделу ратне вештине крајем 19. века, а ради сагледавања утицаја војне мисли на праксу, може да послужи и став из Статута часописа „Ратник“, према којем су „војне гране“: организација, тактика, стратегија, артиљерија и фортификација.⁴⁰

У српској војној мисли с почетка 20. века преовладавао је став да се ратна вештина дели на: стратегију, тактику, војну администрацију, артиљерију, војну топографију, фортификацију, војну статистику и географију, историју ратова и ратне вештине и војну психологију.⁴¹ При томе, стратегија је почетни део ратне вештине, фортификација, администрација итд. чине „допуњавајући део“, а тактика је њен завршни део. Међутим, Живојин Мишић је сматрао да су делови ратне вештине⁴² само стратегија и тактика.

Интересантно је и схватање да је војна администрација војна наука. Према Јеврему Марковићу, војна администрација је наука која учи како треба „...подићи и устројити силу државну према највишем циљу државном, према средствима којима држава располаже и према њеним осталим установама“,⁴³ као и то како ту војску „изображавати и васпитавати“ према државном циљу и њеним потребама. Поред тога, војна администрација учи како треба „...спремити, наоружати, ранити и издржавати војску у миру и рату“. Да би остварила те задатке војна администрација се дели на две гране: устројство убојне силе и снабдевање војске. У устројство убојне силе спада „...скупљање војске, попуњавање чиновима, организација и управа војске административна и војна, права и обавезе војника“, а у снабдевање војске спада „...оружање, спрема, одевање, рањење, магацини итд.“⁴⁴ Схватање да је војна администрација војна наука наглашавано је у часопису „Војин“, а такво мишљење посебно је било изражено за време владавине кнеза

дужности командира вода, шефа Штаба Тимочке дивизије и био је на служби у Главном ђенералштабу. Као ђенералштабни официр био је командант батаљона, начелник штаба дивизије, војни изасланик у Цариграду (1889–1893), командант пука, начелник оперативног одељења команде Активне војске и начелник Главног ђенералштаба. Био је и професор у Војној академији (стратегија и тактика). У српско-турским ратовима био је начелник Штаба Крајинске бригаде, а у рату 1885. био је на служби у Оперативном одељењу Врховне команде. Као вршилац дужности начелника Главног ђенералштаба изradio је план мобилизације војске за рат против Турске 1912. године. Поред бројних чланака у „Ратнику“, објавио је: 1) *Наука о оружју*, Београд, 1882; 2) *Пешачка дивизија на маршу и у боју*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1886; 3) *Основе (елементи) стратегије*, Београд, 1898; 4) *Стратегија*, Београд, 1898; 5) *Издавање заповести*, Штампарија Ђорђа Мунца, Ниш, 1899, и 6) *Некролог ђенерала Јована Мишковића*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1909.

⁴⁰ *Статут листа*, „Ратник“, свеска I, 1881, стр. 2.

⁴¹ Петар Пешић, *Тактика I*, исто, стр. 8, и Живко Павловић, *Елементарна тактика*, исто, стр. 3–4. Живко Павловић је први пут у историји српске ратне вештине војну психологију посматрао као део ратне вештине.

⁴² Живојин Мишић, *Стратегија*, исто, стр. 15.

⁴³ Јеврем Марковић, *Предавања војне администрације*, „Војин“, бр. 6/1867, стр. 92.

⁴⁴ Исто.

Михаила, када су о томе држана и предавања („читања“) у Зимској официјерској школи 1866/1867. године.

Чито да ствараоци српске војне мисли нису имали јединствен став о броју и именовану дисциплина ратне вештине. Историја ратне вештине, стратегија, тактика, фортификација, наука о оружју, наука о терену, политика рата, војна статистика, топографија, артиљерија, војна психологија, војна администрација, историја ратова итд., само су неке дисциплине (гране) које је војна мисао идентификовала као делове ратне вештине. У сваком случају, нема посленика војне мисли који стратегију и тактику није сматрао најважнијим дисциплинама.

Стратегија

Први посленик војне мисли у Србији који се ближе одредио према стратегији био је Димитрије Ђурић. У Приступу (предговор) Грисхајмовог дела *Тактика*, он је 1864. године нагласио да „...наука, која учи, како рат да се води, зове се Стратегија“,⁴⁵ и „...Стратегија ја наука ратовања“. ⁴⁶ Две године касније, Јован Бели Марковић је написао да стратегија учи „...како се скупљањем, двизањем и постављањем већих војних гомила – тела – стварају односи који непријатеља принуђавају да напусти користи, које је могао имати својим постављањем као и циљ који жели постићи“ и да она „...обухвата све елементе снаге у велико и њено је, да их доведе у такав однос, како ће они непријатељу од штете бити“. ⁴⁷ Према Јовану Драгашевићу, стратегија у рату „...даје правац борној сили“, ⁴⁸ ради постизања одлучујућег успеха над противником и може се назвати још и „вештина војевања“. ⁴⁹

Ближим теоријским одређењем стратегије крајем 19. века бавили су се готово сви посленици српске војне мисли. Сматрано је да је стратегија наука која излаже начела и даје кључ „...за објаснене свих појава Ратне вештине и војевања“. ⁵⁰ Под стратегијом се подразумевала употреба свих ратних средстава и ангажовање свих потенцијала за постизање ратног циља. Она помаже политици у избору и дефинисању политичког циља у рату тако што „...оцењује своју и противничку снагу“. ⁵¹ Битка је дело стратегије, док су бој и борба дело тактике, ⁵² односно, према војводи Радомиру Путнику, ⁵³ стратегија „...није ништа

⁴⁵ Грисхајм, *Тактика*, исто, стр. 1.

⁴⁶ Исто, стр. 2.

⁴⁷ Јован Бели Марковић, *Беседа*, исто, стр. 408.

⁴⁸ Јован Драгашевић, *Први појмови из стратегије*, исто, стр. 273.

⁴⁹ Јован Анђелковић, *Појмови из ратовства*, исто, стр. 15.

⁵⁰ Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, исто, стр. 8.

⁵¹ Милисав Живановић, *Стратегија*, исто, стр. 20.

⁵² Станојло Стокић, *Рат и ратовање*, II, исто, стр. 18–19.

⁵³ РАДОМИР ПУТНИК, војвода (12. фебруара 1847. у Крагујевцу – 4. маја 1917. у Ници, Француска). По завршетку гимназије у Крагујевцу, ступио је 1861. године у Артиљеријску школу. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1866, у чин пуковника унапређен је 1889, у чин генерала 1903, а звање војводе добио је 1912. године. По завршетку Артиљеријске школе био је до 1876. на служби у топографском одељењу Министарства војног. У току 1879. године

друго до тактика на великим просторијама“.⁵⁴ У стратегији, борба је једно од средстава за постизање ратног циља, а у тактици она је циљ.⁵⁵

Конкретан предмет стратегије, према Петру Мишићу, јесте: 1) да процени целокупно ратиште „у погледу војевања“; 2) да процени „спрему и уређење“ ратишта у односу на положај и снагу противника; 3) да процени организацију целокупне „одбрамбене снаге“ државе с обзиром на снагу противника; 4) да „покаже начела“ за израду ратног плана; 5) да дефинише мобилизацију и концентрацију војске; 6) да, по отпочињању „војне“, одређује циљ (објекат) операцијама, време и место судара и да „креће“ војску по ратишту; 7) да покаже начела гоњења и наступања на војишту после успешних односно неуспешних судара; 8) да постави основе за уређење позадинског обезбеђења војске; 9) да у сарадњи са политиком „решава“ питања о рату и миру, односно да одређује тренутак објаве рата, закључивања мира и примирја, и слично.⁵⁶ У примени стратегије постоје три „система“, односно „праваца“: методичка, метафизичка и авантуристичка стратегија.⁵⁷ Методичка је права и „истинска“ стратегија, и једино она омогућава постављање и достизање реалног ратног циља. Метафизичка стратегија је шаблонска и „древна“, а авантуристичка превише ризична, па не обезбеђују одговарајућу употребу ратне силе.

После смене династија на српском престолу почетком 20. века, у српској војној књижевности појавили су се бројни ставови у вези са стратегијом. На пример: стратегија „...с највишег гледишта“ излаже „...упуте, главне принципе и начела за руковођење и управљање целокупном ратном снагом на војишту, да би се постигао ратни циљ“;⁵⁸

био је на усавршавању у Русији. За начелника Штаба Дунавске дивизије постављен је 1883. године. После рата 1885. обављао је дужност команданта пука, а од 1893. до 1896. године командовао је Шумадијском дивизијом. Пензионисан је 1896, а 1903. године био је реактивиран и постављен на дужност начелника Главног ђенералштаба, коју је обављао до смрти, са неколико прекида, када је обављао дужност министра војног. Поред дужности у трупи био је и професор на Војној академији (ђенералштабна служба, тактика). У рату 1876. године био је ађутант, шеф штаба и командант Рудничке бригаде и Ветерничког одреда. У рату 1885. године био је начелник штаба Дунавске дивизије. У балканским и Првом светском рату (до 1916) био је начелник штаба Врховне команде. Славни војвода Радомир Путник учествовао је у шест ратова, а у три је предводио српску војску као њен начелник Генералштаба, у најодсуднијим тренуцима за српски народ и његову војску. Обављајући најодговорније дужности у војсци, део своје енергије посветио је и војној мисли. Својим укупним деловањем оставио је неизбрисив траг у српској ратној вештини.

Објавио је: 1) *Ручна књига за артиљеријске официре*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1883; 2) *Служба ђенералштаба, служба у мирно доба* (I део), Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1890, и 3) *Служба ђенералштаба, служба у ратно доба* (II део), Штампарска радионица Војног министарства, Београд, 1899.

⁵⁴ Радомир Путник, *Служба ђенералштаба, служба у ратно доба* (II део), исто, стр. 17.

⁵⁵ Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, исто, стр. 281.

⁵⁶ Петар Мишић, *Стратегија*, исто, стр. 26.

⁵⁷ Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, исто, стр. 11–12, Милисав Живановић, *Стратегија* (аутографија), исто, стр. 37–39.

⁵⁸ Живојин Мишић, *Стратегија*, исто, стр. 15.

„Стратегија – наука о вођењу рата. Њен је главни задатак да постави различите цели рата; да све силе и средства тако упути, да се циљ постигне за најкраће време и са најмање жртава“;⁵⁹ „Стратегија излаже начела, по којима треба водити војске на ратишту и војишту, те да се доведу под што повољнијим условима до судара“;⁶⁰ „Стратегија је један део државних наука, а њен предмет: спрема војске и земље за рат“.⁶¹ Поред тога, сматра се да област стратегије почиње „...с покретима из места за мобилизацију трупа, па траје све до припремљеног судара“;⁶² односно, како наводи Живко Павловић,⁶³ стратегија је „...вештина да се трупе доведу у контакт“.⁶⁴

Тактика

Димитрије Ђурић је у предговору Грисхајмовој *Тактици*, поред стратегије дефинисао и тактику. Према њему „...наука, која учи, како ваља с војском у битки поступати, зове се Тактика“, односно „...Тактика, (је, прим. Б. Ђ.) вештина борења“. У излагању поводом почетка рада „зимских официрских читања“ потпуковник Јован Бели Марковић рекао је да скоро неразднојно од стратегије иде и тактика „...која учи да се масе и разни родови оружја (...) употребе са обзиром на непријатеља и месност у таквим формама и управо тако, како ће се наша снага највише моћи развити“.⁶⁵ При томе, читава тактика се односи на

⁵⁹ Живко Павловић, *Елементарна тактика*, исто, стр. 3.

⁶⁰ Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Стратегија*, исто, стр. 8.

⁶¹ Mahadōh, *Из области ратне вештине*, „Ратник“, књ. LXXI, свеска 2–3, Београд, 1911, стр. 12.

⁶² Живојин Мишић, исто, стр. 406.

⁶³ ЖИВКО ПАВЛОВИЋ, генерал (1. марта 1871. у Башину код Смедерева – 25. априла 1938. у Београду). По завршетку гимназије у Крагујевцу ступио је у Војну академију 1889. године. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1892, у чин пуковника унапређен је 1913, а у чин генерала 1919. године. Обављао је дужности командира вода и батерије (1894–1899), команданта пешадијског баталона и пука (1903–1907), начелника ђенералштаба коњичке дивизије (1907–1910), начелника оперативног одељења Главног ђенералштаба (1910–1912), команданта Јадранске дивизије области (1920–1922) и помоћника команданта армијске области. Пре балканских ратова био је професор у Војној академији (тактика), а по завршетку Првог светског рата био је њен управник. У рату 1912. године био је шеф Одсека за израду наређења у Оперативном одељењу Врховне команде, 1913. био је начелник Оперативног одељења Врховне команде. У Првом светском рату био је помоћник начелника Штаба Врховне команде до 1916. године, када је постављен на дужност команданта Шумадијске дивизије, а од 1917. до 1919. године био је војни изасланик у Атини. Био је члан Српске академије наука.

Поред бројних чланака у „Ратнику“ и другим часописима, објавио је: 1) *Битка на Јадру* (1914); 2) *Даљно (стратегичко) извиђање*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1909; 3) *Примењена тактика* (литографија), Београд, 1914; 4) *Елементарна тактика*, I део, Београд, 1914; 5) *Београдска операција*, Београд, 1921; 6) *Опсада Скадра*, Београд, 1926; 7) *Битка на Колубари I–II*, Српска академија наука, Београд, 1928; 8) *Битка на Брегалници*, Годишњица Николе Чупића, Београд, 1929, и 9) *Удео Србије у балканским ратовима 1912. и 1913.* Београд, 1935.

⁶⁴ Живко Павловић, *Елементарна тактика*, I део, исто, стр. 5.

⁶⁵ Јован Бели Марковић, *Беседа*, исто, стр. 408.

непосредне активности у борби („непосредан бој, на битку, на опсаду, на јуриш“). Сваки „род оружја“ има своју специфичну тактику којом може најбоље „развијати и узвисити своју снагу“, одакле потиче и тактика разних родова оружја.

Тактика се, сматрао је Димитрије Ђурић, дели на тактику основну, „...где ће се говорити само о тактичким формама без обзира на место“, и на тактику стварну, „...где ће се поред тога обазирати и на предео и на место где битка бива“.⁶⁶ Поред тога, тактика, према Сави Грујићу,⁶⁷ омогућава да се постигне „...највећа сагласност у покретима и радњама како појединих војника тако и читавих одељења (јединица, прим. Б. Ђ.)“.⁶⁸

Међу српским војним мислиоцима није постојала сагласност о подели тактике. Димитрије Ђурић, две деценије након поделе тактике на „основну“ и „стварну“, сматрао је да постоје „основна“ и „виша“, тактика.⁶⁹ Основна тактика се интересује за „мање основне положаје“, њихова својства и утицају на распоред војске и борбу, док се виша тактика бави „великим положајима“. Михајло Наумовић је сматрао да се тактика „...као наука о вођењу трупа и о употреби трупа“ дели на

⁶⁶ Димитрије Ђурић, *Приступ Грисхајмовој Тактици*, исто, стр. 2.

⁶⁷ САВА ГРУЈИЋ, генерал (25. новембра 1840. у Коларима – 21. октобра 1913. у Београду). После завршене Артиљеријске школе, упућен 1861. на усавршавање у Пруску. У току 1863. године учествовао је у пољском устанку. Од 1864. до 1870. године похађао је у Русији Михајловску артиљеријску академију и био у руској војној служби. По повратку у Србију, био је на служби у крагујевачкој Тополивници. Због слободоумних идеја, које је изнео у књизи *Војна организација Србије*, и веза са социјалистичким листом „Јавност“, чији је уредник био Светозар Марковић, отпуштен је из војске. У службу је враћен 1875. године. Аутор је ратног плана за Први српско-турски рат, у којем је био начелник артиљерије Моравско-тимочке војске. Крајем 1876. године унапређен је у чин пуковника и постављен за министра војног. За време министровања, до 1878. године, спровео је реформе у организацији српске војске. После Другог српско-турског рата налазио се у дипломатској служби у Бугарској, Грчкој, Русији и Турској. По унапређењу у чин генерала 1887, па до 1904. године био је више пута председник владе, министар војни и министар иностраних послова. После Мајског преврата 1903. до 1910. године, наизменично је обављао дужности председника владе и Државног савета. Један је од најплоднијих стваралаца војне мисли у Србији тога времена.

Објавио је: 1) *Војна организација Србије с критичким погледом на војне организације старих и нових народа*, Крагујевачка друштвена штампарија, Крагујевац, 1874; 2) *Основи војног уређења Кнежевине Бугарске*, Државна штампарија, Београд, 1880; 3) *Основи устројства источно-румелијске војске*, Државна штампарија, Београд, 1880; 4) *Извештај о овојесењем маневру Бугарске војске код Шумле*, Државна штампарија, Београд, 1882; 5) *Бугарски добровољци у српско-турском рату 1876. године*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1892; 6) *Мобилизација српске војске за рат 1876. године*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1897; 7) *Прилози за историју српско-турског рата 1876*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1897/98, и 8) *Српско-турски рат 1876–77 (операције моравско-тимочке војске)*, књига 1–4, Штампарска радионица војног министарства, Београд, 1901/02 (опширније о животу Саве Грујића видети рад Божидара Јововића „Сава Грујић – војник, политичар и дипломата“ (Војно дело, бр. 3/1997, стр. 155–174).

⁶⁸ Сава Грујић, *Војна организација Србије с критичким погледом на војне организације старих и нових народа*, исто, 1874, стр. 111.

⁶⁹ Димитрије Ђурић, *Основна тактика три рода војске*, исто, стр. 37.

„формални део“ и „примењену тактику“.⁷⁰ Формални део се односи на облике „построја“ које војска заузима „...на зборишту, маршу и у борби“ и бави се упутствима како јединица треба да се бори сама „...без обзира на садејство других родова оружја и без обзира на земљиште“. Тај део тактике садржан је у егзерцирним правилима. Примењена тактика обухвата заједничку „радњу“ свих родова оружја на маршу, одмарању и у борби, у конкретним условима „...земљишта, годишњег и дневног времена“.

Какву ће тактику војска применити зависи, према Димитрију Цинцар Марковићу,⁷¹ од: особина и васпитања народа, животних прилика и навика, поноса и пожртвовања народа, државног и војног уређења, бројности и способности старешина, као и од оружја којим располаже.⁷² Међутим, какву год тактику примењивала војска, она не сме да буде заснована на шаблонима, јер су застарела тактичка гледишта „...много црња и гора него и рђаво оружје“.⁷³

Почетком 20. века тактика је дефинисана као део ратне вештине који излаже упуте, принципе и начела „...како ће се помоћу живе снаге на бојишту – војске, правилно извршити све оно, што је и како је Стратегијом припремљено“.⁷⁴ У основи, у српској војној мисли доминирао је став да је предмет тактике „...судар војних тела“,⁷⁵ те да она „делује“ на домету непријатељског оружја, „...на малом простору, који се зове бојиште“.⁷⁶

Петар Пешић, који се искључиво бавио тактиком, сматрао је да је она наука и вештина.⁷⁷ Научни део тактике, према њему, зависи од прогреса у свим областима човечијег живота, рада и технике, те је зато

⁷⁰ Михајло Наумовић, *Тактика*, исто, стр. 15.

⁷¹ ДИМИТРИЈЕ ЦИНЦАР-МАРКОВИЋ, генерал (28. августа у Шапцу – 29. маја 1903. у Београду). По завршетку гимназије, ступио је 1865. године у Артиљеријску школу. У чин коњичког потпоручника произведен је 1870, у чин пуковника унапређен је 1892, а у чин генерала 1897. године. По завршетку Артиљеријске школе, обављао је трупне дужности, а 1872–1873. године био је на усавршавању у пруској војсци. Обављао је дужности начелника штаба дивизије, команданта дивизије, начелника штаба Команде Активне војске, начелника Главног ђенералштаба и команданта Активне војске. Од новембра 1902. до Мајског преврата 1903. био је председник Министарског савета. У рату 1876. године био је официр за ђенералштабне послове у Браничевској бригади I класе, а потом у штабу генерала Хорватовића. У рату 1877/1878. године био је официр за ђенералштабне послове у штабу Тимочке војске, а у рату 1885. био је командант 11. активног пешадијског пука.

Поред бројних дела из ратне вештине која је превео са немачког и радова у „Ратнику“, објавио је: 1) *Хисторија ратне вештине* (аутографија), Београд, 1893, и 2) *Размишљања о нашој војсци*, Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1896.

⁷² Димитрије Цинцар-Марковић, *Размишљања о нашој војсци*, „Ратник“, књига XXXIV, Београд, 1896, стр. 6–27.

⁷³ Исто, стр. 131.

⁷⁴ Живојин Мишић, *Стратегија*, исто, стр. 15.

⁷⁵ Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Тактика*, исто, стр. 2, и *Стратегија*, исто, стр. 8; Живојин Мишић, исто, стр. 406. и 504.

⁷⁶ Живко Павловић, *Елементарна тактика*, исто, стр. 5; Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Тактика*, исто, стр. 2.

⁷⁷ Петар Пешић, *Српска тактика*, исто, стр. 1, и *Елементи тактике*, исто, стр. 5.

не само променљив, већ је његов највећи део општи за све народе, а најмањи део је специјалан за поједине војске. Део тактике који припада чисто вештини зависи од индивидуалности онога који је примењује, што значи да је променљив као и научни део. До разлике у разним тактикама (у делу вештине) долази јер она зависи од старешине, од војника, од прилика где се и кад примењује, земљишта и времена, али битне научне разлике нема. То, према мишљењу Петра Пешића, значи да је тактика „...као наука општа, а као вештина специјална“.⁷⁸

Живко Павловић је сматрао да се научни део тактике дели на „елементарну тактику“, која проучава својства бојних елемената, припрему војске за оружану борбу и све остало што је појединим родовима војске потребно за вођење борбе, маршевање и одмор, и на „примењену тактику“, која разматра употребу родова војске „...здружено у разним случајевима“.⁷⁹

Петар Пешић је сматрао да предмет тактике чини „студија“: 1) војске („јачина, морална, интелектуална и научна спрема, организација, формација, командовање итд.“); 2) земљишта; 3) наоружања; 4) построја војске; 5) кретања; 6) становања; 7) осигурања и извиђања и 8) борбе. Уопште, предмет тактике може се поделити на: 1) студију елемената тактике; 2) тактичке радње и 3) примену тактичких принципа.⁸⁰

У теорији постоје и ставови да су једино тактички резултати добит у рату. Тактичко решење је једино мерило вредности, пошто само оно ствара побеђеног и победника, само оно мења стање између обеју страна „...јер једна постаје господарем својих дела, а друга је принуђена, да се подчини вољи свога противника“.⁸¹ При томе, тактику треба редовно мењати како би била изненађење за непријатеља. Нова тактика треба да садржи народни дух и карактер, да је гипкија и надмоћнија од непријатељеве и „...да одговара висини наше војне дисциплине и способности вођа“.⁸²

Када је у питању однос између стратегије и тактике, српска војна мисао сматра да је тешко повући границу између њих, односно одредити докле се простире једна, а одакле настаје друга. Стратегија и тактика су „здрово“ уткане једна у другу и јављају се у свакој „војничкој радњи“. Стратегија саставља планове, а тактика их реализује. Стратегија, како наводи Димитрије Ђурић, „...све битке у рату, тако једну према другој дотерује и удешава, да се постигну главна циљ рата“,⁸³ а тактика „...поједина оделења војске води у бој, на бојишту распоређује, и у бици руководи, – да се постигну циљ битке – победа“.⁸⁴

⁷⁸ Петар Пешић, *Српска тактика*, исто, стр. 16.

⁷⁹ Живко Павловић, *Елементарна тактика*, исто, стр. 6.

⁸⁰ Петар Пешић, *Тактика I*, исто, стр. 13, и *Елементи тактике*, исто, стр. 7.

⁸¹ Милован Недић, *Дух савременог ратовања*, исто, стр. 48.

⁸² Милош Васић, *Висока војничка дисциплина*, Нова штампарија „Давидовић“, Београд, 1909, стр. 193.

⁸³ Димитрије Ђурић, *Приступ Грисхајмовој Тактици*, исто, стр. 1.

⁸⁴ Исто.

Стратегија наређује, а тактика реализује; стратегија је реч, а тактика дело. Стратегија великим покретима („стратегички маршеви и стратегијско развијање“) доводи војску на решавајуће делове војишта и предаје је тактици ради реализације сукоба, пошто је рекла своју последњу реч о главним „обзирима војне“. Стратегија наређује које велике јединице и куда маршују, тактика се брине како да се маршује. И стратегија и тактика раде пре битке, у бици и после битке, међутим, стратегија првенствено пре и после битке, док тактика „...обраћа главну пажњу на исход битке“.

Стратегија и тактика се разликују и по времену које користе за остварење својих задатака, јер стратегији је обично потребно више времена. Оне се, према Јовану Анђелковићу, разликују и по простору „...јер тактика дејствује у главном на бојишту, које је много мањег обима, него војиште, на коме ради стратегија“.⁸⁵

Начела ратне вештине

Средином 19. века српски војни мислиоци наглашавају да ратна вештина има извесна правила, односно начела, која су карактеристична за сваки народ.⁸⁶ При томе, различити мислиоци истичу и различита начела ратне вештине. Према Матији Бану,⁸⁷ то су: а) не раздвајати, него држати груписане своје снаге; б) не остављати „откривену“ ниједну страну војске, и с) хитно прелазити са једног важног места на друго и том хитрошћу збуњивати непријатеља.⁸⁸

Основно начело тактике, сматрао је Паја Путник, јесте да се свако оружје на бојишту постави тако да његова снага дође највише до изражаја,⁸⁹ док главно начело стратегије гласи: „удри у срце“.⁹⁰ Као основна начела стратегије и тактике Јован Анђелковић наводи: а) узајамно потпомагање свих делова војске; б) обезбеђење одступа; с)

⁸⁵ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, стр. 19.

⁸⁶ Димитрије Ђурић, *Каква је тактика Драгомировљева*, „Војин“, 11/1868, стр. 167.

⁸⁷ МАТИЈА БАН, војни писац, књижевник и политичар (4. децембра 1818. у Петровом Селу код Дубровника – 1. марта 1908. у Београду). У Србију је дошао 1844, а следеће године постао је васпитач ћерке кнеза Александра. Српска влада га је често слала у дипломатске мисије. Поред тога, предавао је француски језик у београдском лицеју. Писањем је почео да се бави 1834. године. За потребе српских устаника у Војводини написао је дела *Основи ратни* и *Правила о четничкој војни* (Књигопечатница Кнежевине Србске, Београд, 1848). Написао је много чланака за новине, песме (око 40.000 стихова) и тринаест драма. У његова војна дела још спадају: 1) *Србија по бомбардовању Београда*, Државна штампарија, Београд, 1862, 2) *Србија пред конференцијом*, Државна штампарија, Београд, 1862, и 3) *Моралне и политичке искрице из словенске историје*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1888 (опширније о животу Матије Бана видети рад Божидара Јововића „Матија Бан – први српски војни теоретичар“ Војно дело, бр. 1/1997, стр. 197–216).

⁸⁸ Матија Бан, *Основи ратни*, исто, стр. 2.

⁸⁹ Паја Путник, *Мисли о војној организацији Србије*, исто, стр. 9.

⁹⁰ Исто, стр. 55.

надмоћност на решавајућој тачки; d) борбену готовост, и e) бригу за „одржавање“ војске.⁹¹

После искустава стечених у српско-турским ратовима, делимично је промењен приступ војне мисли принципима (начела) ратне вештине. Сматрано је да су, ради потпуније спознаје ратне вештине у мирно доба, из историје ратова „...извучена (...) правила, начела и савети“, који су „повезани“ и чине начела или принципе ратне вештине. Према Радовану Милетићу,⁹² начела ратне вештине обасјавају целину у њеним главним моментима, „...а с тим стазе, којима се ваља кретати, да се општи војни циљ постигне“.⁹³

Петар Бојовић⁹⁴ је сматрао да су начела ратне вештине делимично променљива, односно да зависе од конкретних услова, те да стога, имају

⁹¹ Јован Анђелковић, *Појмови из ратоводства*, исто, стр. 18.

⁹² РАДОВАН МИЛЕТИЋ, пуковник (12. јануара 1844. у Пожаревцу – 6. јануара 1925. у Београду). По завршетку гимназије у Београду, ступио је у Артиљеријску школу 1860. године. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1865, а у чин пуковника унапређен је 1883. године. Због неслагања са режимом, поднео је 1891. године оставку на службу у војсци. Поред више трупних дужности, годинама је обављао дужност професора на Војној академији (математика и виша геодезија). У рату 1876. године био је шеф штаба Шумадијске дивизије, заступник команданта Бањског корпуса и помоћник начелника штаба Тимочког корпуса. У рату 1877/1878. био је шеф Штаба Шумадијске дивизије.

Поред бројних чланака у војним и другим часописима, објавио је: 1) *Мерење висина и одређивање географских позиција у опште и посебне неких тачака у Србији*, Министарство војно, Београд, 1875; 2) *Компензовано исохроно клатно за све ваздушне температуре*, Парна штампарија Задруге штампарских радника, Београд, 1883; 3) *Базис апарат са сталном дужином на свима ваздушним температурама*, Штампарија задруге штампарских радника, Београд, 1884; 4) *Графо-анализа*, Краљевско-српска државна штампарија, Београд, 1888; 5) *Res Militares* (свеска I-II), Штампарија Јов. Ј. Молнара, Ваљево, 1890, и 6) *Командовање*, Парна радикална штампарија Београд, 1898.

⁹³ Радован Милетић, *Res Militares*, свеска I, исто, 1890, стр. 3.

⁹⁴ ПЕТАР БОЈОВИЋ, војвода (4. јула 1858. у Мишевићу – 20. јануара 1945. у Београду). По завршетку гимназије у Београду, ступио је 1875. године у Артиљеријску школу. У чин артиљеријског потпоручника произведен је 1880, у чин пуковника унапређен је 1901, у чин генерала 1912, а војводе 1918. године. У миру је командовао пуком, бригадом, дивизијском облашћу, коњичком дивизијом и трупам Нових Области. Био је начелник штаба дивизијске области, помоћник начелника штаба активне војске, помоћник и начелник Главног ђенералштаба, начелник штаба Главне војне инспекције и начелник Општевојног одељења Министарства војног. У рату 1876, као питомац Артиљеријске школе, био је у штабу Врховне команде, у рату 1877/1878, још увек као питомац, био је у артиљеријској батерији на дужности подофицира. У рату 1885. године био је заступник начелника Штаба Шумадијске дивизије. У балканским ратовима био је начелник Штаба 1. армије и командант Приморског кора. У рату 1914–1918, био је командант 1. армије, труп Нових Области и начелник Штаба Врховне команде. За време Церске битке је рањен, али није напустио команду, па је у септембру 1914. са армијом прешао Саву и заузео део Срема. У децембру 1915. наследио је војводу Радомира Путника на положају начелника Штаба Врховне команде. Руководио је реорганизацијом српске војске на Крфу и операцијама за освајање Кајмакчалана и ослобођење Битоља 1916. године. У Априлском рату 1941. године, у 82. години живота, реактиван је и постављен за помоћника врховног команданта Југословенске војске, малолетног Петра II Карађорђевића.

Поред више чланака у „Ратнику“, објавио је: 1) *Метода за решавање тактичких задатака у границама сдружених одреда*, Штампарија Ђорђа Мунца,

само општу вредност.⁹⁵ Међутим, у српској војној мисли било је и појединачних ставова да су начела ратне вештине стална и непроменљива.⁹⁶

Крајем 19. века готово сви војни мислиоци у Србији имали су „своје“ принципе ратне вештине. Већина је мислила исто, али су за исти садржај користили различите синтагме. Као заједничко мишљење, могу се издвојити следећа начела ратне вештине: а) принцип крајњег напрезања силе („...да се максимална снага за рат подигне“) пред почетак рата; б) принцип једновремености дејства; с) принцип економије војне силе; д) принцип прикупљања (сасређивања) војне силе на решавајућој тачки („Сјединити се за бој“, Паја Путник); е) тући непријатеља у најосетљивију тачку; ф) принцип изненађења („У рату треба радити увек оно, чему се противник најмање нада“, Станојло Стокић); г) принцип узајамног потпомагања; х) победа се потврђује гоњењем побеђеног; и) принцип иницијативе; ј) сазнавање противничке радње и намере, а сакривање своје, и к) војском може да заповеда само један.⁹⁷

Поред тих, готово општеприхваћених начела, поједини војни мислиоци су наглашавали и још нека: „брзо и правилно решити се и енергично извршити своју замисао“;⁹⁸ „при употреби снага треба развити највећу енергију у коришћењу времена,⁹⁹ при стратешком развоју, не остављати стратезијске резерве“,¹⁰⁰ и „непријатељу постављати јачу страну или крило, а заклањати слабију и у сваком случају осигуравати операцијске правце“.¹⁰¹

У 20. веку није било великих промена у ставовима српских војних мислилаца који се тичу принципа, односно начела ратне вештине. Углавном је наглашаван став да, иако нема сталних „рецепата“ за ратовање и задобијање победе над непријатељем, јер случајности имају значајну улогу у рату, ратна вештина може да се „студира“ као и све друге вештине; она има своју теорију и своје принципе, у којима се

Ниш, 1902; 2) *Шта имамо и можемо да очекујемо од егзерцирних правила уопште, а шта од пешадијских посебице*, Штампарија Ђорђа Мунца, Ниш, 1903; 3) *Упут за обуку рекрута у ратној служби*, Штампарија и књижара Ђорђа Мунца, Ниш, 1904 и 4) *Васпитавање војника*, Штампарска радионица Војног министарства, Београд, 1907. Као потпоручник превео је са француског дело Анри Бријалмона *Војна тактика пешадије, коњице и артиљерије* (штампано у Краљевско-српској државној штампарији, Београд, 1883).

⁹⁵ Петар Бојовић, *Метода за решавање тактичких задатака у границама сдружених одреда*, Штампарија Ђорђа Мунца, Ниш, 1902, стр. 5.

⁹⁶ Милисав Живановић, *Стратегија*, исто, стр. 33.

⁹⁷ Димитрије Ђурић, *Стратегија (тактика војевања)*, исто, стр. 246–248 и 281. Станојло Стокић, *Рат и ратовање*, исто, књ. II, стр. 1, 15–18, и књ. III, стр. 13 и 17; Петар Мишић, *Стратегија*, исто, стр. 73–76; Милисав Живановић, исто, стр. 26–27, 212 и 347–349; Коста Поповић, *Стратегија*, (аутографија), Београд, 1901, стр. 22–29; Паја Путник, 1898, Штампарија Петра К. Танасковића, Београд, 1898, стр. 32 и 39.

⁹⁸ Милисав Живановић, *Стратегија*, исто, стр. 27.

⁹⁹ Коста Поповић, *Стратегија*, исто, стр. 27.

¹⁰⁰ Милисав Живановић, исто, стр. 348.

¹⁰¹ Исто, стр. 349.

изражава њена суштина,¹⁰² а они се црпе „нарочито“ из историје ратова.¹⁰³ Војна мисао је сагласна да се принципи ратне вештине никада не мењају, већ се мењају начини њихове примене зависно од прилика и околности које владају на бојном пољу.¹⁰⁴

Без обзира на сагласност у вези са непроменљивошћу принципа ратне вештине, готово сваки посленик војне мисли с почетка 20. века имао је и „своје“ принципе. Тако је Живојин Мишић навео следеће: „(1) Одржавати што већу тајну за што дуже време како у намерама и наређењима, тако и у покретима; (2) Одржавати трајно надгледање непријатеља, па се редовно извештавати о његовој јачини, саставу и распореду; (3) Треба по могућству држати прикупљено своју снагу саобразно свима приликама и околностима; (4) Уздржавати се издвајања и одашиљања нарочитих одреда ма на коју страну сем неизбежних потреба; (5) Одржавати трајну везу у радњама своје војске; (6) Радити у опште одлучно – одважно; (7) Радити брзо, али увек с рачуном; (8) Радити стално – постојано; (9) Радити предано са потпуним напрезањем енергије.“¹⁰⁵

Као посебно значајна начела и принципе ратне вештине, Живојин Мишић је издвојио: 1) „начело груписања снаге на најважнијој тачци и у најважнијем тренутку“;¹⁰⁶ 2) „начело узајамног потпомагања на време у припремној периоди битке, и начело узајамног потпомагања на простору у периоди решавања битке“;¹⁰⁷ 3) „принцип одлучних победа на важним местима у најважнијем тренутку“¹⁰⁸ и 4) „бити јак колико је год више могуће у сваком погледу на месту, где треба“.¹⁰⁹ Те принципе издвајају, као веома важне, и други војни мислиоци.¹¹⁰

Према Петру Пешићу, „општа тактичка начела“ су: „Начело безбедности; Начело надмоћности; Начело лакога командовања; Начело економије и лакога снабдевања потребама; Начело јединства (солидарности); Иницијативу користити у потпуности; План за дотичну тактичку радњу треба да одговара ситуацији и циљу, који има да се постигне“.¹¹¹

Основни принципи ратне вештине према Тихомиру Комненовићу и Радомиру Аранђеловићу јесу: „(1) Треба пред рат напрегнути све силе, да се рат отпочне са што већом снагом, те да се што више осигурају изгледи за успех; (2) При употреби ратне силе водити највећу штедњу

¹⁰² Живко Павловић, *Елементарна тактика*, исто, стр. 2; Милован Неђић, *Дух савременог ратовања*, исто, стр. 9; Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Стратегија*, исто, стр. 134.

¹⁰³ Живојин Мишић, *Стратегија*, исто, стр. IX.

¹⁰⁴ Исто, стр. 161. и 167; Петар Лазаревић, *Планинска војна*, Штампарија К. Димитријевића, Београд, 1907, стр. 8.

¹⁰⁵ Живојин Мишић, *исто*, стр. 306.

¹⁰⁶ Исто, стр. 407. и 167.

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Исто, стр. 133.

¹⁰⁹ Исто, стр. 129.

¹¹⁰ Боривоје Николић, *Демократска војска*, „Ратник“, књига LXVIII, свеска III, Београд, 1910, стр. 343.

¹¹¹ Петар Пешић, *Српска Тактика...?*, „Ратник“, књига LXIII, свеска II, Београд, 1912, стр. 2.

(економију) снаге; (3) За битку треба прикупити што већу снагу; (4) Треба тући непријатеља где је најосетљивији, а за главни објект увек узимати његову војску; (5) Треба изненадити непријатеља; (6) Треба одржавати целину и јединство у операцијама; (7) Треба брижљиво припремати битку како би се што мање оставило случајностима; (8) Победу треба искористити енергичним гоњењем (...); (9) Треба увек осигуравати свој операцијски правац и своју позадину; (10) Треба задобити иницијативу и непријатеља потчинити својој вољи; (11) Треба бити јак баш у ономе у чему је непријатељ слаб и (12) Користити се тешким приликама у којима се непријатељ налази и не допустити му, да се из њих без велике штете извуче“.¹¹²

Примена „ратних начела“ првенствено зависи од околности и „...објективне оцене и трезвеног размишљања онога, који та начела примењује у рату“.¹¹³ Начела ратне вештине се примењују на три начина: метафизички или шаблонски („По овом начину треба све радње у рату изводити по сталним и непроменљивим прописима (рецептима) и шаблонима“), авантуристички („Приврженици овога начина одричу сваку теорију и све ослањају на случај и срећу, а једини им је принцип – тражити судар“) и методички начин („Овде за основ рада службе начела, до којих се дошло искуством и која се примењују саобразно владајућим приликама – ситуацији“), који треба да буде доминантан.¹¹⁴

Сматра се да је лако научити и разумети и начела ратне вештине, али свеколика тешкоћа ратовања јесте у примени тог малог броја начела. Рат се не може водити са унапред прописаним обрасцима, „...већ само трезвеним размишљањем, брзим решењем и одважним извршењем“.¹¹⁵ У сваком случају, треба бити начисто да је ратна вештина „проста наука“, да њени принципи нису тешко појмљиви и, како истиче Петар Пешић, „...зато је и врло штетно од простих научних начела правити баука, уносити само нека крупна имена: физиономија, психологија, маршманерви итд.; то је правити збрку и командни елемент доводити у забуну“.¹¹⁶

*

* *

Српски војни ствараоци, очито, бавили су се интензивно теоријским одређењем ратне вештине. При томе, Димитрије Ђурић био је први посленик војне мисли у нас који је дефинисао ратну вештину, стратегију и тактику, и то средином шездесетих година 19. века. После њега, читава плејада војних стваралаца бавила се ратном вештином, а највећи део наведених начела још увек је актуелан.

¹¹² Опширније: Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *Стратегија*, исто, стр. 134–138.

¹¹³ Милован Недић, *Дух савременог ратовања*, исто, стр. 1.

¹¹⁴ Тихомир Комненовић и Радомир Аранђеловић, *исто*, стр. 9–10.

¹¹⁵ Милован Недић, *Писмо уредништву*, „Ратник“, књига LXV, свеска V–VI, Београд, 1908, стр. 803.

¹¹⁶ Петар Пешић, *Наша нова пешадијска егзерцирна правила*, „Ратник“, књига LXVIII, свеска II, Београд, 1910, стр. 323.

Југословенске железнице у саобраћајном систему Европе

УДК 656.2(497.1)

Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник

У раду је разматрана концепција саобраћајне политике у Европи, с посебним освртом на изградњу европске мреже за саобраћај возова великих брзина и на укључивање мреже пруга Југоисточне Европе у интегралну мрежу пруга за велике брзине. Да би се наше железнице потпуније укључиле у европски систем у раду су наведени правци прилагођавања (подручја) са становишта технике и технологије.

Аутор, с обзиром на место наше железнице у Европи и на правце развоја, као и на значај у свеукупном одбрамбеном систему земље и тренутно стање инфраструктуре и техничких капацитета, наводи основне стратешке правце њеног развоја: модернизацију постојећих пруга, модернизацију градско-приградских железница великих градова, изградњу сасвим нових пруга, развој савремене технологије и средстава интегралног транспорта, развој информационих система и система управљања, набавку савремених транспортних капацитета (кола и локомотива) итд.

У раду је подробније описано место железнице у систему саобраћајног обезбеђења ВЈ, јер железница, као интегрални део саобраћајног система земље, има велики значај у њему како у миру, тако и у рату, и то у периодима када се појављују захтеви за масовним превозењем људства и материјалних средстава.

Саобраћајни коридори у Европи

Стварањем Европске уније (ЕУ) и интегрисањем привредног простора земаља чланица дошло је, поред редефинисања привредне стратегије, и до дефинисања нових смерница у области развоја саобраћајног система Европе. Тако се у ЕУ развила глобална саобраћајна политика.

Геополитичке промене у земљама средње и источне Европе (пад Берлинског зида, уједињење Немачке, распад СССР-а, гашење Варшавског пакта) и распад СФРЈ, као и стварање нових држава на тим просторима, довели су до каналисања нових привредних токова, а тиме и до нових токова путника и терета у смеру исток – запад. У новонасталим односима, земље Балкана, са својим саобраћајним системом, чине, на одређени начин, незаобилазну спону између интегралног саобраћај-

ног система ЕУ и њеног јужног члана – Грчке, и Турске, као земље са којом Европа има посебне интересне везе. Ради што чвршћег интегритета привредног простора и што квалитетнијег задовољавања све већих потреба за превозом путника и терета, на целокупном свом простору, ЕУ дефинисала је глобалну саобраћајну политику. Циљ њене концепције је:

– формирање најповољније структуре саобраћајног система и усклађивање развоја саобраћаја и привреде;

– рационална потрошња енергије и смањење транспортних трошкова;

– заштита животне средине и очување простора;

– свеобухватно подизање нивоа безбедности у саобраћају.

Спровођење глобалне саобраћајне политике у Европи има свој историјат, који је текао одређеним нормалним током све до увођења санкција СРЈ 1992. године. Тада је дошло до потпуног прекида најкраћег пута између западне Европе и Грчке, Бугарске, Турске и Блиског истока. Земље чланице ЕУ тада су активно разматрале могућност заобилажења СРЈ помоћу два могућа правца: Будимпешта – Солун и Будимпешта – Истанбул. Као могући железнички заобилазни правци били су:

– Будимпешта – преко Румуније (трајект преко Дунава код Видина) – Солун (правац је 344 km дужи него преко Београда);

– Будимпешта – преко Румуније (прелазак преко Дунава код Видина или Русе) – Софија – Истанбул (правац је 240 km дужи него преко Београда).

На паневропској конференцији о саобраћају (1994. године на Криту), која је одржана без учешћа СРЈ, донете су одлуке о формирању и дефинисању девет коридора за повезивање ЕУ са Централном и Источном Европом. Сувоземним коридорима Југославија је заобиђена, а једини коридор, који због природних услова није могао да се изостави, а води преко наше земље, јесте речни коридор Рајна – Мајна – Дунав – Црно море. Дефинисани су следећи коридори:

I) Хелсинки – Талин – Рига – Варшава, са краком Рига – Каљинград – Гдањск;

II) Берлин – Варшава – Минск – Москва;

III) Берлин – Вроцлав – Катовице – Краков – Лвов – Кијев;

IV) Дрезден – Нириенберг – Праг – Беч; Братислава – Будимпешта – Арад – Констанца; Крајова – Софија – Солун; Пловдив – Истанбул;

V) Трст – Љубљана – Будимпешта – Лвов; Братислава – Лвов;

VI) Гдањск – Катовице – Жилина;

VII) речни коридор Немачка – Аустрија – Словачка – Мађарска – Југославија (која у документу није ни споменута) – Румунија – Бугарска – Молдавија;

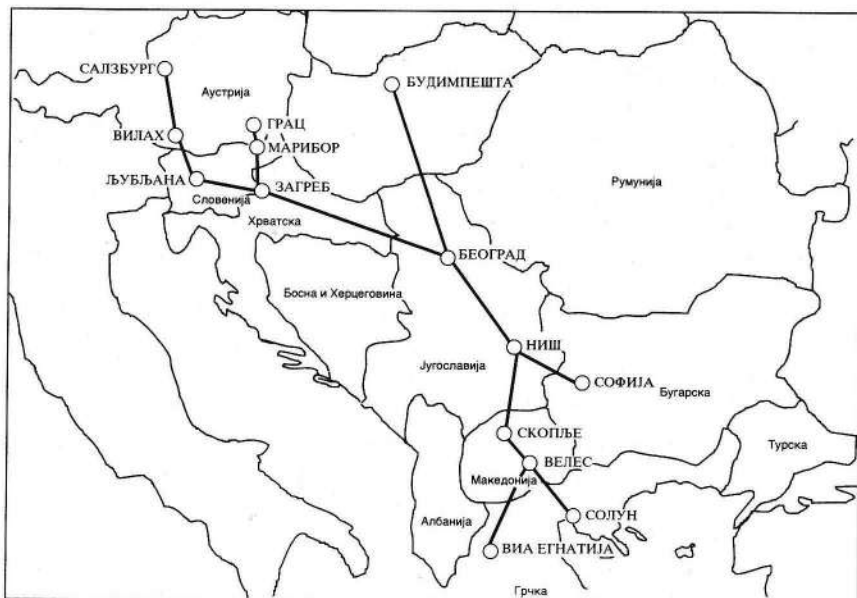
VIII) Драч – Тирана – Скопље – Софија – Пловдив – Бургас – Варна;

IX) Хелсинки – Ст. Петерсбург – Москва; Псков – Кијев – Букурешт – Димитровград – Александруполи, са везом Лубасевска – Одеса и Кијев – Минск – Вилнус – Клајпеда – Каљинград.

Након укидања санкција Уједињених нација према СР Југославији (22. новембра 1995) дошло је до постепеног успостављања теретног саобраћаја преко Југославије, чиме се она постепено враћа у своје саобраћајно окружење. Касније је у Европи преовладао став да због промена на Балкану треба дефинисати додатни саобраћајни коридор – коридор за сувоземни саобраћај. На Трећој паневропској конференцији о саобраћају, уз учешће представника СРЈ, у Хелсинкију (23 – 25. јун 1997), усвојен је железничко-друмски коридор X (шема 1): Салзбург – Љубљана – Загреб – Београд – Ниш – Скопље – Солун, са крацима:

- A) Грац – Марибор – Загреб;
- B) Будимпешта – Нови Сад – Београд;
- C) Ниш – Софија (Димитровград – Истанбул, преко коридора IV);
- D) Велес – Битола – Флорина – Виа Егантиа – Игуменица.

Шема 1

Дефинисању и усвајању тог коридора претходили су бројни састанци европских земаља без и са учешћем СР Југославије. На истој конференцији усвојена је и декларација о паневропској саобраћајној политици са глобалним циљевима:

1) да се подржи процес прогресивне либерализације и интеграције транспортних тржишта и да се обезбеди избегавање неправедних и дискриминационих поступака који ометају или уништавају позитивне ефекте конкуренције;

2) да се постигне већа ефикасност у развоју саобраћаја широм Европе, с аспекта технике и интероперативности, како би се олакшао

промет на граничним прелазима и допринело мобилности људи и робе, и како би се за превознике и кориснике обезбедила повољна материјално-техничка и радна средина, и тако допринело и економском и друштвеном благостању широм континента;

3) да се целокупан развој одвија на начин доследан циљевима одрживе мобилности, што подразумева комплетно коришћење свих видова саобраћаја, с посебним нагласком на интермодалности и промовисању више еколошких видова (на пример, комбиновани саобраћај, будући да ће друмски и ваздушни саобраћај и даље имати велики значај);

4) да се обезбеде друштвено и еколошки прихватљиви и безбедни услови за кориснике транспортних услуга (посебно за кориснике са здравственим проблемима), за раднике и за широку јавност, и да се стави нагласак на значај побошљања и промовисања безбедности у саобраћају и постављања циљева у вези с тим;

5) да се олакша усвајање и спровођење на свим нивоима саобраћајних закона и политика заснованих на општим принципима и стандардима, мултилатералним правним инструментима и конвенцијама, и да се на тај начин смање постојеће разлике у прописима у Европи;

6) да се залаже за бољу изградњу и рад саобраћајног система (инфраструктура, возила и опрема, услуге и радне процедуре), и за приоритет мерама којима би се решили проблеми капацитета, као и боље кориштење садашњег система и развијање на основу примене одговарајућих аналитичких метода;

7) да се дубље размисли о могућем осавремењавању и ревизији постојећег институционалног и регулационог оквира како би се боље савладале променљиве политичке и комерцијалне околности у међународном саобраћају;

8) да се гарантује делатност у информисању о саобраћајним токовима и омогући одговарајући приступ тим информацијама.

За остварење наведених циљева примењиваће се следећи принципи:

1) *забрана дискриминације* у билатералним и другим односима; у регулативи и другим мерама превозници свих земаља треба да буду третирани на сличан начин;

2) *одрживост* свих акција, како са еколошког аспекта, тако и у коришћењу енергије и других ресурса, као и у мерама безбедности;

3) *заштита* корисника саобраћаја (посебно корисника са здравственим проблемима), радника и широке јавности од ризика у систему безбедности, и бољи друштвени услови за добробит становника Европе;

4) *сарадња* на свим нивоима између свих страна у саобраћају (између осталог и кроз заједнички истраживачки рад), посебно у решавању проблема граничних прелаза, у развоју капацитета потребних за банке података и оцену пројеката, и оцену регионалних саобраћајних потреба;

5) *интероперативност* унутар и између различитих видова саобраћаја и између мрежа и система управљања саобраћајем, посебно преко мера техничке стандардизације, с тим да се обезбеде велике могућности за приступ и међусобно повезивање;

6) *хијерархија*, у смислу да се проблеми решавају на нивоу који је најбољи за остварење наведених циљева;

7) *транспарентност* при доношењу одлука, посебно у вези са државном финансијском потпором саобраћаја како би се избегле девијације у условима конкуренције на саобраћајним тржиштима;

8) *доприноси*, односно корисник инфраструктуре требало би да допринесе подмирењу трошкова за инвестиције и одржавање, као и да подмири компоненту спољних трошкова у саобраћају (на пример, загађивач плаћа);

9) *ефикасно коришћење инфраструктуре*, возила и опреме, с тим да се узимају у обзир и алтернативе новим пројектима физичке инфраструктуре и да се максимално искористи нова технологија;

10) *консултација* са социо-економским групама у развоју саобраћајне политике.

Европске пруге за велике брзине

Сама идеја о пругама за велике брзине настала је у неким европским земљама (Италија, Француска, Немачка) убрзо пошто је у Јапану, 1964. године, пуштена у саобраћај прва пруга за велике брзине од 210 km/h између Токија и Осаке. У Италији је прва деоница пруге Рим – Фиренца пуштена у саобраћај 1976. године, са максималном брзином од 250 km/h, док је нова француска пруга Париз – Лион у потпуности пуштена у саобраћај 1983. године, у дужини од 317 km, с максималном брзином 270 km/h (табела 1).

Табела 1

Пруга	Период изградње	Дужина (km)	Максимална брзина (km/h)
Рим – Фиренца	1976–1992.	262	250
Париз – Лион (Југоисток)	1981–1983.	317	270
Манхајм – Штутгарт	1987–1991.	100	280
Хановер – Вицбург	1988–1991.	327	280
Париз – Ле Манс/Тур (Атлантук)	1989–1990.	282	300
Мадрид – Севиља	1992.	471	300
Лионска обилазница	1992.	38	300

Европска мрежа пруга за велике брзине у експлоатацији

Уједињавање Европе, односно њена економска интеграција, наметнуло је потребу за усаглашавање саобраћајног система и његову модернизацију. У тим координатама нашао је место и план за изградњу европске мреже за саобраћај возова великих брзина.

Међународна железничка унија (UIC) и Заједница европских железница (ZEŽ), поднеле су 1989. године предлог за изградњу једне европске железничке мреже за саобраћај возова великих брзина. Предлог је добро примљен и Министарски савет ЕЗ сагласио се с изградом

Европског плана пруга за велике брзине, с оријентацијом на 2010. годину. Потом су дефинисани услови за коришћење возова великих брзина у целој Европи, тиме се превазилазе бројна ограничења условљена техничким разликама (ширина колосека у Русији, Шпанији и Португалији, различити системи електрификације и сигнализације).

Тако је приоритет градње пруга за унутрашњи саобраћај померен на градњу пруга за међународни саобраћај. Повезивање националних железничких мрежа у јединствену европску мрежу дефинисано је споразумом из Мастрихта из 1992. године. Тиме је изражена стратешка опредељеност развојне политике већине развијених европских земаља да се железнички саобраћај модернизује. За сиромашније земље чланице ЕУ (Грчка, Португалија, Шпанија и Ирска) основан је фонд за финансијску помоћ, како би испуниле своје обавезе у области изградње саобраћајне инфраструктуре на јединственој европској мрежи.

Међународна железничка унија наставила је да ради на проширењу плана европске мреже пруга за велике брзине да би њиме обухватила целу Европу, узимајући у озбир отварање Источне Европе (шема 2). Мрежа (без бившег СССР-а) треба до 2010. године да обухвати 35.000 km пруга (укључено је и 20.000 km нових пруга). У табели 2 приказане су нове пруге у Европи које треба да се изграде до 2000. године и касније (до 2010. године).

Табела 2

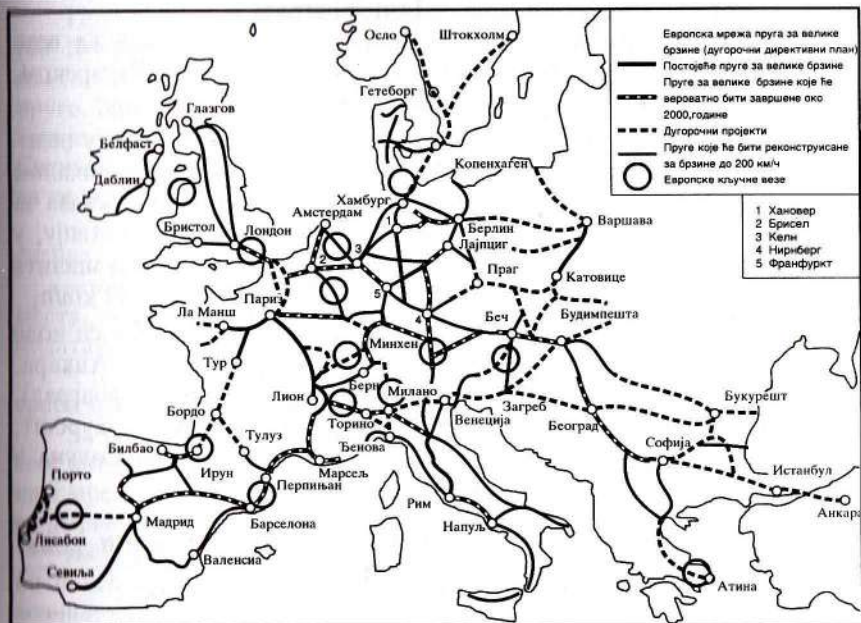
Година	Земља	Пруга	Дужина (km)
1996–2000.	Белгија	Брисел – Лијеж – Ахен (ПБКА)	84
	Француска	Валенцо – Марсељ/Монпеље	295
	Немачка	(Хановер) – Брауншвајг – Стендал – Берлин Уефзен – Стендал	170 42
После 2000.	Велика Британија	Лондон – тунел испод Ламанша	
	Француска	Париз – Стразбур – Немачка (ТГВ Исток) Милуз – Бургоњ Тур – Бордо Ле Мане – Рен Монпеље – Перпињан – шпанска граница	
	Француска/Италија	Лион – Торино	
	Немачка	Келн – Франкфурт на Мајни/Визбаден Карлсрухе – Офенбург Лајпциг – Нирнберг – Минхен	
	Италија	Торино – Милано – Фиренца Рим – Напуљ	
	Холандија	Амстердам – Ротердам – Антверпен (ПБКА)	
	Шпанија	Француска граница – Барселона – Мадрид	

Развој европске мреже пруга за велике брзине

За укључивање мреже пруга Југоисточне Европе у интегралну европску мрежу пруга за велике брзине *UIC* формирала је географску групу под називом Југоисточна Европа, у чији састав су ушле Југосло-

венске железнице, заједно са железничким управама Аустрије, Мађарске, Румуније, Бугарске, Турске, Грчке, Албаније, Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине и Македоније.

Шема 2

Превасходни задатак те групе био је да дефинише мрежу пруга за велике брзине тог дела Европе, тј. да утврди правце пружања пруга у дефинисаним коридорима, инвестиционе потребе и рентабилност сваке пруге и да наредних година понуди квалитетније железничке услуге на тој мрежи. Као основни правци кретања путничких и теретних токова у Југоисточној Европи претпостављени су токови из јужне Француске, северне Италије, централне Европе и Украјине према Грчкој и Блиском истоку, и обратно, и унутрашњи токови у том подручју. Основни циљ је да се концентрисани токови терета и путника покрију мрежом магистралних пруга за велике брзине, тако да време путовања буде што краће, а да пруге буду што повољније за грађење и оспособљавање са становишта инвестирања и рационалније експлоатације. Резултати првих истраживања приказани су на седници групе у Букурешту 1995. године:

а) на железницама Румуније обављена су истраживања за оспособљавање магистралних праваца за брзине од 160, 200, а у појединим случајевима и за брзине од 250 km/h. Решења се траже у модернизацији и реконструкцији постојећих пруга у првом кораку за брзине од 160 km/h, а у другом кораку за 200 km/h. Тиме је обухваћено пет праваца,

од којих је за нас посебно интересантан магистрални правац Букурешт – Крајова – Темишвар – Стара Моравица, дужине од 579 km;

б) бугарске железнице обавиле су истраживања за изградњу нове пруге Свиленград – Софија, дужине 290 km, затим за оспособљавање пруге Пловдив – Свиленград за брзине од 160 km/h, као и још два пружна правца – Софија – Кулата и Русе – Димитровград;

в) грчке железнице обавиле су истраживања за остварење везе Патрас – Атина – Солун – Промахонас и њено повезивање са Бугарском, односно краком од Солуна за Идомени и, даље, за Југославију;

г) мађарске железнице су обавиле истраживања и планирају осспособљавање пруга за брзине од 160 km/h, и то: Будимпешта – Хеђешхалом за Аустрију, дужине 192 km, затим пругу Будимпешта – Локосхаза за Румунију, дужине 117 km, и Будимпешта – Келебија за Југославију, у дужини 159 km, а у каснијем периоду, до 2010. године, пругу Будимпешта – Муракерестур за Хрватску, дужине 235 km, за брзину од 140 km/h;

д) на простору претходне Југославије и Балкана планира се нова пруга Љубљана – Загреб – Београд – Софија – Истанбул – Анкара. Југословенски део тог правца (Суботица – Београд – Димитровград), дужине 510 km, на истоку би био повезан са пругом Београд – Букурешт, на западу са Загребом и Љубљаном, а на југу од Ниша до Солуна и Атине, за брзине од 200 до 250 km/h.

Прилагођавање железничком систему Европске уније и даљи стратешки правци развоја наших железница

За укључивање наших железница у железнички систем ЕУ потребно је да се технички и технолошки што више прилагоде европском систему. Прилагођавање треба да се обави према одговарајућим прописаним условима усклађеним на нивоу *UIC*. Са техничког аспекта, прилагођавање треба обавити на подручју:

- железничке инфраструктуре (пруга);
- сигнално-сигурносних и телекомуникационих средстава и система;
- вучних возила;
- путничких и теретних кола;
- информационих система;
- средстава комбинованог транспорта.

Прилагођавање наших железница с технолошког аспекта треба да се обави у домену:

- организације теретног, путничког и комбинованог саобраћаја;
- обезбеђења одговарајућег квалитета услуга у путничком и теретном саобраћају;
- организације рада на пограничним станицама ради што краћег задржавања возова, путника и терета;
- укључивање ЈЖ у европске стручне асоцијације, заједнице, друштва, савезе и слично.

Стање наших пруга у погледу допуштеног осовинског оптерећења је неповољно, јер је од укупне дужине пруга (4.031 km 45,9 одсто оспособљено да прими оптерећење од 22,5 t/осовини, 19,3 одсто може да прими оптерећење од 20,0 t/осовини, док је остатак пруга с допуштеним оптерећењем нижим од 20 t/осовини, чак и до 12 t/осовини.

Пруге су у таквом техничком стању да се пројектоване брзине (60–160 km/h) остварују само на 18 одсто од укупне дужине, и то максимално дозвољеном брзином од 120 km/h на 163 km магистралне пруге. За укључење у железнички систем Европе у првој фази модернизације магистралних пруга треба их оспособити за брзине од 160 km/h. Сигнално-сигурносна и телекомуникациона средства и системи морају да се прилагоде европским да би обезбедили:

- компатибилност између железница и у систему вучно возило – сигнал;

- могућност коришћења информационих система (за резервацију места, о колима, пошиљкама, пошиљаоцу, примаоцу итд., за пренос података европских железница – *HERMES*);

- развој информационих система за задовољавање интерних потреба и потреба других железница.

За постизање таквог циља потребно је да наше железнице развију свој интегрални информациони систем, ба обезбеде приступ међународним мрежама за размену података и да имају правила и норме којима се дефинише и обезбеђује размена информација.

Железница, поред повећања брзина на магистралним пругама, да би повећала комерцијалну брзину возова мора зановити парк вучних возила, која по техничким карактеристикама треба да одговарају европским стандардима. Теретна кола по техничким карактеристикама морају да одговарају прописима *UIC*, за брзине од 120 km/h. Путничка кола *Ж* по комфору и квалитету одржавања не задовољавају захтеве међународног саобраћаја, па *Ж* нису укључене и повезане с осталим европским железницама возовима високог комфора (*EUROCITI*).

Југословенске железнице имају сасвим скромну инфраструктуру и средства комбинованог транспорта (два контејнерска терминала Београд и Бар и око 750 кола за превоз контејнера). Да би се наша привреда и железнице прилагодили и укључиле у комбиновани транспорт земаља ЕУ потребно је да се:

- формира одговарајућа саобраћајна политика, с истицањем места комбинованог транспорта, и формира мрежа терминала;

- постојећи терминали и радионице за одржавање контејнера оспособе и прилагоде европским стандардима;

- отклоне уска грла на магистралним правцима;

- са железницом квалитетније повежу лука Бар и луке – пристаништа, на унутрашњим пловним путевима ради ефикасније дистрибуције контејнера;

- по угледу на одговарајућа друштва у ЕУ, формира југословенско национално друштво за комбиновани транспорт, а законска регулатива и стандарди прилагоде Европској унији.

У домену организације и технологије теретног, путничког и комбинованог саобраћаја, за укључење ЈЖ у железнички саобраћај ЕУ, треба да се активности усмере на следеће:

а) У теретном саобраћају:

- прикупљање терета (брута) и формирање маршрутних возова,
- повећање брзина теретних возова,
- скраћење времена путовања (проласка) транзитних возова,
- смањење броја ранжирних станица,
- скраћење задржавања возова и кола у пограничним станицама,
- подржавање утврђеног реда вожње у међународном саобраћају;

б) У путничком саобраћају:

- увођење возова већих брзина и високог комфора,
- увођење понуда које одговарају тржишту,
- придржавање реда вожње, побољшање тачности, редовитости и

безбедности саобраћаја.

За скраћење задржавања возова, кола и путника на пограничним станицама треба предузети више мера да би се скратиле разноврсне операције и активности које обављају државни и железнички органи. Оне се могу скратити помоћу одређених техничких решења и измене и прилагођавања прописа европским решењима. Да би се технолошко и организационо повезале са железницама ЕУ наше железнице морају да се укључе у европске стручне асоцијације, друштва, савезе и пулове, као што су: – Европска заједница за експлоатацију теретног колског парка (*EUROP*), – друштво интерконтер-интерфриго (*ICF*), – Европски палетни пул (*EPP*) и други бројни пулови, заједнице и организације у области путничког саобраћаја.

С обзиром на место наших железница и потребу њиховог прилагођавања железничком систему ЕУ, на место и значај у свеукупном одбрамбеном систему земље и на тренутно стање њихове инфраструктуре и техничких капацитета, као основни стратешки правци у развоју железница намећу се:

– модернизација, односно оспособљавање постојећих магистралних пруга за саобраћај возова великих брзина;

– електрификација и оспособљавање осталих пруга међународног значаја;

– модернизација градско-приградских железница у великим градовима;

– ревитализација пруге Београд – Бар;

– изградња нових пруга;

– развој савремене технологије, нарочито средстава интегралног транспорта;

– набавка савремених вучних и вучених транспортних капацитета;

– развој информационих система и система управљања;

– побољшање организације рада и пословања.

Модернизација пруга, као основни стратешки правац развоја железнице, односи се, пре свега, на пругу Суботица – Београд – Ниш –

Димитровград, која је ушла као једна од приоритетних у трансевропску мрежу пруга за велике брзине.

Магистрална пруга према Загребу, која је делимично већ оспособљена за брзине од 160 km/h, треба да се оспособи за назначену брзину до Шида, будући да је то нова погранична станица.

За електрификацију и оспособљавање за веће брзине (од 120 km/h) предвиђене су пруге међународног значаја, и то: Панчево – Вршац; Лапово – Краљево – Скопље (помоћни међународни правац); Суботица – Винковци (у плану румунских железница је оспособљавање пруге Букурешт – Темишвар према Београду за брзине до 160 km/h, чему се у будућности треба прилагодити).

Поред пруга међународног значаја, за електрификацију су предвиђене пруге Сталаћ – Пожега; Панчево Аеродром – Зрењанин – Кикинда. На њима се предвиђа оспособљавање за брзине до 100 km/h.

Приоритетни задатак у домену модернизације градско-приградских железница великих градова има завршетак изградње београдског железничког чвора. То је једно од уских грла на читавом правцу одвијања железничког саобраћаја од Суботице према Истанбулу и Атине. Довршење радова на том чвору од великог је значаја за градски и приградски саобраћај Београда. Поред београдског железничког чвора, тежишни задатак је завршетак чвора Нови Сад и изградња чвора Ниш.

Пруга Београд – Бар декларисана је као везна пруга у мрежи пруга за велике брзине. Посебан значај има као једина железничка веза са луком Бар, као и све актуелнија веза јужне Италије са Украјином. Пруга Београд – Бар великим делом своје трасе, по сложености геолошко-морфолошких услова, најтежи је објекат те врсте у Европи, а у техничком погледу је врхунац грађевинске технике. Она спада међу најтеже брдске пруге у свету. Многи објекти на њој су у технички лошем стању, што је, пре свега, последица и старења, недовољног и неуредног улагања у њихово одржавање. Та пруга због „уских грла“ представља приоритетни задатак ревитализације и оспособљавања за пројектоване брзине.

Изградња нових пруга предвиђена је на следећим правцима:

– Ваљево – Лозница (пруга која треба да растерети београдски чвор и на ефикаснији начин повеже Републику Српску са Србијом и Црном Гором, те са Бугарском, Грчком и Албанијом);

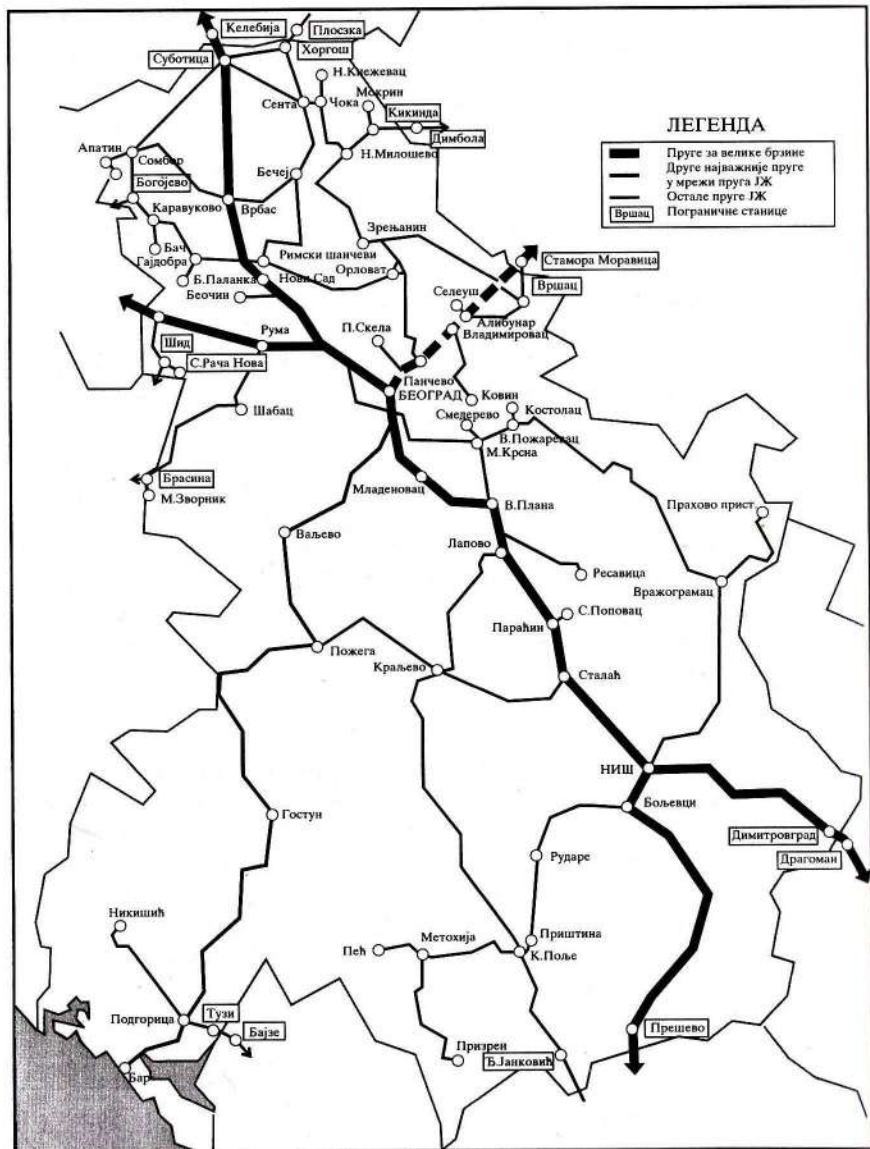
– Румунска железница (CFR) – брана ХЕ „Бердап“ – мрежа ЈЖ (пругом треба да се отклони железничка изолација источне Србије, успостави нови транзитни правац према Грчкој и Македонији и скрати пут између Букурешта и Београда);

- Пљевља – Пријепоље;
- Мокрања – Видин (Бугарска);
- Смедерево – Ковин;
- Горњи Милановац – Чачак;
- Вреоци – Аранђеловац.

Југословенска мрежа пруга за велике брзине

Југословенске железнице претходне Југославије спремно су дочекале рад на европској мрежи пруга за велике брзине још 1989. године. Тада је на нивоу Савезног министарства за саобраћај формиран Савет за велике брзине ЈЖ. Пре тога, мрежа пруга за велике брзине Југославије проучавана је кроз студије „Балкан“ и „Јадран“, и кроз разраду концепције модернизације магистралних пруга Е 70 и Е 85.

Шема 3

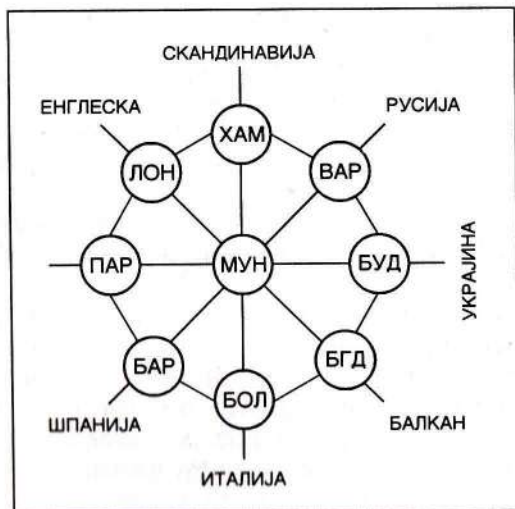
Најзначајнији међународни саобраћајни коридори преко Југославије требало је да буду покривени мрежом пруга за велике брзине. Коридори са севера и северозапада према југу и југоистоку и коридор са запада према истоку, југу и југоистоку покривају наше магистралне пруге у саставу мреже „Е“. То су пруге: Загреб – Београд – Ниш – Софија, Суботица – Београд – Ниш – Скопље – Атина и Београд – Вршац – Букурешт.

Значајне промене у токовима путника и терета у Европи настале су са геополитичким променама на њеном простору. Тако је дошло до отварања природног пута долином Дунава, који је почео прихватати путничке токове и токове терета с тешких алпских пруга. Железнице Мађарске, Аустрије и Француске већ тада су се прилагодиле насталој ситуацији. Све више се токови терета и путника у размени са Европом усмеравају преко Суботице ка Будимпешти, и даље, у Европу. До тада се целокупна размена СФРЈ са ЕУ и транзит ЕУ за Грчку и Блиски исток одвијао преко граничних прелаза у Словенији, док се преко Суботице одвијала размена и транзит са земљама СЕВ-а.

У октобру 1991. године ЖТП „Београд“ усвојило је програм „Нова железница Србије“, у којем је као приоритет у развоју железничке инфраструктуре наглашена изградња и модернизација мреже пруга за велике брзине (шема 3).

Тежиште у програму је на прузи Суботица – Београд – Ниш – Димитровград. Тиме се обезбеђује повезивање највећих градова између две метрополе (Београд и Будимпешта) и стварање најкраће могуће везе, која се, после Будимпеште, наставља даље према Бечу, Берлину и Варшави. Та магистрала има задатак да повеже Балканско полуострво са средњом Европом, па је Београд у плановима *UIC* дефинисан као једна од осам врата за улазак у средишњи део европске мреже пруга за велике брзине (шема 4).

Шема 4

Основне карактеристике будуће модернизоване пруге

Београд – Суботица

Пруга Београд – Суботица изграђена је у 19. веку као једноколосечна пруга, а пуштена у рад 1883–1884. године. Повезује три велика града, односно три железничка чвора – Београд, Нови Сад, Суботица. На основу техничко-технолошких и економских студија модернизације пруге Београд – Суботица, анализа искустава у градњи пруга за велике брзине у Европи и тенденција у развоју европских железница, постављени су циљеви и принципи модернизације пруге:

1) модернизована пруга треба да буде способна за саобраћај возова великих брзина у условима мешовитог саобраћаја. На целој дужини пруга мора да буде двоколосечна, електрифицирана и опремљена савременим сигнално-сигурносним и телекомуникационим постројењима, тако да има максималну пропусну и превозну моћ у постојећим условима;

2) пруга треба да испуни све услове предвиђене Међудржавним споразумом (АГЦ) у вези с брзином вожње, нагибом нивелете, дужином колосека за претицање, дужином перона, осовинским оптерећењима, габаритима, денивелацијом путних прелаза итд.;

3) модернизација пруге треба да буде изведена на техничко-технолошки савремен и економски рационалан начин, уз максимално задржавање постојећих железничких коридора и постојећих железничких објеката, а посебно железничких чворова;

4) распоред станица на прузи треба да одговара потребама насељених места кроз која пруга пролази и да, истовремено, гарантује потребну пропусну моћ пруге;

5) путницима, корисницима железничког превоза, треба у свим путничким станицама омогућити лак и безбедан приступ помоћу подзидника и перона до воза;

6) пројектом пруге треба повезати постојећу и планирану привреду у коридору пруге са железницом преко индустријских колосека и станица, с тежњом концентрације локалног робног рада у робним станицама чворова, робно-транспортним центрима и јавним складиштима;

7) сва укрштања путева вожње у прикључним станицама на прузи за велике брзине морају да буду денивелисана, односно без пресецања путева вожње у нивоу;

8) укрштања модернизоване пруге с постојећим и планираним друмским саобраћајницама морају да буду решена денивелацијама;

9) при пројектовању модернизације пруге треба водити рачуна о просторним целинама које пруга пресеца, о заштити природе, културно-историјских споменика и животне средине, с обзиром на предности тог вида саобраћаја у односу на друге и утицају његовог квалитета превоза на просторни план коридора.

На основу детаљних изучавања техничких карактеристика до сада пројектованих и изграђених пруга за велике брзине, искустава њихове експлоатације и техничких прописа страних железница, као и наших прописа, одређени су технички параметри за пројектовање модернизације пруге (табела 3).

Табела 3

Дужина пруге	182,3 km
Брзина вожње	250 km/h
Број колосека	2
Ширина колосека	1,435 m
Саобраћај	мешовит
Осовинско оптерећење	22,5 t, 8 t/m
Слободни профил	UIC GC
Полупречник кривине	$R_{min} = 5.000 \text{ m}$
Надвишење спољне шине	$h = 7,1 \sqrt{2/R}$
Прелазна кривина	клотоида $L_{min} = 10 h \text{ V}$
Прелазна рампа	праволинијска
Размак колосека	4,70 m
Ширина плануума	13,70 m
Површина тунелског профила	82,0 m ²
Шина	UIC 60
Причврсни прибор	еластични
Праг	армирани бетон, моноблок $l = 2,60 \text{ m}$
Дебљина застора испод прага	30 cm
Дебљина заштитног слоја	70 cm
Нагиб нивелете	Max 12‰
Заобљење прелома нивелете	Min 20.000 m, max 40.000 m
Корисна дужина претицајних колосека	750 m
Пут претрчавања	200 m
Дужина перона	
- за даљинске возове	400 m
- за локалне возове	220 m
Висина перона изнад ГИШ-а	55 cm
Дужина међуправе и чисте кружне кривине	Min 100 m
Скретнице	UIC 50 – 1: 18,5–1.200, UIC 60 – 1:26,5–2.500
Међустанично одстојање	Max 15 km
„AV“ везе	испред и иза сваке станице и на сред. $L > 10 \text{ km}$
Контактна мрежа	25.000 kV, 50 Hz
Размак стуба од осовине колосека	3,35 m
Висина контактне вода изнад ГИШ-а	5,30 m
Осигурање	двојно (класично)

Основне техничке карактеристике према којима се пројектује модернизација пруге за велике брзине Београд – Суботица

Предвиђена модернизација подразумева реконструкцију постојеће пруге у квалитетну двоколосечну пругу за мешовити саобраћај (саобраћај класичних путничких и теретних возова) и за саобраћај возова великих брзина. Пруга се максимално задржава у постојећем коридору. У првој фази планирана је градња једног колосека двоколосечне пруге, на растојању 7,5 m од постојеће пруге, а потом пребацивање саобраћаја

на новоизграђени колосек, након чега се постојећа пруга демонтира. У другој фази планирана је градња другог колосека двоколосечне пруге, између новоизграђеног и колосека постојеће пруге, на размаку од 4,70 m. Пројекат модернизације подразумева савремена техничко-технолошка решења, којима се:

- обезбеђује висок степен безбедности у одвијању саобраћаја;
- максимално уклапају у постојећу и планирану просторну структуру у коридору пруге;
- максимално поштују урбанистички и регионални планови развоја насеља и градова, њихових привреда и других грана и видова саобраћаја;
- обезбеђује еколошки најповољније саобраћајно решење.

Место железнице у систему саобраћајног обезбеђења Војске Југославије

Железница, као саставни део саобраћајног система, уједно је и део система позадинског, односно саобраћајног обезбеђења ВЈ (СбОб). Такав њен третман произилази из основних дефиниција система позадинског и саобраћајног обезбеђења Војске Југославије. Наиме, железница има широку примену у СбОб ВЈ у миру и рату. Њена мирнодопска употреба у СбОб своди се на превозење људства и материјалних средстава (МС) ради нормалног одвијања живота и рада у јединицама и установама Војске. Таква превозења не одликује масивност (обимност). Посебно значајну улогу железница има у СбОб ВЈ у ратним условима.

Масовна железничка услуга се предвиђа у току мобилизације и стратегијског развоја. Успешна мобилизација, као плански и организовани прелазак целокупних снага и средстава СРЈ из мирнодопске на ратну организацију и стање ради вођења општенародног одбрамбеног рата, зависи од уредног функционисања, поред осталог, и железнице, као интегралног дела СбОб, односно ПоОб Војске. Оно има одлучујући значај за вођење рата у целини, а нарочито у почетном периоду. Значај и улога железнице у мобилизацији недељиви су без обзира на то да ли је реч о цивилној или војној, или о мобилизацији у другим ванредним условима,¹ јер је у сва три случаја реч о масовним токовима људства и материјалних средстава.

Стратегијски развој, као радња којом се оружане снаге групишу на ратишту, војиштима, правцима и значајним просторијама ради

¹ Ванредним условима сматрају се услови који одступају од редовног стања и утврђених норми функционисања друштва без обзира на природу њиховог настанка. Могу се сврстати у две групе: ратне и ванредне мирнодопске услове. Ратним условима сматрају се стања земље која претходе ратној ситуацији, услови у току вођења рата и услови непосредно након завршетка рата. Ванредним условима у миру сматрају се стања која настају као последица различитих елементарних непогода и катастрофа (земљотреси, атмосферске непогоде, вулканске ерупције, удари метеорита и клизање земљишта) и техничко-технолошких и медицинских катастрофа (рударске катастрофе, саобраћајне незгоде, експлозије разних материја, епидемије заразних болести, и слично).

употребе по плану или према постојећој ситуацији, због концентрације масовних токова МС и људства, зависи од успешног функционисања железнице као интегралног дела система саобраћајног обезбеђења. То повећава значај железнице и њеног успешног функционисања јер је правовремени стратегијски развој услов за успешно супротстављање агресору у свакој врсти агресије и за успешно вођење оружане борбе у почетном периоду рата.

Посебно место железница има у СБОБ ВЈ у одбрамбеним операцијама у почетном периоду рата, јер се успешним извођењем операција стварају значајни услови за извршење мобилизације, стратегијски развој и припреме за функционисање земље у ратним условима, односно за даље вођење оружане борбе, па и рата у целини. У даљем току рата железница ће се, зависно од ситуације и своје отпорности на различита дејства агресора, користити на појединим деловима територије, односно своје мреже, ради маневра снагама у току вођења борбе. У таквим условима може се рачунати на железницу за задовољавање потреба да се делом материјалних резерви војске (наоружање, муниција, МЕС и резервни делови) изведе маневар. Својим функционисањем у таквим условима железница, поред осталих елемената СБОБ, омогућава организовање производње и здравственог обезбеђења и других потреба војске и становништва. На основу наведеног о систему СБОБ као интегралном делу саобраћајног система земље и његовом ослањању на саобраћајно-транспортну организацију територије, може се закључити да железница има значајно место у систему СБОБ ВЈ у миру, а поготову у рату, и то у периодима када се појављују захтеви за масовним превозењем људства и материјалних средстава.

На такво место железнице у систему СБОБ ВЈ у условима масовних превозења утиче више чинилаца (шема 5), који се могу сврстати у две групе:

Шема 5

- чиниоци засновани на искуствима о употреби железнице у СбОб армија у протеклим ратовима;
- чиниоци засновани на основним карактеристикама система железнице.

Анализа искустава из употребе железнице у саобраћајном обезбеђењу армија у протеклим ратовима

Железница се после само двадесетак година од увођења у саобраћај (1825), почела користити за ратне потребе. У периоду пре Првог светског рата њоме су тадашње моћне војне силе превозиле своје трупе и веће количине материјала. Прва војна превозења железницом организовала је Прусија 1846. године за пребацивање армијског корпуса из Вроцлава у Краков. Истовремено су и остале европске земље своје потребе за масовнијим превозењем трупа задовољавале железницом, на пример, Русија у интервенцији у мађарској револуцији.

Наредних година започет је период интензивног коришћења железнице за стратегијска премештања трупа и снабдевање. Француска је 1854. године железницом превезла око 40.000 војника из своје унутрашњости до луке у Марсељу, одакле су бродовима превозени даље ради учешћа у Кримском рату. Аустрија је 1860. године, ради вођења рата у Италији, превезла око 80.000 војника, 1.200 запрежних грла, 30 топова и 120 запрежних кола. Такође, рат Немачке и Француске, 1870–1871. године, карактеришу масовна мобилизацијска превозења железницом са обе стране (неколико стотина хиљада војника, запрежних грла, неколико десетина хиљада топова, запрежних кола и слично).

Поједине војне силе су већ тада, увиђајући значај железнице у војним превозењима, почеле издавати одређена упутства ради што успешнијег превозења. У Русији су формиране посебне јединице и установе за регулисање и обављање железничког саобраћаја, а такве војножелезничке јединице постојале су и у Другом светском рату. Значајну улогу у масовном превозењу имала је руска железница за време рата са Јапаном, 1904–1905. године. Том приликом су превозене снаге трансибирском железницом из европског дела на азијско ратиште, на удаљеност од око 8.000 km. Србија је у Првом балканском рату (1912–1913), и поред скромне железничке мреже, вучних и вучених капацитета, за 12 дана превезла око 5 дивизија пругом Београд – Ниш – Скопље.

Зарађене земље су у Првом светском рату интензивно користиле железницу за превозење јединица ради оперативно-стратегијског развоја, нарочито Француска, што потврђују следећи подаци:

- у периоду од 5. до 19. августа 1914. железницом је превезла од својих граница у 8.500 возова око 1.200.000 војника, 400.000 грла стоке и 80.000 запрежних кола;

- у бици за Верден у 3.592 воза превезла је 90 дивизија (око 1.500.000 војника) и месечно евакуисала око 150.000 војника и болесника;

– у току 1918. године за превозење људства употребљено је око 17.000 возова, а за превозење терета око 33.000 возова.

У Србији су у току Првог светског рата организовани посебни маршрутни возови, и то у току Колубарске битке. Циљ таквог начина организовања железничког саобраћаја, са возовима састављеним од два вагона, било је снабдевање муницијом из позадине у што је могуће краћем времену.

Други светски рат је показао огромну важност железнице у саобраћајном обезбеђењу зараћених армија. Железницом су обављана масовна превозења јединица, материјалних средстава и евакуација индустријских добара. Железницу за масовна превозења својих јединица највише су користили Француска, Немачка и Русија. У Русији су формиране војножелезничке јединице, које су евакуисале око 2.000 индустријских предузећа из ширег рејона Одесе. Тада је железнички саобраћај одвијан према посебном војнотранспортном графикаону, уз укидање путничког саобраћаја. Истовремено, на руској железници почели су да се примењују различити облици организовања железничког саобраћаја, који су имали за циљ што обимније превозење у што краћем времену, уз минималне губитке. Тако је за време Московске битке примењен каравански начин саобраћаја возова. Наиме, возови су отпремани у просторном интервалу који је одговарао даљини видљивости. Посебна искуства везана за употребу железнице у масовним војним превозењима стечена су у Курској бици. Совјети су, упоредо с померањем фронта, градили железничке пруге и железницу користили за дотур и евакуацију све до Берлина.

Западни савезници су, такође, знатно користили железницу за своја масовна превозења. Англо-американци су своја напредовања, након искрцавања на француску обалу, обезбедили успостављањем железничког саобраћаја и транспорта од лука до фронта. У току рата западни савезници су железницом превезли око 34.862.000 људи и 205.607 борбених група. Значајнији успеси Немачке у Другом светском рату обезбеђени су интензивнијим коришћењем железнице.

Југословенске железнице у току Другог светског рата знатно су разорене, али су са стварањем слободних територија поправљене и кориштене за потребе Народноослободилачке војске (НОВ). Први пут је на слободној територији 1941. године у Србији употребљена железница за превозење рањеника и оружја на деоницама Ужице – Чачак и Ужице – Кремна. У даљем току рата железнице су све више кориштене за превозење рањеника и болесника.

У локалним ратовима вођеним после Другог светског рата потврђен је значај железнице у превозењу за потребе оружаних снага. Вијетнамски рат је показао изузетну важност железнице у саобраћајном обезбеђењу армије. Само на две виталне железничке пруге које су повезивале Ханој са Кином (Ханој – Лонг Шен и Ханој – Лау Кај) даноноћно је радило око 200.000 радника и око 40.000 стручњака ради њиховог одржавања у употребљивом стању. Ратови вођени у Алжиру, Кореји,

Куби, Анголи итд. такође су потврдили огроман значај железнице у саобраћајном обезбеђењу.

Многе оружане снаге у свету у садашње време у свом саобраћајном обезбеђењу користе услуге железнице. Оружане снаге Русије, на пример, предвиђају обимна превозења железницом МТС према фронту, од основних фронтонских база (ОФБ) до истурених фронтонских база (ИФБ), које начелно развијају на успостављеним одсецима железничких пруга у зонама фронта, с обзиром на то да је фронту потребна велика количина МТС и да је он на простору ширине до 500 km.

Сва наведена искуства у употреби железнице у саобраћајном обезбеђењу армија, а нарочито искуства из Другог светског рата и касније, као и значај који поједине ОС, на пример Русије, придају железници, указују на:

- значај железнице у обављању масовних превозења и важност њене улоге у позадинском обезбеђењу зараћених армија;
- виталност железнице и непрекидност одвијања железничког саобраћаја и транспорта уз одговарајуће припреме и заштиту;
- могућа масовнија разарања и изложеност железнице разноврсним борбеним дејствима противника.

Анализа чинилаца који произилазе из основних карактеристика железнице

Железница, као окосница система копненог саобраћаја, сходно својим техничко-технолошким карактеристикама, осигурава себи одговарајуће место у систему СБОБ ВЈ у условима масовних превозења. На то утичу следећи чиниоци:

- разгранатост железничке мреже, односно покривеност стратегијско-оперативних праваца железничким пругама и припадајућим капацитетима;
- основне карактеристике квалитета саобраћајно-транспортне услуге железнице у условима масовних превозења;
- постојећа организација железнице и њена прилагођеност за прелаз на функционисање у ратним условима;
- оријентација на заједничко коришћење саобраћајно-транспортних капацитета железнице ради задовољења потребе за СБОБ оружаних снага;
- место железнице у систему копненог саобраћаја;
- способност железнице да за своје функционисање користи различите врсте енергија сходно тренутној ситуацији, и друго.

У СР Југославији железничка мрежа није равномерно размештена по целој територији, што је условљено разним историјским приликама, неповољним рељефом јужно од река Саве и Дунава, размештајем већих индустријских и урбаних центара итд. И поред тога, на свим стратегијским правцима, било да је реч о агресији са запада, било са истока,

може се издвојити прилично уједначен број управних и попречних железничких пружних праваца, односно пруга.

Квалитет саобраћајно-транспортне услуге железнице посматран с аспекта понуде, односно могућности задовољења захтева ВЈ за масовним превозима релевантан је чинилац који железници одређује место у систему саобраћајног обезбеђења. На одређење места железнице у систему СбОб, а тиме и на обим учешћа у задовољењу потреба ВЈ за превозом, нарочито изразит утицај имају поједини елементи квалитета саобраћајно-транспортне услуге железнице: способност масовног превозења, редовитост, брзина превозења, учесталост итд.

Способност масовног превозења подразумева могућност железнице да обави масовно превозење (превозење масовних терета) у одређеној временској јединици. Железница, захваљујући својим саобраћајно-транспортним капацитетима, омогућава превозење великих маса терета и путника на већа одстојања у релативно кратком времену. Тиме обезбеђује масовност превозења, што њеној саобраћајно-транспортној услузи даје нови квалитативни елемент. Техничка средства железничког саобраћаја и транспорта (вучна и вучена возила и инфраструктура), сходно својим карактеристикама, омогућавају:

- формирање и покретање возова са великим бројем кола и већим оптерећењем;

- већу пропусну и превозну моћ железничких пруга;

- већи степен искоришћења носивости кола;

- боље искоришћење вучне снаге локомотива итд.

Тиме се, уз одговарајућу организацију железничког саобраћаја, повећава могућност масовних превозења у релативно кратком времену.

Поред изражене способности масовног превозења свих врста терета, железница са својим превозничким капацитетима има могућност превозења масовних токова путника, што се директно одражава на превозну мобилност становништва. Њен утицај на превозну мобилност произилази, пре свега, из њене доступности становништву нижег животног стандарда, лицима са мање од 18 година и више од 60 година старости, који због материјалних и старосних могућности нису у стању да управљају путничким моторним возилима. Способност железнице за обављање масовних превозења знатно утиче и на задовољавање потреба становништва великих градова, и то кроз: свакодневна превозења на посао и са посла, стално снабдевање разноврсним асортиманом роба и снабдевање градске индустрије и привреде разноврсним сировинама и другим добрима.

Значај железнице, као саобраћајно-транспортне гране оспособљене за масовна превозења путника, произилази из потреба за свакодневним масовним превозом становништва, времена путовања, оптерећења путних саобраћајница, и слично. Истраживања спроведена у нашој земљи показала су да радник у току 24 сата изван куће проведе (од изласка на посао до повратка с посла) 50,5 одсто времена. Од тога у приградском саобраћају, с временом чекања на превозно средство, проведе око 2,5 сата, а у војњи око 1,5 сат.

Изразито преимућство железнице у масовном превозењу путника у приградском саобраћају великих градова потврђују резултати бројних истраживања, на пример, да се у току једног сата на једној релацији у једном правцу може превести:

- путничким аутомобилима 2.000 путника,
- аутобусима 8.400 путника,
- трамвајем са приколицом 18.000 путника,
- метроом 36.000 путника,
- железницом 50.000 путника.

Редовитост превозења железницом представља степен способности железнице да обезбеди редовитост одвијања саобраћајно-транспортног процеса ради задовољења потреба корисника услуга уз што је могуће ниже трошкове. Под редовитошћу, у ширем смислу, подразумева се непрекидно одвијање саобраћајно-транспортног процеса по унапред дефинисаном реду вожње. Степен редовитости се може представити изразом:

$$R_e = \frac{N_{os}}{N_p} \cdot 100\%,$$

где је:

N_{os} – стварни број саобраћалих возова у току једног дана,

N_p – планирани број возова (у возном реду) у току једног дана.

Редовитост се може исказати посебно за путнички, а посебно за теретни саобраћај. Стопроцентна редовитост се постиже на мрежама (пруге) где се покрећу сви возови дефинисани редом вожње.

Брзина превозења железницом је способност железнице као даваоца саобраћајно-транспортне услуге да одређену количину терета и путника превезе у одређеном времену. У савременом развоју саобраћајног система и тржишта саобраћајно-транспортних услуга брзина превозења је постала један од веома значајних чинилаца оцењивања квалитета услуге.

Брзина превозења може да се посматра са стране корисника и са стране даваоца саобраћајно-транспортне услуге. Корисника услуге интересује комплетна услуга, а то значи да је за њега важна брзина превозења, а не техничка брзина саобраћајно-транспортних средстава. У теретном железничком саобраћају брзина превозења постаје примаран елемент квалитета саобраћајно-транспортне услуге. Она се одређује на основу обрта товарених кола, према изразу:

$$V_{PR} = \frac{l}{\frac{l}{V_K} + \frac{l}{L_{teh}} \cdot t_{teh} + (t_{ut} + t_{ist}) K_{ui} (1 - \gamma)}, \text{ km/h,}$$

где је:

l – дужина пута превозења терета (km),

V_K – просечна комерцијална брзина теретних возова, (km/h),
 L_{teh} – просечно растојање између две техничке станице (km),
 t_{teh} – просечно задржавање теретних кола у техничким станицама на путу I (h),
 $t_{\text{от}}$ – време задржавања терета на утовару у отпремној станици (h),
 $t_{\text{ист}}$ – време задржавања терета на истовару у упутној станици (h),
 $K_{\text{ист}}$ – коефицијент рада (утовар-истовар),
 γ – коефицијент празних кола, а представља однос колских часова које су кола провела на утовару-истовару у празном стању, према укупним колским часовима.

У одређеним случајевима, брзина превозења на железници има примарни карактер у односу на друге квалитете саобраћајно-транспортне услуге, што се често дешава кад су у питању поједина превозења за потребе Војске Југославије. Корисник услуга је у таквим случајевима спреман да цену превозења подреди потреби за већом брзином превозења. Брзина превозења у путничком саобраћају добија се као однос превозног пута и времена задржавања воза на њему.

$$V_{PP} = \frac{l_p}{t_v + t_z}, \text{ km/h,}$$

где је:

l_p – дужина пута превозења (km),

t_z – време задржавања возова на успутним станицама (h),

t_v – чисто време војње путничких возова (h).

Брзина превозења условљена је техничком брзином саобраћајно-транспортних средстава и организацијом саобраћаја, која у целини одражава комерцијалну брзину. Захтев корисника саобраћајно-транспортне услуге је усмерен ка повећању комерцијалне брзине, а тиме и брзине превозења терета и путника. Анализа карактеристика процеса организације железничког саобраћаја и техничких средстава који одређују техничку брзину указује на погодности железнице као саобраћајне гране која може омогућити веће комерцијалне брзине, а тиме и брзине превозења на дужим одстојањима.

Учесталост превозења железницом, као елемент квалитета саобраћајно-транспортне услуге, чини способност железнице да на одређеној релацији обезбеди што учесталије поласке, односно доласке. На железници се учесталост може приказати изразом:

$$U_C = \frac{N_V}{24}, \frac{\text{возова}}{h},$$

где је N_V дневни број возова. Учесталост се може посматрати посебно за путнички, а посебно за теретни саобраћај. Она је, другим речима, одраз пропусне и превозне моћи одређених пружних праваца.

На одређење места железнице у систему СБОб у условима масовних превоза позитивно утиче организација ЈЖ, која се у ратним условима заснива на постојећој мирнодопској организацији. „Организација железнице у рату у потпуности се заснива на постојећој мирнодопској организацији, јер она одговара ратним потребама. Железничко-транспортна предузећа (ЖТП) покривају све делатности железничког система: организацију саобраћаја, вучу, транспорт, одржавање објеката (грађевинску оперативу) и др.“. Железница, као систем, припрема се да што безболније пређе на функционисање у ратним условима. Правилником о функционисању железничког саобраћаја у рату дефинисано је да ЖТП морају у миру обавити организационе и техничке припреме и припреме техничких капацитета за обављање железничког саобраћаја у рату. Зато у мирнодопским условима ЈЖ и ЖТП морају имати израђену и усклађену организацију рада за прелаз на саобраћај у рату. Она обухвата:

- начин коришћења постојећег или посебно припремљеног реда вожње, одређивање возова и остала одступања од постојећег реда вожње;
- организацију рада станица с ограниченим радним временом;
- поступак с возовима, локомотивама, колима, путницима, пошлицама и особљем у тренутку преласка на ратни саобраћај;
- поступак с возовима, колима, пошлицама и путницима упућеним у иностранство и из њега;
- поступак за формирање војних возова за превоз људства и опреме;
- одређивање редовног поседања вучних возила и пратње возова;
- поступак за ослобађање утоварно-истоварних колосека, рашчишћавање рампи и железничких складишта за потребе ВЈ;
- оспособљавање и опремање утоварно-истоварне механизације;
- израду плана за постављање привремених одјавница на ограничавајућим одсецима пруга;
- поступак приликом спровођења захтева команди ВЈ за изградњу привремених или монтажних покретних рампи;
- поступак приликом присилног истовара кола и привременог смештаја и чувања пошлица;
- поступак за извлачење и заштиту возних средстава, погонског и критичног материјала, као и резервних делова из чворних станица и седишта радионица у међустанци и мања службена места.

Железница са развијеном постојећом организационом структуром, с израђеном и усклађеном организацијом рада ради преласка на функционисање у рату, има значајно место у СБОб у ратним или неким ванредним мирнодопским условима, када се јавља потреба за масовним превозима. Значајно место у систему СБОб заузима захваљујући доктринарној оријентацији да се све могућности саобраћајног система и позитивна решења која он нуди усмере ка заједничком коришћењу свих његових саобраћајно-транспортних потенцијала. Заједничким ко-

ришћењем железничких потенцијала саобраћајног система земље за потребе СбОб обезбеђује се коришћење организацијских, материјално и кадровски оспособљених железничко-транспортних организација. То ослобађа ВЈ сувишних саобраћајно-транспортних капацитета, чинећи их оперативнијим и ефикаснијим.

Сва позитивна решења која нуди железнички систем (потрошња енергије, безбедност, утицај на човекову околину, економичност итд.) утичу на место железнице у систему копненог саобраћаја земље, а тиме и на обим њене употребе у систему СбОб Војске Југославије. Железница је једина саобраћајна грана у саобраћајном систему која има могућност коришћења више врста енергије ради остварења вуче (парна, дизелска и електрична). Та способност долази посебно до изражаја у ратним условима, па и другим ситуацијама када један или више система вуче могу бити елиминисани из било којих разлога, што јој такође осигурава значајно место у систему СбОб Војске Југославије.

У мирнодопским условима на мрежи ЈЖ користе се углавном два вида вуче: електрична и дизелска, а у знатно мањем обиму и парна вуча. Железничко-транспортна предузећа, приликом израде плана превоза, израђују планове вуче возова за онај вид вуче којим се обавља саобраћај у миру, и то по могућим релацијама и варијантама кретања, местима снабдевања и обрта вучних возила с потребним временима за те активности. Поред тога, ЖТП дужна су да израде планове вуче возова у условима испрекидане железничке мреже. Могућност коришћења више врста вуче, размештај капацитета за обезбеђење вуче и квалитетно израђени планови вуче утичу на обим и ефикасност употребе железнице у СбОб Војске Југославије.

Закључак

Железница као саобраћајна грана, са свим својим техничко-технолошким карактеристикама, има централно место у саобраћајном систему сваке земље, а оно је одређено многим предностима које железница има у односу на остале гране и видове саобраћаја с обзиром на енергетски, економски, безбедносни и еколошки аспект.

Европа је својим уједињавањем наметнула потребу модернизације целокупног саобраћајног система, а нарочито железнице. При томе, тежиште је на изградњи мреже пруга за саобраћај возова великих брзина. Остварење тог циља подразумева превазилажење бројних ограничења.

Југословенске железнице, заједно са железницама земаља југоисточне Европе, дефинисале су своју мрежу пруга за велике брзине да би ухватиле прикључак на европски железнички систем. У вези с тим, наша железница треба да обави бројне активности у техничком и технолошком домену везане за прилагођавање европском систему. Из тога су произишли основни стратешки правци њеног даљег модернизовања и изградње.

Железница, као окосница система копног саобраћаја, сходно својим техничко-технолошким карактеристикама, обезбедила је себи истакнуто место у саобраћајном обезбеђењу Војске Југославије. Такав њен значај у систему саобраћајног обезбеђења потврђују бројна искуства из употребе железнице у саобраћајном обезбеђењу зараћених армија у протеклим ратовима, разгранатост железничке мреже, постојећа организација на железници, њена прилагођеност за прелаз на функционисање у ратним условима, оријентација на заједничко коришћење саобраћајно-транспортних капацитета, способност коришћења различитих врста енергије и основне квалитативне карактеристике железничких услуге у условима превозења масовних токова терета и људства.

Литература:

1. П. Ковачевић, *Паневропски саобраћајни коридори, коридор X*, „Железнице“, бр. 11–12, Београд, 1997.
2. Ј. Шуманац, *Наша пруга за велике брзине Београд – Суботица*, „Железнице“, бр. 7, Београд, 1995.
3. Д. Јовановић, *Моделирање процеса превозења јединица ОС железницом* (магистарски рад), ЦВТШ КоВ ЈНА, Загреб, 1984.
4. *Војна енциклопедија* (књига 7), ВИЗ, Београд, 1976.
5. *Правилник о функционисању железничког саобраћаја у рату*, Завод за НИП делатност ЈЖ, Београд, 1988.
6. Н. Коларић, *Савремене концепције у саобраћајној политици и управљању саобраћајним системом*, Завод за НИП делатност ЈЖ, Београд, 1987.
7. В. Коларић, *Економика железничког саобраћаја*, књига I, Завод за НИП делатност ЈЖ, Београд, 1986.
8. *Концепција развоја саобраћајног система Југославије до 2010. године*, б. југословенско саветовање о саобраћају (зборник радова), Суботица, 1996.
9. Д. Јовановић, *Оптимизација организације железничког саобраћаја при масовним превозењима за потребе ОС* (докторска дисертација), ЦВТШ КоВ ЈНА, Загреб, 1991.

Попуна Војске старешинским кадром – стара тема и нове дилеме

УДК 355.11

Др Зоран Килибарда, пуковник

Непрекидна прогресија образовних захтева и наглашена диференцијација занимања у оквиру војне професије намећу потребу сталног дограђивања система војног школства, односно изналажења најпогоднијих решења за обезбеђивање потребних профила старешина.

У чланку је размотрена могућност комбиновања јединственог и диференцираног основног професионалног оспособљавања старешина, анализиране су предности и ограничења различитих (актуелни и потенцијални) начина (извора) попуне Војске Југославије одговарајућим профилима официра и подофицира и, на основу тога, сугерисане одређене измене у систему војног школства ради његове рационализације.

Увод

Примарна функција сваког система војног школства јесте основно професионално оспособљавање официра и подофицира. Том функцијом обухваћена су два основна образовна задатка – оспособљавање за рад на почетним старешинским дужностима и оспособљавање за даље школовање, односно усавршавање у струци. Наравно, без обзира на ниво школовања и варијанту реализације, први задатак је значајнији јер је реч о строго наменском школовању, после којег је сваком унапред загарантовано радно место с релативно великим овлашћењима и високим степеном одговорности. Па, ипак, у сваком програму основног професионалног оспособљавања знатан простор је уступљен садржајима који нису, барем нису непосредно, у функцији обављања дужности за коју се ученик (студент) припрема, већ служе као образовна основа за накнадно усавршавање у струци. Удео тих садржаја требало би да зависи од тога какав се развојни пут предвиђа за поједине категорије старешина.

С обзиром на то да сви официри не могу (нити је то потребно) да прођу све ступњеве усавршавања, а поготову да сви не могу да се домогну највиших чинова и положаја, намеће се питање, да ли је рационално да сви пролазе исти програм основног професионалног оспособљавања. Ако то није рационално, разлика би требало да постоји управо у делу програма са садржајима који се односе на оспособљавање за даље школовање – усавршавање. У том случају, комплексан програм требало би да је резервисан за оне најперспективније – брижљиво

одабране кандидате предвиђене (на основу испољених предиспозиција) за континуирано усавршавање у струци и промоцију до највиших нивоа војне хијерархије. Остале кандидате, онда, не би било нужно (у процесу основног професионалног оспособљавања) оптерећивати свим садржајима који су релевантни за више ступњеве усавршавања.

У сваком случају, основно професионално оспособљавање официра и подофицира, било да је јединствено или диференцирано, као прва етапа у обликовању старешинског кадра, чини основу читавог система војног школства. Оно својом наменом, програмском основом, трајањем и облицима организације умногоме изнуђује решења за остале делове система. Зато, када се говори о потребним профилима официра и подофицира као чиниоцу релевантном за пројектовање система војног школства, треба првенствено да се узимају у обзир профили за почетне старешинске дужности и могући начини добијања тих профила. Ваљана поставка тог сегмента система обезбеђује да систем буде релативно стабилан, односно омогућава да се он накнадно дограђује и поправља без задирања у његове основе.

Постојећи систем школства у Војсци Југославије пројектован је тако да обезбеђује основно професионално оспособљавање свих профила официра и подофицира за почетне старешинске дужности у родовима и службама за сва три вида оружаних снага, осим за почетне дужности у санитетској, правној и грађевинској служби, које обезбеђују старешински кадар преузимањем стручњака школованих на факултетима у цивилству, уз њихово претходно војностручно оспособљавање.

У средњој војној школи, односно у школским центрима Војске Југославије, образује се укупно 40 различитих профила подофицира, на Војној академији 17 профила родовских официра и на Војнотехничкој академији 19 профила официра служби. На основу броја и врста профила (специјалности) по родовима и службама и поређењем тог стања са стањем на крају шездесетих и почетком седамдесетих година, у периоду највећих промена у систему војног школства Југославије (уздизање подофицирских школа на ниво потпуне средње школе и војних академија на ниво високе школе – факултета), може се запазити неколико тенденција релевантних за прогнозу кадровских потреба у Војсци Југославије и за сагледавање могућих начина задовољавања тих потреба.

Основне карактеристике диференцијације занимања у војној професији

Темпо „умножавања занимања“ у војној професији је такав да се у последњих двадесетак година број профила официра и подофицира за почетне дужности увећао за око 1,3 пута. Потреба за увођењем нових профила више је изражена на нивоу средње, него на нивоу више и високе стручне спреме, што је и разумљиво с обзиром на то да су старешине на формацијским местима са средњом стручном спремом

непосредније одговорне за употребу, експлоатацију и одржавање средстава војне технике, тако да се њихово специјалистичко образовање нужно усредсређује на овладавање само једном „породицом“ борбених и других система или само на један систем. Најбољи пример за то јесте умножавање специјалности подофицира у роду артиљеријско-ракетних јединица ПВО које би, свакако, било још израженије да је тај род био у могућности да се опреми, ако не са свим, онда барем већином система ПВО који се налазе на тржишту наоружања и војне опреме.

Већи степен конкретизације радних функција и задатака на формацијским местима са средњом стручном спремом има за последицу и нешто већу издиференцираност профила подофицира него профила официра, што одговара и теоријским поставкама о специјалистичкој професионалној култури као доминантном типу стручности на нижим нивоима образовања.

Највеће је повећање броја профила (појава нових специјалности) у тзв. високо софистицираним родовима и службама, у којима се савремена научно-технолошка и техничка достигнућа највише и примењују (артиљеријско-ракетне јединице ПВО, ваздухопловно-техничка служба, веза итд.).

У вези с наведеним трендовима, треба узимати у обзир следеће: прво, да су ти трендови знатно израженији у технички модерно опремљеним и организационо разуђеним армијама и, друго, да је, због сталног повећања удела и значаја техничке надмоћности војске за укупан однос снага, па и за психолошку надмоћност једне војске над другом, модернизовање техничке компоненте оружаних снага и њему примерено образовање старешинског кадра неминовност коју држава мора да испоштује у мери у којој војску сматра гарантом своје независности.

Шта је још сасвим извесно, и шта се може очекивати као вероватно у вези с наведеним о потребним профилима официра и подофицира за почетне старешинске дужности у Војсци Југославије?

Сасвим је сигурно да ће се, у односу на садашње стање, значајно променити однос између потребног броја старешина (официра и подофицира) командног профила и потребног броја старешина техничког профила. Трансформацијом пешадијских јединица у моторизоване јединице, односно моторизованих у мотомеханизоване и механизоване јединице; прелазак са вучне артиљерије на самоходну артиљерију; замена цевних система ПВО ракетним системима; механизовање радова инжињеријског обезбеђења борбених дејстава; информатичка подршка система командовања и слично само су неки од јасно назначених праваца развоја Војске који потврђују потребу за прогнозираном променом кадровских потреба. У вези с тим, неосновано је да се рачуница о потребном броју официра (подофицира) појединих профила одређује на основу тренутно важећих пропорција, без увођења одређеног коефицијента повећања удела официра (подофицира) техничких профила у предвиђеном укупном броју професионалних војних лица у Војсци.

Сигурно је, такође, да ће се, као последица општег тренда диференцијације занимања у војној професији, стално повећавати број потребних профила (специјалности) за попуњу Војске. То повећање ће, вероватно, бити карактеристичније за профиле подофицира него за профиле официра. Разлог је то што се под оспособљавањем за радна места са стручном спремом (без обзира на врсту професије) подразумева врхунско овладавање одређеним бројем конкретних операција – радних задатака, док се под оспособљавањем за радна места са високом стручном спремом првенствено подразумева усвајање одређених општих принципа, начела и правила који су применљиви у више ситуација, тако да један радни профил са високом стручном спремом обично „покрива“ подручје неколико радних профила ниже стручне спреме. Стога се, у догледно време, може говорити, на пример, о диференцијацији сада јединственог профила артиљеријског подофицира на профил подофицира земаљске артиљерије и профил подофицира противоклопне артиљерије.

Када је реч о профелима подофицира и официра служби, значајне промене могу се очекивати у смеру њихове веће сличности (посебно у делу стручно-специјалистичке компоненте) с одговарајућим профелима стручњака који се школују у школама и на факултетима у цивилству. На то указује и чињеница да се многа од средстава (опрема) за опслуживање борбених система и система командовања, и средстава за обезбеђење борбених дејстава (информатичка опрема, осматрачка средства, средства телекомуникација итд.) масовно користе и у невојне сврхе, а проблеми њихове конструкције, развоја, експлоатације и одржавања изучавају се у цивилним школама и факултетима. У вези с приближавањем, односно преклапањем цивилних и војних профила, можда је оправдано говорити и о могућности „преименовања“ неких профила официра (подофицира) у профиле цивилних лица на служби у Војсци Југославије, уколико њихове радне обавезе и начин њиховог извршавања немају типично војна обележја, као, на пример, функција командовања, односно положај претпостављеног.

Војну професију, као и сваку другу, и то сва њена подручја, карактерише веома широк распон радних места у погледу степена сложености задатака, односно нивоа стручне спреме неопходне за њихово обављање. Са тог становишта, садашње решење система школовања у ВЈ, којим се предвиђа само школовање старешина са средњом стручном спремом (подофицири) и старешина са високом стручном спремом (официри), треба озбиљно преиспитати. Последица таквог решења јесте већ евидентан, а у перспективи ће бити још израженији, мањак кадра за попуњу формацијских места која по захтевима премашују општевојну и стручно-специјалистичку компетентност подофицира са средњом стручном спремом, а, с друге стране, недовољно искоришћавају, а тиме и девалвирају, високу стручну спрему официра оспособљеног за виши ниво стручног ангажовања. Распоређивање подофицира на таква места неминовно би довело до снижавања критеријума

и повлађивања импровизацијама, јер не може се доследно захтевати, а поготову се не може од некога очекивати да беспрекорно ради нешто за шта није ни формално, ни фактички оспособљен. У другом случају, попуна таквих радних места официрима с високом стручном спремом типичан је пример тзв. непродуктивног запошљавања (од којег је озбиљно боловала читава привреда социјалистичких земаља), што је евојеврстан луксуз који не могу себи да дозволе ни многе богатије земље. Последице и у једном и у другом случају углавном су добро познате и не би их требало занемаривати.

Да би се премостио тај кадровски јаз, потребно је да се дефинише, у ствари реafirмише, профил старешине са стручним компетенцијама које би надмашивале ниво средње стручне спреме подофицира онолико колико је неопходно да се тим профилем адекватно „покрију“ официрске дужности на које је нерантабилно постављати, а поготову нерентабилно дуже задржавати, официрски кадар с високом стручном спремом. У систему школства у ЈНА постојала су решења у духу овог предлога (трогодишње школовање официра техничке службе еквивалентно првом степену факултета, школовање за стицање више војне спреме, а и полагање испита за чин потпоручника). Први од та три начина произвођења официра дуго је обезбеђивао већину кадра техничке службе чија стручна компетентност за област техничког одржавања никада није била спорна. Искуства у вези са произвођењем официра са вишом стручном спремом различита су: од тога да се то решење оцењује као „пун погодак“ до тога да се сматра потпуним промашајем, што се (и једно и друго) углавном приписује ваљаности избора кандидата.

Осим сопствених искустава, на разматрање потребе уграђивања у систем школовања ВЈ још једног образовног ступња еквивалентног нивоу више стручне спреме, односно првом ступњу факултета, упућују и решења у иностраним војношколским системима. Мада се она међусобно разликују, чињеница да већина земаља с респективном традицијом војног школства има две категорије официра – једну која добија комплексно опште и општевојно образовање као предуслов за промоцију до највиших чинова и положаја, и другу, за коју је резервисан скромнији образовни програм примерен захтевима старешинских дужности на нижем нивоу руковођења – довољан је разлог да се постави питање реактивирања неких наших решења те врсте или преузимања неких страних решења (у оригиналној или модификованој варијанти).

Могући начини – извори попуне војске потребним профилима официра/подофицира

Могућа су углавном три начина попуне Војске потребним профилима официра и подофицира. Први начин, који је у нас и у већини других земаља основни начин попуне, јесте школовање у сопственим

војним школама. Други начин попуне је школовање у иностраним војним школама. Он је, осим што се практикује као облик међуармијске сарадње, заступљен у земљама чија се војна организација умногоме ослања на армију земље блиског партнера или армију земље татора. Трећи начин попуне је војностручно оспособљавање стручњака школованих у цивилним школама и на факултетима, а јавља се у два вида: као накнадно (након завршавања школе – факултета) и као паралелно оспособљавање (упоредо са студирањем). Тај начин се углавном користи за попуњу војске подофицирима, резервним официрима и официрима служби. Према томе, може се рећи да се у првом случају попуне војска ослања искључиво на интерне изворе (сопствене школе), док се у друга два случаја укључују екстерни извори (иностране војне школе и школе и факултети у друштву).

Југословенска народна армија користила је углавном интерне изворе попуне. Екстерни извори (варијанта војностручног оспособљавања стручњака школованих на цивилним факултетима) коришћени су само као допунски – за добијање појединих дефицитарних профила официра техничке службе и као основни начин обезбеђивања официра санитарске, ветеринарске, правне и грађевинске службе. Школовање у иностраним војним школама имало је само симболичан удео, јер је коришћено само као облик усавршавања старешина, а не и као варијанта основног професионалног оспособљавања.

Војска Југославије укључила је екстерне изворе и за добијање подофицирског кадра, и то: у варијанти војностручног оспособљавања свршених ученика средњих школа и у варијанти две године школовања у средњој школи и цивилству и две године школовања у средњој војној школи, односно у одговарајућем школском центру.

Интерни извори попуне

Сваки од тих начина – извора попуне има добре и лоше стране – предности и ограничења. Ослонац на искључиво интерне изворе попуне (сопствене школе – академије) омогућава војсци да пресудно утиче на све фазе образовног циклуса у процесу основног професионалног оспособљавања и усавршавања старешина – од утврђивања образовних потреба, селекције кандидата, дидактичког обликовања и контроле наставног процеса, до вредновања резултата васпитно-образовног рада. Дакле, у том случају војска је у прилици да сама креира „производ“ (жељени профил старешина) према својим потребама, и да бира (у оквиру понуде) „материјал“ (кандидати) који ће да обликује до финалног производа. Из тога произилазе барем две предности интерног извора попуне: прво, адекватност производа који тај извор може да понуди (јер је реч о стриктно наменској производњи), и друго, поузданост извора, тј. предвидљивост исхода „производње“ у погледу квалитета и количине готових „производа“ и права располагања производом.

Будући да у том случају Војска сама планира, организује и контролише производњу сопственог кадра и само она (бар за одређено, унапред познато време) има право да њиме располаже, она је релативно независна од система школства у друштву (тачније, од појединих његових делова), и, самим тим, мање осетљива на евентуалне поремећаје у њему, што је, несумњиво, једна од предности одређења за интерне изворе попуне. Међутим, та релативна независност (или само привид о независности) скоро неизбежно изазива осећај самодовољности, што, временом, од аутономног система ствара затворен систем или, у најбољем случају, недовољно отворен систем који, и када не спречава, сигурно не подстиче размену идеја, кадра и средстава с одговарајућим сегментима система образовања у друштву. Такав (затворен) систем је нужно предимензионисан систем. Тежећи да има све, он ствара, често импровизујући, и оно што већ постоји надокхват руке, па и у бољој варијанти, у цивилству. Наравно, свако предимензионисање прати нерационално располагање кадром и средствима. То, осим што чини сложенијим функционисање система, додатно повећава цену школовања, што, коначно, тај начин попуне чини веома скупим.

Екстерни извори попуне

Када се у војним школама одређеној квалификацији стеченој у цивилству само додаје војностручна компонента (без повећавања нивоа стручне спреме) као разлика између потребног профила старешине и њему најсроднијег профила који се образује у некој од цивилних школа (факултета), систем војних школа растерећен је бројних образовних функција и поштеђен већине организационо-техничких проблема и материјалних издатака који прате комплетно вишегодишње школовање с целокупним интендантским и санитарским збрињавањем ученика (студената). Конкретно, дипломирани студенти факултета и свршени ученици средњих школа апсолвирани су већину општеобразовних и опште стручних садржаја који су предвиђени за профил старешине до којег треба да се доквалификују. Изостајање тих садржаја из програма њиховог војног дошколовања своди то школовање у оквире специјалистичких курсирања, које се временски углавном уклапа у трајање служења редовног војног рока. На тај начин трошкови смештаја сведени су скоро на ниво неизбежних издатака у ту сврху – на трошкове опште војне обавезе. Смањивање трошкова школовања само на тој ставци, чак и да се не рачунају непосредни трошкови образовног процеса, чини тај начин попуне неоспорно рентабилнијим од вишегодишњег комплетног школовања у војним школама. Економичност је, без сумње, његова велика предност, коју није потребно доказивати, нити је потребно посебно образлагати њен значај за Војску, поготову када је реч о војсци са slabим материјалним стањем. Али, та предност има своју цену. У чему се она огледа?

Услови под којима је могуће ослањање Војске на цивилне факултете као изворе попуне

Да би се од стручњака школованих у цивилству војностручним оспособљавањем (након завршетка или у току школовања) обезбедили адекватни профили старешина за попуну Војске Југославије потребно је да се испуне три главна услова:

1) да се на некој од школа (факултета) у цивилству школују профили који су по општеобразовној компоненти довољно слични појединим профилима старешина потребних Војсци, тако да њихово војностручно оспособљавање може да се обави у знатно краћем времену од оног које би било потребно за комплетно школовање тих профила у војним школама, тј. да буде, с тог становишта, довољно економично;

2) да је просечна годишња продукција стручњака погодних за брзу и рентабилну „прераду“ у одговарајуће профиле војних старешина довољно велика да се из тог контингента може издвојити део довољан да подмири просечне годишње потребе Војске;

3) да међу стручњацима за које је Војска заинтересована има довољно оних који су за војску заинтересовани – који су вољни да се доквалификују за профил војног старешине.

Када је реч о профилима официра за командне дужности у родовима Војске Југославије први услов, очигледно, не може да буде задовољен, с обзиром да се фундаментални садржаји на којима се тај профил образује (тактика, оператика, стратегија, руковођење и командовање итд.) не изучавају ни на једном цивилном факултету (барем не у програму једног истог смера).

Општевојна и војностручна компонента образовног профила родовских подофицира такође нема еквивалент у неком од профила који се школују у цивилству. Међутим, општеобразовна компонента профила подофицира скоро је идентична с општеобразовном компонентом већине средњошколских профила. С обзиром на то да та компонента „покрива“ око трећине образовног профила подофицира, остатак који чине садржаји војне струке није ни по сложености, ни по обиму такав да се његово изграђивање (уз извесно растерећење програма) не би могло, у варијанти интензивне војне обуке, сместити у временски оквир раван трајању редовног војног рока. Једногодишње специјалистичко школовање будућих подофицира у родовским школским центрима то сасвим убедљиво потврђује.

У случају профила официра служби ситуација је знатно повољнија са становишта могућности добијања тих профила с ослонцем на екстерне изворе попуне. Наиме, осим профила официра санитарске, ветеринарске, правне и грађевинске службе, који се добијају искључиво војностручним оспособљавањем дипломираних студената одговарајућих цивилних факултета, скоро свих 19 профила официра осталих служби Војске Југославије, који се сада школују у Војнотехничкој академији

ВЈ, више или мање, слични су у погледу општестручне компоненте са неким од профила који се школују на цивилним факултетима.

О томе колика та сличност може да буде најбоље показује податак да студенти на смеру вездухопловно-техничке службе на ВТА, поред дипломе академије, добијају и диплому електротехничког, односно машинског факултета. Међутим, у структури профила који се школују на ВТА знатан удео имају општевојна и војностручна и специјалистичка компонента, којих нема у профилима школованим на цивилним факултетима. Да би се надоградњом тих компонената на профил цивилног стручњака добио адекватан профил официра службе потребно је време пропорционално обиму и сложености образовних садржаја на којима се наведене компоненте заснивају. Уколико је то време краће, утолико је тај начин попуне економичнији у односу на комплексно школовање у Војнотехничкој академији. Истовремено, то је један од момената од којег зависи да ли ће се наћи довољно кандидата за војно дошколовање.

У актуелним програмима ВТА, за друштвене и општевојне предмете резервисано је око 800–1.000 часова; за војностручне предмете око 800–1.300 часова и за посебне облике наставе од 200 до 700 часова. С обзиром на то да се ти садржаји не изучавају ни на једном од факултета, или се, у најбољем случају, неки од њих делимично изучавају кроз изучавање аналогних садржаја, намеће се следећи закључак: да би, на пример, дипломирани студент електротехничког или машинског факултета био у погледу опште војне и војностручне компетентности раван дипломираном студенту ВТА, требало би да проведе на обуци у војним школама око две године. Двогодишње школовање, у односу на петогодишње (колико траје на ВТА), било би за Војску велика уштеда, али тешко је поверовати да би такав аранжман био довољно атрактиван за младе стручњаке из цивилства, чак и да је метеријални стандард војних лица значајно бољи од постојећег. С тога, намеће се питање да ли постојећа варијанта образовања официра служби има прихватљиву алтернативу.

По свему судећи, факултети не могу адекватно да замене Војнотехничку академију уколико се не успоставе нови облици сарадње, односно већи степен интеграције војног школства и школског система у друштву. Најповољнија варијанта сарадње у функцији рационалисања образовања официрског кадра била би да се на одговарајућим факултетима отворе посебни смерови, (попут, на пример, смера војног машинства на машинском факултету), према програму уговореном између Војске и факултета, где би се школовао кадар за попуну формацијских места официра у појединим службама Војске Југославије. Основна предност наменског школовања по уговорном аранжману јесте флексибилност решења које омогућава да се у образовању старешинског кадра искористе тренутно најкомпетентнији стручњаци и најбоља наставна база са обе стране (у Војсци и на факултетима). Истовремено, уговореном „производњом“ у кооперацији, поред адекватности „производа“, било би лакше задовољити и друга два услова за примену екстерног начина попуне: обезбе-

дити поузданост и издашност извора попуне и учинити начин попуне довољно атрактивним да заинтересује потребан број потенцијалних кандидата и тако осигурати жељену количину адекватног „производа“.

Под атрактивношћу наменског школовања подразумева се, пре свега: 1) да Војска финансијски спонзорише кандидате; 2) да се адекватно упошљавају дипломирани студенти, и 3) да се адекватно вреднује рад у Војсци. За испуњење првог и трећег услова неопходно је, свакако, побољшање материјалног стања у Војсци, и то је претпоставка на коју се може рачунати тек након промене општег статуса војне професије и друштву. Међутим, ништа мање важан услов за опредељивање младих за наменско школовање (запошљавање у Војсци у статусу војног лица и за остајање у тој служби) јесте примереност њихових радних задужења нивоу стручне компетентности, што подразумева могућност усавршавања уз рад и путем рада. Дobar инжењер, чак и да је знатно боље плаћен него што сада јесте, неће остати у Војсци дуже него што мора ако ради послове које може да обавља и лице са нижим степеном стручне спреме. То неадекватно упошљавање вероватно је један од разлога за различиту заинтересованост, на пример, лекара и инжењера за службу у Војсци. Инжењери сигурно нису пробирљивији од лекара, нити су лекари у Војсци боље плаћени од инжењера, па ипак, санитарска служба има мање проблема од техничке службе да се попуни кадром школованим у цивилству и да га задржи у служби у статусу војног лица. Према томе, када се наменско школовање на факултету препоручује као најрентабилнији начин попуне Војске узимају се првенствено у обзир формацијска места официра служби која обезбеђују продуктивно запошљавање факултетски образованог кадра, тј. максимално искоришћавање високог степена стручне спреме. То би, конкретно, могла да буду места у развојним и научно-истраживачким установама и кључна места у области експлоатације и одржавања техничких средстава. Остала формацијска места официра у службама Војске могла би се попуњавати профилима са нешто нижим нивоом знања из фундаменталних дисциплина струке, али с израженом војностручном и специјалистичком компонентом. То је онај бројнији кадар на којем треба да почивају елементарне функције служби и који Војска мора да производи и усавршава у сопственим школама.

Школовање у иностраним војним школама као могући извор попуне ВЈ

Други вид екстерне попуне – школовање у иностраним војним школама, заслужује пажњу из два разлога: као могућност да се избегне школовање појединих профила официра у изузетно малим наставним групама, и као прилика да део старешина, школујући се у иностранству, непосредно сними и доживи организацију и функционисање оружаних снага појединих земаља партнера или татора, па и потенцијалних

противника, и да се изворно обавести о доктрини употребе тих снага, што је и један од циљева тог облика међуармијске сарадње. Међутим, с обзиром на статус СРЈ у међународној заједници и њен недовољно јасан став према актуелним пројектима великих сила, као и то да већ имамо развијену наставну базу за школовање свих профила старешина, било би нереално очекивати, а и неразборито предлагати, да се у догледно време Војска, за добијање било којег профила официра или подофицира, ослони искључиво на војне школе у иностранству. Тај вид попуње, и када буде реактивиран, имаће само споредан удео – као усавршавање официра, а не и као облик њиховог основног професионалног оспособљавања.

Наведене добре и лоше стране – предности и ограничења, могућих начина, односно извора попуње Војске потребним профилима официра и подофицира подсећају на добро познату истину да идеалног начина (извора) нема. Настојање да се такав начин пронађе упућује, у најбољем случају, на најповољнији, постојећим условима најпримеренији начин. Колико ће тај одабрани начин бити близак идеалном зависи од ваљаности критеријума избора и доследности у њиховој примени. Проблем избора био би релативно једноставан када би постојао само један релевантан критеријум, или када би међу критеријумима један био толико доминантан у односу на остале да се они могу и занемарити. Наравно, када је реч о избору најповољнијег начина добијања појединих профила официра и подофицира ситуација се знатно разликује од наједноставније. Релевантних критеријума има више, а то, скоро увек, значи могућност да се уважавањем једног од њих изневери неки од осталих критеријума. Тек када су истовремено задовољени основни захтеви више релевантних критеријума може се говорити о ваљаности бирања и добром избору.

У случају избора најповољнијих начина (извора) попуње Војске потребним профилима официра и подофицира неопходно је да се узимају у обзир барем три основна критеријума: 1) квалитет официра (подофицира) који се може добити из одређеног извора; 2) поузданост извора и 3) економичност.

У којој мери поједини начини добијања официра и подофицира задовољавају ове критеријуме?

Најрационалнији начин добијања подофицира

Када је реч о обезбеђивању подофицерског кадра за Војску Југославије, у оптицају су углавном три решења:

1) комплетно школовање у средњим војним – подофицерским школама;

2) војностручно оспособљавање (тзв. специјалистичко школовање) свршених ученика средњих школа у цивилству у школским центрима ВЈ;

3) комбинација цивилног и војног средњошколског образовања (две године школовања у средњој школи у цивилству и две године у средњој војној школи, односно школском центру).

У погледу рационалности и економичности, специјалистичко школовање након завршене средње школе у цивилству има апсолутну предност у односу на остала два решења. Са становишта поузданости, пак, најпогодније је прво, а најпроблематичније треће решење. Наиме, подофицирски кадар добијен вишегодишњим систематским образовањем у војним школама традиционално је најприврженији војсци – највише везан за војску. За то постоје барем два разлога: прво, вишегодишње навикавање на режим војне организације, и то у узрасту када се усвајају и стабилизују вредносне оријентације и стилови живота и када је могућ и веома вероватан висок степен идентификовања с организацијом којој се припада, и друго, недовољна конкурентност подофицирске квалификације на тржишту радне снаге, што значајно ограничава могућност „класичног“ подофицира да се без додатног образовања афирмише радом изван армије и обезбеди себи задовољавајућу промоцију у друштву.

Што се тиче стручне компетентности подофицира, реално је очекивати да бар минимална предност буде на страни оних који су се дуже обучавали за одређен посао, дакле, на страни подофицира са завршеном потпуном средњом војном школом. Наравно, стручност је само једна, мада главна компонента профила, тако да се само на основу ње не може изрицати дефинитиван суд о укупном квалитету одређене категорије подофицира. У вези с тим, вредне су пажње процене анкетираних старешина ВЈ исказане у одговорима на питање: „Које категорије подофицира (с обзиром на начин њиховог школовања) најуспешније обављају своју дужност?“¹

Већина старешина, чак 72,39 одсто, процењује да најбоље обављају своју дужност подофицири са завршеном четворогодишњом средњом војном школом. У корист подофицира са двогодишњим специјалистичким школовањем у школским центрима изјаснило се 11,96 одсто испитаника, а најмање (5,22 одсто) дало је предност подофицирима с једногодишњим специјалистичким школовањем. Истовремено, 10,43 одсто испитаника проценило је да међу упоређиваним подофицирима нема значајних разлика.

Истина, између појединих категорија испитаника има у вези с тим значајних разлика, али оне углавном не доводе у питање предност подофицира са средњом војном школом. Једино међу старешинама РВ и ПВО има више оних који су се изјаснили у корист подофицира са специјалистичким школовањем (52,77 према 38,89 одсто). Према томе, гледано у целини, може се рећи да су старешине војних школа и слушаоци Генералштабне школе и Школе националне одбране, који су чинили узорак испитаника, сагласни у процени да у већини случајева

¹ Истраживање је обављено у првој половини 1997. године, на пригодном узорку старешина Војске. Узорак су чинили сви слушаоци ШНО и ГПШ и старешине организацијских целина (начелници одељења/одсека, катедри и класа студената) у свим војним академијама, школским центрима, Средњој војној школи и Војној гимназији. Укупно је испитано 460 старешина.

подофицири са завршеном средњом војном школом успешније обављају дужности од подофицира који су добијени специјалистичким школовањем средњошколаца у школским центрима.

Судећи по тим резултатима, не би требало да буде дилеме око тога који је најбољи начин основног професионалног оспособљавања подофицира. Па ипак, потребан је одређен коментар у вези с добијеним резултатима, односно околностима у којима су добијени. *Прво*, подофицири са завршеном четворогодишњом средњом школом које су испитаници били у прилици да упознају и стекну увид у њихов рад школовали су се у време када је војни позив у Југославији био довољно атрактиван да се за војне школе определи потребан број квалитетних кандидата. Захваљујући тој околности, подофицирски кадар у средњој војној школи производио се од доброг улазног „материјала“. Насупрот томе, специјалистичко школовање, као начин образовања подофицира, отпочето је у време општег пада угледа војне професије у нашој земљи и, сходно томе, знатно слабијег интересовања за војне школе, услед чега је смањена могућност бирања кандидата према некадашњем строжем критеријуму. Опредељење за службу у Војсци за многе је постало присилно решење – избор изнуђен егзистенцијалним проблемима (немогућност запошљавања) а не мотивацијом за војни позив. Све то, а не само квалитет специјалистичког школовања, може да буде узрок слабије ефикасности подофицира добијених на тај нови начин. *Друго*, за разлику од школовања у средњој војној школи, које има дугу традицију и чини добро уходану праксу, специјалистичко школовање у нас је новина – тек заживела пракса са свим слабостима типа „дечијих болести“, које неизоставно треба да се одболују. То, наравно, може да буде, и вероватно јесте, један од узрока почетне инфериорности специјалистичког школовања у односу на школовање у средњој војној школи. *Треће*, можда и најважније за разјашњење уочених разлика у квалитету рада упоређиваних категорија подофицира, јесте (не)усаглашеност начина школовања подофицира и дужности које они обављају у пракси. Наиме, познато је да је због хроничне дефицитарности официра нижих чинова раширена пракса да подофицири обављају задатке и да се и формално постављају на дужности које су у већини армија резервисане скоро искључиво за офицере. Када се на таквим дужностима нађу подофицири са вишегодишњим школовањем у средњој војној школи и подофицири са знатно краћим специјалистичким школовањем разумљиво је да ће они са скромнијим војностручним знањем да се покажу као знатно инфериорнији него у случају да обављају само послове за које су првенствено оспособљавани.

Према томе, ако Војска настави са досадашњом праксом да подофицирима додељује надлежности официра, онда мора да им обезбеди и више и квалитетније образовање (више и од оног које су својевремено добијали у средњој војној школи). Међутим, у већини армија улога подофицира се углавном своди на улогу инструктора у обуци, при чему се командна надлежност ограничава искључиво на командовање најни-

жим формацијским саставима (посада, послуга, одељење), док је командовање водом резервисано за старешине с официрским чином. Уз такву расподелу улога, између официра и подофицира, вишегодишње школовање подофицира једноставно није неопходно, а с обзиром на то да је изузетно скупо, не би требало да се прихвати као перспективно решење.

Услови у којима је оправдано постојање војне гимназије

Када је реч о најпогоднијем начину, односно извору за добијање профила официра, прво питање које треба да се размотри јесте питање улоге у оправданости постојања војне гимназије. Према основној намени, војна гимназија треба да буде поуздан извор ваљане попуне војних академија кандидатима чија персонална својства и образовни ниво одговарају захтевима школовања у војној академији. Захваљујући константно добром одзиву основаца на конкурс за војну гимназију, као и високим образовним стандардима које је она изградила, свако ко заврши војну гимназију објективно је у могућности да заврши и војну академију, под условом да је за то довољно мотивисан. Са тог становишта, војна гимназија је не само поуздан извор попуне војне академије него и сигуран начин за добијање задовољавајућег официрског кадра. Међутим, на тај начин, цена основног професионалног оспособљавања официра увећава се за цену школовања у војној гимназији, коју, осим стандардних трошкова средњошколског образовања, додатно оптерећују трошкови интендантског збрињавања ученика и трошкови посебне војне обуке, које нема у осталим средњим школама из којих се војне академије такође попуњавају.

Увећање трошкова основног професионалног образовања официра било би неопходно и оправдано, односно за Војску прихватљиво, ако би на неки начин било компензовано. Једна врста компензације, свакако, јесте поузданост попуне војних академија, што је у време смањеног интересовања средњошколаца за војни позив веома значајно и аргумент у прилог залагања за постојање војне гимназије. Наравно, снага тог аргумента била би много већа када би гимназија својом продукцијом у потпуности задовољавала потребе војних академија. Друга добит од постојања војне гимназије (и компензација за трошкове које она прави) требало би да буде висок квалитет официрског кадра који из ње потиче. Међутим, резултати нашег истраживања нису потврдити то очекивање. Наиме, међу анкетираним старешинама (слушаоци ГШШ и ШНО и старешине војних школа и школских центара) највише је оних (30,22 одсто) који процењују да старешинске дужности најбоље обављају официри који су пре војне академије завршили неку од средњих школа у цивилству. Друго место у вези с тим питањем припало је (са 26,52 одсто гласова испитаника) официрима са завршеном средњом војном школом, док су се војни гимназијалци, са 17,83 одсто гласова нашли на трећем месту. Истовремено, није мало старешина (24,83 одсто) који сматрају да међу упоређиваним категоријама официра нема значајних

разлика, дакле да врста школе коју официри завршавају пре доласка у војну академију није од значаја за квалитет њиховог рада.

Ако су те процене тачне (а ако и нису сасвим тачне, оне су индикативне), као логично се намеће питање није ли, можда, рационалније да се део новчаних средстава који одлази на трошкове школовања у гимназији усмери на стипендирање средњошколаца и, тако, с мањим издацима, постигну исти, ако не и бољи ефекти у погледу квалитета официрског кадра. Ако процене ипак покажу да се и са знатно већим стипендијама (али не равним цени школовања у гимназији) без војне гимназије не може обезбедити одговарајућа попуна војних академија, не може се порећи крајња проблематичност оног дела цене школовања гимназијалаца који чине трошкови војне обуке и трошкови неких других садржаја тзв. посебних облика наставе. Поставља се питање ако се сви студенти војне академије (и они из војне гимназије, и они из средњих школа у цивилству) школују према истом програму (групишу у исте наставне групе), због чега, на пример, оптерећивати гимназијалце било каквим садржајима војничке обуке када ће све то морати (односно, када ће бити у прилици) поново да „одраде“ у војној академији. Садржаји из програма војне академије које су гимназијалци већ апсолвирали њима су, најблаже речено – неинтересантни, а њихово искључивање из тог дела обуке ствара не мале проблеме у организацији наставе. Ако ништа друго, тиме се ремети састав наставне групе, што није неважно, за ефекте наставе. Коначно, ако је веровати проценама наших испитаника, у пракси се показује да то претходно увођење гимназијалаца у војну професију не утиче позитивно на њихов каснији рад у улози старешине. Наравно, не би требало искључити ни негативне ефекте тог претходног увојничавања. У сваком случају, иако објективно супериорнији у односу на остале средњошколце који долазе у војну академију,² војни гимназијалци ту супериорност не потврђују бољим обављањем старешинских улога. Једино разборито објашњење за то јесте да они за те улоге нису адекватно мотивисани. Сходно томе, чини се логичним актуелизовање идеје о потреби диференцираног (уместо јединственог) школовања гимназијалаца, тако да им се, сходно њиховим склоностима, способностима и аспирацијама испољеним током школовања у гимназији, понуди више могућности за даље образовање. На пример: 1) специјалистичко школовање – курс за подофицире; 2) школовање за официра са квалификацијом еквивалентном вишој стручној спреми, и 3) школовање у војној академији за официре за које се предвиђа могућност напредовања до највиших чинова и положаја у Војсци. Дакле, једна група кандидата за официре после средње школе изучавала би војну струку, а друга (они најперспективнији) студирали би војну науку. Добро би било да се то решење примењује за добијање како родовских официра, тако и официра служби, независно од тога да ли постоји војна гимназија

² Ту супериорност потврђује и податак да је од 10 потпоручника првих у рангу осам из војне гимназије.

или не, али је важно да постоји баш због ње, да би се њена продукција боље искористила. Уосталом, не постоји ниједна средња школа, без обзира на то колико је елитна, из које сви одлазе на факултет, па зашто би војна гимназија била изузетак у том погледу.

Диференцирано основно професионално оспособљавање официра у односу на јединствено (једнако за све) оспособљавање у актуелном систему војног школства могло би да буде и дугорочно решење за отклањање, или барем ублажавање, хроничног мањка официра нижих чинова за дужности ранга командира вода – чете. Тиме би се, временом, смањила сада недопустиво велика несразмера броја официра високих чинова (потпуковник – пуковник) и стварно потребног броја старешина тог ранга. Тај дебаланс је немогуће избећи при садашњој формалној истоветној стартној позицији свих новопроизведених официра једне генерације и њиховом такоређи фронталном, у ствари недовољно селективном, напредовању све до чина потпуковника. Захваљујући том скоро колективном уздицању, без већих кашњења једних у односу на друге, постоје реалне могућности да се највиших чинова домогну и они за које би се већ на старту могло закључити да за то немају нужне предиспозиције. Када готово сви из генерације већ током прве половине радног века „догурају“ до чина потпуковника, што је у свим армијама висок чин, тешко им је објаснити да у другој половини не могу да добију бар још један. А ипак, не би смело да се догоди да сви могу да постану потпуковници, а камоли пуковници. Зато би било не само рационалније и економичније него и поштеније да се на самом почетку основног професионалног оспособљавања, на основу одговарајуће селекције, формира кадровска база за елитни део официрског кадра, а да се остали кандидати усмере на краћи образовни пут – за њих лакши и њиховим предиспозицијама и аспирацијама примеренији, са скромнијим изгледима за напредовање, али и са мање обавеза у погледу инвестирања у сопствену едукацију. Ако се, пак, догоди да се у тој скупини, грешком у селекцији, ипак нађу и изузетни појединци, Војсци не би требало да буде проблем да их по изузетном поступку „прекомандују“ у елитну групу, и обратно.

Надлежност за реализовање основног професионалног оспособљавања официра

Питање које такође треба да се размотри са становишта наведених критеријума јесте питање надлежности за реализовање једног и другог образовног пута у основном професионалном оспособљавању официра. С једне стране, када је реч о профилима родовских официра за почетне старешинске дужности, једина реално прихватљива варијанта за њихово добијање јесте школовање у војним школама. Тај начин попуне јесте најнекономичнији, али другог начина који обезбеђује адекватан профил кадра и који је, истовремено, довољно поуздан – нема. С друге стране, за основно професионално оспособљавање официра служби

нуди се неколико опција, од којих свака има ватрене заговорнике, али и љуте противнике, што је разлог више да се оне вишекритеријумски вреднују. Првој, актуелној опцији приговара се, пре свега, да је нерационална и неекономична, јер школује кадар који се може добити са факултета у цивилству. Ту опцију неекономичном додатно чини то што ВТА, која је надлежна за школовање тих профила, нема одговарајући наставнички кадар за сва предметна подручја, па је принуђена да га изнајмљује са факултета. С обзиром на то да је реч о хиљадама часова годишње, приговор о неекономичности тог решења је основан и сугерише барем три варијанте.

1) да ВТА или школа која би прихватила садашње њене надлежности комплетира наставнички кадар до нивоа да може самостално да образује све профиле официра служби – да буде аутономан подсистем у систему војног школства;

2) да се официри служби (сви или само поједини профили) добијају са одговарајућих факултета у цивилству, уз додатно војнострукно оспособљавање – по зору на начин добијања официра правне и санитарске службе;

3) да систем војног школства успостави са факултетима нове, садржајније облике сарадње и интеграције у школовању официра служби, тако да они стичу образовање тамо где постоји најбољи наставнички кадар и најбоља материјална база наставе.

За прву варијанту нису потребне никакве значајне промене у организовању школовања, већ је само потребно insistирати на начелу потпуне стручне компетентности и одговорности за посао у сопственој надлежности. Интервенцијом у духу те сугестије (практично без промена у систему) сачувала би се основна предност постојећег решења – поузданост извора попутне, док би се смањење издатака за спољне сараднике платило издацима за изградњу сопственог наставничког кадра који недостаје, што би било исплативо инвестиционо улагање под условом да се потпуна аутономност у произвођењу официра служби прихвати као трајно решење.

Друга варијанта се заснива на претпоставци да су профили официра који се сада школују на ВТА довољно слични профилима стручњака који се школују на појединим факултетима. Уз ту претпоставку, као логичан, намеће се закључак да се ти официри добијају краћим војнострукним оспособљавањем њима сличних профила дипломираних студената у цивилству. Ако је та претпоставка тачна, онда је понуђена алтернатива садашњем начину школовања официра служби заиста елегантно решење. Уместо да организује и финансира читав процес производње, Војска би преузела само финалну дораду према својим потребама. Међутим, и то, као и свако друго на први поглед идеално решење, прате одређене ограничавајуће околности. У том случају реч је о недостатку доказа за основаност претпоставке о великој сличности већине профила официра служби с одговарајућим профилима који се школују на цивилним факултетима. Конкретно, реч је о недовољној

сагласности одговора на питање да ли би официри служби добијени по том новом (краћем) поступку били једнако способни као и официри стасали у војној школи. Истина, већина анкетираних старешина ВЈ сматра да би од свих профила (специјалности) које школује ВТА чак осам могло да се добија са факултета а да се, при томе, не изгуби битно на квалитету старешинског кадра.

За такав крајњи резултат анкетирања заслужни су, пре свега, одговори родовских официра, који чине већину узорка (чак 77 одсто), тако да у укупном скору њихове процене једноставно прекривају процене знатно малобројног подузорка официра служби. Када се узму у обзир само одговори официра служби, који су, мора се признати, упућенији у проблематику везану за то питање, на листи профила официра који се могу добити са факултета налази се пет специјалности (*мотори и моторна возила, саобраћај и транспорт, информатичка, финансијска, геодетска*). Старешине ВТА ту могућност виде само за три специјалности: *информатичку, финансијску и геодетску*, и то је оно око чега постоји сагласност испитаника на нивоу читавог узорка и што се може сматрати релевантним за оцену подобности решења које се нуди као замена за постојеће решење. Тамо где сагласности нема, понуђено решење може да се третира само као варијанта која, барем када је у питању квалитет начина попуне, нема чврсте препоруке. То, наравно, не доводи у питање привлачност решења са становишта његове економичности за Војску, али само она (атрактивност због економичности) није довољна да га препоручи као варијанту супериорнију од актуелне варијанте.

Други приговор на рачун добијања кадрова са цивилних факултета односи се на поузданост тог извора попуне Војске. За то се наводе два аргумента: недовољна издашност извора (релативно мали број дипломираних студената на смеровима за који је војска заинтересована) и сумња у мотивисаност стручњака из цивилства за ступање у активну војну службу. Тачно је да је продукција појединих смерова на факултетима релативно мала. На пример, на Машинском факултету у Београду током школске 1995/96. године дипломирало је: на смеру бродоградња 17 студената, на смеру моторна возила 36, на смеру ваздухопловства 56 и на војном машинству пет студената. На Саобраћајном факултету (друмски одсек) дипломира годишње око 30 студената, а на Технолошко-металуршком факултету (одсек за органску хемију, технологију и полимерно инжињерство) око 40 студената.³ Међутим, познато је и то да се уписне квоте за факултете утврђују, између осталог, и на основу реалних потреба за појединим профилима стручњака. Зато, ако би Војска јасно исказала те потребе, као и спремност да суфинансира школовање кадра за који је заинтересована (делом средстава која се сада троше за њихово школовање у војним школама), тада, вероватно, не би било неостварљиво да се повећа број студената који би након

³ Подаци су добијени од продекана за наставу на наведеним факултетима.

дипломирања и војностручног оспособљавања ступили у службу у Војсци.

Наведене две варијанте добијања официра служби – комплетно школовање у сопственој режији и преузимање са факултета – најчешће се доводе у однос „или-или“, дакле, глобално се супротстављају једна другој. У трећој варијанти (тј. варијантама) оне би требало да у донекле модификованом облику конституишу комплементаран „и-и“ однос – да постоје једна поред друге са подељеним надлежностима које се међусобно допуњавају. Под претпоставком да се та комплементарност успостави на принципу рационалности, у смислу да свако производи оно за шта је кадровски, материјално и искуствено најкомпетентнији, што су два основна услова високе продуктивности и квалитета сваке производње, кооперативни аранжмани између војних школа и цивилних факултета имали би највише изгледа да истовремено задовоље више критеријума за избор најпогоднијег начина образовања официра за потребе служби Војске Југославије. Ако се прихвати претходно образложена теза да и у службама треба имати две категорије официра – који би били старешине основних јединица за одржавање, снабдевање, транспорт итд., и друге који би попуњавали формацијска места у развојним и научноистраживачким установама, онда подела надлежности између војне школе и факултета у школовању тих официра није компромис којим се повлађује заговорницима и једне и друге опције, већ израз уважавања посебних компетентности војних и цивилних образовних установа. Војска реално може, с ослонцем на већ развијену материјалну базу наставе, самостално да одшколује прву категорију официра служби, било на посебној академији, било на једном од одсека јединствене војне академије. Истовремено, логично је да официри службе који треба да раде у развојним и научноистраживачким установама фундаментална знања из научне области којом ће се бавити стичу у наставно-научним установама које су матичне, што значи и најкомпетентније за одређену област – дакле, на одговарајућем факултету. Наравно, војна школа је право место за изграђивање војностручне компоненте профила официра и она би (војна школа) ту надлежност, свакако, задржала, уз могућност да се јави и у улози сервиса факултету за реализовање дела фундаменталних садржаја за које он нема довољно развијену материјалну базу.⁴ Такав аранжман је изводљив, и он је већ постојао, на пример, као облик сарадње између факултета општенародне одбране и Војне академије Коппене војске. Да би то комбиновано школовање било поуздан начин попуње Војске официрима одговарајућег квалитета неопходно је:

1) да се подела надлежности између војне академије и факултета у образовању тог профила официра обави тако да се сваки део

⁴ На пример, на машинском факултету, где се школују и инжењери за ваздухопловство, не постоји адекватан аеродинамички тунел, као ни одговарајуће лабораторије за испитивање статичких и динамичких оптерећења конструкције ваздухоплова.

наставног програма реализује тамо где за то постоје најбоље кадровске и материјалне претпоставке;

2) да садржаји и организација дела школовања за које је надлежан факултет буду дефинисани уговором између наручиоца и извршиоца посла – Војске и факултета;

3) да Војска стипендира одабране ученике средњих школа и финансира њихово школовање на факултету;

4) да се по завршетку школовања официри постављају на радна места која одговарају њиховим стручним компетенцијама – да буду продуктивно запослени и да буду за то одговарајуће награђени.

Да ли је тај начин добијања официра служби економичан, односно за Војску исплатив?

Ако би се усвојила варијанта да студенти долазе у Војну академију тек пошто апсолвирају део основних студија на факултету, на пример после петог или шестог семестра, и ако до тада Војска не би финансирала њихов смештај, одевање и здравствено осигурање, остварене уштеде биле би довољне да се њима покрију трошкови за довољно привлачне стипендије и уобичајену, па и знатно већу школарину, коју плаћају ванредни студенти. Део трошкова школарине Војска би могла да компензира факултетима пружањем образовних услуга у својим наставним и научноистраживачким установама. У другој варијанти, када би, као и сада, студенти од првог дана били смештени у Војној академији, уз потпуно интендантско и здравствено збрињавање, финансирање њиховог студирања на факултету било би додатно оптерећење за Војску, умањено, свакако, за знатан износ средстава која се сада троше за плаћање спољних сарадника са факултета. Када се све то узме у обзир, може се рећи да би та варијанта била приближно једнако економична као и постојећа, тако да би њена главна предност била квалитетан кадар, обезбеђен адекватном селекцијом, примереним програмом и високим образовним стандардима. Осим тога, када се одлучује о оправданости повећаних издатака за елитно образовање на ступњу основног професионалног оспособљавања официра (како родовских, тако и официра служби), треба узимати у обзир чињеницу да је реч о образовању мањег броја строго селекционих кандидата, који треба да постану врхунски стручњаци у домену развоја, опремања и ангажовања о/с и да је улагање у образовање тог кадра инвестиционо улагање чија се исплативост мери дугорочним, а не тренутним ефектима.

На нивоу основног професионалног оспособљавања официра треба да се реши још једно питање, које је значајно за (не)актрактивност војног позива. То је питање стицања алтернативне квалификације које је актуелно једино за војну професију и њој сличне професије.

Да ли официр треба, поред сертификата о квалификованости за одређену врсту посла у Војсци, да стекне и неку цивилну диплому на основу које би могао да добије посао и изван Војске?

Противници те могућности као разлог за (противљење) најчешће наводе следеће: 1) ако се неко определио за војни позив, шта ће му друга диплома поред војне, осим ако том другом дипломом не лечи неке

комплексе, а прописе ни у ком случају не треба прилагођавати искомплексираним људима; 2) цивилна диплома служи многима да искористе прву прилику и напусте Војску, па би се давањем тих диплома ишло на руку онима који су то најмање заслужили. Истовремено, тиме би се ионако довољно неповољна кадровска ситуација у Војсци још више погоршавала. С друге стране, заговорници двојних диплома образлажу свој став на следећи начин: прво, онај ко није заинтересован за службу у Војсци кад-тад ће из ње отићи, са или без цивилне дипломе, а ако присилно остаје, од тога је већа штета него корист, и друго, постоји неколико ситуација када војном лицу по сили закона престаје служба у Војсци пре стицања права на пензију, без обзира на то колико је он заинтересован да остане у служби и без обзира на то колико је стручан за посао који обавља. У вези с тим, намеће се питање шта очекује бившег официра без икакве цивилне квалификације осим оне с којом је дошао у академију, и како да се помири с тим да, осим регулисане војне обавезе, више нема никакве користи од четворогодишњег или петогодишњег школовања у академији. На то питање може се, истина, одговорити констатацијом да му нико није крив и да је требало да чува посао. То јесте тачно, али сувише је непријатно бити толико завистан од „гостопримства“ једне радне организације, независно од тога која је то организација и колико је поуздана. Пристајање на такву врсту зависности значи прихватање великог ризика, и то може, макар и подсвесно, да буде један од разлога недовољне атрактивности војног позива. Може се само претпоставити колико би ослабило интересовање студената за неки популаран факултет када би им се саопштило да уколико својом кривицом изгубе посао у једној радној организацији никада више и нигде неће моћи да се запосле у својој струци. Уосталом, није случајно што се у многим армијама изналазе начини да официри, уз војну диплому, добију и сертификат о квалификованости за одређени посао у цивилству. Један од релативно једноставних начина да се оправда та цивилна диплома јесу изборни предмети у програмима војних академија, што се већ практикује у многим армијама.⁵ Наравно, диплома није гаранција да се добије и одговарајући посао, поготову није у време високе стопе незапослености. Али она, ипак, ствара одређен осећај сигурности и могла би да учини војну академију атрактивнијом за средњошколце.

Закључак

1. Ако се подофицирима у Војсци Југославије додели улога какву они имају у већини савремених армија, онда је најповољнији начин њиховог образовања специјалистичко школовање после завршене

⁵ На озбиљно разматрање тог питања обавезују и подаци о броју бивших официра ЈНА који су се у различитим околностима нашли изван Војске. Међу њима су и они са цивилним дипломама, али и они без диплома. Послови којима су многи од њих принуђени да се баве нису никакве препоруке младима да се опредељују за војни позив.

средње школе. Основни облик усавршавања подофицира у струци треба да буду курсеви за иновирање знања. Задржавање подофицира у служби ограничено је њиховим психофизичким способностима. Када подофицир, због психофизичких ограничења, није у могућности да обавља старешинску дужност, треба га „прекваликовати“ у ЦЛ на служби у ВЈ или му исплатити отпремнину.

2. Оправдано је да војна гимназија постоји под условом да буде не само извор попуне војних академија већ и извор кандидата за све облике основног професионалног оспособљавања официра и подофицира. У том случају, у војну академију ишли би они најспособнији и, истовремено, довољно мотивисани за образовне напоре које захтева студирање на војној академији. Војна гимназија би могла да има два или више смерова (на пример, друштвени и природноматематички), али у њеном програму не би требало да постоје садржаји војне обуке. То би, евентуално, било оправдано само у случају да је она једини извор попуне свих школа за основно професионално оспособљавање.

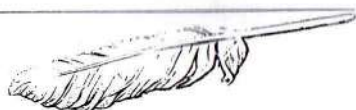
3. Уместо јединственог основног професионалног оспособљавања официра (према програму истом за све кандидате), треба увести диференцирано оспособљавање, тако да се образују две категорије официра за почетне старешинске дужности – официри с ограниченим напредовањем у служби и каријерни официри. Прву категорију чинили би официри с општим и војностручним образовањем еквивалентним вишој стучној спреми, односно првом степену факултета. Они би обављали старешинске дужности на нижим нивоима руковођења (вод, чета и њима равне дужности у родовима и службама ВЈ) и могли би да напредују највише до чина који је предвиђен за дужност командира чете и њој равне дужности у родовима и службама Војске Југославије. Каријерни официри регрутовали би се из редова кандидата са најбољим предиспозицијама за старешинске улоге. Они би, на нивоу основно професионалног оспособљавања, студирали војне науке и на основу потврђених способности, било би им омогућено да, уз одговарајуће стручно усавршавање, напредују до највиших чинова и положаја у војној хијерархији. Када је реч о каријерним официрима у службама ВЈ, најрационалније је да знања из фундаменталних дисциплина своје струке стичу студирањем на одговарајућем факултету, а да се војностручно оспособљавају у војној академији, односно центрима за специјалистичку обуку. Програм војностручног оспособљавања (део или у целини) могао би да се реализује упоредо са студирањем на факултету, или након тог студирања – као посебна фаза школовања. После стажирања у јединицама служби, ти официри радили би углавном у развојним и научноистраживачким установама и за њих би, под условом да савладају одговарајуће програме стручног усавршавања, требало да буду резервисани највиши положаји у службама Војске Југославије.

4. Зарад повећавања атрактивности војних школа и реafirмације војног позива уопште, као и зарад превентивног ублажавања последица у случају губитка статуса ПВЛ, било би добро да официри, током

основног школовања, поред војне дипломе као доказа квалификованости за одређену врсту посла у Војсци, стекну и неку цивилну диплому. Једна од могућности да се оправда за тај сертификат јесу изборни предмети у програму војне академије или диференцијални испити на високим школама у цивилству. Та алтернативна квалификација омогућила би лакше превођење појединих официра у категорију ЦП на служби у Војсци, што би могло да буде од обостране користи (и за Војску и за појединце).

Литература:

1. A. Demurenko and T. Timothy, *A comparison of CESC and the Frunze Military Academy*, „Military Review“, No 5, 1993.
2. C. Downes, *A man under authority; Issues of officer Entry*, Rusy, No 4, 1986.
3. R. Nendt, *Army Training Development – A Quiet Revolution*, „Military Review“, No 8, 1978.
4. С. Нишић, *Едукативни системи страних армија*, Центар високих војних школа КоВ ЈНА, Београд, 1984.
5. С. Нишић и В. Стојковић, *Систем образовања у ЈНА*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1991.
6. *Organisation of higher military education in selected countries of Europe and North America* (Basic Information), March, 1996.
7. М. Пршић, *Стварање и континуитет развоја војних школа у Србији, Црној Гори и Југославији од 1850. до 1995. године*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 33, Београд, 1995.
8. Б. Самолочев, *Школовање официра савремене армије као друштвени и научни феномен*, Зборник радова ВА КоВ, бр. 3, Београд, 1976.
9. M. Stephens, *The Educating of Armies*, The McMillan Press, Ltd., London, 1989.
10. *The Concept of higher, upper and post-graduate military education (fundamentals)*, Bucharest, Romania Ministry of National Defense, 1997.
11. Th. Wayne, and P. Marc, *The Education of Military officers in the Federal Republic of Germany*, Armed Forces and Society, No 4, 1990.

Кратак преглед развоја југословенске војне библиографије до Другог светског рата

Обрад Кујовић

У „Концепцијском приступу за истраживања и израду југословенске војне библиографије“, који је штампан у „Војном делу“, бр. 2/1979. године, под насловом „Истраживање и израда југословенске војне библиографије“, наведено је да би та библиографија требало да чини систематизован преглед војних издања насталих код југословенских народа. У том истом раду на крају је наглашено „...да војна издања представљају смотру развоја војнонаучне мисли једног народа, при чему је војна библиографија збир и израз те војне мисли“. У овом раду, осврнућемо се на развој војне библиографије на просторима Савезне Републике Југославије, и то од појаве првих библиографских записа до Другог светског рата.

Прве опште библиографије настале на тлу садашње Југославије, садрже и поједина војна издања. Библиографија Лукијана Мушицког (1777–1837) *Сербскаја Словесност* обухвата 379 књига. Она је, несумњиво, израз не само тежње да се прикаже српска култура већ и да се путем те културе пружи сведочанство о национално-историјској припадности. Она још увек није штампана, већ се као рукопис чува у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду. Сређена је по струкама, азбучном и хронолошком реду. Обухвата период од 1493. до 1818. године. Рукописна библиографија Лукијана Мушицког састављена је из четири свеске. Прва свеска је сређена по стручним областима и садржи 16 група. Девета група носи наслов „Војеннаја наука“.

У *Српској библиографији за новију књижевност 1741–1867* Стојана Новаковића, у „Пријегледу по струкама књижевности и науке“, одељак Г–Ш/4, налази се подгрупа „Војнички списи“ са 30 војних дела.

Од 1838. године, када је у Кнежевини Србији ступио на снагу њен први устав, односно султански хатишериф, отпочето је доношење законских прописа, који су прикупљани и, на крају године, објављивани као посебна књига. Међу овим прописима неки имају војни карактер. Прва књига прописа *Сборник закона и уредаба и уредбени указа издани у Књажеству Србском од времена обнародованог устава земаљског (13 фебр. 1839. до апр. месеца 1840)*, штампана је у Београду, 1840. године. У њој је 40 законских прописа, који су сређени хронолошки.

На крају књиге дат је регистар наслова тих прописа, међу којима је и законски пропис о „Устроениу гарнизоне војске“, усвојен 29. маја 1839. године.

Сви законски прописи које је усвојило највише законодавно тело Кнежевине Србије од 1839. до 1909. године штампани су у 64 књиге, у којима су садржани и прописи војног карактера. За првих 18 књига *Сборника...* сачињен је регистар свих законских прописа који су у њима штампани од 1840. до 1866. године.

Министарство војно – Опште војно одељење, обавестило је све команде и војна надлештва да је 1875. године сачињен и штампан *Сборник законских измена и допуна, прописа, решења и објашњења трајне вредности изданих у години 1874*, те „да ће то исто чинити и на даље за сваку годину, а из разлога да би се знало шта је све у једној години од трајних прописа изишло“. То се чини и због новопримљених у војну службу, јер ће им олакшати налажење прописа који су им у обављању функционалних дужности неопходни. Такав „сборник...“, којим су обухваћени прописи донесени 1875. године, штампан је 1878. године.

С обзиром на то да је у 1874. години било 134, а у 1875. години 169 прописа, јасно је зашто је министар војни инсистирао на њиховом прикупљању, библиографској обради и систематском сређивању.

Први преглед службених војних публикација Србије саставио је и издао 1883. године Милутин Степановић, рачуноиспитач војног министарства. Он је израдио *Регистар свију закона, указа, расписа, решења, објашњења, итд. која су штампана у војним зборницима и службеним војним листовима од 1858. до 1882. године закључно, а имају трајне или историјске важности за војску*. Регистар је сређен абецедно, према документима који су третирану у законским прописима. Поред „предмета“, наведени су потпуни наслови законских прописа, зборник у којем је пропис објављен и страна од које почиње текст одређеног прописа.

Министарство војно – Опште војно одељење, издало је *Сборник закона, уредаба и осталих војних прописа трајне важности у 1879. години*. „Сборник...“ садржи 193 прописа, за које је сачињен предметни регистар, сређен по азбучном реду.

„Сборници...“ за 1876, 1877, 1878. и 1880. годину штампани су 1881. године. На почетку „Сборника...“ за 1876. и 1877. годину дати су садржаји, у којима су поређани сви законски прописи оним редом како су излазили, односно хронолошким редом. Укупан број докумената – прописа, за 1876. годину износи 249, а за 1877. годину 234 прописа. Иза садржаја дат је предметни регистар, сређен азбучним редом, према предметима који се у пропису третирају.

„Сборник...“ за 1878. годину од помоћних инструмената има само садржај, у којем су законски прописи сређени према струкама (општевојни прописи, артиљеријски прописи, инжењеријски прописи, економски прописи, санитетски прописи, новчани прописи, прописи ратне касе, контролни прописи), а унутар њих према азбучном реду. Зборник обухвата 127 законских прописа. По истом принципу сређен је и

„Сборник...“ за 1880. годину, који садржи 167 законских прописа, као и *Зборник закона, уредаба, наређења и објашњења војних изданих од 1861. до 1873. године*, који садржи 264 законских прописа.

Прву библиографију из области војне географије урадио је Миливој Ј. Николајевић, коњички поручник, који је успео да прикупи новију географско – картографску литературу за Балканско полуострво. Аутор тог дела напомиње да је неопходно упознавање земљишта на којем ће се оружане силе кретати, борити и становати, и да је то веома важан чинилац у рату. Литература, односно библиографска грађа за то дело сређена је по појединим регионима: 1) За северозападни део Балканског полуострва; 2) О Црној Гори; 3) О Србији; 4) О Бугарској; 5) О Румелији; 6) За полуострво јужно од 42° са Грчком. Укупно, око 320 библиографских јединица, од којих се већина односи на војна издања.

Године 1897. штампан је *Регистар свију закона, указа, расписа, објашњења, итд., која су штампана у војно – службеним листовима од 1881. до 1897. године закључно, а имају трајне или историјске важности за војску*. Регистар је саставио Митровић Петроније, писар прве класе Министарства војног. Библиографска грађа је предметизована и сређена према азбучном реду предмета. Међутим, унутар сваког слова материјал је систематизован хронолошки, према годинама излажења, односно доношења законских прописа.

Вучетић Светозар, инж. наредник, израдио је *Регистар свију расписа, прописа, наређења и објашњења војног Министарства штампаних у зборницама и службеним војним листовима за минуле и са бр. 18 сл. вој. листа 1902. године закључно*. Регистар је систематизован према азбучном реду предмета, а за сваки предмет дати су подаци о пропису у којем се третира одређени предмет.

Јубиларна двадесет петогодишњица излажења војног часописа „Ратник“ обележена је и једним значајним библиографским прилогом. Уредништво „Ратника“ је увидело потребу да у јубиларној години излажења тог часописа припреми преглед свих радова који су у њему штампани од почетка његовог излажења 1879. године до краја 1904. године. За то време изашло је 278 свезака, комплетираних у 55 књига, у којима је штампано много војних студија, расправа и других чланака из најразличитијих грана војних наука. „Ратник“ је несумњиво имао велики утицај на даље развијање војних знања и усавршавање старешинског кадра у српској војсци крајем 19. и почетком 20. века.

Селекције библиографске грађе за то јубиларно издање није било: наведени су садржаји сваке свеске, а поређани су према хронолошком реду излажења. Иза тога дат је садржај „Ратника“ по струкама. На првом месту је стратегија, са око 30 прилога, затим ратови и историја ратова, са око 85, тактика, са око 125 прилога, итд.

Садржај „Ратника“ сређен је према азбучном реду имена аутора. Следећи помоћни инструменат је „Преглед издавања листа“, из којег се може видети који су бројеви „Ратника“ у којем месецу и у којој години излазили, којој од 55 књига припадају, ко је у том времену био издавач, ко уредник, како је и где лист штампан. Поред наведених

инструмената, који служе за лакше коришћење тог библиографског дела, дат је и преглед свих уредника, њихових помоћника и административног особља, с кратким биографским подацима, као и читуља умрлих и погинулих претплатника, сређена према азбучном реду претплатника.

Целокупни текст тог јубиларног издања „Ратника“ штампан је упоредо на два језика и два писма: на српском и француском језику, ћирилицом и латиницом. Таквим издањем, 1934. године, обележена је и друга двадесет петогодишњица „Ратника“, односно педесетогодишњица његовог излажења. То неслагање између година живота и годишњице издавања свезака условили су ратови, који су повремено прекидали издавање часописа.

У 1907. години изашло је друго, допуњено издање *Регистра свију расписа, прописа, наређења и објашњења војног Министарства штампаних у ... 1907. години закључно*, које је средио Светозар Вучетић.

Године 1910. изашло је ново издање *Регистра свију расписа, прописа, наређења и објашњења војног Министарства, штампаних у зборницама и службеним војним листовима за раније године, са 1909. годином закључно*. Библиографска грађа у том регистру сређена је на основу истих принципа као и у „Регистру...“ Светозара Вучетића, штампаном 1902, односно 1907. године.

Изводни потсетнички регистар закона, уредаба, правила и прописа... од 1858–1910. година, који је средио Видоје Р. Милетић, штампан је 1911. године и значајан је допринос библиографским радовима тога времена. Сређен је према азбучном реду предмета који се у прописима помињу.

Слични регистри изашли су у Југославији 1923, 1931, 1933. и 1936. године.

Војна публицистика је до Другог светског рата углавном евидентирана у војним часописима, службеним војним листовима, каталозима војних издавача и у неким општим библиографијама.

У војном часопису „Ратник“ од почетка његовог излажења постоји стална рубрика „Књижевност“, у којој се критички дају библиографски подаци за нова домаћа и инострана војна издања. Између два светска рата „Ратник“ је имао сталне рубрике. „Оцене и прикази“, где су објављиване шире рецензије појединих домаћих и иностраних војних дела, и „Преглед војне штампе“, са аналитичким библиографским подацима за најважније југословенске и иностране војне часописе.

Обрада библиографске грађе и израда војних библиографија у периоду од завршетка Другог светског рата до распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) има значајно место у укупном развоју војнонаучне мисли у бившој Југословенској народној армији. Међутим, библиографска издања из тог периода свакако ће бити од велике користи и старешинском кадру Војске Југославије. У вези с тим, наводимо само једну такву библиографију: *Југословенска војна библиографија*. Библиографска грађа. Том I, књ. 1–2. – Издање Центра за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ) у Београду, 1981. Она садржи 3.625 библиографских јединица, а обухвата период од 1748. до 1918. године.

Military factor and security of F.R. Yugoslavia at the beginning of XXI century

D Sc, Lect., Milinko Stišović, Colonel, Jože Sivaček, Lt. Colonel

A consideration of the modern war, the armed struggle and armed forces of great powers and coalitions at the beginning of XXI century, with the purpose of a comprehensive and objective assessment of possible forms of armed endangerment of security of Federal Republic Yugoslavia, and of finding an answer to the question of what kind of an Army the FR Yugoslavia needs in XXI century.

The first part of the article deals with the modern war and armed struggle, particularly with the military approach to war as a social phenomenon. Reviewed are all forms of military activities in a possible modern war.

In the second part of the article are comprehensively presented the organizational structure, basic functions and tasks of the armed forces of great powers and coalitions, with the point of gravity placed on the present dominant position of NATO and the United States of America. The authors maintain that these two subjects of the international community will exert direct influence, at least at the beginning of XXI century, on all changes of the military factor in the world, and on the security of a great part of humanity.

The third part of the article contains a review of possible forms of armed endangerment of security of FR Yugoslavia, which can be of both foreign and domestic origin. The resistance to each of them necessarily demands a separate approach.

In the fourth part of the article is, in addition to an analysis, presented a sui generis vision (projection) of a possible manner of solution of the problem of security of FR Yugoslavia. Namely, the authors suggest a systemic organization, operationalization and adaptation of the strength and composition of forces and quantities of their matériel according to the requirements of FR Yugoslavia at the beginning of XXI century.

War in modern conditions – local conflicts and military interventions

D Sc Todor Mirković, Colonel, retd.

Changes that occurred in the course of several past years in international military-political relations and in the domain of technological development exerted significant influence on views on war and the manners in which it

is to be waged. Nuclear war has ceased to be a direct threat to the mankind and comprehensive conventional wars have been, perhaps, „postponed“ for some future times. Presently are particularly actual only two types of war: internal conflicts and small scale regional or sub-regional wars and foreign interventions.

On the basis of these conclusions the author considers these two types of war conflicts, with particular clarification of aims, characteristics and forms of reaction of protagonists of the world power to the internal (local) and regional conflicts, including also manners of engagement of military force in the „crisis management“, „control of conflicts“, „peace-keeping“ and „humanitarian“ operations. He also attempts to discern possible courses of development in the military-political domain in the next period, with an outlook of further constellation of forces in the world and further change of the ratio of forces.

Western Macedonia, Kosovo and Metohija in concepts of territorial and ethnical Albania

D Sc Đorđe Borozan

The author draws attention to the vehement Albanian scientific, political and information propaganda against FR Yugoslavia and Macedonia, aimed at the realization of the Greater Albanian strategic project, whose foundation can be found in the „programme for a territorial and ethnical Albania“ adopted at the establishment of the First Prizren League in 1878, which has been for several decenniums now, in its almost original form, adopted by all Albanians as a universal ideal.

This thematic ensemble the author presents by his following the consistency of the idea of a „Great Albania“ to be established in territories of Kosovo, Metohija and Macedonia, from its very outset, when the Turkish Porte, on the eve of the Eastern crisis in 1875, in its effort to gain support on the part of the Albanians, promised them the establishment of an autonomous „Albania vilayet“, and till the present time.

Psychological foundation of training and education

Prof. D Sc Dragoljub Damnjanović, Colonel, ret'd.

Psychological foundation of training and education has been in this article reviewed and clarified in the function of theoretical founding of basic categories of military didactics and of the need that it is to be applied in methodology of individual subjects, i.e. in the function of application of psychology, particularly of the pedagogical one and the psychology of motivation in military training and education. Working with people in this sense, particularly in the highly organized military environment, must rely on theoretical and practical knowledge of military psychology, which has a fundamental significance for the awareness of different physical, psychological, sociological and other characteristics and traits of solidiers and military

leaders. Knowledge of didactic and methodological aspects of psychology has manifold functions:

1. Application of corresponding and right methodology in working out of training and education plans and programmes and of the methodology of their assessment.

2. Selection of right training methods with regard to the social and psycho-physical characteristics of different categories of military personnel.

3. Founding and appreciation of certain laws and principles of the training process as the skeleton of the organization, discipline and application of authority of military leaders and instructors.

4. Knowledge of significant characteristics and traits of soldiers, students and military leaders (Ushinskiy – „If we want to educate someone thoroughly we must know him thoroughly“), whereat the understanding and development of motivation are of particular significance.

In the article is reviewed motivation of soldiers, students and military leaders. Since the social roles of these basic categories of personnel are in the Army different, also their motivational behaviour is different. Adaptation of training to the warlike conditions entails specific psychological problems, which require permanent research, verification and theoretical generalization. In comparison with other principles of training and education these are in-built into the basic principle of military didactics.

Concept of the armed mobile platform

D Sc Radomir Janković, Colonel

In the article are presented some results of an original research which is now in progress with the purpose of supporting the development and utilization of military systems, such as warship, armoured combat vehicle, combat aircraft or armed helicopter. Such systems have certain common characteristics, such as: own drive or motive power, crew, armament, and the need for a significant measure of logistic support. The author introduces a new concept of an armed mobile platform (AMP), as model suitable for researching the design and construction of such complex military systems. In these researches is used the methodology based on computer simulation of purpose of the armed mobile platform. The purpose of the AMP is the creation of computerized images of a dynamic scenario in which are from leaving the base till the return to the base applied different manoeuvres and crossings of individual stretches, different contingencies and reactions (combat actions) of the AMP to them, with the gradual spending of resources allocated for the mission. In the article is simulated, as an example of application of the AMP concept, a planned mission of an armed ship of the river flotilla, and unforeseen events – defects in drive engines as a consequence of combat operations.

In the conclusion is analysed the influence of the introduction of the AMP concept as reflected in: researches (in possibilities for assessment of performances, for comparative analysing of alternative concepts, and for reaching decisions regarding further development of complex military systems); development (in setting the technical solutions, in the assessment

of reliability and introduction of redundants); and utilization in the command and control processes, in training, in the assessment of success in different missions, in planning, and in the creation of possibilities for safe and economical experiments with the utilization of AMPSSs in extreme conditions, which can be of significance also in working out of new doctrinal solutions regarding the use of such complex systems in war.

Endangerment of life environment by military activities

M Sc Milovan Vuković

In the article are reviewed, on the basis of general knowledge regarding the protection of life environment, impacts of military activities both in war and in the time of peace. Analysed are possible harmful effects caused by the application of different combat systems (conventional, chemical, biological, nuclear and geo-physical weapons), whereat are taken into consideration also technical and technological accidents and unwanted actions or activities in war (combat sabotage operations or actions against technological installations, migrations of population) which also can endanger the life environment in wide areas. After the elaboration of the spatial-temporal character of impact of each type of weapons, the author concludes that some of conventional combat systems (supersonic aircraft), nuclear weapons and new combat systems (geo-physical weapons) can cause lasting global changes of the life environment, the relatively short duration of their use notwithstanding.

The author's assessment is that the chemical and biological weapons remain a potential danger for the life environment in relatively limited areas but with long lasting harmful effects.

Dilemmas on methodology of the art of war

M Sc Petar Dražić, Colonel

Methodology of the art of war is a relatively new scientific discipline. It can be taken that it has been constituted by the middle of 1970, when a first symposium on the military science was held. It was being developed both as a subject matter in high military schools, particularly within the frames of post-graduate studies of the art of war, and in the research practice of the art of war as orthodox military science. During the past period, in the course of almost three decenniums, methodology of the art of war has developed its own scientific procedure, by which have successfully been solved different research problems in the domain of preparation and carrying out of the armed struggle, and was also a skeleton for training of the educational and scientific personnel for the needs of the Yugoslav Army. However, even though the art of war and its disciplines (strategy, operations and tactics) could not and cannot be developed without relying to their own methodologies, it seems that there still exists a considerable lack of understanding regarding the function of methodology of the art of war. As

a separate science, methodology of the art of war develops complementally to the art of war, criticizing the attained level of development, while simultaneously finding out ways for solving of significant problems in the domain of the armed struggle, and in the reverse process using a part of the attained knowledge for its own upbuilding.

For a more comprehensive understanding of the role of methodology of the art of war in the present period, of significance is that a due attention should be drawn to some problems and dilemmas regarding: the authenticity of the methodology of the art of war, its objective foundation, the interrelation between the methodology and the art of war, and between the methodology of the art of war and the practice of the armed struggle. In view of the inadequacy of the presently available material-financial resources and personnel for the scientific research work, it is necessary that the attained level of development of the military scientific thought be somehow preserved for more favourable future conditions. Since in the absence of research the art of war cannot be further developed as a science, this is also the case with its methodology. We should therefore in presently existing conditions insist at least on the development of their theories in a measure acceptable in the future practice of the eventual armed struggle.

Serbian military authors on the art of war

M Sc Branislav Đorđević, Lt. Colonel

In his „History of philosophy“, Hegel pointed out that science reveals the deepest truth about itself when by application of its own methods presents its „inner“ history. Differently from the „external“ history, which deals, generally taken, with events and developments, the „inner“ history is the „intellectual“ one, history of theories or thought in the most comprehensive sense of the word. Out of a rich fund of problems for which polemology is interested, in the article are reviewed the emergence and development of the art of war in Serbia till the First World War. Thereat an attempt is made to stress its not cyclic but rhythmical periodic development. At selecting of ostensive views of the creators of the Serbian military thought the basic consideration was simplicity (*o sancta simplicitas!*), because *only such approach* ensures their complete and right understanding and prospective significance. Of exceptionally significant value for scientists are also bibliographic data for the works of most notable Serbian military thinkers that are contained in the article.

Yugoslav railways in transportation system of Europe

Prof. D Sc Dragutin Jovanović, Colonel, retd.

A review of the concept of transportation policies in Europe, with a particular emphasis placed on the construction of the European net of railway lines for high speed trains, and on the inclusion of Southeast-european railway nets into the integrated European net of railway lines for high

speed trains. Also reviewed are directions for technological adaptation of railway nets of this region in this sense with the aim of their inclusion into the European system.

With a view to the place of our railways in Europe and to directions of their development, as well as to their significance within the framework of the overall defence system of the country, and to the actual state of their infrastructure and technical capacities, the author lists the basic strategic directions for their development: modernization of existing inter-urban railway lines and urban areas railways of big towns and cities, construction of new railway lines, development and introduction of modern technology and integral transportation means and facilities, development of information and control systems, procurement of modern transport capacities (wagons and locomotives), and the like.

The article contains in some detail described the place of railways within the frames of transportation support of the Yugoslav Army, because railways, as an integral element of the transportation system of the country, are greatly significant both in the time of peace and in war, particularly in periods when demands for massive transportation of personnel and materials are expected.

Manning of the Army with command and control personnel – old topic and new dilemmas

D Sc Zoran Kilibarda, Colonel

Permanent progression of training and education requirements and accentuated differentiation of specialties in military profession impose the need for permanent upbuilding of the system of military schools, i.e. for finding out the most suitable solutions for ensuring the existence of the necessary profiles of military leaders and experts. In the article is also considered the possibility for combining the general and differentiated basic training of military leaders, analysed are advantages and limitations of different (actual and potential) manners (sources) for manning the Yugoslav Army with officers and non-commissioned officers of corresponding profiles and on the basis of that analysis are suggested certain alterations which should be introduced into the system of military schools with the propose of its rationalization.

New strategic ideas

Vasilije Cerović

The author considers new strategic ideas within the frames of global changes in the world. They pertain to the partnership for peace, to the compromise as the most effective way for balancing the mutually opposed interests, and to discontinuation of existing armed conflicts without victors and vanquished.

Adoption of formula partnership for peace in conditions of a changed balance of forces with the acknowledged existence of a sole superpower is founded on the agreement on the part of interested states for their undertaking of joint efforts for solidification of peace. After the discontinuation of mutual confrontation of blocs in Europe, the formula of war philosopher after which the battles in war are like cash payments in commerce became reversed – by cash payments dangerous disputes, and even battles, can be avoided. Devotion to the partnership for peace obliges its protagonists to restrain themselves from arbitrary armed interventions. In the opposite case justified doubts and understandable resistances would inevitably appear.

In the actual Chinese interpretations the compromise is most convincingly presented as the way for coordination of interests between states to their mutual benefit. As a big country which does not threaten anyone, China does not accept any imposed condition, but does not stop its efforts at the development of international cooperation, convinced that thus the existing inertia will be overcome.

To the sole superpower the most difficult burden is its own political inefficiency in the situation of its absolute military superiority. The United States of America are tempted to impose by military force, blockades and sanctions democratic standards to other nations, thus compromising their own democratic beliefs.

For small countries, such as Yugoslavia, the first condition for a productive strategic deliberation in the present situation is the liberation from stereotypes from the period of bloc divisions and non-alignment. The task consists in discerning the changed disposition and ratio of forces in the world and in drawing the necessary conclusions regarding a purposeful adaptation.

Fait militaire et sécurité de la R. F. de Yougoslavie au début du XXI siècle

Doc. dr Milinko Stišović, Colonel et
Jože Sivaček, Lieutenant-Colonel

Dans ce travail on étudie la guerre moderne, le combat armé et forces armées des grandes puissances et des coalitions au début du XXI siècle, avec intention de viser de façon, objective les formes possibles de la menace de sécurité de la République Fédérale de Yougoslavie et de présenter les réponses aux questions quelle sorte de l'armée est nécessaire à la Yougoslavie durant le XXI siècle.

La première partie de l'article comprend la guerre moderne et le combat armé, en particulier l'approche militaire à la guerre comme le phénomène social, avec une analyse des formes des activités militaires durant la guerre moderne possible.

Dans la deuxième partie, on montre la structure organisationnelle, les fonctions de base et les missions des forces armées des grandes puissances et des coalitions avec accent sur la position prédominante actuelle de l'OTAN et des EUA. On estime que, au moins au début du XXI siècle, ces deux sujets de la communauté internationale auront une influence directe sur tout changement militaire dans le monde et sur la sécurité de la grande partie de l'humanité.

Troisième partie comprend la description des formes possibles de la menace armée contre la Yougoslavie. Cela peut être menace extérieure ou intérieure avec l'approche spécifique à chacune.

Dans la quatrième partie, sauf analyse, on offre une vision (projection) possible de la résolution du problème de sécurité de la R. F. de Yougoslavie. On propose une organisation du système, opérationnalisation et encadrement des dimensions des forces et des moyens du fait militaire d'après la quantité et la qualité, tenant compte des besoins de la RFY au début du XXI siècle.

La guerre moderne – conflits locaux et interventions militaires

Dr Todor Mirković

Les changements dus durant les dernières années concernant les rapports internationaux politico-militaires et le développement technologique, ont fait une grande influence sur la formation des points de vue traitant la guerre et la façon de la mener.

La guerre nucléaire n'est plus une menace immédiate à l'humanité et les grandes guerres conventionnelles sont „poussées“, peut-être vers le futur. Maintenant, on voit actuelles deux sortes de guerres: conflits internes – petites guerres régionales, cela veut dire subrégionales, et les interventions militaires.

Basant son opinion sur ces conclusions, auteur étudie exactement ces deux types de guerres en expliquant leurs objectifs, caractéristiques et formes de réaction des piliers de la puissance mondiale contre les parties en conflit interne (local) et régional, militaire dans le processus de „manipulation de la crise“, „contrôle de la crise“, opérations „humanitaires“ ou „de la paix“. Il tente de voir les directions possibles de développement sur le champ politico-militaire dans la période qui, suit, en visant une constellation future des forces et de rapports des forces dans le monde.

Macédoine de l'Ouest, Kosovo et Metohija dans les concepts de l'Albanie ethnique et territoriale

Dr Djordje Borozan

Auteur fait une attention particulière sur la propagande scientifique, politique et informatique albanaise contre la R.F. de Yougoslavie et le Macédoine au profit de réalisation du projet de la soit-disant Grande Albanie dont la base est faite dans le programme nommé „Programme de l'Albanie territoriale et ethnique“ adopté durant la fondation de la „Congra de Prizren“ en 1878 et qui, durant plusieurs décennies, à la forme originale demeure comme idéal national de tous les Albanais.

Cette thématique est offerte par l'auteur comme conséquence de l'idée de la „Grande Albanie“ sur les espaces de Kosovo et Metohija et le Macédoine au moment où la Porta turque avait tombé dans la crise de 1875. Auteur explique que cette idée avait pour but d'attirer les sympathies des Albanais en leur promettant la création d'une „villaya albanaise“ et dure jusqu'aux nos jours.

La base psychologique de l'entraînement et de l'éducation

Prof. dr Dragoljub Damjanović

Les bases psychologiques de l'entraînement et de l'éducation sont expliquées dans la fonction de la fondation théorique des catégories de la didactique militaire et du besoin de la changer et appliquer dans la méthodologie des disciplines particulières, c'est à dire, dans la fonction de l'application de la psychologie, surtout pédagogique et de la motivation. Tout travail avec les gens, en particulier dans un milieu de haute organisation militaire, doit s'appuyer sur les savoirs théoriques et pratiques dans le domaine de la psychologie parce que leur connaissance représente une valeur de base pour la connaissance des propriétés personnelles des soldats et des autorités militaires. La connaissance des aspects didactiques et méthodologiques de la psychologie a une fonction multiple:

- 1) application de la méthodologie correspondante dans l'élaboration des plans et des programmes et leur évaluation;
- 2) choix correspondant des méthodes en tenant compte des caractéristiques spécifiques des différentes catégories des militaires;
- 3) fondation et prise en compte des règles et des principes de travail dans le processus de l'éducation comme l'ossature de l'organisation, de discipline, de démonstration de l'autorité et des propriétés des soldats et des professeurs;
- 4) connaissance des propriétés des soldats, des étudiants et des autorités militaires („si on veut éduquer quelqu'un, on doit le connaître dans tous sens“ – Ušinski), ce que comprend la connaissance et le développement de la motivation.

On montre aussi la motivation des soldats, des étudiants et des autorités militaires. Tenant compte du rôle social de ces catégories dans l'Armée qui est très différent selon le cas, on doit choisir le comportement correspondant. Faire l'éducation dans les conditions pareilles aux ces de la guerre est un problème à part au point de vue psychologie se que demande les recherches permanentes, vérification et généralisation théorique. Par rapport aux autres principes, il s'agit de principe de base de la didactique militaire.

Conception de la plateforme mobile armée

Dr Radomir Janković, Colonel

Dans ce travail on présente certains résultats de la recherche originale qui met en cours réalisation ayant pour but l'appui du développement et de l'utilisation des systèmes militaires complexes comme navires, véhicule blindé, avion ou hélicoptère armé. Ces systèmes ont certaines caractéristiques communes comme: moteur, équipage, armement et le besoin significatif de l'appui logistique. Auteur introduit un concept de la plateforme mobile armée (NMP) comme abstraction convénable pour la recherche des systèmes de ce type. Dans les recherches, il utilise la méthodologie fondée sur la simulation informatique de la mission de cette plateforme mobile armée. Mission de la NMP est une présentation informatique du scénario dynamique dans lequel on pousse l'un après l'autre les changements et les manoeuvres dûs sur les parties de trajet, avec l'apparition des événements et des demandes pour l'action de la NMP, suivi de la consommation des ressources réservées pour la mission. Dans le travail, comme exemple de l'application de la conception de NMP, on fait une simulation de la mission planifiée de navire de la flotte fluviale et les événements non-planifiés – dégâts des moteurs durant les actions de combat.

Dans la conclusion on fait une analyse de l'influence de la conception de NMP que l'on peut utiliser durant l'élaboration des analyses comparatives et des conceptions alternatives dans le processus de la prise de décision concernant le développement des systèmes complexes dans l'armée; durant le développement des résolutions techniques, l'évaluation de sûreté, l'utilisation, le commandement, l'entraînement et évaluation de la réussite de la mission etc. de la NMP dans des conditions extrêmes, ce que peut influencer la prise des résolutions doctrinales concernant l'emploi de systèmes de telle complexité durant la guerre.

Menace de l'environnement par les activités militaires

Mr Milovan Vuković

Dans ce travail, se basant sur les connaissances générales liées à la protection de l'environnement, on étudie les influences des activités militaires durant la guerre, mais aussi durant la paix. On a fait des analyses des influences nuisibles pouvant provoquer les dégâts à l'environnement – l'eau, l'air, le sol – dûes comme conséquence de l'application des systèmes de combat différents – l'armement conventionnel, chimique, biologique, nucléaire et géophysiques – liant cette analyse aux désastres technico-technologiques et aux évènements non-désirés – diversions contre les installations technologiques et migrations – qui peuvent aussi menacer les espaces assez larges. En adoptant cette supposition liée au caractère de l'influence de chaque type de l'armement, auteur conclue que certains types de systèmes conventionnels – avions supersoniques par exemple – ainsi que l'armement nucléaire et nouveaux systèmes de l'armement – l'arme géophysique par exemple – peuvent causer les changements globaux concernant l'environnement, malgré le temps relativement court de leur action.

L'armement biologique et chimique, d'après l'évaluation de l'auteur, demeure comme danger potentiel à l'environnement sur un espace plus petit que le globe, mais avec les conséquences dures et de caractère durable.

Malentendus concernant la méthodologie de l'art de guerre

Mr Petar Dražić, Colonel

La méthodologie de l'art de guerre est une discipline relativement jeune. On peut estimer qu'elle a été constituée vers la moitié de l'année 1970, quand il y avait lieu un premier symposium traitant la science militaire. Elle se développait en même temps comme la discipline dans les programmes des hautes écoles militaires et à travers la pratique exploratoire dans le cadre de l'art de guerre comme la science orthodoxe. Dans la période écoulée, durant trois décennies, méthodologie de l'art de guerre s'est développé comme une science avec la procédure particulière à l'aide de laquelle on pouvait résoudre les problèmes différents dans le domaine de préparatif de combat armé ce que présentait l'ossature dans le processus de l'éducation du cadre scientifique pour les besoins de l'Armée de Yougoslavie. Cependant, malgré le fait que l'art de guerre et ses disciplines ne sont pas développées sans appui de la méthodologie propre, il semble qu'un malentendu lié à la fonction de la méthodologie de l'art de guerre demeure. Comme la science particulière, méthodologie de l'art de guerre se développe de manière complémentaire avec l'art de guerre, faisant la critique de niveau de développement, parallèle à la façon de résolution de problèmes importants dans le domaine de combat armé, et contrairement, utilisation des résultats pour – l'élévation du niveau de la connaissance propre.

Pour mieux comprendre le rôle de la méthodologie de l'art de guerre au moment actuel, il est important de montrer certains problèmes liés à l'authenticité de la méthodologie de l'art de guerre comme la science militaire,

la base de cette méthodologie, le rapport de cette méthodologie et de l'art de guerre, ainsi que le rapport avec la pratique de combat armé. Tenant compte des limites des moyens financiers et de potentiels de cadre actuel, il semble indispensable de réaliser le niveau de développement de la pensée militaire suffisant de garder les conditions nécessaires pour le travail future. Car, l'art de guerre ne peut pas se développer comme la science sans recherches, ce que demande un effort considérable sur le développement de la théorie dans le volume qui sera acceptable dans la pratique future de combat armé.

Créateurs militaires serbes dans l'art de guerre

Mr Branislav Djordjević, Lieutenant-Colonel

Dans l'oeuvre „Histoire de philosophie“ de Hegel, on souligne que la science découvre la vérité de soi-même quand elle montre son „histoire interne“. Pour la différencier de son „histoire interne“ c'est une histoire „intellectuelle“, histoire de la théorie, c'est à dire, c'est l'histoire de la pensée dans le sens le plus large possible. De ce fond riche des problèmes pour lesquels la polémique s'intéresse dans ce travail on montre la naissance et le développement de la pensée concernant l'art de guerre chez les Serbes, jusqu'à la Première guerre mondiale. On fait un effort de souligner son développement cyclique et rythmique en même temps. Durant le processus de choix des opinions des créateurs serbes, on souligne la simplicité – o samcta simplicitas – car seulement une approche comme telle assure la compréhension et leur signification prospective. Une valeur à part pour les savants représente une bibliographie concernant les penseurs militaires serbes, mentionnés dans cet article.

Chemins de fer yougoslaves dans le système des communications de l'Europe

Prof. dr Dragutin Jovanović, Colonel

Dans ce travail on étudie la conception de la politique de communications en Europe, avec un aperçu particulier sur la construction du réseau des chemins de fer pour la circulation des trains de grande vitesse et sur la jonction du réseau des chemins de fer de l'Europe de Sud-Est au réseau des chemins de fer de grande vitesse. Pour que nos chemins de fer soient incorporés dans un système européen, on doit réaliser un programme de adaptation – des régions – au point de vue technique et technologique.

Auteur, tenant compte de la place de notre système ferroviaire en Europe et des directions de son développement, ainsi que de la signification de ce système dans le système de défense de notre pays, explique les directions stratégiques du développement de notre système, l'état de l'infrastructure et des capacités, la modernisation, des lignes existantes, des chemins de fer des banlieues et des villes, constructions de nouvelles lignes, développement de la technologie moderne et des moyens du transport

intégré, développement des systèmes informatiques et des systèmes de contrôle, achat capacités modernes de transport – voitures et locomotives – etc.

Dans ce travail, on écrit en détail sur la place des chemins de fer dans le système du support logistique – circulation de l'Armée de Yougoslavie, car les chemins de fer, comme la partie intégrale du système de pays, a une importance considérable durant la paix, mais aussi durant la guerre, surtout dans les périodes de l'apparition des demandes pour le transport du personnel et des moyens techniques.

Recrutement du cadre des officiers – Ancien thème et nouveaux dilemmas

Dr Zoran Kilibarda, Colonel

Progression incessante des demandes de système de l'éducation et différenciation accentuée dans le cadre de la profession militaire forcent le besoin de prendre en considération une construction progressive de système des écoles militaires, c'est à dire, les recherches concernant la résolution du problème d'assurance du profil nécessaires des officiers.

Dans cet article, on montre les possibilités de combinaison de l'éducation professionnel de base unifié ou différencié, on fait analyse des avantages et des inconvénients des modes de recrutement des candidats au profil donné pour les officiers et sous-officiers et suggère certain nombre de changements dans le système des écoles militaires au profit de sa rationalisation.

Nouvelles idées stratégiques

Vasilije Cerović

Auteur étudie de nouvelles idées stratégiques dans le cadre des changements globaux du monde. Elles touchent partenariat pour la paix, compromis comme la façon la plus convenable pour l'établissement de l'équilibre des intérêts croisés et pour la fin des conflits armés existants sans vainqueur et sans vaincu.

Acceptation de la formule de partenariat pour la paix, dans les conditions de la balance des forces changée avec le statut reconnu d'une seule superpuissance, est fondée sur l'accord des Etats interressés pour l'unification des efforts visant le durcissement de la paix. Après la résolution de collision des blocs sur le sol européen, la formule de la philosophie de la guerre, d'après laquelle les combats dans la guerre, comme l'argent liquide dans le commerce, sont présentés dans le sens contraire – par le paiement en argent liquide, on peut éviter les conflits, même les combats armés. Sympathies au partenariat pour la paix obligent les protagonistes pour la neutralité et refus concernant les interventions armées. Dans le cas contraire, il est inévitable d'avoir apparaitre les soupçons et la résistance compréhensible.

Dans les interprétations chinoises contemporaines, le compromis est représenté de façon visible visant la concordance des intérêts entre les Etats à la bonheur. La Chine, comme un grand pays qui ne menace personne, n'accepte aucune condition, mais en même temps ne cesse pas avec le développement de la coopération internationale, voulant surmonter inertion.

Il semble le plus difficile pour la seule superpuissance voir sa non-efficacité dans la situation de prédomination absolue. Les Etats Unis d'Amérique sont devant un problème sans résolution – ils tentent de forcer les autres d'accepter leur concept par la force armée, par les blocus et les sanctions, en compromettant par cela leurs idées démocratiques.

Pour les petits pays comme la Yougoslavie, la première condition est la libération des stéréotypes dans la résolution des problèmes. Le devoir comprend le dispositif changé des forces dans le monde et l'accomodation aux conditions nouvelles.

Der militärische Faktor und die Sicherheit der BR Jugoslawien am Beginn des 21. Jahrhunderts

Doz. Dr. Milinko Stišović, Oberst und Jože Sivaček, Oberstleutnant

In dieser Arbeit werden der moderne Krieg, der bewaffnete Kampf und die Streitkräfte der grossen Mächte und Koalitionen am Beginn des 21. Jahrhunderts erörtert, wobei das Vorhaben besteht, die möglichen Formen der bewaffneten Bedrohung der Sicherheit der BR Jugoslawien umfassend und objektiv zu erfassen und die Frage zu beantworten, was für eine Armee die BR Jugoslawien im 21. Jahrhundert braucht.

Der erste Teil des Artikels umfasst den modernen Krieg, den bewaffneten Kampf und besonders die militärische Betrachtungsweise des Krieges als der gesellschaftlichen Erscheinung. Es wird auch die militärische Beschreibung der allen militärischen Tätigkeiten im möglichen modernen Krieg gegeben.

Im zweiten Teil werden die Organisationsstruktur, die Grundfunktionen und -aufgaben der Streitkräfte der grossen Mächte und Koalitionen vollständig beschrieben, wobei das Hauptgewicht auf der derzeit dominanten Position der NATO und der Vereinigten Staaten von Amerika gelegt wird. Es wird vorausgesetzt, dass diese zwei Subjekte der internationalen Gemeinschaft alle Veränderungen des militärischen Faktors in der Welt und die Sicherheit des grossen Teils der Menschheit zumindest am Beginn des 21. Jahrhunderts unmittelbar beeinflussen werden.

Der dritte Teil enthält die Uebersicht über die möglichen Formen der bewaffneten Bedrohung der Sicherheit der BR Jugoslawien. Es können die äusseren und inneren Formen der bewaffneten Bedrohung bestehen. Ein spezifischer Zugang ist erforderlich für das Sichwiderstezen jeder von diesen Formen.

Im vierten Teil wird neben der Analyse auch eine eigenartige Vision (Projektion) der möglichen Lösung des Problems der Sicherheit der BR Jugoslawien gegeben. Es werden nämlich auf der Grundlage der Quantität und Qualität und gemäss der Bedürfnisse der BR Jugoslawien am Beginn des 21. Jahrhunderts die Systemorganisation, Operationalisierung und Rahmendimensionierung der Kräfte und Mittel des militärischen Faktors vorgeschlagen.

Der Krieg in den gegenwärtigen Umständen – die lokalen Konflikte und die Militärinterventionen

Dr. Todor Mirković, Oberst a. D.

Die Veränderungen, die während einiger letzten Jahren in den internationalen militärisch-politischen Verhältnissen und der technologischen Entwicklung entstanden waren, haben die Ansichten über den Krieg und die Kriegführungsweisen bedeutend beeinflusst. Der Atomkrieg ist nicht mehr die unmittelbare Bedrohung der Menschheit, und die grossen konventionellen Kriege sind vielleicht auf die zukünftigen Zeiten „verschoben“. Nur zwei Arten der Kriege sind jetzt besonders aktuell: die inneren Konflikte und die kleinen Regional – bzw. Subregionalkriege, und die Fremdenmilitärinterventionen.

Auf Grund dieser Schlussfolgerungen erörtert der Autor gerade diese zwei Arten der Kriege, wobei er die Ziele, Eigenschaften und Aspekte der Reagierung der Träger der Weltmacht auf die inneren (lokalen) und regionalen Konflikte einschliesslich der Formen des Einsatzes der Militärmacht in das „Krisenmanagement“, die „Konfliktkontrolle“, „Friedens-“ und „Humanitäroperationen“ voneinander getrennt erklärt. Er versucht auch, die zukünftigen möglichen Richtungen der Entwicklung im militärisch-politischen Bereich zu erfassen, indem er sie durch die weitere Konstellation und die Veränderung des Kräfteverhältnisses betrachtet.

Westmazedonien und Kosovo-und-Metohija in den Konzepten des territorialen und ethnischen Albanien

Dr. Đorđe Borozan

Der Autor weist auf die heftige albanische Wissenschafts-, Politik- und Informationspropaganda gegen BR Jugoslawien und Mazedonien hin, die die Verwirklichung des grossalbanischen strategischen Projektes ermöglichen soll, das anlässlich der Begründung der Ersten Prizrener Liga 1878 angenommen worden war und welches seit mehreren Jahrzehnten in fast unveränderter Form als ein allgemeinangenommenes Nationalideal aller Albanern besteht.

Diese Thematik erörtert der Autor, indem er die Konsequenz der Idee des „Grossen Albanien“ im Raum Kosovo-und-Metohija und Mazedonien erforscht. Er beobachtet diese Idee von ihren Anfängen (d. h. als die türkische Porta, um die Zuneigung der Albanern zu gewinnen, vor der grossen Ostkrise 1875 die Gründung des autonomen „albanischen Wilajets“ versprochen hatte) bis zum heutigen Tag.

Die psychologischen Grundsätze der Ausbildung und Erziehung

Prof. Dr. Dragoljub Damnjanović, Oberst a. D.

Die psychologischen Grundsätze der Ausbildung und Erziehung werden bearbeitet und erklärt, um die theoretische Begründung der Grundkategorien der Militärdidaktik zu ermöglichen. Es besteht auch das Bedürfnis, die

Militärdidaktik in den Methodiken der einzelnen Fächer zu verwenden, d. h. in der Funktion der Anwendung der Psychologie, besonders der Pädagogik- und Motivationspsychologie, und in der Militärausbildung und -erziehung. Jede Arbeit mit den Menschen, besonders im hochorganisierten Militärkollektiv, muss sich auf die theoretischen und praktischen Kenntnisse der Militärpsychologie stützen, welche die grösste Wichtigkeit haben für das Kennen der physischen, psychologischen, soziologischen und anderen Eigenschaften der Soldaten und Offiziere. Das Kennen des didaktischen und methodischen Aspekts der Psychologie hat verschieden Funktionen:

1) die Anwendung der entsprechenden Methodologie in der Ausarbeitung der Unterrichtspläne und -programme und der Methoden ihrer Bewertung;

2) das Auswählen der entsprechenden Unterrichtsmethoden angesichts der sozialen und psychophysischen Charakteristiken der einzelnen Kategorien der Soldaten;

3) die Begründung und Beachtung der bestimmten Gesetzmässigkeiten und Prinzipien des Unterrichts als des Grundstocks der Organisation, Disziplin, Autorität und des Ausbaus der Charakteristiken der Soldaten und Offiziere;

4) das Kennen der wichtigen Charakteristiken der Soldaten, Studenten und Offiziere („Wenn wir jemanden vollständig erziehen wollen, müssen wir ihn vollständig kennen“ – Ušinski), wobei die Verständigung und die Entwicklung der Motivation sehr wichtig sind.

In dem Artikel wird die Motivation der Soldaten, Studenten und Offiziere bearbeitet. Da die gesellschaftliche Rolle dieser Grundkategorien in der Armee verschieden ist, ist auch ihre Motivationsverhalten verschieden. Die Anpassung der Ausbildung an die Kriegsumstände ist ein besonderes psychologisches Problem, das die ständige Untersuchung, Verifikation und theoretische Verallgemeinerung verlangt, was angesichts der anderen Ausbildungs- und Erziehungsprinzipien das Grundprinzip der Militärdidaktik ist.

Das Konzept des bewaffneten mobilen Plattform

Dr. Radomir Janković, Oberst

In dieser Arbeit werden einige Resultate der laufenden originalen Forschung dergestalt, um die Entwicklung und Verwendung der komplexen Militärsysteme wie des Kriegsschiffs, des Panzerkampfwagens, des Kampfflugzeuges oder des bewaffneten Hubschraubers zu unterstützen. Solche Systeme haben einige gemeinsamen Merkmale. Die wichtigsten davon sind der eigene Antrieb, die Besatzung, die Bewaffnung und das Bedürfnis nach einer beträchtlichen logistischen Unterstützung. Der Autor führt das neue Konzept der bewaffneten mobilen Plattform (BMP) ein als eine für die Erforschung solcher komplexen Militärsysteme geeignete Abstraktion. In den Forschungen wird die in der Computersimulation der Mission der BMP begründete Methodologie verwendet. Die Mission der BMP ist die Computerdarstellung des dynamischen Szenarios, in dem sich, vom Aufbruch bis zur Rückkehr in die Basis, die Manöver und die Zurücklegung einiger

Strecken, das Eintreten der Zwischenfälle und das entsprechende Reagieren (Handeln) der BMP abwechseln, wobei die für die Mission zugeteilten Bestände stufenweise verbraucht werden. Als ein Musterbeispiel für die Verwendung des Konzeptes der BMP werden in der Arbeit die geplante Mission des bewaffneten Schiffes der Flusskriegsflotte und die Zwischenfälle – die Beschädigungen der Antriebsmotoren durch die Kampfhandlungen – simuliert.

Im Schlussteil wird die Wirkung der Einführung des Konzeptes der BMP analysiert, die sich im folgenden zeigt: der Forschungen (der Möglichkeit der Bewertung der Eigenschaften, der vergleichenden Analyse der alternativen Konzeptionen und dem Beschliessen über die weitere Entwicklung der komplexen Militärsysteme), der Entwicklung (der Herausfindung der technischen Lösungen, der Bewertung der Zuverlässigkeit und der Einführung der redundanten Subsysteme) und der Verwendung in dem Kommandieren, der Ausbildung, der Bewertung des Erfolgs der Missionen und in der Planung. Es besteht auch die Möglichkeit, die sicheren und ökonomischen Experimente mit der Anwendung der BMP in den extremen Umständen durchzuführen, was auch die Feststellung der neuen doktrinären Prinzipien der Verwendung solcher komplexen Systeme im Kriege zur Folge haben kann.

Die Bedrohung der Umwelt durch die militärischen Tätigkeiten

M. Sc. Milovan Vuković

Auf Grund der allgemeinen Grunderkenntnisse im Umweltschutz behandelt der Autor in dieser Arbeit die Wirkung der militärischen Tätigkeiten sowohl in Kriegs- als auch in Friedenszeiten. Es werden die möglichen durch die Anwendung der verschiedenen Kampfsysteme (der konventionellen, chemischen, biologischen, nuklearen und geophysischen Waffe) verursachten Schadwirkungen auf die Umwelt (Wasser, Luft und Boden) analysiert, wobei auch die anderen während des Kriegesauf tretenden technisch-technologische Unfälle und unerwünschten Folgen (die Sabotagen in den technologischen Installationen und die Migrationen) berücksichtigt werden, die auch breitere Räume bedrohen können. Die Voraussetzung vom räumlich-zeitlichen Charakter der Wirkung jedes Waffentyps annehmend, zieht der Autor den Schluss, dass einige konventionellen Kampfsysteme (die supersonischen Kampfflugzeuge), trotz ihrem relativ kurzdauernden Einsatzes, die immerwährenden Veränderungen der Umwelt bedingen können.

Der Meinung des Autors nach bleibt die chemische und biologische Waffe eine ständige Gefahr für die Umwelt in einem kleineren Raum, aber mit langdauernden Folgen.

Die Zeifelsfälle über die Methodologie der Kriegskunst

M. Sc. Petar Dražić, Oberst

Die Methodologie der Kriegskunst ist eine relativ junge Wissenschaftsdisziplin. Es kann gesagt werden, dass sie Mitte 1970 konstituiert wurde, als das erste Symposium über die Militärwissenschaft stattfand. Sie hat sich gleichzeitig als ein Unterrichtsfach an den Militärhochschulen, besonders im Magisterstudium, und durch die Forschungspraxis im Rahmen der

Kriegskunst als einer orthodoxen militärischen Wissenschaft entwickelt. In der vergangenen Zeit, d. h. im Laufe der fast drei Jahrzehnte, hatte die Methodologie der Kriegskunst ihre selbständige wissenschaftliche Prozedur entwickelt, mit der sie die verschiedenen Forschungsprobleme im Bereich der Vorbereitung und Führung des bewaffneten Kampfes erfolgreich löste. Diese Methodologie war auch der Grundstock für die Qualifizierung des lehr-wissenschaftlichen Personals der Jugoslawischen Armee. Es scheint, dass es noch ein Unverstehen gegenüber der Funktion der Methodologie der Kriegskunst gibt, obwohl eine Entwicklung der Kriegskunst und ihrer Disziplinen (der Strategie, Operatik und Taktik) ohne Anlehnung an die eigene Methodologie nicht möglich ist. Als die selbständige Wissenschaft entwickelt sich die Methodologie der Kriegskunst zusammen mit der Kriegskunst. Sie kritisiert die erreichte Stufe der Entwicklung, findet gleichzeitig die Wege für die Lösung der wichtigen Probleme und benützt einen Teil der Erkenntnisse aus der Kriegskunst für den eigenen Ausbau.

Um die gegenwärtige Rolle der Methodologie der Kriegskunst vollständig zu verstehen, ist es notwendig, auf einige Probleme und Zweifelsfälle hinzuweisen, die die wissenschaftliche Authentizität der Methodologie der Kriegskunst, die Fachgrundlage der Methodologie der Kriegskunst das Verhältnis zwischen der Methodologie und der Kriegskunst, und das Verhältnis zwischen der Methodologie und der Kriegskunst und der Praxis des bewaffneten Kampfes betreffen. Angesichts der begrenzten materiell-finanziellen Mittel und des derzeitigen Potentials für die Beschäftigung mit der wissenschaftlich-forschenden Arbeit ist es notwendig, die erreichte Stufe der Entwicklung des militärwissenschaftlichen Denkens auf eine bestimmte Weise für die künftigen günstigeren Umstände zu bewahren. Die Kriegskunst und ihre Methodologie können sich nämlich ohne wissenschaftliche Forschung nicht entwickeln. Deshalb sollte man in diesen Umständen darauf bestehen, dass zumindest ihre Theorien sich in dem für die künftige Praxis des bewaffneten Kampfes annähernden Umfang entwickeln.

Die serbischen Militärautoren über die Kriegskunst

M. Sc. Branislav Đorđević, Oberstleutnant

In seinem Werk „Geschichte der Philosophie“ betont Hegel, dass die Wissenschaft ihre tiefste Wahrheit dann entdecke, wenn sie mit eigenen Methoden ihre „innere“ Geschichte darstelle. Im Unterschied von der „äußeren“ Geschichte, die im allgemeinen die Ereignisse behandle, sei die „innere“ Geschichte eine „intellektuelle“ Geschichte, eine Geschichte der Theorien bzw. des Denkens in weitestem Sinne. Aus dem reichen Fond der für die Polemik interessanten Probleme werden in dieser Arbeit die Entstehung und Entwicklung der Überlegungen der Kriegskunst bei den Serben bis zum Ersten Weltkrieg beschrieben. Dabei wird versucht, nicht die zyklische, sondern die rhythmische periodische Entwicklung der Kriegskunst hervorzuheben. Bei der Auswahl aus den Einstellungen der serbischen Militärdenkens wurde die Einfachheit als Ausgangspunkt angenommen, weil nur ein solcher Zugang das Verstehen und die prospektive Bedeutung dieser Einstellungen sichert. Der besondere Wert für die Wissenschaftler haben die vollständigen bibliographischen Angaben über die bedeutendsten serbischen Militärdenkens, die in dem Artikel erscheinen.

Prof. Dr. Dragutin Jovanović, Oberst

In dieser Arbeit wird die Konzeption der europäischen Verkehrspolitik erörtert, mit der besonderen Rücksicht auf den Ausbau des europäischen Schienennetzes für die Hochgeschwindigkeitszüge und auf die Einschliessung des osteropäischen Schienennetzes ins integrale Hochgeschwindigkeitsstreckennetz. Um unsere Eisenbahn ins europäische System vollständiger einzuschliessen, werden in der Arbeit die Richtungen der Anpassung vom Standpunkt der Technik und Technologie aus angegeben. Der Autor berücksichtigt die Position unserer Eisenbahn in Europa, die Entwicklungsrichtungen, die Bedeutung der Eisenbahn im gesamten Verteidigungssystem des Landes und den derzeitigen Zustand der Infrastruktur und technischen Kapazitäten und gibt die strategischen Grundrichtungen der Entwicklung der Eisenbahn: die Modernisierung der bestehenden Schienen und der Linien der städtisch-vorstädtischen Bahn in den grossen Städten, der Ausbau der neuen Schienen, die Entwicklung der modernen Technologie, der Mittel für integralen Transport, der Informations- und Steuersysteme, die Anschaffung der neuen Transportkapazitäten (Eisenbahnwagen und Lokomotiven) usw.

In der Arbeit wird die Position der Eisenbahn im System der Verkehrsunterstützung der Jugoslawischen Armee beschrieben, weil die Eisenbahn als Bestandteil des Verkehrssystems des Landes sehr wichtig ist, sowohl in Friedens- als auch in Kriegszeiten bzw. in den Zeiten wenn ein umfangreicher Transport der Menschen und Mittel verlangt wird.

Die Versorgung der Armee mit dem Kader – das alte Thema und die neuen Dilemmas

Dr. Zoran Kilibarda, Oberst

Die ununterbrochene Steigerung der Bildungsansprüche und die ausgeprägte Differenzierung der Berufe innerhalb des militärischen Gewerbes verlangen die ständige Weiterentwicklung des Systems des Militärschulwesens bzw. die Herausfindung der besten Möglichkeiten, den nötigen entsprechenderweise profilierten Kader zu versorgen. In dem Artikel wird die Möglichkeit der Kombinierung der einheitlichen mit der differenzierten Berufsqualifizierung des Kaderns erörtert. Es werden auch die Vorteile und Beschränkungen verschiedener (bestehender und möglicher) Weisen (Quellen) der Versorgung der Jugoslawischen Armee mit den Offizieren und Unteroffizieren entsprechender Profilierung analysiert. Aufgrund alles dessen werden bestimmte Veränderungen vorgeschlagen, um das System des Militärschulwesens zu rationalisieren.

Военный фактор и безопасность СР Югославии в начале XXI века

Доц. д-р Милинко Стишович, полковник и Йоже Сивачек, подполковник

В работе рассматривается современная война, вооруженная борьба в ней и вооруженные силы великих держав и коалиций в начале XXI века, с целью полного и объективного освещения возможных форм вооруженной угрозы безопасности Союзной Республики Югославии и получения ответа на вопрос, какое войско нужно СР Югославии в XXI веке.

Первая часть статьи охватывает современную войну и вооруженную борьбу, в частности военный подход к войне как к общественному явлению, причем дается обзор всех форм военных действий в возможной современной войне.

Во второй части полностью показываются организационная структура, основные функции и задачи вооруженных сил великих держав и коалиций, причем главное внимание уделяется в настоящий момент доминирующей позиции НАТО и Соединенных Штатов Америки. Предполагается, что хоть в начале XXI века эти два субъекта международного содружества будут прямо влиять на все изменения военного фактора в мире и на безопасность большей части человечества.

Третья часть содержит обзор возможных форм вооруженной угрозы безопасности СР Югославии. Это могут быть внешние и внутренние формы вооруженной угрозы, а для оказания сопротивления каждой из них требуется и особый подход.

В четвертой части, наряду с анализом, дается и своеобразное видение (проекция) возможного способа решения проблемы безопасности СР Югославии. А именно, предлагаются системная организация, операционализация и рамочное определение размеров сил и средств военного фактора в отношении количества и качества, в согласии с потребностями СРЮ в начале XXI века.

Война в современных условиях – локальные столкновения и военные вмешательства

Д-р Тодор Миркович

Изменения, имевшие место в течение последних лет в международных военно-политических отношениях и технологическом развитии, оказали значительное влияние на взгляды о войне и способе ведения

войны. Ядерная война уже не представляет собой непосредственную угрозу человечеству, а и большие обычные войны „отсрочены“, может быть, не будущие времена. В настоящее время особо являются актуальными только два вида ведения войны: внутренние столкновения и небольшие региональные, т. е. субрегиональные войны и иностранные военные вмешательства.

На основании указанных выводов автором рассматриваются именно эти два вида войн, а также разъясняются цели, характеристики и виды реакции носителей мировой мощи на внутренние (локальные) и региональные столкновения, включая и виды привлечения военной силы при „руководстве кризисами“, „контроле столкновения“, „миротворческих“ и „гуманитарных“ операциях. Делается также попытка рассмотрения возможных направлений развития и военно-политической области в очередном периоде в свете будущих соотношений сил в мире.

Западная Македония, Косово и Метохия в концепциях территориальной и этнической Албании

Д-р Джордже Борозан

Автор предупреждает на сильную албанскую научную, политическую и информационную пропаганду против СР Югославии и Македонии, преследующую цель осуществить великоалбанский стратегический проект, основу которого составляет „Программа территориальной и этнической Албании“, принятая при основании Первой призренской лиги в 1878 г., которая уже десятилетия, почти в неизменном виде, сохраняется как общепринятый национальный идеал всех Албанцев. Указанную тематику автор излагает прослеживая последовательность идеи „Великой Албании“ на пространствах Косова и Метохии с момента ее зарождения, когда турецкая Порта, накануне большого восточного кризиса в 1875 году, чтобы Албанцев склонить на свою сторону, обещала им создать автономный „албанский вилайет“, вплоть по сегодняшний день.

Психологические основы обучения и воспитания

Проф. д-р Драголюб Дамьянович

Психологические основы обучения и воспитания обрабатываются и разъясняются в функции теоретического обоснования основных категорий военной дидактики и потребности ее применения в методиках отдельных предметов, т. е. в функции применения психологии, в частности педагогической и психологии мотивации в военном образовании и воспитании. Любая работа с людьми, особенно в высокоорганизованной военой среде, должна опираться на теоретические и практические знания по военной психологии, имеющие фундаментальное значение для познания физических, психологических, социологических и других свойств солдат, сержантов и офицеров. Знание дидактического и методического аспектов психологии имеет многократную функцию:

1) Применение соответствующей методологии при разработке учебных планов и программ и методологии их оценки;

2) выбор соответствующих учебных методов, исходя из социальных и психофизических характеристик отдельных категорий военных;

3) обоснование и уважение определенных закономерностей и принципов учебной работы как остова организации, дисциплины, проявления авторитета и качеств офицеров, сержантов и преподавателей;

4) знание значительных свойств солдат, студентов, офицеров и сержантов („Если хотим кого-нибудь воспитывать во всех отношениях, мы должны его знать во всех отношениях“. Ушинский), причем особенно значительными являются понимание и развитие мотивации.

В статье обрабатывается мотивация солдат, мотивация студентов и мотивация сержантов и офицеров. Так как общественная роль этих основных категорий в Войске отличается, отличается и их мотивировочное поведение. Приспособление обучения к военным условиям является особой психологической проблемой, требующей непрерывных исследований, верификации и теоретического обобщения. По отношению к другим принципам обучения и воспитания это – особый и основной принцип военной дидактики.

Концепция вооруженной мобильной платформы

Д-р Радомир Янкович, полковник

В работе предоставляются некоторые результаты подлинных, все еще продолжающихся исследований, с целью оказания поддержки развитию и использованию сложных военных систем как корабль, броневая боевая машина, самолет или вооруженных вертолет. Указанные системы обладают некоторыми общими свойствами, из которых важнейшими являются: собственный привод, человеческий экипаж, вооружение и необходимость значительной тыловой поддержки. Автором вводится новая концепция вооруженной мобильной платформы (ВМП) как абстракция, годная для исследования подобных сложных военных систем. В исследованиях используется методология, основывающаяся на вычислительной имитации миссии вооруженной мобильной платформы. Миссия ВМП заключается в вычислительном представлении динамичного сценария, в котором, начиная с отправления по возвращению в базу, сменяются маневры и преодоление отдельных участков возникновения чрезвычайных событий и соответствующие реакции (действия) ВМП, при постепенном расходе ресурсов, предоставленных для миссии. В работе как показательный пример применения концепции ВМП имитируется запланированная миссия вооруженного корабля речной флотилии и чрезвычайные события – дефект приводного двигателя, вследствие боевых действий.

В выводе подтверждается анализу влияние внедрения концепции ВМП на: исследования (возможности оценки параметров, сопоставительного анализа альтернативных концепций и принятия решений о дальнейшем развитии сложных военных систем); развитие (определение техниче-

ского решения, оценке надежности и введение редундансов) и на использование в командовании, обучении, оценке успешности миссий, планировании и возможности безопасных и экономичных экспериментов при использовании ВМП в экстремальных условиях, что может влиять и на принятие новых доктринальных решений об использовании таких сложных систем в войне.

Угроза окружающей среды военными активностями

Канд. наук Милован Вукович

На основании наиболее обобщенных знаний, связанных с защитой окружающей среды, в труде рассматриваются влияния военной активности как в военное, так и в мирное время. Анализу подвергаются возможные вредные влияния на окружающую среду (вода, воздух, почва), возникающие вследствие применения различных боевых систем (обычное, химическое, биологическое, ядерное и геофизическое оружие), причем учитываются и другие невооруженные формы, используемые в ходе войны (диверсии на технологические установки и миграции), которые также могут поставить под угрозу более широкие пространства. Принимая предпосылку о пространственно-временном характере влияний любого типа оружий, автором делается вывод, что некоторые обычные боевые системы (сверхзвуковые самолеты), ядерное оружие и новые боевые системы (геофизическое оружие) могут вызвать длительные глобальные изменения в окружающей среде, вопреки их относительно непродолжительному действию.

Химическое и биологическое оружие, по оценке автора, остается потенциально опасностью для окружающей среды на не очень большом пространстве, но с долгосрочными последствиями.

Недоумения о методологии военного искусства

Канд. наук Петар Дражич, полковник

Методология военного искусства является относительно молодой научной дисциплиной. Можно считать, что ее учредили в середине 1970 года, в ходе проведения первого симпозиума по военной науке. Она развивалась одновременно как учебный предмет в высших военных учебных заведениях, в частности на последипломных изучениях военного искусства, а также в исследовательской практике в рамках военного искусства как ортодоксальной военной науке. За истекший период, почти в течение трех десятилетий методология военного искусства выработала отдельную научную процедуру, при помощи которой успешно решались разнообразные исследовательские проблемы в области подготовок и ведения вооруженной борьбы, а она также была основой подготовки преподавательско-научных кадров для потребностей Войска Югославии. Однако, хотя военное искусство и его дисциплины и не могут развиваться без опоры на собственную методологию, кажется, что все еще имеются некоторые непонимания, связанные с функцией

методологии военного искусства. Как отдельная наука методология военного искусства развивается вместе с военным искусством, критикуя достигнутый уровень развития, при одновременном обнаружении способа решения значительных проблем в области вооруженной борьбы, причем от военного искусства она возвратно использует часть знаний для собственного строительства.

Для более полного понимания роли методологии военного искусства в нынешнем моменте надо указать на некоторые проблемы и недоумения, связанные с: подлинностью методологии военного искусства как науки, предметной основой методологии военного искусства, взаимоотношением методологии и военного искусства и взаимоотношением методологии военного искусства и практики вооруженной борьбы. Учитывая ограниченные материально-финансовые средства и нынешний кадровый потенциал, занимающийся научно-исследовательской работой, возникает необходимость достигнутый уровень военно-научной мысли сохранить для более благоприятных условий в будущем. Ибо военное искусство не может развиваться как наука без исследований, а также ни его методология, так что в нынешних условиях надо настаивать хоть на развитии их теорий в объеме, который будет приемлемым в будущей практике вооруженной борьбы.

Сербские военные создатели о военном искусстве

Канд. наук Бранислав Джорджевич, подполковник

В *Истории философии* Гегель подчеркивает, что наука открывает глубочайшую истину о себе, когда собственными методами излагает о своей „внутренней“ истории. В отличие от „внешней“ истории, которая занимается, обобщено сказав, событиями, „внутренняя“ история является „интеллектуальной“ историей, историей теорий, то есть, мысли в широчайшем смысле. Из богатого фонда проблем, в которых заинтересована полемистика, в работе показывается становление и развитие размышления о военном искусстве у сербов до Первой мировой войны. При этом делается попытка подчеркнуть не ее цикличное, но ритмическое периодическое развитие. При выборе положений создателей сербской военной мысли в основе заложена простота (о *sancta simplicitas*), ибо *только такой подход* обеспечивает их понимание и просективное значение. Особенно ценными для работников науки являются полные библиографические данные о самых знаменитых сербских военных мыслителях, охваченных статей.

Югославские железные дороги в транспортной системе Европы

Проф. д-р Драгутин Йованович, полковник

В работе рассматривается концепция транспортной политики в Европе, причем особое внимание уделяется строительству сети железных дорог для сообщения поездов большой скорости и включению

сети железных дорог Юго-восточной Европы в интегральную сеть железных дорог больших скоростей. Для того, чтобы наши железные дороги полнее включились в европейскую систему, в работе приводятся направления приспособления (области) с точки зрения техники и технологии. Учитывая место наших железных дорог в Европе и направления развития, а также значение в общей оборонительной системе страны и нынешнее состояние инфраструктуры и технических мощностей, автором приводятся основные стратегические направления их развития: модернизация существующих железных дорог, модернизация городско-пригородских железных дорог больших городов, строительство совсем новых железных дорог, развитие современной технологии и средств интегрального транспорта, развитие информационных систем и систем управления, поставка современных транспортных мощностей (вагонов и локомотивов) и т. д.

В работе более подробно описывается место железной дороги в системе транспортного обеспечения Войска Югославии, потому что железные дороги как составная часть транспортной системы страны имеют важное значение как в мирное, так и в военное время, а именно в периодах, когда возникает потребность в массовой перевозке людей и материальных средств.

Укомплектование войска офицерскими и сержантскими кадрами

– старая тема и новые дилеммы

Д-р Зоран Килибарда, полковник

Непрерывная прогрессия образовательных требований и подчеркнутая дифференциация специальностей в рамках военной профессии навязывают необходимость постоянной достройки системы военного учебного дела, то есть, изобретения лучших решений для обеспечения необходимых профилей офицеров и сержантов.

В статье рассматривается возможность сочетания единой и дифференцированной профессиональной подготовки офицеров и сержантов, анализируются преимущества и ограничения различных (актуальных и потенциальных) способов (истоков) укомплектования Войска Югославии соответствующими профилями офицеров и сержантов и на основании этого предлагаются определенные изменения в системе военного учебного дела, с целью его рационализации.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Графичко-технички цртач
Оливера Синадиновић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.700 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Југословенски библиографско-информацијски институт